

WWW.UNILIB.RS

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 12 Година LVI	Редакциони одбор Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ ЗЕКАВИЦА, МИЛОРАД СИМОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ и Д-Р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ Уредник БУРО БАЊАН	Децембар 1938 године
-----------------------	---	-------------------------

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Како је изведено уједињење Срба, Хрвата и Словенаца — Милан А. Костић	879
Први децембар — триумф југословенске мисли — Д-р Виктор Новак	894

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ:

Претседништво, Градско веће и Опште одељење — Божа Л. Павловић	901
Кратак преглед финансија Општине града Београда — Момир Гломазић	912
Судско одељење — Страхиња Ст. Којић	924
Дирекција трамваја и осветљења — Инж. Ал. Дојчиновић	933
Техничка дирекција — Арх. Драг. М. Поповић	960

*

Национална улога градова	973
------------------------------------	-----

Књижевни додатак:

За своју груду (Записи из прошлих дана) II — Драгица Лазовић	980
--	-----

Прилози за историју Београда:

Како је изгледао улични саобраћај у старом Београду. — Установа првог трамваја са коњском вучом — Дим. Ц. Ђорђевић	988
--	-----

Друштвена хроника:

Слава Краљевског Дома Карађорђевића	992
Прослава 1 децембра у јубиларној години	992
Прослава двадесетогодишњице Уједињења у београдском стегу скаута „Авала“	997
Славе београдских друштава: Ратници са потопљених бродова славили су св. Николу; — Слава Југословенске речне пловидбе и Српског брод. друштва	997
Скупштина и слава Удружења носилаца Карађорђеове звезде с мачевима	998
Слава Ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије	1001
Француски привредници у Београду	1001

Политички живот:

Велики предизборни збор привредника на београдском Сајмишту	1002
Избор народних посланика	1007

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Социјална хроника:

Отварање кухиња за сиротињу	1011
Гостовање Миланске Скале и Римске опере у Београду	1014
Скупштина Друштва за заштиту девојака	1015

Комунална хроника:

Конкурс за хигијенски уређене ресторана-кафана и хотела трећег ранга — С. Р.	1016
--	------

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић	1020
Регистар питања расправљених одлукама Државног савета, које су објављене у „Београдским општинским новинама“ у 1938 години	1024

Приватни огласи

Слика на корицама: 1 децембар 1918, уметнички рад проф. г. Ивана Тишова

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Издаје једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150—, полугодишње 80— динара. Поједини број 10— дин.
Цена огласа: Цела страна 800—, пола стране 500—, четврт стране 300— дин. Огласи на корицама 50% скупљи.
 Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.
 Уредништво и администрација: Книгиње Љубице 1/II — телефон 26-242.
 Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Рукописи се не враћају.

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Чланци и студије:

КАКО ЈЕ ИЗВЕДЕНО УЈЕДИЊЕЊЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

РАД НА УЈЕДИЊЕЊУ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА
У ПРОШЛОСТИ

Мада је наш народ у својој прошлости имао своје велике и моћне државе, ипак се, из разних узрока, није никад могло извести уједињење целокупног нашег троименог народа. Али је свест о народној заједници постојала непрестано и она се манифестовала у многим приликама и на разне начине. Народна свест и успомене на славну прошлост постојале су и кад су јужни Словени потпали под туђу власт. Када су пред турском навалом почеле сеобе и миграције нашега народа, појединачно и у масама, настало је међусобно мешање и утицање, које је допринело да духовно јединство јужних Словена што више ојача. Познато је, да је Србија под Карађорђем била насељена становништвом из разних српских крајева, које је везивала свест о народном јединству и народне традиције.

Када је почетком XIX века Врховни Вожд Карађорђе дигао устанак у Шумадији, варнице слободе брзо су се разнеле по целом београдском пашалуку, па и ван његових граница, и устанак је одмах добио широке размере. Устаници ступају у везе са претставницима нашега народа: у Црној Гори, Херцеговини, Срему, Бачкој и Банату, а многи наши људи из Македоније, Старе Србије, Босне, Боке Которске, Далмације, Хрватске и Славоније похиташе под Карађорђеве заставе, да — једни с мачем у руци, а други с пером — помогну ослобођење српског народа. Већ тада Србија постаје стожер, око кога ће се доцније прикупити и остали Срби и јужни Словени.

Деветнаести век истакао је идеју народности као идеју водилу у политичком животу европских народа. Тај национални покрет имао је да пробуди свест о заједничком пореклу појединих народа, а из те свести и духовног јединства рађало се и политичко уједињење. Тај национални покрет захватио је и наш народ.

Илирски покрет Људевита Гаја у Хрватској, иако носи културно обележје, у ствари је национално-политички покрет, и циљ му је био да снажним отпором народним према насиљу и притиску развије национално осећање до националне свести о јединству југословенског народа. Гај даје једно заједничко име — Илири — свима јужним Словенима, уводи у хрватску књижевност језик

којим је Вук Караџић писао, и на тај начин ствара духовно јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Ова пробуђена свест о јединству Срба и Хрвата добила је свога изражаја у Мађарској буни 1848 године, када се Срби и Хрвати боре заједно против заједничког непријатеља.

Док се у западним крајевима нашега народа развијао Илирски покрет, дотле је у Србији отпочео један смишљен и интензиван рад на националном пољу са циљевима националног ослобођења и уједињења. „Начертаније“ Илије Гарашанина, израђено за владе кнеза Александра Карађорђевића, у коме је изнесен програм за ослобођење и уједињење нашег троименог народа, добило је практичне примене за владе кнеза Михаила Обреновића. Он је добро схватио да први задатак Србије мора да буде ослобођење Југословена од Турака споразумном акцијом свих балканских хришћанских држава. Али је тако исто имао и други циљ: борбу против Хабзбуршке Монархије и ослобођење аустро-угарских Срба и Хрвата. Зато је он и одржавао тесне везе са југословенским родољубима у Аустријској Монархији, а нарочито са бискупом Штросмајером, који је прихватио Илирски покрет, назвао га југословенским и дао му јасније значење. У циљу стварања Балканског савеза, кнез Михаило је закључио савез са Црном Гором 1866 године, споразум с комитетом бугарских првака у Букурешту 1867 године, по коме су Бугари признали кнеза Михаила за свога владоца и пристали да у заједници са Србијом образују Југословенско царство, затим савез с Грчком у јесен 1867 године и с Румунијом савез пријатељства 1868 године. Тако је Србија већ тада узела на себе улогу Пијемонта.

Од 1903 године настаје ново доба у животу јужних Словена. С доласком на престо краља Петра I Карађорђевића, у Србији настаје политичка и економска еманципација од Аустрије, а затим рад на савезу балканских народа у циљу ослобођења од турске власти. У Хрватској се организује Хрватско-српска коалиција, која је у свом програму истакла идеју народног јединства и која је моћно утицала да се поведе борба за права и слободе Хрвата и Срба у Аустро-Угарској Монархији.

Резултати Балканског рата били су велики и повољни за Србију. Србија је ослободила и

присајединила своју браћу из старе српске државе и заузела некадашње српске престонице: Скопље и Призрен. Овај је рат показао и велику националну снагу српскога народа и легендарну храброст српске војске. Србија је постала Пијемонат јужних Словена. Углед Србије у очима Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро-Угарске Монархије необично је порастао. Сви су они били уверени, да је Србија сада добила толико снаге и вредности да је постала чинилац о коме се мора водити рачуна у целом свету. У вези с овим тиме је њихов положај у Аустро-Угарској Монархији постао јачи, јер су они сада добили моћан ослонац у увећаној Србији. Али тај престиж Србије Аустрија није могла допустити. Она је изазвала и отпочела рат са Србијом, који је одмах постао светским ратом. У њему је, после огромних жртава и невоља, изведено ослобођење свих јужних Словена и уједињење у једну државу.

ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ ЗА ВРЕМЕ РАТА СРБИЈЕ С АУСТРИЈОМ

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОДБОР — КРФСКА ДЕКЛАРАЦИЈА

Рат, који је 1914 године отпочео између Србије и Аустро-Угарске, био је наметнути рат и Србија га је морала примити ради одбране своје независности и ради одбране идеје народног ослобођења и уједињења. Према томе овај је рат одмах добио и своје шире, југословенско обележје. Срећан свршетак Балканског рата и успеси Србије, који су имали огромног одјека код Срба, Хрвата и Словенаца у Аустријској Монархији, заплашили су Аустрију. Она је сматрала да треба што пре сузбити ове тежње и спречити уједињење својих јужних Словена са Србијом. Али се Аустрија преварила у својим плановима и рачунима. Јужни Словени су разумели шта их чека ако би Аустрија победила у овом рату. Србија је пак сматрала да тај рат мора да реши судбину не само Србије, већ и свих јужних Словена.

Још у позиву који је Врховни заповедник Престолонаследник Регент Александар упутио српској војсци после првих покушаја аустро-угарских трупа да пређу границу, речено је да ће уз Србију бити и други Срби и Југословени ван граница Србије. Значај и домашај овога рата сасвим је јасно изражен у изјави Краљевске владе пред Српском народном скупштином од 24 новембра (7 децембра) 1914 године, која гласи: „Уверена у решеност целог српског народа да истраје у светој борби за одбрану свога светог огњишта и слободе, влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак, да обезбеди успешан свршетак овога великог војевања, које је у тренуцима, кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца. Влада ће се трудити, да буде веран израз те решености народне, и она ће, верна својим моћним и јуначким савезницима, с поверењем у будућност чекати час победе“. У духу ове изјаве

Влада је, остављајући Врховној команди вођење рата на бојном пољу, изводила политичке подухвате који ће допринети да се извојује победа југословенске идеје. Она је примала поједине претставнике нашега народа из Аустро-Угарске Монархије и с њима претресала даљи рад на југословенском уједињењу. У оквир овога рада спада и одржани југословенски конгрес у Нишу 23 априла (6 маја) 1915 године под претседништвом књижевника Ива Ћипика, Далматинца, на коме су учествовали многи Срби, Хрвати и Словенци из Аустро-Угарске Монархије, који су се у Србији налазили било као емигранти било као ратни заробљеници. У резолуцији, донетој на том конгресу, они изјављују „потпуно и нераздруживо народно јединство Срба, Хрвата и Словенаца, не само као безувјетну претпоставку за бољу будућност, већ такође као аксиом етнографски и генетски, који мора да се оствари исто тако политички, као што је већ остварен морално и душевно“.

Кад је српска војска, после повлачења испред надмоћнијег непријатеља, дошла на Крф, Влада Краљевине Србије, поред старања за опорављење и реорганизацију српске војске, продужила је свој рад у правцу југословенског јединства. На томе је радила и преко својих опуномоћених претставника код савезничких држава, као и путем личнога додира Престолонаследника Александра и појединих претставника српске владе са државницима у савезничким државама.

За време боравка Престолонаследника Александра у Лондону, почетком априла 1916 године, поздравила га је једна велика депутација најодличнијих претставника енглеског политичког и културног света. На поздрав архиепископа кентербериског и лорд-мера лондонског одговорио је Престолонаследник говором у коме се, између осталог, налазе и ове речи: „Ова манифестација толико бројних претставника британског народа биће ми снажна побуда, кад заузем своје место на челу моје војске уз бок храбрих енглеско-француских чета, да остварим онај идеал, за којим ми већ кроз толико векова тежимо. Тај је идеал уједињење у једну домовину свих Срба, Хрвата и Словенаца, који су један народ с истим традицијама, истим језиком и истим аспирацијама, али их је разделила зла коб“. Као и раније у Србији, тако и сада ван Отаџбине, за време бављења српске војске на Крфу, а доцније и на Солунском фронту, Престолонаследник Александар храбрио је своју војску личним примером, као и прогласима и поздравима, које јој је упућивао, нарочито поводом божићних и ускршњих празника, увек истичући циљ рата: уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. Кад се вратио на Крф са пута по савезничким земљама упутио је Престолонаследник, 7 априла 1916, проглас својој војсци, саопштавајући јој, да су наши савезници вољни да нас у овој великој борби снажно помогну да Србију створимо великом, те да обухвати све Србе и

Југословене, да је учинимо силном и моћном Југославијом, која ће оправдати досада принете жртве и одговорити захтевима новог доба". У једној изјави у „Морнинг-Посту“ од 17 октобра 1918 претседник владе Никола Пашић изјављује, да Србија сматра својом националном дужношћу да ослободи Србе, Хрвате и Словенце.

Још у почетку Светскога рата неколико угледнијих југословенских претставника из крајева под Аустро-Угарском (д-р. Анте Трумбић, д-р. Х. Хинковић, д-р. Лујо Војновић) успело је да пређе границу и дође у савезничке земље. Они су одмах увидели, да је рат противу Србије у исто време и рат противу Југословена и да би се евентуалном победом над Србијом имала у корену да угуши југословенска идеја. Они су најпре основали одбор „Јадранске легије“ у Риму, а кад су доцније прешли у Лондон, основали су „Југословенски одбор“ (1 маја 1915 године).^{*} Циљ и програм Југословенског одбора био је да се путем меморандума, апела, новинарских чланака, литературом о нашем питању, као и живом речју, пропагира: ослобођење свих Југословена испод аустриског јарма и уједињење са браћом из Србије и Црне Горе у једну националну, независну и самосталну државу. Поред тога Југословенски одбор је 1 октобра 1915 почео издавати у Лондону лист „The southern slav bulletin“, а у Паризу такође лист „Bulletin yougoslave“. Упућујући први манифест владама и народима савезничких држава, који је објављен на Ђурђев-дан 1915 године, Југословенски одбор је изјавио, да је југословенски проблем постао поводом овога рата европским питањем. „Читав југословенски народ, Срби, Хрвати и Словенци — вели се у том манифесту — сви ми очекујемо од овога рата уједињење свију народних удова и читавог свог територија у једну независну државу“. Исто тако Југословенски одбор се обраћа Југословенима и ван граница Аустро-Угарске Монархије. У једном манифесту, који је д-р Трумбић упутио Југословенима у новембру 1916 г., позивајући их да ступе у редове српске војске, налази се и ово место: „Србија је жртвовала све за нас. Што смо дужни ми њој дати? Све, ни више ни мање! Јер ми то не дајемо Србији за њу, него и за нас саме, па је наша најсветија дужност судјеловати код дјела нашега ослобођења“.

Безочни напад Аустрије на Србију одјекнуо је и код Југословена ван европскога континента, а нарочито у Америци. Тамо је почела велика пропаганда против Аустриске Монархије а за уједињење целокупнога нашег народа. Два велика народна конгреса у Северној Америци (у Чикагу и Питсбургу), на којима је учествовало око 2500 југословенских организација, преко својих претставника, прихватила су програм Југословен-

ског одбора и овластила га да претставља југословенски народ. На тим зборовима браћа из Америке поздрављају Србију као носиоца идеје ослобођења и уједињења.

У првој половини 1918 године српској војсци на солунском фронту дошао је велики број југословенских добровољаца из Америке. Још раније, 1915 године, од југословенских добровољаца, побеглих из аустриске војске на фронту, састављен је био добровољачки корпус који се борио у Добруци. Од ових добровољаца и американских југословенских добровољаца Српска врховна команда образовала је сада Југословенску дивизију, која је у саставу српске војске учествовала у свима борбама и дала сјајне доказе своје храбрости и пожртвовања.

После катастрофе Србије крајем 1915 и евакуације српске војске, упутио је Југословенски одбор, 11 фебруара 1916 године, телеграм Престолонаследнику-Регенту Александру, у коме се вели да „данашња Србија није више осамљена, као што је била она средовјечна. Данашња је Србија потпомагана од савезничких сила. Она домовина, која ће ускрснути из страшнога метежа којему смо свјedoци, неће више бити обновљена Србија, паче ни повећана, него она треба да захвата читав југословенски народ и читаво његово народно земљиште, уједињено у једну државу под славном династијом Вашег узвишенога Оца“.

Поводом крунисања новог аустрискога цара Карла, који је дошао на престо после смрти цара Фрање Јосифа, цео Југословенски одбор од 20 чланова на челу са претседником д-р Трумбићем дао је 5 (18) децембра 1916 године свечану изјаву „пред лешевима своје убијене браће, да је наш народ прост од сваке подложности и вјерности спрам династије Хабзбурговца и од сваке везе с Аустро-Угарском Монархијом“, а у исто време опет потврђује, „да треба одузети Хабзбуршкој династији све оне земље, у којима живи јединствени народ по крви а тројакога имена Срба, Хрвата и Словенаца, те га сјединити с Краљевином Србијом под славном династијом Карађорђевића“.

Пошто је рад Југословенског одбора био у сагласности с намером владе Краљевине Србије, а с уверењем, да ће се рат овај свршити срећно за савезнике, па према томе и за југословенски народ, у име српске владе њен претседник Никола Пашић и у име Југословенског одбора претседник д-р А. Трумбић објавили су 7 (20) јула 1917 г. један споразум на Крфу, који је назван Крфском декларацијом. У декларацији претставници Срба, Хрвата и Словенаца „поново најодсудније наглашавају, да је овај наш троимени народ један и исти, по крви, по језику, говорном и писаном, по осећајима свога јединства, по континуитету и целини територије, на којој неподвојено живи, и по заједничким животним интересима свога националног опстанка и свестраног развитка свога моралног и материјалног живота“. После ове констатације народнога јединства, у Крфској декларацији су изло-

^{*} Претседник овога одбора био је Др. Анте Трумбић, а сем њега били су у одбору: Др. Х. Хинковић, Милан Марјановић, Фрањо Супило, Др. Милан Сршкић, Душан Васиљевић, Др. Никола Стојановић, Др. Нико Жупанић, Др. Богумил Вошњак, Иван Мештровић, Др. Фрањо Поточњак и други.

жени принципи, по којима треба да буде уређе-
на нова заједничка држава Срба, Хрвата и Сло-
венаца. Најглавнија је прва тачка, у којој се ве-
ли: „Држава Срба, Хрвата и Словенаца, позна-
тих под именом јужних Словена или Југослове-
на, биће слободна, независна Краљевина с је-
динственом територијом и јединственим држав-
љанством. Она ће бити уставна, демократска и
парламентарна монархија на челу са династијом
Карађорђевића, која је дала доказа да се с иде-
јама и осећајима не двоји од народа и народну
слободу и вољу ставља врх свега“.

рат Уједињених Држава Северне Америке на
страни Антанте, као и стварањем једне команде
код свих савезничких трупа на западном бојишту,
појачан је фронт и обезбеђен је срећан сврше-
так рата.

После Крфске декларације, која претстав-
ља споразум између Србије и Југословена у
Аустро-Угарској Монархији, дошла је изјава
претседника Североамеричких Држава Вудрова
Вилсона, дата у Вашингтону 26 децембра 1917
(8 јануара 1918 г.), која у четрнаест програм-
ских тачака даје основу за стварање мира међу

Учесници на Крфској конференцији. Горе, с лева на десно: Вошњак, Тринаестић, Поточњак, Нинчић, Ма-
ринковић, Буричић, Драшковић; доле: Васиљевић, Хинковић, Трумбић, Пашић, Николић, Протић,
Давидовић.

Крфска декларација дошла је у згодан час.
Оно што се није смело рећи отворено у Мајској
декларацији, речено је јасно и гласно у Крфској
декларацији. Она је имала силан одјек у срп-
ској војсци на солунском фронту, затим код
свих Југословена, који су били под аустроугар-
ском влашћу, као код свих српских, хр-
ватских и словеначких исељеника у Амери-
ци. Сви су они увидели да настаје ново
доба и да је потпуно ослобођење Југословена
од аустриске власти питање скорог времена.
Владе свих савезничких држава као и њихово
јавно мњење сматрале су, да је са Крфском де-
klarацијом појачана морална снага целокупнога
савезничкога фронта према заједничком непри-
јатељу.

Остварење Крфске декларације зависило је
од успеха на бојном пољу. Српска влада успе-
ла је да савезници у току 1918 године признају
значај солунскога фронта и да га појачају сво-
јим војничким снагама, пошто су српске снаге
биле за то недовољне. У исто време уласком у

народима и обележава нову карту Европе по
свршетку рата. За нас су од великог значаја две
тачке: десета и једанаеста. У десетој се говори
о народима у Аустро-Угарској, којима треба
пружити најслободнију прилику за аутономни
развитак, а у једанаестој се за Србију, Црну
Гору и Румунију вели, да треба да буду ослобо-
ђене од непријатељске окупације и поново вас-
постављене, а Србији треба признати слободан
и сигуран приступ на море. Поводом ове изјаве,
а у жељи да одвоји Аустрију од Немачке, прет-
седник енглеске владе Лојд Џорџ у парламенту
је изнео једну нову формулу за решење аустро-
угарског питања на тај начин што би се дала
аутономија тамошњим народима. Код већине
Југословена јавила се том приликом бојазан,
да би Аустрија овај предлог, као повољан за њу,
могла прихватити и тако се спасти од распада-
ња. Стога је Југословенски одбор протествовао
против Џорџова предлога одмах, 29 децембра
1917, тражећи не аутономију, него потпуно о-
слобођење Југословена у Аустриској монархији.

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

Југословенски одбор у иностранству наста-
вио је свој рад све до пробоја Солунскога
фронта и до оснивања народних већа у југосло-
венским земљама које су биле под Аустро-Угар-
ском. После тога он губи свој значај и улогу ко-
ју је дотле имао.

СОЛУНСКА ОФАНЗИВА И ОСЛОБОЂЕЊЕ СРБИЈЕ И БЕОГРАДА

Операције на Солунском фронту опорав-
љене и реорганизоване српске војске отпочеле
су у лето 1916 године. Већ исте године, 18 сеп-
тембра, српска је војска с великим жртвама о-
својила Кајмакчалан, а 6 новембра 1916 г. за-
узела Битољ. Ступивши на тле своје отаџбине,
српска се војска утврдила и скоро две године
остала је на својим положајима непрестано у
борби.

Пошто су савезничке владе признале Со-
лунски фронт као један од главних фронтава и
упутиле своје трупе на овај фронт, одлучено је,
на предлог врховног заповедника српске војске,
Престолонаследника-Регента Александра, да се
почетком септембра 1918 године предузме о-
фанзива на овом фронту. 14 септембра ујутру
отпочео је пробој, на сектору српске војске
Соко-Добро Поље-Ветерник, отварањем арти-
лериске ватре из 580 топова на непријатељске
положаје. Пробивши ту линију, српска и фран-
цуска војска пошле су напред. У своје побед-
ничком налету српска је војска, после одржане
сјајне победе на Могленици и Црној Реци, за-
узела Прилеп, Штип, Велес и дошла до Царева
Села. Бојећи се да српска војска не пређе на буг-
гарску територију, Бугари су 28 септембра по-
слали у Солун своје парламентарне главном ко-
манданту солунске војске ђенералу Франше Де-
переу, нудећи примирје, које беше и потписано
29 септембра (по н. к.). После тога бугарска се
војска предала и положила оружје, а цар Фер-
динанд Кобург одрекао се престола 4 октобра
1918 године. Капитулација Бугарске имала је
огромног утицаја на држање централних сила, а
нарочито Аустрије, која је већ 14 септембра
1918 г. била позвала савезничке владе да пре-
говарају о миру.

У даљем надирању заузето је Скопље 27
септембра од једне бригаде француске коњице.
Тако је ослобођена цела Јужна Србија. Немачка
и аустриска војска повлачиле су се на свима
линијама, дајући свуда слабије отпоре. Тек пред
Нишем Немци су са знатним трупама и двапут
већом снагом покушали да зауставе продирање
српске војске. Морално јака, одушевљена и
жељна да што пре ослободи своју Отаџбину,
српска је војска, после дводневне огорчене бор-
бе, јуначки сузбила отпор непријатеља. Ниш је
био заузет 12 октобра од трупа Прве српске ар-
мије под командом војводе Петра Бојовића. По-
сле тога непријатељска војска није се могла за-
држати све до Саве и Дунава.

Иако слабо одевена и снабдевена, српска
је војска неуморно и храбро ишла напред и за-
зимала град за градом: Алексинац 15 октобра,

Крушевац 16 октобра, Зајечар 19, Ђуприју и
Јагодину 25, Чачак и Крагујевац 26, Ужице, По-
жаревац, Тополу и Аранђеловац 28 октобра.

Прва српска армија са коњичком дивизијом
и трима пешадиским дивизијама (моравском,
дунавском и дринском) стигла је 29 октобра на
линију Умчари-Младеновац-Љиг. Одатле су се
трупе ове армије опрезно кретале да не би дале
прилике непријатељу да, при преласку на леву
обалу Саве и Дунава, изврши бомбардовање
Београда и других вароши у Србији на обали
Саве и Дунава. Од 29 октобра до 1 новембра
1918 г. трупе Прве српске армије кретале су се
ка Сави и Дунаву, наилазећи на слаб неприја-
тељски отпор. Првога новембра Прва армија је
продужила надирање ка Београду, Обреновцу,
Убу и Шапцу, гонећи непријатеља, који се по-
влачио ка Сави водећи са собом стоку и остали
плен. У току тога дана коњички ескадрон Ду-
навске дивизије дошао је на Торлак и у 10 и по
часова ушао је у престоницу, коју је неприја-
тељ напустио уочи тога дана, порушивши пон-
тонски мост на Сави. 1 новембра непријатељ је
порушио експлозијом и железнички мост на Са-
ви. Истога дана VII пешадиски пук Краља Петра I
заузео је Торлак, а један батаљон VII пука, са ко-
мандантом потпуковником Душаном Симовићем
(сада армиским генералом), ушао је у Београд
и био је распоређен по вароши ради одржава-
ња реда и обезбеђења државне и приватне имо-
вине. Наредбом команданта Дунавске дивизије
од 2 новембра постављена је у Београду оп-
штинска управа са претседником Костом Глав-
нићем и општински одбор, у који су ушли нај-
виђенији грађани, који су остали у Београду за
време окупације.

Трећег новембра у 16 часова извршен је на
свечан начин улазак у Београд трупа Дунавске
дивизије на челу са командантом пуковником
Драгомиром Милојевићем (сада генералом у
пензији). 9 новембра ушао је у Београд Пре-
столонаследник Александар у пратњи своје
свите, у којој беху начелник Главног штаба Вој-
вода Живојин Мишић, и командант I армије
Војвода Петар Бојовић. Његов дочек био је
величанствен.

СЛОВЕНЦИ ЗА ВРЕМЕ СВЕТСКОГА РАТА. — МАЈСКА ДЕКЛАРАЦИЈА.

Словеначку је затекао светски рат у ери
народног препорођаја и она се преко својих за-
ступника у бечком парламенту одлучно борила
за народна права и за јачање народне културе у
земљи.

После трогодишње парламентарне паузе са-
зван је у Бечу аустриски парламенат (царевин-
ско веће) 30 маја 1917 године. Још пре овога
сазива словеначки и хрватски посланици у аус-
триском парламенту образовали су „Југосло-
венски клуб“, у коме је било 33 посланика. За
претседника клуба изабран је д-р Антон Коро-
шец, а за потпретседника истарски народни по-
сланник д-р Матко Лагиња. Овај је клуб ступио у

везу са чешким, пољским и украјинским клубовима и с њима се споразумео, да на првој седници Парламента даду своје изјаве о своме будућем држању. У име југословенског клуба на седници од 30 маја 1917 дао је изјаву д-р Корошец и она гласи: „Потписани народни заступници, у „Југословенском клубу“ удружени, изјављују, да на темељу народнога начела и хрватскога државног права захтевају уједињење свих земаља у Монархији, у којима живе Словенци, Хрвати и Срби, у једно самостално, од свакога господства туђих народа слободно и на демократској подлози основано државно тело, под жезлом Хабзбуршко-Лоренске династије, те ће се са свом снагом заузети за остварење овога захтева свога једног те истог народа. С овим придржајем потписани ће учествовати у раду Парламента“.

Иако је ова декларација, из опортунитета, признавала Хабзбуршку династију, она је учинила веома неповољан утисак на аустријске државнике. Мајска декларација је била прво звоно за нову акцију и за велики народни покрет, и снажно је одјекнула у свим словеначким, а затим и у свим хрватским и српским крајевима под Аустро-Угарском. За њу су се прво изјасниле вође свих странака у Словеначкој на челу са љубљанским бискупом д-р Антоном Јегличем, изјављујући „да будућност нашега народа је на начелу здружења Словенаца, Хрвата и Срба који живе у нашој монархији“. За њу су се изјаснили такође истарски Словенци и Хрвати. Југословенском клубу су стизале сваког дана топле изјаве захвалности. Под утицајем Мајске декларације целу Словеначку обухватио је био тада талас одушевљења за југословенску идеју. Она је изазвала одушевљење и код словеначких жена, које су ишле од села до села и од града до града и прикупиле 200.000 потписа за мајску декларацију. На једном банкету, на коме су учествовали претставници свих словеначких странака, рекао је д-р Корошец: „Ми хоћемо своју народну независну државу на темељу слободног самоопредељења целог народа. Ја се не бојим, ни за тренутак се не бојим, да се неће обистинити оно што хоћемо...“ Да би се идеја декларације унела што дубље у народне масе, организовани су од стране словеначких посланика и странака скупштине и зборови (табори), који су били одлично посећени. Један од најважнијих зборових био је у Цељу 4 фебруара 1918 г., који су власти најпре забраниле, али су га ипак морале одобрити пред захтевима многобројно испуљеног народа. После тога установљен је у Словеначкој 16 августа 1918 год. „Народни свет“, одбор од 50 чланова, чији је циљ рад на уједињењу у једну државу Словенаца, Хрвата и Срба из Аустро-Угарске Монархије.

Акција Југословенског клуба у бечком парламенту није никако престајала, а нарочито се испољила приликом преговора о закључењу Брест-Литовског мира. Тада је, 31 јануара 1918 године, у име Југословенског клуба д-р Корошец упутио један меморандум, који се завршава

речима: „Зато предлажемо, нека се на преговоре о миру припусте претставници изабрани од аустро-угарских народа, а напосе такође Југословени, у сврху уговора о неограниченом самоопредељењу народа у Монархији, које се има потпуно слободно провести са гаранцијама“.

Пробој солунског фронта и успеси савезничке војске на западном фронту имали су огромнога одјека на словенске народе под аустро-угарском влашћу. На манифест аустроугарског цара Карла 3 (16) октобра 1918 године, да ће дати аутономију словенским народима у Аустро-Угарској, одговорио је у бечком парламенту д-р Корошец, да је ова мисао већ зацаснила, а да ће убудуће Југословени сами уређивати своју кућу.

Сдмах после тога у Загребу су се састали претставници свих странака из Словеначке, Истре, Хрватске и Далмације, Босне и Херцеговине и организовали су Народно веће. За претседника Народнога већа изабран је д-р Антон Корошец. Поред Средишнога одбора Народнога већа у Загребу, основаше се у појединим покрајинама Аустро-Угарске и локална већа с посебним владама. У Љубљани је већ постојао „Народни свет“, из кога је сада (31 октобра 1918 г.) образована народна влада, чији је претседник био Јосип Погачник, а поред њега изабрано је још 12 претставника за поједине гране управе у Словеначкој.

Тако је стање трајало у Словеначкој све до 1 децембра 1918 године.

УЈЕДИЊЕЊЕ ВОЈВОДИНЕ СА СРБИЈОМ

Иако је у административном погледу Војводина једним делом припадала Угарској (Банат, Бачка и Барања), а другим делом (Срем) Хрватској, наш народ се у њој осећао као целина и гајио је исте осећаје према братској Србији. Друкчије не би могло ни бити, кад се зна да су ови Срби потомци оних Срба, који су из старе српске државе прешли у ове крајеве. Зато је народна свест у Војводини била веома јака и у њој су одувек чуване традиције Душанове царевине. Аустрија и Мађарска покушаваху да угуше српску народну свест у Војводини на разне начине: нападима на веру, насељавањем Немаца и Мађара међу српска насеља, а затим мађаризацијом путем забране српскога језика. Али све то није помогло.

Кад је у Србији почетком деветнаестог века планула прва пушка за ослобођење, Срби у Војводини похиташе да помогну својој браћи и морално и материјално. Доцније пак, кад су Срби у Војводини, за време мађарске буне, били притешњени од Мађара, Срби из Србије притекоше им у помоћ под Стеваном Книћанином. После доласка краља Петра на престо Србије, Срби у Војводини још више се окренуше Србији, очекујући од ње подршке и спаса у борби против мађарског угњетавања. Нарочито су велики успеси српске војске у балканском рату 1912 године утицали, да народ у Војводини јавно ис-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пољи своје осећаје према Србији. Када је почео светски рат, Срби у Срему, Банату и Бачкој са радошћу су пратили српске победе, а ту своју радост многи од њих платише доцније својим животима, као и интернирањем у Араду и другим местима.

После окупације Србије крајем 1915 године, наш је народ у Војводини с болом у души гледао завојевачке експедиције Немаца и Мађара, које су кроз Војводину пролазиле, преносећи често пута велики плен из Србије за Пешту и Беч. Кад је у бечком парламенту прочитана чувена Мајска декларација, дао је изјаву у име војвођанске српске народне радикалне странке њен претседник д-р Ђорђе Красојевић, да се Срби у Војводини солидарису с овом декларацијом, али сматрају да многе појединости нису довољно прецизиране.

Пошто је пробијен солунски фронт и српска и савезничка војска у свом налету допрле до Саве и Дунава, образован је у Новом Саду Српски народни одбор са задатком да сачува ред, личну и имовну безбедност грађанства после расула аустриске војске а до доласка српске војске, и да изврши припреме за оцепљење Баната, Бачке и Барање од Мађарске као и уједињење ових покраина са Србијом. Овај одбор јавно је иступио 21 октобра (4 новембра) 1918 године. Тога дана одржана је прва седница Српског народног одбора у Новом Саду и за претседника изабран је Јаша Томић, за потпретседнике Аркадије Варађанин и д-р Игњат Павлас. У одбору је било још 24 члана. Овај је одбор саставио проглас на народ у коме се вели „Ратна бура скршила је проклетство човечанства, скршила је оно нечовечно схватање, да јачи може владати слабијим. Али она проливена крв човекова уздигла је на својим таласима лозинку: да сваки народ има права сам одређивати својом судбином. Ово је схватање и право и човечно, али је то потребно извести и стога што општи мир човечанства захтева да они потишћени буду задовољени и не изазивају опште трзавице и немире.

Нажалост, српски народ у Угарској био је до сад у најстрашнијем положају мимо све народе. Он нема данас у угарском сабору ни једног јединог посланика, који је изабран вољом српског народа. Он није имао за време овога рата ни једног политичког листа, није имао ни једног јединог просветног па чак ни добротворног удружења. Свако састајање и договарање сматрано је за злочин.

Један од најглавнијих задатака овога одбора биће, да покрене српски политички лист и ради на том да дође што пре до слободно изабране српске народне скупштине, која ће моћи одлучивати међу нама Србима у Угарској о правој жељи српског народа“.

Одмах се приступило и организовању српских народних одбора по осталим местима, у којима живи наш народ, ма које вере био, и уједно је покренут Српски Лист, као орган Срп-

ског народног одбора, који се штампао у 12.000 примерака.

22 октобра стигло је у Нови Сад из мађарског ропства око 1500 српских војника и грађана, међу којима је био и потпоручник Бошко В. Павловић. Он је наоружао један део српских војника и заузео све јавне зграде у Новом Саду, па је затим позвао команданта немачке војске да напусти Нови Сад, што је овај и учинио. Оснивањем стража од војника из редовне српске војске престала су пљачкања и отимања у вароши. Овим наоружаним српским војницима има се захвалити што су мостови који везују Нови Сад са Војводином остали неоштећени и неповређени.

Кад је 27 октобра (9 новембра) ушао у Нови Сад један батаљон српске војске под командом мајора Војислава Бугарскога, народ је одушевљено дочекао српску војску. На поздравни говор, који је упућен српској војсци од стране Јаше Томића и д-р Павласа, одговорио је командант тога батаљона овим речима: „Српска војска доноси свима грађанима мирни и културни развитак; сви они који желе да раде, наћи ће у српској војсци свог искреног помагача“.

12 новембра стигао је у Нови Сад на челу VIII пука командант Дунавске дивизије пуковник Драгомир Милојевић, дочекан одушевљено од народа и поздрављен на дунавској обали од д-р И. Павласа, а пред Матицом Српском од Јаше Томића.

19 новембра дошао је лађом из Београда Војвода Петар Бојовић на челу Главног штаба Прве армије. Цео Нови Сад изашао је да дочека своје ослободиоце. При излазу из лађе поздравио их је потпретседник Српског народног одбора Аркадије Варађанин, са балкона градске куће нови градски начелник Јован Живојиновић, а у име осталих Словена Јован Храниловић.

После тога Српски народни одбор у својој седници од 6 (19 новембра) одлучио је, да се изврше избори за Народну Скупштину, тако да се на сваку хиљаду српских, буњевачких и осталих словенских душа бира по један посланик. После извршених избора састала се у Новом Саду 12 (25) новембра Народна скупштина, на којој је било заступљено 211 општина са 757 посланика. Ова је Скупштина донела одлуке: 1) Банат, Бачка и Барања проглашују се, на основу узвишеног начела народнога самоодређивања, оцепљеним од Угарске, како у државноправном тако и у политичком и привредном погледу; 2) молимо владу братске Србије, да на конгресу мира заступа наше интересе; 3) прикључујемо се Краљевини Србији, која својим досадашњим радом и развитаком ујемчава слободу, равноправност, напредак, у сваком правцу не само нама, него и свима словенским па и несловенским народима, који с нама живе; 4) овај наш захтев хоће да помогне уједно и тежње свију Југословена, јер је и наша искрена жеља да српска влада удружена са Народним већем у Загребу учини све, да дође до остварења јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца под вођством Краља Петра и

његове династије; 5) и зато да би ова Скупштина помогла са своје стране остварити јединствену државу свију Словена, Срба, Хрвата и Словенаца, бира два члана, који ће стајати на услузи српској влади: Јашу Томића (Нови Сад) и Блашка Рајића (Суботица) и два члана, који ће стајати на услузи Народном већу у Загребу: д-р Јована Манојловића (Суботица) и Васу Стајића (Нови Сад).

На овој Скупштини изабрано је 50 чланова у Велики народни савет, којем је извршни орган Народна управа.

У седници од 13 (26) новембра донет је и Пословник Великог народног савета и Устројство за Народну управу. У исто време изабран је за претседника В. Н. Савета д-р Славко Милетић, а за потпретседнике д-р Јован Латинчић и Павле Татић.

14 (27) новембра Велики народни савет извршио је избор повереника Народне управе за Банат, Бачку и Барању. Поред претседника Народне управе (д-р Јована Лалошевића) изабрано је још 10 повереника: за унутрашње послове, правосуђе, просвету, финансије, саобраћај, привреду, прехрану и снабдевање, социјалне реформе, народно здравље и народну одбрану.

Ова Народна управа и Велики народни савет постојали су до 12 (25) децембра 1918 г., а тада су поднели оставку, јер је после прокламованог уједињења — 1 децембра — састављена влада за цело Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, чиме је удовољено и жељу Народне скупштине, да се целокупни народ уједини.

УЈЕДИЊЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ СА СРБИЈОМ

Настављајући традиције династије Петровића у Црној Гори, кнез а доцније краљ Никола продужио је борбу за проширење Црне Горе и у томе је имао успеха. Највећи успех постигла је Црна Гора, кад је у савезу са Србијом 1912 године водила балкански рат против Турске.

Али је краљ Никола у унутрашњој политици био потпуни аутократа. Његова је влада била самовољна и није допуштала никакве критике. Због тога се тамо створила јака опозиција, коју су углавном водили млађи људи, школовани у Србији или у Русији.

Сви ти људи били су прожети једном идејом: да се Србија и Црна Гора уједине. Краљ Никола, који је у својим младим годинама био и сам присталица уједињења Црне Горе са Србијом, напустио је доцније ту идеју, нарочито кад су за владе последњих Обреновића настале трзавице у Србији. Он је сматрао да Србија не ужива тада довољно угледа у очима Европе, а нарочито Русије, те да улогу Пијемонта треба да преузме Црна Гора.

Међутим народ у Црној Гори одувек је испољавао своје братске осећаје према Србији, а многи млади Црногорци, који су долазили у Србију на школовање, сматрани су у њој као деца српскога народа и нико их није разликовао од оне деце, која су долазила у Београд из Ужица, Ниша или Зајчара.

Балкански рат је у великој мери приближио Црну Гору Србији. После овога рата, када је обележавана граница између Србије и Црне Горе, многи Црногорци истицали су жељу да се уједине са својом браћом у Србији. Тада су се они питали: „Зар ми цијелога вијека пјевали, жељели и снијевали о спајању и јединству, а сад нас, кад се ујединисмо, разједињују!“.

Још више је приближило Црну Гору Србији ратовање 1914 и 1915 године у Светском рату. Као год у Србији, тако и у Црној Гори народ је увиђао, да спас и Србије и Црне Горе лежи у уједињењу ове две српске државе. Већ тада се помишљало, да треба жртвовати династичке интересе, кад је у питању јединство народа и државе. Наметало се питање: коју династију треба жртвовати ради уједињења. Јуначко и исправно држање краља Петра и његова сина, Престолонаследника Регента Александра у рату Србије са Аустријом, створило је велики углед династији Карађорђевића. А кад је почетком јануара 1916 године краљ Никола напустио Црну Гору, распуштајући своју војску, а остављајући у земљи свога сина Мирка, народ у Црној Гори био је огорчен на краља Николу и његову династију.

Због тога је после аустроугарске окупације настало у Црној Гори право револуционарно стање. Поједини виђени људи, који нису одобравали ову капитулацију Црне Горе, одметнули су се у гору и отпочели водити четнички рат против аустријске војске, што је опет изазвало гоњење и интернирање народа, нарочито мушкараца, способних за војску.

Принуђени, пред несразмерно јачом војском Аустро-Немаца и Бугара да напусте Србију, Престолонаследник-Регент Александар и српска влада наставили су и у туђини рад на ослобођењу своје Отаџбине, улажући огромне напоре, да савезничке државе помогну српској војсци у борби за ослобођење Србије. Српска влада на Крфу прихватила је била оне Црногорце који су напустили своју земљу и склонили се у Француску и у Италију. Тако се почео стварати покрет за уједињење Црне Горе са Србијом. Тога ради српска влада установила је при Министарству спољних послова Црногорски отсек, са задатком, „да се идеја о спајању Црне Горе са Србијом свуда пропагира, али без икаквих личних испада и увреда“. С друге стране угледни прваци из Црне Горе, углавном пређашњи министри и виши чиновници, установили су „Средишни црногорски одбор за народно уједињење“ под претседништвом Андрије Радовића, пређ. претседника црногорске владе. Овај је одбор почео издавати у Женеви лист „Уједињење“, а ступио је одмах у везу са српском владом на Крфу.

Када је на Крфу српска влада Н. Пашића заједно са Југословенским одбором, чији је претседник био д-р Анте Трумбић, израдила Крфску декларацију, „Средишни црногорски одбор за народно уједињење“, солидарно ступио се с овом декларацијом, налази да Црна Гора овим ратом завршује своју улогу као засебна

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

српска држава и да јој, као таквој, доследно свему, претстоји само улазак у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца; прихвата у целини декларацију председника српске владе г. Николе Пашића, и председника Југословенског одбора г. д-р Анте Трумбића, овлашћено донесену по једнодушном споразуму 7 (20) јула 1917 на Крфу.

Пробој српске и савезничке војске на Солунском фронту силно је одјекнуо у свима крајевима, где живи наш народ. Чим се дознало да српска војска напредује, Црногорци су устали на оружје. Све што је могло пушку носити, извукло је своје старе зарђале пушке, које су биле сакривене приликом уласка Аустријанаца у Црну Гору почетком 1916 године. У свом огорчењу Црногорци су почели терати из земље аустријске војнике, а војску, која је, бежећи из Албаније, пролазила кроз Црну Гору, гонили су и обрачунавали се за сва насиља, која су окупато-

Свест о уједињењу Црне Горе са Србијом била је већ сазрела у народу, а нарочито код млађих људи. Али је у земљи било још присталица старог режима, који су желели да остане све по старом. Требало је, дакле, брзо радити, да се што пре састане Народна Скупштина, која би прекинула ово привремено стање и прогласила уједињење Србије са Црном Гором.

Неколико истакнутих интелектуалаца, родом из Црне Горе, који су ишли са српском војском — шеф црногорског отсека Светозар Томић и претседник солунског црногорског одбора Петар Косовић са још неколико чланова истога одбора — кренули су се у Црну Гору, да обавештавају народ. Тако су походили Пећ, Ђаковицу, Андријевицу, Беране. У Беранама су 25 октобра одржали збор, после кога је Привремени централни извршни одбор за уједињење Србије и Црне Горе донео одлуку: да се 6 (19) новембра изврше избори народних посланика за

Велика Народна Скупштина у Подгорици 11 (24) новембра 1918 год.

ри чинили. Чим је српска војска дошла у Скопље, образован је Јадрански одред, под командом пуковника Драгутина Милутиновића, са задатком да очисти Црну Гору од непријатеља. Један батаљон српске војске под командом мајора Симовића, упућен је у Црну Гору. У своме надирању он је већ био нашао рашчишћен терен, те је за неколико дана могао прећи Црну Гору и доћи у Боку Которску, оставивши у Црној Гори на неколико места мале посаде.

Да би се спречили нереди и пљачке у земљи, требало је што пре завести нормално стање и поставити општинске и полицијске власти. Али то није било довољно. Требало је решити главно питање: да ли ће Црна Гора и даље остати засебна држава, или ће се ујединити са Србијом.

Велику Народну Скупштину у целој Црној Гори, а да се Скупштина састане 11 (24) новембра у Подгорици да одлучи о будућем државноправном положају Црне Горе. Одлучено је, да свака капетанија у старој Црној Гори бира по два народна посланика, а сваки срез у новим крајевима по три посланика. Вароши неке по једног, а неке по два народна посланика. Избори су прошли на миру.. Од 168 посланика, колико је изабрано према изборним правилима, било је факултетски образованих 56, учитеља 27, свештеника 17, судија и судских чиновника 17, а остали су били други чиновници, земљорадници, банкарни, поседници, пређашњи племенски капетани, општински часници и други. Међу изабраним посланицима био је и митрополит д-р Гаврило Дожић, који је изабран на два места.

Народна Скупштина састала се у Подгорици у недељу 11 (24) новембра у 9 часова. На првом састанку изабран је привремени претседник и верификациони одбор. Прва редовна седница Велике Народне Скупштине заказана је за 12 (25) новембар у 9 часова. На њој је после извештаја верификационог одбора изабрано стално претседништво, у које су ушли: за претседника Саво Церовић, члан Великога суда, за првог потпретседника Лазар Дамјановић, адвокат, за другог потпретседника Саво Фатић, претседник суда, и још шест секретара.

После положене заклетве посланика, изабран је одбор за састав нацрта скупштинске одлуке. Тада је настала дискусија о томе како треба да буде састављена ова одлука. На другој редовној седници од 13 (26) новембра прочитана је резолуција. У њој је најпре објашњено начело самоопредељења, које је истакао Вилсон, а затим су наведени разлози који налажу, да се Црна Гора споји са Србијом, па се на крају одлучује: „1) да се Краљ Никола I Петровић Његош и његова династија збаца са црногорског престола; 2) да се Црна Гора с братском Србијом уједини у једну једину државу под династијом Карађорђевића, те тако уједињење ступе у заједничку отаџбину нашег троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца; 3) да се изабере Извршни народни одбор од пет лица, који ће руководити пословима док се уједињење Србије и Црне Горе не приведе крају; и 4) да се о овој скупштинској одлуци изјави бивши Краљ Црне Горе Никола I Петровић, Влада Краљевине Србије, пријатељске Споразумне Силе и све неутралне државе“. Резолуција је примљена једногласно и поименичним гласањем. Сви посланици и многобројна публика клицали су: „Живјело уједињење Црне Горе и Србије! Живјела Југославија!“.

Сутрадан 14 (27) новембра после благодарења у подгоричкој Саборној цркви испален је 101 топовски метак, којим је објављено уједињење Црне Горе са Србијом, па је затим одржана седница, на којој је изабран Извршни одбор, у који су ушли: Војвода Стево Вукотић, Марко Даковић, Ристо Јојић, Спасоје Пилетић и Лазар Дамјановић. После овога су послати телеграми: Краљу Петру, Претседнику Српске Народне Скупштине, Влади Краљевине Србије. Тога дана била је дошла и војна музика с Цетиња, те је увеличала народно весеље, у коме учествоваше читав народ Подгорице и околине.

Тако је извршено уједињење Црне Горе са Србијом, спонтано, слободном вољом народа.*

ПРИЛИКЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА ПОД АУСТРО-УГАРСКОМ ЗА ВРЕМЕ РАТА. — НАРОДНО ВЕЋЕ. — ЖЕНЕВСКА КОНФЕРЕНЦИЈА.

Док се у Србији водио рат против непријатељске најезде и док су аустриске и мађарске хорде пљачкале по земљи, вешале, убијале и

интернирале њено становништво, дотле се у земљама под Аустро-Угарском заводио један режим, чији је био циљ да застраши народ и да уништи сваку помисао на уједињење са Србијом. Нарочито су биле предузете оштре мере у Босни, Херцеговини и Далмацији. Сматрало се да Босна, чија је омладина учествовала у погибној престолонаследника Фердинанда, треба да буде највише кажњена. Још од почетка рата аустриске власти у Босни отпочеле су са интернирањем, затварањем у мрачне тамнице, и убијањем свих оних које су оне прогласиле за велеиздајнике или су им били сумњиви. Логори у Араду, Нежидеру, Ашаху и другим местима Аустро-Угарске били су пуни не само Срба из Србије, већ и Срба и Југословена из крајева под Аустро-Угарском. У току рата у Босни и Херцеговини била су неколика велеиздајничка процеса: у Бањој Луци 1915 године изведена су пред суд 153 Србина оптужена због веза са Народном одбраном у Србији. Исто тако преставници културно-националних установа: Просвете, Сокола и Добратима, оглашени су као интелектуални творци свега рада на уједињењу Босне са Србијом, те су изведени пред суд и тражене су њихове главе. Југословенски посланици у својим говорима и интерпелацијама у бечком Парламенту тврдили су да је тада у Босни било мање 500.000 душа него уочи светскога рата.

Исто је тако било и у Далмацији. Ни у једној југословенској покрајини под Аустро-Угарском није се тако искрено и јавно испољила радост због победа српских у Балканском рату као у Далмацији. Зато се на њу и окомише аустриске власти, чим је почео рат против Србије. Интернирања и хапшења истакнутих људи била су у пуном јеку. Многи народни прваци успели су, одмах у почетку рата, да оду из земље и да се склоне у пријатељским државама. Међу њима су били и д-р Анте Трумбић и д-р Јосиф Сمودлака.

Нешто је боље било у Хрватској и Славонији због тога, што је на две године пре рата Хрватско-српска коалиција на изборима добила већину у Хрватском сабору, те је Аустро-Угарска сматрала да не би било опортуно да се отворено окоми на њу. Али је катастрофа Србије изазивала у Хрватској забринутост и стрепњу, јер се наметала тешка судбина словенским народима у Аустро-Угарској, ако би централне силе изашле из рата као победилац.

Мајска декларација, коју је у Бечком парламенту дао 30 маја 1917 године у име Југословенског клуба д-р Антон Корошец, поздрављена је у свима словенским крајевима Аустро-угарске монархије. У Хрватком сабору д-р Анте Павелић, у име Старчевићеве странке права, радосно је поздравео јединствену изјаву, дану 30 маја 1917 године у Царевинском већу у Бечу. Исто се тако солидарису са мајском декларацијом: клерикална група босанско-херцеговачких католика у Сарајеву (17 новембра 1917), босански фрањевци у Сарајеву (21 децембра 1917), херцеговачки фрањевци (крајем 1917), југосло-

* Десетогодишњица уједињења Србије и Црне Горе од Светозара Томића, Београд, 1929. [Прештампано из Братства XXIII.

венска академска омладина хрватског свеучилишта у Загребу (24 јануара 1918), народна скупштина у Замету (Истра) 7 априла 1918; грађанство града Задра и околине (3 марта 1918) захтевајући „потпуно и безувјетно провођење начела самоодређења народа као једини услов живота и слободног развитка јединственог народа Словенаца, Хрвата и Срба и изражавајући Југословенском клубу у Бечу захвалност што је изнео на јавност нечувена недела почињена на нашем народу од почетка овога рата“; далматинских заступника (Хрвата и Срба) на сабору и на царевинском већу, који на састанку у Задру (13 и 14 априла 1918) изјављују „да су једнодушни и солидарни са деловањем Југословенског клуба у Бечу у погледу уједињења Словенаца, Хрвата и Срба у једно самостално државно тело, те ће га у раду за остварење тога циља свим силама подупирати“.

Крфска декларација, склопљена између српске владе и југословенског одбора на Крфу 7 (20) јула 1917 године, учинила је силан утицај на југословенски народ у Аустро-Угарској. Под утицајем идеја у Крфској декларацији одржан је у Загребу 17 фебруара (3 марта) 1918 састанак виђених политичара из Хрватске и Славоније, Словеначке, Босне и Херцеговине, Далмације, Истре и Међумурја. После расправе о општем политичком и народном положају сакупљени претставници нашега народа сложили су се у томе „да је нужна концентрација свих странака и група, које, стојећи на становишту народнога јединства те ослањајући се о начело народног самоодређења, траже своју народну независност и на демократским темељима уређену државу Словенаца, Хрвата и Срба“. На овом збору решено је, да се приступи и оснивању Народнога већа. После овога и у другим покрајинама образовале су се народне организације: у Далмацији (19 јуна), у хрватском приморју и у Истри (1 јула), у Словеначкој (3 августа) и у Босни и Херцеговини (7 септембра 1918 год.). У исто време почеше побуне у појединим гарнизонима, а у Боки Которској дође до озбиљне побуне морнарице.

Последице Крфске декларације и мартовске декларације хрватских, словеначких и српских политичара у Загребу, покушали су да омету аустро-угарски меродавни чиниоци. Да би се уверио о народном расположењу, а у споразуму с царем и краљем Карлом, пропутовао је, у првој половини септембра 1918 године, кроз Хрватску, Далмацију и Босну гроф Стеван Тиса, бивши претседник мађарске владе. То је дало повода да босански Срби и Хрвати упуте 20 септембра 1918 грофу Тиси један меморандум, где су изнели бедно стање у коме се налази Босна, као и све оне ужасе и прогоне који су у њој вршени за време рата.

Видећи народно расположење, а увиђајући економску неиздржљивост за даље вођење рата, аустро-угарска влада упутила је 14 септембра 1918 године владама Антанте и неутралних држава ноту, којом се позивају да пошљу делега-

те на састанак и споразум како би се што пре завршио рат и поставили основи за ново стање у Европи. На тај позив одговорили су заједнички 24 септембра претставници Хрвата, Словенаца и Срба: за Народни свет у Словенији и Истри д-р Корошец, за Народну организацију у Далмацији д-р Булат, за Старчевићеву странку права д-р А. Павелић, за Хрватску пучку сељачку странку Стјепан Радић, за Српску народну радикалну странку д-р Ђорђе Красојевић, претставници социјално-демократске странке у Хрватској и Славонији и најзад претставници ванстраначких група, изјављујући да „аустро-угарска влада може говорити само у име оних двају народа, који у Аустро-Угарској господују, те према томе мировна начела, која би аустро-угарска влада била у могућности изнети пред претставнике зарађених држава, никако не могу одговарати потребама потлачених народа монархије“.

Баш тих дана српска војска пробила је солунски фронт и у нечувеном налету надирала ка Сави и Дунаву. Ово је утицало на даљу акцију југословенских политичара и свих народних организација у Аустро-Угарској, сем франковачких, и тога ради одржан је, 5 и 6 октобра у Загребу, састанак ради оснивања Народнога већа Словенаца, Хрвата и Срба. Сада је у Народно веће ушла и хрватско-српска коалиција. Основни заједнички програм Народнога већа био је: уједињење свих Словенаца, Хрвата и Срба у народну слободну и независну државу Словенаца, Хрвата и Срба, уређену на демократским начелима. У Народно веће ушли су претставници ових покрајина: Словеначке, Истре, Далмације, Хрватске и Славоније, Босне и Херцеговине, Војводине. Изабран је и Средишни одбор и претседништво Народнога већа у коме су били: претседник д-р Антон Корошец, потпретседници: Светозар Прибићевић и д-р Анте Павелић, тајници: д-р Мата Дринковић, д-р Срђан Будисављевић и д-р Иван Лорковић. После тога Народно веће је упутило позив народу, да се свуда организују локални одбори Народнога већа, како би се заштитила личност и имовина свих држављана без разлике.

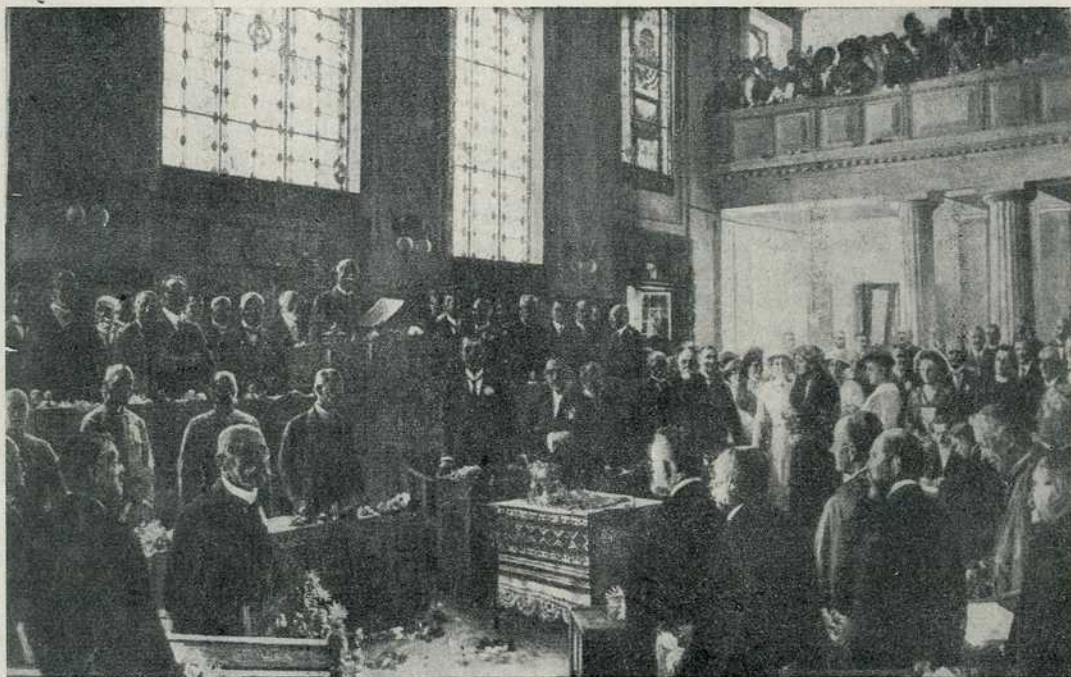
Увиђајући озбиљност ситуације, Аустрија* је почела попуштати. Цар Карло упутио је манифест савезничким и неуралним државама 16 октобра у коме изјављује, да Аустрија има, према вољи својих народа, да постане савезна држава, у којој свако племе на својој територији ствара своју властиту државну заједницу, али нова изградња положаја ни на који начин неће дирати у целокупност земаља угарске круне. У својој декларацији од 19 октобра, којом Народно веће објављује да преузима у своје руке вођење народне политике, оно „отклања (одбија) основу решења нашега народног питања, садржану у аустриском царском манифесту од 16 октобра, а исто тако и сваки други будући предлог, који би ишао за тим, да се наше народно питање реши делимично и да му се одузме његов међународни значај.“

На манифест цара Карла дошао је и Вил-

сонов одговор од 18 октобра, у коме се вели, да се за решење стања покорених словенских народа у Аустро-Угарској не може више применити десета тачка Вилсонова програма, тј. председник не може признати аутономију ових народа као основу за мир, већ оставља њима самима да кажу чиме ће се задовољити ради остварења њихових права и њихова положаја као чланова у породици народа. Народно је веће с највећом радошћу поздравило овај одговор Вилсонов (21 октобра 1918) и изјаснило се за безусловно народно опредељење.

на ма које територијалне и државне границе у којима народ Словенаца, Хрвата и Срба данас живи." Исто тако сабор је примио и предлог да сву власт преноси на Народно веће. О овој одлуци извештена је српска влада и владе савезничких држава. Од владе Краљевине Србије стигао је одговор да с радошћу поздравља и прима на знање одлуку Хрватског сабора од 29 октобра.

Одмах после тога Народно је веће узело сву власт у земљи у своје руке и дало сву извршну власт претседништву Народнога већа.

Народно веће у Загребу 29 октобра 1918 год.

Капитулација бугарске војске и брзо напредовање српских трупа и њихово приближавање дотадашњим земљама Аустро-Угарске, нагнали су аустриског министра спољних послова грофа Андраши-а да упути телеграм Сједињеним Америчким Државама, изјављујући да Аустрија пристаје на Вилсонов одговор од 18 октобра и да моли за мир. Садржину ове ноте Аустрија је саопштила и владама савезничких држава.

Ово је био јасан знак да се Аустрија приближава своме слому. После тога састао се Хрватски сабор у Загребу. На седници од 29 октобра 1918 године, којој је председавао председник д-р Богдан Медаковић, а у присуству бана Антуна Михаловића и после говора неколико посланика, примљен је уз огромно одушевљење предлог који гласи: „Далмација, Хрватска и Славонија са Ријеком, проглашују се посве независном државом према Угарској и Аустрији, те према модерном начелу народности, а на темељу народнога јединства Словенаца, Хрвата и Срба, приступа у заједничку народну суверену државу Словенаца, Хрвата и Срба, на целом етнографском подручју тога народа, без обзира

Оно је у седници од 29 октобра поверило банску власт у Хрватској и Славонији дотадашњем бану Антуну Михаловићу и поставило 11 повереника за поједине гране државне управе. За повереника за Истру наименован је д-р Матко Лагиња. Исто тако 31 октобра 1918 именована је народна влада за Словеначку с претседником д-р Јосипом Погачником и са 12 повереника за поједине гране државне управе. На предлог Народнога већа у Босни и Херцеговини постављена је 1 новембра народна влада и за председника наименован Атанасије Шола са још 8 повереника. Исто тако у Далмацији је образована влада Народнога већа, под претседништвом д-р Ивана Крстеља.

Народне владе имале су да се боре с великим тешкоћама. На првом месту требало је организовати народну војску, уредити и обезбедити финансиска средства и решити питање снабдевања и исхране становништва. У томе циљу предузете су извесне мере, али је извођење тих послова ишло доста тешко.

Међутим, догађаји су се развијали невероватно брзо. Врховна команда аустро-угарске војске закључила је примирје са савезничким др-

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

жавама (2 новембра 1918 године), обуставила непријатељства и извршила демобилизацију своје војске. Тада је настала опасност, да аустриски и мађарски војници, распуштени из три велике армије, који су се кретали својим кућама са фронта талијанског, србијанског и албанског, а преко територија Словеначке, Хрватске и Далмације, не почну успут пљачкати. У исто време Италија је сматрала, у духу Лондонскога уговора, да треба да поседне поједина места у Далмацији и Истри, па је то и учинила. Поред тога у питање је дошла и дотадашња аустриска ратна морнарица, коју је Народно веће, као наследник бивше монархије, примило од Аустрије. Све је то натерало Народно веће да се обрати и затражи помоћ од савезничких држава, а нарочито од Србије. Српске трупе ушле су већ биле у земље преко Дрине, Саве и Дунава. Друга армија под командом Војводе Степе Степановића ушла је у Сарајево 6 новембра, у Котор 8 новембра, у Дубровник 14, у Сплит 18 новембра. Али је српска војска, поседајући освојене земље, остала ван политичког делања у овим крајевима.

Крајем октобра 1918 Народно је веће послало у Женеву своје изасланике: д-р Антона Корошеца, д-р Мелка Чингрију и д-р Грегора Жерјава, да ступе у везу са српском владом и Југословенским одбором, а у исто време дало је мандат д-р А. Трумбићу да претставља Народно веће код влада савезничких и код владе Сједињених Америчких Држава. Изасланици су 3 новембра 1918 године саопштили овим владама, да се Народно веће у Загребу сматра као врховна влада југословенских земаља под влашћу дотадашње Аустро-Угарске и молили су да се призна Народно веће у Загребу као редовна влада. Истина, ово признање није дошло, али је, под разним утицајима и околностима, владу Народнога већа признала српска влада, којој је на срцу лежало да се што пре изведе уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу. У Женеву је био одржан састанак коме су присуствовали од стране Србије председник српске владе Никола Пашић са тројицом изасланика парламентарних група српске скупштине (Марко Трифковић, Милорад Драшковић и д-р Војислав Маринковић); од стране Народнога већа д-р А. Корошец, д-р М. Чингрија и д-р Жерјав, и од стране Југословенског одбора председник д-р А. Трумбић са још четири члана. Они су на седницама од 6 до 9 новембра израдили и објавили Женевску декларацију. По тој декларацији образую се држава Срба, Хрвата и Словенаца, као једна државна целина: признаје се Народно веће у Загребу као репрезентанта и влада Словенаца, Хрвата и Срба у бившој Аустро-Угарској Монархији; оснива се за извесне заједничке послове заједничка влада од 12 министара (пола чланова одређених од српске владе, а пола од Народнога већа), којој ће бити задатак да организује заједничку државу Срба, Хрвата и Словенаца до састанка Уставотворне скупштине, која ће донети Устав. Поред ове вла-

де, а до сазива Конституанте, постојале би и даље владе Народнога већа и влада Краљевине Србије, свака на своме подручју. Одлучено је још, да се позове и Црна Гора да ступи у уједињену државу.

Али ова заједничка влада, образована у Женеву, није остварена. Против ње је била српска влада због њеног и сувише израженог дуализма у државном уређењу. Она није призната ни од влада савезничких држава, па и Народно веће у Загребу сматрало је, да делегати Народнога већа нису имали мандат за такве преговоре, ни за склапање ма каквог обавезног пакта.

Пред све већом опасношћу од италијанских претензија, нарочито после окупације Ријеке (17 новембра), и покушаја да Италија заузме морнарицу, и после апела босанске и далматинске народне владе од 30 новембра упућеног српској влади у Београду, којим моли „све компетентне факторе, да без даљег оклевања и без обзира на споредна питања, проведу формално и дефинитивно уједињење свих Словенаца, Хрвата и Срба, од Јадрана до Вардара у јединствену државу“ — Средишни одбор Народнога већа у Загребу, у седницама од 23 и 24 новембра, после дуже дебате, донео је ову значајну одлуку: „Народно вијеће Срба, Хрвата и Словенаца у складу са својим досадашњим закључцима и према изјави Владе Краљевине Србије, проглашује уједињење државе Словенаца, Хрвата и Срба, образовано на цијелом непрекинутом југословенском подручју бивше Аустро-Угарске монархије, са Краљевином Србијом и Црном Гором у јединствену државу Словенаца, Хрвата и Срба, те изабира одбор од 28 лица с пуном овлашћу да у споразуму с Владом Краљевине Србије и преставницима свију странака у Србији и Црној Гори безодвлачно проведе организацију јединствене државе према приложеним записницима“. Ови су се изасланици имали одмах кренути у Београд да ову одлуку саопште српској влади.

За ово време извршена је абдикација цара Карла (11 новембра) и изведено је уједињење Војводине и Црне Горе са Србијом.

ПРВИ ДЕЦЕМБАР 1918 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ.

Према одлуци Народнога већа изабрани делегати и финансиски стручњаци кренули су у Београд 27 новембра око 10 часова пре подне нарочитим возом. Пут је био дуг, јер је преко славонске и сремске равнице воз доста споро ишао. У Батајници дочекало је делегате изасланство Месног одбора Народнога већа земунског и изасланици српске војске. У 11 часова увече дошли су делегати у Земун. У Земуну их је дочекало многобројно грађанство, чиновници, разне корпорације, соколска удружења и одред српске војске. Увече је био банкет, на коме је командант места у Земуну, потпуковник Божићар Туцаковић, у име српске војске поздравио делегате Народнога већа. Затим је жупник Вучетић у име Месног одбора Народнога већа

топлим речима поздравио изасланике, који су донели одлуку о уједињеној држави Срба, Хрвата и Словенаца. На поздраве је одговорио и захвалио у име Народног већа Светозар Прибићевић, наздрављајући народу и војсци Краљевине Србије.*

Сутрадан, 28 новембра, у 10 часова пре подне, прешли су делегати лађом из Земуна у Београд. На пристаништу су их поздравили у име српске владе министри Љуба Јовановић и д-р Момчило Нинчић, а у име града Београда потпретседник општине Михаило Марјановић. Београдска певачка друштва певала су: „Напред заставе славе“, „Лијепа наша домовина“ и српску химну: „Боже Правде“. Мноштво присутнога света клицало је држави Срба, Хрвата и Словенаца, а у име Народног већа захвалио се на дочеку делегат д-р Анте Павелић. Делегати су у свечаној поворци отпратени у Гранд Хотел, где су били гости града Београда. За све време њихова бављења у Београду на привременом Двору Престолонаследника Регента Александра, у кући Крсмановића на Теразијама (где се данас налази Савез Сокола Краљевине Југославије), виле су се заставе српска, хрватска и словеначка.

Претставници владе (Стојан Протић, Љуба Јовановић и д-р Момчило Нинчић) налазили су се наизменце у друштву делегата. У току три дана водили су делегати разговоре са претставницима владе односно адресе Народног већа и одговора Престолонаследника Александра. Првога децембра у 8 часова увече примљена је у аудијенцију делегација Народног већа из Загребца од Престолонаследника Регента Александра у присуству министара Стојана Протића, Љубе Јовановића, д-р Момчила Нинчића и министра војног ђенерала Михаила Рашића.

После одушевљеног клицања Престолонаследнику у име Народног већа поздравио га је д-р Анте Павелић адресом у којој се вели:

„Ваше Краљевско Височанство! Осјећамо се сретнима што у име Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба можемо да поздравимо Ваше Краљевско Височанство у престоници ослобођене Србије као Врховног команданта победоносне народне војске, која је у заједничкој борби с војскама моћних савезника створила увјете за извршење великог дјела нашега народног уједињења. Словенци, Хрвати и Срби, који су на територији бивше Аустро-Угарске монархије извели преврат и привремено конституирали независну народну државу, прожети идејом народнога јединства и ослањајући се на велико начело демократије, које тражи, да сваки народ има сам да одлучи о својој судбини, изјавили су већ у објави Народног вијећа од 19 октобра да желе и хоће да се уједине са Србијом и Црном Гором у јединствену народну државу Срба, Хрвата и Словенаца, која би обухватала сав непрекинути етнографски териториј јужних Словена. Да се ова мисао приведе у дјело закључило је

Народно вијеће у својој седници од 24 новембра да проглашава уједињење државе Словенаца, Хрвата и Срба са Србијом и Црном Гором у јединствену државу, и изабрало је своје одасланство, које ступа пред Ваше Краљевско Височанство да вам овај закључак Народног вијећа званично и у свечаној форми саопшти.

Закључак је Народног вијећа да владарску власт на читавом територију сада јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца, врши Његово Величанство Краљ Петар, односно у његовој замјени као Регент Ваше Краљевско Височанство, а уједно би се у споразуму с Владом Вашег Краљевског Височанства и преставницима свих народних странака у Србији и Црној Гори имала да образује јединствена парламентарна влада на подручју југословенске државе уз јединствено Народно претставништво.“

На овај поздрав одговорио је Престолонаследник Регент Александар овим речима:

„Господо Одасланици!

Ваш долазак у име Народног већа Словенаца, Хрвата и Срба, достојног претставника широке народне мисли, и ваше саопштење његове историске одлуке од 24 новембра, којом се проглашава државно уједињење свега народа и све наше миле, намучене али, славне отаџбине, испунило ме дубоком радошћу.

Примајући то саопштење, уверен сам да овим чином испуњавам своју владарску дужност, јер њим само приводим коначно у дело оно што су најбољи синови наше крви, све три вере, сва три имена, с обе стране Дунава, Саве и Дрине, почели припремати још за владе блажене успомене мога деде Кнеза Александра Првог и Кнеза Михаила, оно што одговара жељама и погледима мога народа, те у име Њ. В. Краља Петра Првог проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.

Овај велики историјски чин нека буде најбоља награда како прегнућу вашем и ваших честитих другова у Народном већу и свих ваших сарадника, који смелим превратом стресосте са себе туђински јарам, тако и високо развијеној свести и поднесеним великим жртвама свих делова народа које Веће претставља. Тако исто нека данашњи велики чин буде најлепши венац на славним гробовима мојих официра и војника палих за слободу, и најдивнија кита на грудима њихових срећнијих ратних другова који са мном доживеше да извојују победу над силним непријатељем, уз велику и племениту помоћ наших моћних савезника.

Славу задобијених победа деле са мојим старим ратницима војници југословенских јединица у мојој војсци. Сви су они к вама похитали, а ви сте их дочекали онако како се само браћа дочекују. Хвала на таквом дочеку и у име моје војске, хвала вам на полету с којим исказујете поверење Краљевини Србији и њеном народу, моме узвишеном оцу, Његовом Величанству Кра

*) Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1914—1919, сабрао их Фердо Шишић. Загреб, 1920.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

љу Петру Првом и мени. Ја могу уверити вас и Народно веће чији сте пуномоћници, могу уверити сву моју браћу словеначку, хрватску и српску, чију вољу и мисли претстављају, да ћу се и ја, и моја влада, са свим оним што претставља Србију и народ, увек и свуд руководити само дубоком непомућеном љубављу братскога срца према сваком интересу, према свима светињама милим души оних у чије сте име дошли к мени. У смислу жеља и погледа које сте ми изволели изложити и које и ја и моја влада потпуно прихватамо, влада ће одмах предузети да се што пре оствари све оно што сте исказали, како у погледу прелазне и привремене периоде до састанка и краја рада велике Уставотворне Скупштине, тако и за избор и састав ове. Веран примеру и завету које имам од свог узвишеног родитеља, ја ћу бити Краљ само слободним грађанима државе Срба, Хрвата и Словенаца, остатак увек веран великим уставним, парламентарним и широкодемократским начелима, заснованим на општем праву гласања. Тога ради ја ћу потражити вашу сарадњу за образовање владе која ће претстављати целу уједињену отаџбину, па ће та влада бити у сталној вези, најпре с вама, потом с народним представништвом, с њим радити и њему одговарати.

С њим и с целим народом ова ће влада имати као први задатак постарати се да се границе наше државе подударају с етнографским границама целокупног нашег народа. Заједно с вама имам права надати се и надам се да ће наши велики пријатељи и савезници праведно проценити наше гледиште, јер оно одговара начелима која су сами прогласили и за чију су победу пролили толико скупе своје крви, те сам уверен да се дело ослобођења света неће окрњити предавањем под туђу власт толике наше честите, напредне и просвећене браће. Исто се тако надам да ће ти погледи добити израза и у одлукама саме владе Краљевине Италије, јер ова има да за постанак свог бића захвали тим истим начелима, која су онако сјајно тумачили пером и делом њени велики синови прошлога столећа. Смемо слободно рећи да ће у поштовању тих начела и предања, у осећајима нашега пријатељства и доброга суседства талијански народ наћи више

правог добра и безбедности, него у остварењу одредаба Лондонског уговора, потписаног без нас, и од нас никад признатог, а у приликама кад се није предвиђала пропаст Аустро-Угарске, те је одонда многи некадашњи обзир постао беспредметан.

У томе и свему осталом раду ја се надам да ће наш народ остати до краја слојан и моћан, да ће у нов живот ући ведро и поносита чеља, достојан постигнуте величине и среће која га очекује. Ја вас, поштована Господо Одасланци, молим да моју владарску реч и поздрав однесете свој мојој милој браћи широм наше слободне и уједињене Југославије.

Живео цео народ Српско-Хрватско-Словеначки!

Нека нам увек буде срећно и славно наше Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца."

Овим актом престала је функција Народног већа као врховне суверене власти државе Срба, Хрвата и Словенаца, на земљишту бивше Аустро-Угарске.

Београд, јуначки и мученички град, добио је овим чином највећу сатисфакцију за сва страдања у овом великом рату. Он је дочекао ретку срећу да у њему буде проглашено уједињење нашег троименог народа у једну државу. Он је поносан што му је пало у део да у својој средини дочека преставнике југословенског народа. Он ће вечито остати захвалан јуначкој српској војсци и њеном Врховном команданту Престолонаследнику Александру за ослобођење и уједињење нашег народа у једну државу.

После прокламовања уједињења отпочело је саветовање за образовање првога министарства уједињење Отаџбине. После дужег саветовања 20 децембра 1918 године образована је влада, којој је за претседника наименован Стојан Протић, а поред њега још деветнаест министара, међу којима је било 9 из Србије, а 11 из крајева који су тада уједињени са Србијом, а међу њима и потпретседник владе д-р Антон Корошец и министар иностраних послова д-р Анте Трумбић.

Милан А. Костић

www.lnl.si

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРВИ ДЕЦЕМБАР — ТРИУМФ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ МИСЛИ

Први Децембар 1918 триумфална је синтеза секуларног стремљења хероја духа и мача који су, — мартирским страдањима и подвизима огромних жртава и напора, појединачних и колективних као и духовних прегалаштава најразноврснијих израза, — постепено градили дубоке и простране основе јединству разједињеног народа и његовој заједничкој отаџбини. И само са тих основа, мудрост и гвоздена одлучност Врховног Команданта Регента Александра и највишег носиоца југословенске мисли са класичним хероизмом српског ратника и југословенског добровољца могли су септембра 1918 да спремне коначне услове за појаву Првог Децембра — 1918.

Тако је Први Децембар 1918 најзначајнији датум на читавој развојној линији југословенске историје — од доласка Југословена на Балкан. Стога и није Југославија, рођена и прокламована 1 XII 1918, случајна тековина стицаја околности при свршетку Светског Рата. Она је неминовна последица свесне тежње и хтења вековима разједињене нације као и напора и хиљадитих хекатомби крвавих жртава. Ову свесну тежњу за уједињењем духовним и политичким носила је у себи, у сва три дела нашега народа, југословенска мисао. Јер визионарно Вјерују проповедника југословенске мисли, пророка и претеча који су најављивали и спремали духовно формирање њених поборника и заточника, водило је сигурно и одлучно кроз читаво XIX и XX столеће ка Првом Децембру.

Али, треба нагласити, да је југословенска мисао стара као и балканско словенство. Као једну етничку целину познају га рани византиски писци који не разликују Србе од Хрвата а страхују од помисли да би се они могли сјединити и основати једну велику заједничку државу. Према томе је јасно да су и странцима основни биолошки елементи у језичним и етничким изразима као и саставни делови домаћег и јавног живота Јужних Словена, и поред изразите њихове расцепканости гентилистичког уређења, изгледали да припадају једноме народу. Али оснивању једне јединствене државе тих Словена опирале су се унутрашње и спољне силе. Унутрашње биле су центрифугални племенски систем и старо урођено словенско индивидуалистичко назирање на државу и свет, тако непомирљиво са центрипеталним хтењима јачих, средишњих племена, која су окупљала околна и подложила их вишем државном интересу. Спољне силе ишле су увек за тим да балкански Словени не оснују једну државу. И кроз ове основне историске чињенице долазе још спољни утицаји двеју јаких цивилизација, источне и западне које су духовно цепале по крви један јединствен народ. Тако се ниже огроман сплет узрока који су спречавали и спречили оснивање једне велике и заједничке,

опште словенске државе на Балкану. На тим основима сукобљавале су се снаге супротних сила, центрипеталне и центрифугалне око три главна племенска имена, српског, хрватског и словеначког. Али, на тим истим основима, уз силе покретнице, унутрашње и спољне, развијао се вековни ход раздвојене историје једнокрвних племена која су већ VIII/IX столећа формирала своје државне организације. Од њих је словеначки део најраније изгубио самосталност, под франачким владарима, да отада живи несамоствално под наследницима и баштиницима ове германске освајачке пенетрације. У дуалистичком развоју српске и хрватске историје фатални средњевековни датуми 1102, 1389, 1463 и 1493 обележавају само оне судбоносне прекретнице које су кочиле и спречавале сједињавање и са своје стране учиниле да је доцније требало читав низ столећа да се те параболне линије југословенског историског развоја опет једном споје.

А ово је учинила биолошка сила, као главни носилац историске истине изражене у синтетичном политичко-историском термину — југословенска мисао. Њен развој и њена историја јесу и историја уједињења Југословена. У прошлости сва три дела југословенског народа било је снага индивидуалних и колективних, културних и политичких које су тежиле стално и одређено ка циљу уједињења сва три наша племена. Али, ако желимо да дефинишемо садржину југословенске мисли, наилазимо на два гледишта с којих се она може посматрати. То су биолошко-историско и модерно-политичко гледиште. Ово друго је саставни део настојања савремених генерација као и оних које су у XIX и XX ст. претходиле данашњој. Југословенска мисао се кроз развој препорода код Срба, Хрвата и Словена развила у један изграђен политички појам највишег народног стремљења о свести јединства народа растављеног у прошлости границама, верама, писмом и именима, као и настојања да се све преграде уклоне и разједињени сједине. А ово XIX столеће имало је читав дубок и далек узрочни сплет испред себе. Иако су били ефемерни појави као што је онај Људевита Посавског у IX столећу или босанског краља Твртка, који се први од југословенских владара, на годину дана после Косова (1390) могао да назове „по божијој милости краљ Рашке, Босне, Далмације, Хрватске и Приморја“, историја нам је оставила обилату документацију о утврђеној свести којом се спознавало да раздвојен народ, политички и духовно припада једној лози. Књижевност XVI—XVIII столећа обилује низом оваквих сигурних примера. И, управо стога, на овако дубоко усађеној свести могло се у XIX столећу градити препородитељско доба код сва три дела народа. А ова идеја јединства морала је најпре

да буде ослободилачка. Јер југословенска мисао XIX столећа је мисао националне слободе, јединства, братства, љубави између једнокрвних племена. И ова је мисао имала своје неустрашиве заточнике и проповеднике, идеологе и одважне борце на свим пољима јавног живота, међу државницима, политичарима, војницима и војсковођама, свештеницима, католичким и православним, научницима, књижевницима и уметницима, у слободним и неслободним деловима југословенских земаља, али и међу владарима мале али слободне кнежевине, а онда краљевине Србије, као и кнежевине и краљевине Црне Горе.

Сјајан је и велик низ тих неимара југословенства, особитих јунака који су се борили са спољашњим и унутрашњим њеним непријатељима, нарочито са старом словенском искључивошћу и нетрпељивошћу. Љубав према делу истицала се изнад љубави према целини. И она је у извесно доба учинила своја корисна дела у окупљању раздробљених делова извршујући тако у историској поступности и неминовну историску улогу. Али кад су наступили часови да се крене према коначном циљу еволуције, окупљању ова три ојачана и прибрана дела, она се није одрицала своје старе сепаратистичке идеологије сматрајући да је крајњи циљ постигнут и да се преко њега нити треба а нити може ићи.

Пуштајмо засада с вида рад хрватских и српских књижевника XVII и XVIII столећа који су јасно гледали на цео наш народ далеко преко граница своје уже отаџбине, потврђујући очигледно у својим списима мисао народног јединства, као што су Павле Ритер-Витезовић, Андрија Качић-Миошић, Матија Антун Рељковић, Бартоломеј Кашић, Доситеј Обрадовић, Јован Рајић, Максимилијан Врховац, а испред свију отац свесловенске идеје Хрват Јурај Крижанић († 1683). И кад се на почетку XIX столећа стала да ослобађа Србија, први ослободилачки јунак и Вожд Карађорђе, оснивалац династије Карађорђевића и нове Србије носи у духу и срцу јасно изређену југословенску свест. „Отац Србије“ како Карађорђа назва највећи југословенски песник, црногорски Владика Раде, имао је јасно сазнање о коначном историском циљу његовог шумадиског устанка и покрета. Јер 1807 поручује Карађорђе цару Наполеону: „Ми устајемо против Турака да бисмо се ослободили њиховог ропства и међу народима понова стекли своју државу и своју слободу, а борићемо се не само за нас него и за све Словене који су под игом султана и бечког ћесара!“ А још одлучније и убедљивије истом цару Наполеону говори Карађорђе 1810, „да Срби не би хтели да одвоје судбину од судбине илирских провинција где је исти језик и исти народ“. Овај аманет Карађорђево остао је чист и сталан у читавом његовом покољењу. Јер то су исповедали, речју и делом син му кнез Александар, унук краљ Петар и праунук краљ Александар Ујединитељ који је за југословенску мисао дао највишу жртву, свој живот.

Стога и није чудно да и Карађорђеви савременици истом свешћу претходе општем препо-

родитељском добу. Ево само неколико светлих имена из плејаде великана југословенске мисли тог Карађорђевог времена! Срби: Доситеј Обрадовић, Јован Рајић и Сава Текелија; Хрвати: Волтић и Максимилијан Врховац и Словенац Валентин Водник. Сви су они сматрали да је наш распарчан народ једне крви и једног језика. Али не само они. У исто време већ су и стране силе, које су имале интереса за балканске земље, сматрале наш распарчан народ као једну етничку целину и зато му дале једно заједничко име. То је било име илирско које се већ и раније спомињало код старих писаца, све тамо од чувеног хуманисте Е. С. Пиколоминија, доцнијег папе Пија II (1458—1465). Отада је *natio illyrica* чест назив за све Југословене. И то или као термин којим су се означавали засебно Срби или Хрвати или опет заједно као јединствена етничка целина. Овом је имену европско значење дао Наполеон кад је од Аустрије задобивеним југословенским покрајинама дао име *Provinces Illyriennes* или краће Илирија коју су сачињавали Словенци, Хрвати и Срби у Приморју, белачком и целовачком округу, Хрватској до Саве и Далмације. Тако је то име било опште за све ове Југословене, како је то приметио српски родољуб Сава Поповић Текелија, „да не би један или други народ себе увређена или подложена другоме мислио“ кад би се наине узело које племенско име за опште.

Код хрватског дела југословенског народа читав народни препород ношен је и илирским именом али и његовом широком идејом, која је и књижевно, као и културнополитички југословенска.

Кад је Људевит Гај у Загребу окупио око себе коло заносних младих родољуба он их је загрејао идејом словенства — (коју је Гај усвојио од апостола словенске узајамности, Словака Јана Колара) — и југословенства. Јер, прваци хрватског препорода били су свесни да се само у општој словенској солидарности могу Словени Хабзбурговог царства опрети насилном и организованом насртању германизације и мађаризације које су претиле такођер и пуном духовном пропашћу и Срба, Хрвата и Словенаца. И ова страховита опасност стала је да збија редове хрватских родољуба, да буди свест о јединству с браћом коју су једнако погађале заједничке опасности. Људевит Гај примајући штокавско наречје као књижевно и опште срушио је преграде које су делиле Хрвате од Хрвата, а онда Хрвате од Срба. Духовном сједињавању била је утрта стаза и било је питање само времена како ће се брзо тај процес да развија и сврши. Загреб је тако пре 100 година дао и формулисао југословенску мисао која је са једним именом (илирским) и једним књижевним језиком имала да утире путеве духовном зближавању и срођавању Срба и Хрвата. У Гајевој алегорији о струнама европске лире изражена је и јасна мисао јединства народа од Алпа до Црнога мора. „Ова Еуропа лира јест Илирија на три угла међу Скадром, Варном и Бјелаком. Одапете несложне

струне на овој лири јесу: Корушка, Горица, Истрија, Крањска, Штајерска, Хрватска, Славонија, Далмација, Босна, Црна Гора, Херцеговина, Србија, Болгарија и Доња Угарска". И на тако широким просторима Гају и хрватским Илирцима живи један народ који је према његову романтичарском схватању потекао од старих балканских Илира. Идеологију Гајеву проповедала је једна огромна множина хрватских интелектуалаца, међу којима су били најзнатнији њени носиоци, млади свештеници. Из кајавског Загреба размахоа се на све стране илирски покрет који је, ма и под страним именом коме су се опрли и Срби и Словенци, јединственим књижевним језиком нераздвојно-духовно повезао Хрвате са Србима. Провинцијалном и регионалном хрватском дробљењу био је крај. Мађаризам је тако наишао на најгвозденију брану о којој се одбијао и на крају одбио — а народ се спасао очигледне пропасти. Илиризам је препородио Хрвате, спасао их за будућу Хрватску и духовно сродио са Србима и Словенцима и спремио да претуре живи и отпорни доба апсолутизма и унионизма до слома Аустро-Угарске Монархије.

Иако се код Срба и Словенаца није развила идеја илиризма она је под другим видом и другим изразима била жива и јака. И у кнежевини Србији у време кнеза Александра Карађорђевића и његовог великог државника Илије Гарашанина чије је Начертаније (1844) постао програм једне замашне акције у духу југословенске мисли кроз све југословенске стране. А на њој су уз Србе сарађивали и Хрвати из Босне и Хрватске и Далмације спремајући далекосежна извођења правих југословенских планова. А са Ловћена је велики дух владике Рада зрачио југословенском мишљу обухватајући сву браћу једнаком љубављу па ма које вере била. Зато, ма да је политички и државни развој Србије и Црне Горе у време илиризма текао својим самосталним током, у овим српским земљама увек је била жива општа идеја уједињења са осталом браћом у империјама аустријског цара и турског султана. А о овој доиста јасно израженој свести, коју су у безброј прилика манифестовали прваци народа на свим странама југословенских земаља, постоји ванредна и огромна документација која утврђује историску истину живог народног стремљења за народним сједињењем. На врхунцу илиризма 1848 илирска је мисао имала и своју најсудбоноснију улогу крвавог крштења Срба и Хрвата, у заједничкој борби против заједничког непријатеља. Крвљу се запечатила истина да су српски интереси и хрватски интереси, а хрватски да су и српски и словеначки — и да је делање за све те интересе и онда кад је оно за појединачне интересе, којима су се противили свим силама њихови заједнички непријатељи.

Шестог јула 1848 изјављује на хрватском сабору у Загребу велики хрватски бан Јелачић, који је положио заклетву пред српским патријархом Рајачићем да ће бранити права Хрватске, да су Хрвати и Срби један народ и да се жеље Срба узимају за хрватске, као што Срби жеље

Хрвата узимају за своје. Кнез Александар Карађорђевић шаље српску војску под Книћанином у помоћ Србима и Хрватима, а владика Раде спреман је да на бојиште изашаље своје јуначне Црногорце, мотивишући ту своју одлуку југословенском свешћу „само... да се једном саставимо“. Ево ово је било дело идеологије која је прожимала хрватска, српска и словеначка срца у време илиризма као и у години његовог највишег успона. Од ње је уздрхтао и заједнички аустромађарски противник. Зато је и аустријски цар коме су Хрвати и Срби помогли спасти престо наградио и једне и друге злогласним Баховим апсолутизмом.

А ово велико илирско доба дало је и јеванђелисту југословенства и народног јединства владика Јаковачког Јосипа Јурја Штросмајера који је, пре него што је именован за владика, из опседнутог Беча преко једног Србина поручио у Загреб (1849) „да је најглавнија задаћа Југословена да се здруже, сложе и уједине. Свако ко иоле бистрије просуди наше односе, знаде да нам сва наша самосталност и неодвијеност мало или ништа не може помоћи, ако нам не пође за руком, да постанемо једно политичко тело у ком једно срце бије“.

Отада ће име владике Штросмајера све до појаве краља Петра на српскоме престолу, зрачити по читавоме југословенству као најсветија жижа југословенске мисли и народног јединства.

Притиснута илирска мисао после страховито реакционарског и германизаторског апсолутизма васкрсла је у новом облику под именом југословенским. После пада тога апсолутизма у Хрватској као и у Далмацији оживљују новим виталним снагама препородитељске струје у Хрватској и Далмацији, Војводини и Словенији, с организовањем отпора против непријатељских намера аустромађарских власти. А ове снаге највише су ношене управо југословенском мишљу. Хронолошка и идејна подударност ове мисли развија се особитом снагом у Србији кнеза Михајла, Црној Гори кнеза Николе и у Војводини Српске Уједињене омладине.

Шездесете године прошлог столећа обилују особитим бројем сјајних предводника ове спаситељске мисли. Уз истакнута имена кнеза Михајла и владике Штросмајера јавља се научни и политички идеолог југословенске мисли Франьо Рачки који поред Штросмајера више од три деценије духом југословенске мисли разгони мрак и споне племенских искључивости и верских нетолеранција. Штросмајер и Рачки, гигантски ликови хрватске историје у другој половини XIX столећа, као нераздвојни Диоскури југословенском мишљу запајају своје ближе и даљне коло следбеника али и цео Словенски Југ. Снажни изданци илирског препорода Петар Прерадовић, Иван Кукуљевић, Матија Бан, Матија Филиповић, Адолф Вебер-Ткалчевић наилазе на бројне истомишљенике у свим југословенским покрајинама. Митрополит Михајло, Ђуро Даничић, Јован Бошковић, Стојан Новаковић, Јован Сундечић, барски владика, Шиме Милиновић, Светозар Милетић, Јован Суботић, Полит-Десанчић,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Лука Вукаловић, Васа Пелагић, фра Грга Мартић, Миха Клаић, Миховил Павлиновић, Натко Подило, Ловро Монти, Лука Ботић, Никола и Медо Пуцић, Аугуст Шеноаа, Јанко Јурковић, Јанез Блајвајз, Франц Левстик, Иван Филиповић и толики многи други, знани и незнани проповедају братство и љубав, слогу и јединство, духовно и политичко растављених племена.

Особиту манифестацију народног јединства извео је хрватски сабор 12 августа 1861 кад је на предлог Вебера — Ткалчевића, после дуже дискусије о имену народног језика и његовој званичности, језик српскохрватски назвао језик југославенски, а свима је било дозвољено у троједној краљевини да се у својим званичним списима служе латинцом или ћирилицом. А ове исте знамените године, револуционар Еуген Кватерник, најприснији друг Антуна Старчевића, 23 V 1861 (дакле на десет година раније него што је подигао буну) рекао је између осталог „да је из дубине срца свога уверен да само најтежни савез срдаца и политички међу хрватским и српским народом јест најсигурније јемство боље будућности, оба само именом разликујућа се народа“. Његов пак друг, трибун чистог хрватства Антон Старчевић устврдио је да у Србији живи најплеменитији део хрватског народа желећи да подвуче да све југословенске покрајине сједини под хрватским именом. Тако је и кроз струјања великохрватства, као и на другој страни великосрпства, које је тежило к сједињењу под српским именом, текла и проносила се срж југословенске мисли.

А југословенска мисао избија са свих страна. Из речи и дела државника и политичара, научника и уметника, из програма појединих партија, на зборовима и саборима, на научним скуповима, у свим југословенским покрајинама.

28 јуна 1867, могао је при отварању Југославенске Академије, у Загребу, где су се уз Хрвате нашли и претставници Срба и Словенаца, њен први претседник Фрањо Рачки да визионарно исповеди своје и оснивачево (Штросмајерово) Вјерују, „да за нас више нема ријека ни гора, које би у душевном животу растављале Хрвате од Срба, обе од Словенаца и Бугара“. А онда: „Главна позоришта духовне борбе бијаху и јесу троједна краљевина и Српска кнежевина, ове двије главне тачке око којих се креће прошлост, садашњост и будућност нашег народа“. Први тајник ове Академије био је Србин Ђура Даничић, славни слависта, који је доцније као професор београдске Велике Школе на основи језичних проучавања доказивао „да су Срби и Хрвати један народ са два имена“. А Даничић је и делима и осећањима проповедао љубав и слогу и јединство југословенског народа, па је Рачки 1877 могао за њега са пуно историске тачности да каже да је он називао у слози српства и хрватства јемство за лепшу и сретнију будућност целог Словенског Југа, па је зато он био „један од најодлучнијих заступника на душевном пољу југословенске помисли, у чијем оквиру могу хрватство и српство наћи једнако дично мјесто и које могу дневне и про-

лазне задјевнице али не уклонити“. Исте године кад се у Загребу отварала Штросмајерова Југословенска Академија Уједињена Српска Омладина (6—18 августа) дефинише у Београду своја широка јужнословенска начела. Иако Аустрија није ни Словенцима ни Хрватима допустила да дођу тога дана у Београд, мисао водила, мисао југословенска дубоко се усадила у душу омладине Словенског Југа. Она ју је даље предала новим генерацијама свежу и јаку, са свом виталном снагом и покретним динамизмом „докле не буде она постала жива истина“ како је о њој 1867 рекао велики словеначки песник Франц Левстик.

Ти и остали неимари југословенства најодлучније су се противили свима покушајима и средствима којима се хтело нарушити духовна изградња културног и политичког јединства, долазила она с поља од заједничких непријатеља или од занесених љубитеља племенске искључивости, хрватске и српске. Јер, увек, кад је фатални аустриски *divide et impera* наилазио на поборнике међу завађеном браћом, чули су се кроз буре страсти, препирака, жучне и отровне нетрпељивости снажни гласови љубави и братства, гласови југословенске мисли.

И кад су непријатељи југословенства могли да забележе све то видније успехе, диже се, опет, деведесетих година, омладина да заустави разорни бес разједињавања, макијавелистички уношен у редове југословенске из Беча и Пеште.

И 1897 кроз мрак и право очајање старијих родољуба засја Народна Мисао коју покрену као свој нови програмни смер делања, уједињена омладина хрватска и српска, да продужи путоказом који је на далеко указивала југословенска мисао. И уз ове нове неимаре југословенства огласише се и они старији. С младима су још живи Штросмајер и митрополит Михајло, К. С. Таушановић, М. Бан, Полит-Десанчић, Јован Ристић, Илија Округић, М. Веснић, Л. Молти, Ј. Сундечић, Д. Витезић, В. Богишић, Т. Смичиклас, М. Шрепел, Ш. Мазура, Е. Барчић, М. Деренчин, Л. Видрић, И. Захар и Фран Врбанић. Божји су и пророчки благослов биле речи старца Штросмајера које је тај уједињеној омладини упутио из свога Ђакова и своје катедрале, посвећене слави божјој, јединству цркава, слози и љубави свога народа. „Ваша је сврха дивна и дао Бог да ју постигнете. Љубав, слога, и јединство је Бог сам, пак тко у љубави, слоги и јединству остаје, тај остаје у Богу, а Бог у њему. Љубав, слога и јединство је право кршћанство, извор вјечити свакога живота, свакога свјетла, сваке праве слободе, свакога напретка и сваке славе. Тко љубав, слогу, јединство у народу нашем промиче, тај, ил се звао Срб или Хрват, прави је кршћанин, љубитељ је прави живота, свјетла, славе и слободе свога народа. Нељубав, неслога и раздор су очевидно смрт и пропаст народа нашега, а љубав, слога, јединство залог су његовому ускрснућу, његовој слави и његовој неумрлости... Бог нас све благословио!“

А ова је омладина задојена идеалима ових

апостола југословенске мисли имала доцније да понесе најтежа и најсудбоносија питања истинског уједињења Југословена.

Са поновним доласком династије Карађорђевића (1903) искра југословенске мисли разгори се у живи пламен југословенског Пијемонта који постаје основни покретач целог разбуђеног и за велика дела спремног југословенства. Ово је осетила омладина хрватска и српска, која је при самом пролазу краља Петра на путу за Београд у Бечу кад га је поздравила усклицима као југословенског краља. Међу присутнима који су манифестовали био је и Стјепан Радић, доцнији народни трибун Хрвата, али у својим дубоким осећањима увек Словен и Југословен. А онда, после годину дана, симболични узвици српске, хрватске и словеначке омладине у Загребу, пре поласка на крунидбене свечаности (1904) као и на прославу стогодишњице Карађорђевог устанка, који су се као грмљавина осветника понављали и у Београду, били су плембисцитарна манифестација свих Југословена без обзира на границе које су делиле пијемонтску Србију од осталог југословенства.

Ово доба ствара и сељачки покрет браће Радића — Антуна и Стјепана, када оснивају Хрватску сељачку странку. У другој се тачци програма каже: „Хрвати и Срби један су народ па се већ зато морају споразумјети и у политичком раду нарочито ондје гдје живе заједно.“

Историску прекретницу под утицајем тог савим новог, напредног и реалистичког стремљења чине Речка и Задарска резолуција као и стварање моћне хрватскосрпске коалиције (1905). Победоносна народна мисао братског уједињења захватила је сада широке слојеве па су се њени особити успеси проширили и на Босну и Далмацију, а снажни су се рефлексии одражавали и у националном превирању препорођене Словеније. На свим се странама руши непријатељ јединства, а сепаратизам и нетолеранција (верска и политичка) узмицали су побеђивани од напредне и слободоумне југословенске мисли. Огромни успеси ове мисли триумфују на изборној победи хрватскосрпске коалиције (1906) кад је владајућој мађарској странци задан страховит, управо смртоносан ударац. Међутим, и Беч и Пешта, после кратка века „Народне владе“ удруженим су се снагама оборили на ту коалицију која је у ствари била очигледни носилац југословенске мисли. Осетили су туђински властодршци одакле им прети животна опасност. Зато је требало и опет посегнути за прокушаним средством братског раздора и убацити међу Србе и Хрвате неповерење и изазвати неслогу и расцеп у коалицији. На сваки је начин требало преухитрити успехе и далекосежне планове југословенске мисли у корену угушити. Али њена виталност била је далеко већа него што су је замишљали непријатељи. Тако одједном, два су питања узбудила европско јавно мишљење. Српско и југословенско. Анексија Босне и Херцеговине (1908) и загребачки велеиздајнички процес (1909) Фридрих у Бечу а Васићев у Београду открили су наказност тирани који се

нису ни од чега устезали само ако им је могло да помогне у њиховим пакленим намерама да се унизи Србија и раздвоје Југословени у Хабзбургову царству. План није успео и југословенска је мисао изашла из искушења снажнија и блиставија него је икада била. Осећао се њен победоносни, бојни поход. Заталасао се општи национални занос од Триглава до Балкана. Морално ојачана Србија гледана је одасвуд са поштовањем и дивљењем. Београдски Словенски Југ високо је подигао свој глас. Чуо се на свим странама поклич југословенства. Осећало се и признавало да се заједнички интереси могу да бране и спасе само у чврстом јединству Срба и Хрвата. Није се страховало ни од жртава које су се све више množиле у свим слојевима народа и свим редовима друштва, а давали су их једнако интелектуалци, као и радници и сељаци. Омладина се револуционирала. Са теоретисања прешло се на дело. Стални додири књижевника, уметника и научника, учестали конгреси омладине, помицали су југословенску мисао у акције чије су се последице све видније истицале. Омладинска друштва, јавна и тајна, соколство, певаштво, новине и часописи, конгреси књижевника и уметника, соколски слетови дају се са заносом и родољубивом оданошћу у службу југословенске мисли. За све то знају аустроугарске власти и најоштријим мерама иступају како би угушили учестале експлозије националне мисли која је отворено исповедала рушење туђинског режима, пуно ослобођење и сједињење с пијемонтском Србијом.

При пролазу престолонаследника Александра на цетињске крунидбене свечаности (септембра 1910) сушачка омладина, а онда и сплитска, унаточ повученим жандарским кордонима поздравила је Александра Карађорђевића кличући: „Живела Србија! Живео будући југословенски краљ!“ Све изразитије, смишљеније и плански окупља се југословенска омладина у аустроугарским покрајинама, а у додиру је и са Словенским Југом, Народном Одбраном па и са Уједињењем и смрт у Београду, обавештавана о далеким народним ослободилачким циљевима. После детаљног припремања напредна омладина организује се и 1911 прихваћа програм који доноси Черинин Вал (у Загребу), отворено, јасно и одлучно, неуштрашиво и бунтовно. Усред царске монархије чуо се громки поклич који је гађао сред срца: Слобода, култура, напредак. Наш је програм све што је напредно. Наш је циљ створити младу, модерну, слободоумну револуционарну Југославију у нашим хрватским и српским странама... Стожери су нашега покрета и главне тачке дневнога рада: Народно јединство Хрвата и Срба и радикални, на знаности основани антиклерикализам“.

Одјекнуо је први револверски пуцањ. Пуцао је студент, Србин Богдан Жерајић на босанског поглавара генерала Варешанина а онда и на себе да јуначки протестује за насиље над југословенском мишљу, да овако изрази револт свој и позлеђене нације поради анексије. А кад се Србија спремала на велико дело ослободилаштва

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у Хрватској је страховити режим комесара Цуваја изазвао и огорчио толико револуционарца хрватског студента из Босне Луку Јукића, да 8 VI 1912 пуца на комесара. Кад је Јукићу саопштена смртна пресуда (као и његовим друговима тешка казна) из грудију је одјекнула хрватска химна и експлозивни кликтај Јукића: *Живело јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Живела Југославија!* Победоносно гibaње југословенске мисли није било могуће зауставити никаквим насиљима ни прогонима. Јер, југословенска мисао је прокламовала историску истину да је дошао час кад се без крви не стиче слобода. Загребачким улицама пролива се крв. Демонстрације захватају читаву земљу. Затвори су пуни омладине, не само оне с универзитета, него и из средњих школа, мушке и женске. Југословенска мисао је тражила жртве — и оне су се нештедимице и са светом ватром подносиле. Уз хрватску химну оре се из грудију хрватске омладине *Боже правде и Онома онома!*

Осећао је властодржац да се на југу његове земље спрема преокрет и да су очи југословенства за увек окренуте од царскога Беча а за навек упрте у Београд краља Петра. Та државни је тужилац 1912 у свом експозеу за комесара Цуваја јасно упутио и њега и владе у Пешти и Бечу да се рад југословенске омладине креће у једноме смеру стварања југословенске државе у коме би се налазила Србија, Хрватска, Славонија, Далмација и Босна којима ће прићи и Словенци. И државни је тужилац био у праву.

С оваквим су се разбуђеним вољама у југословенским земљама дочекали балкански ратови који су елементарном снагом спојили у једно осећање све Југословене. Било је то дело југословенске мисли не само ослободилачке Србије него читавог југословенства. Лавина се рушила да уклони све што би јој се нашло на путу.

Из душе свега југословенског народа поникао је поздрав који новембра 1912 упутила националистичка омладина претседнику владе Пашићу. „Српскохрватска националистичка омладина на Приморју одушевљено поздравља победу српскога и југословенскога оружја и клања се победничким осветницима Косова и створитељима нове Југославије“.

А после тих ратова могао је 1913 Јован Скерлић, идеолог новог југословенства, да у име српског дела југословенства укаже на буктињу народне мисли коју су старије генерације предале младима да је даље понесу испред целог народа високо подигнуту. „И нека нови нараштај чува и унапред тај велики завет толиких нараштаја наших. Нека у њему остане велика вера: да у данашњем добу за нас скоро једанаест милиона Хрвата и Срба нема важнијег и животнијег питања но што је питање нашег потпуног народног јединства. У пуном и апсолутном смислу речи, то је наше: бити или не бити!“

Тако се у томе духу мислило и делало 1913 и 1914. Зато се маја 1914 креће у Прагу, жаришту југословенске националистичке омладине,

часопис Југославија у коме ватрени омладинац Љубо Леонтић громко исповеда веру у победу идеје, у победу југословенског јединства пошто постоје сви услови за оживотворење. „Наш циљ је потпуно уједињење Словенаца, Хрвата и Срба у један јединствен народ са свим оним критеријума који народ као индивидуалност означају“.

Тако се дочекало најстраховитије искушење које је родило Југославију. Хитац Гаврила Принципа одјекнуо је у читавом свету. Али, и њега је диктовала унижена и притиснута југословенска мисао. Србија улази у рат да брани част и слободу своју, да извојује победу а с њоме ослобођење поробљене браће. Врховни војсковођа Регент Александар означаје наметнуту и прихваћену борбу као „војевање за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће, Срба, Хрвата и Словенаца“. А после двеју славних победа херојске српске војске и срамног пораза аустроугарских војних снага на Церу и Колубари (1914) југословенска мисао надањује владу краљевине Србије која у Народној скупштини 7-XII-1914 објављује Југословенима, савезницима и непријатељима своју историску одлуку. „Уверена у решеност целог српскога народа да истраје у светој борби за одбрану свога светога огњишта и слободе, влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим тренуцима једини задатак, да обезбеди успешан свршетак овог великог војевања, које је, у тренуцима, кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца“.

Али то се највеће историско дело имало да искупи новим стотинама хиљада крвавих жртава. Кроз албанску Голготу и плаву гробницу васкрсавали су нови неимари Југославије да на бојним пољанима отворе септембра 1918 беспримерним хероизмом капију слободе и уједињења. Бројне су силе и ванредна су имена, знани и незнани јунаци, који су помагали највећег градитеља Југославије, Регента Александра при коначном делу ослобођења народа. Али да се изведе Вјерују претеча и пророка југословенске мисли требало је срушити најмоћнију препреку томе уједињењу — читаво огромно царство, двојну педесетомилонску монархију. Тако је први и последњи ударац припао српској војсци коју су у томе помогли воља и решеност читавог српског народа и Југословена у царевини.

Већ децембра 1914 Хрватски Одбор са др. Антом Трумбићем на челу (још пре оснивања Југословенског Одбора) у коме су се нашли најистакнутији емигранти протестовао је у Риму против изјава мађарског претседника грофа Тисе који је објавио да одваја ствар Хрвата од ствари Срба. Јер, Одбор подвлачи „да из свечаних изјава хрватског сабора произлази да се Хрвати и Срби сматрају једним истим народом, који има једне исте идеале, који је један и недељив по светом јединству материнске земље, крви и језика, а који је био поцијепан једино дјеловањем оних који су досада равнали судбином јед-

ног дијела тога народа". Велика је књига проф. Ферде Шишића која садржи богату документацију изјава и манифестација Регента Александра, политичара у хрватском сабору, бечком парламенту, у Европи као и у Америци, Југословенског одбора и Српске народне скупштине из којих се редом јасно оцртава једнодушност стремљења Срба, Хрвата и Словенаца (из Аустроугарске као и Америке) да оснују једну заједничку државу. Ево само неколико мисли из тих изјава. Југословени у Америци на великом конгресу делегата свих америчких удружења марта 1915 закључили су да се придруже борби за јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Југословенски Одбор који је конституисан маја 1915 изјављује француској влади „да су Срби, Хрвати и Словенци један исти народ и да уједињују све услове да постану једна народна независна држава". Југословенски клуб дао је 30 маја 1917 у бечком парламенту чувену декларацију о јединству Срба, Хрвата и Словенаца. Дали су је у име свих својих другова посланика на царевинском већу Словенац Антун Корошец и Хрват Матко Лагиња. Шта више, идентично се изјаснила у хрватском сабору у Загребу и Старчевићева хрватска странка права (5-VI-1917). Врхунац ових пуноважних декларација изражен је у пресудној Крфској декларацији 20 јула 1917, кад су претставници Краљевине Србије и Југословенски Одбор радећи дотад паралелно изјавили тежњу и одлуку за уједињењем свих Југословена, растављених дотад државним границама, у једну државу под династијом Карађорђевића. Тако су први основи државног уређења будуће Југославије садржани у овом пакту. Потписали су га као тадашњи претставници Срба и Хрвата Никола Пашић и А. Трумбић.

Динамична снага југословенске мисли стављала је у све живљи покрет појединачне и колективне силе. О Васкрсу 1918 могао је Регент Александар говорећи својим јунацима, изразити своју веру да ће све поднете жртве на крају донети Васкрс наше лепе отаџбине и уједињење с осталом браћом Југословенима. Пророчке речи младог владоца бодриле су и потстицале јунаке на Солунском фронту — који су од Кајмакчалана чекали да у бесмртни венац славе уплету нове жртве и нове победе, а уз њих и добровољце Србе, Хрвате и Словенце као и поробљене аустроугарске Југословене који су чекали спасење. Веровало се Његовој поруци, „да ће ове циновске борбе у Француској, здружене са нашим и наших савезника херојским напорима на македонском фронту створити наше народно уједињење и донети правду и слободу нашем троименом народу Србима, Хрватима и Словенцима као и целом човечанском роду... Ми се не боримо само за нас, већ и за нашу децу, за наше потомке, за будућа покољења. За њих ми подносимо и подносимо до краја све потребне жртве као што се и Христос добровољно жртвовао за род човечји".

Југословенску је мисао на крају 14 септембра кроз заповест Александра Карађорђевића

понела армија ратника, армија јунака и родољуба до Доброг Поља и Сокола а онда кроз пробијена врата и у ослобођену отаџбину. Без заустављања све до Алпи, Карпата и Јадранског Мора.

Победоносни поклич са Доброг Поља чуо се у Загребу и Љубљани, Новом Саду и Сплиту, на Сарајеву и Цетињу. Слом централних сила био је из дана у дан очистији, катастрофалнији. На тај победоносни поклич оснивају се Народна Већа а 29 октобра објављује оцепљење Срба, Хрвата и Словенаца од Аустроугарске и формирање независне државе Срба, Хрвата и Словенаца на некадашњој територији хабзбуршке монархије. Већ тога дана југословенска је мисао диктовала општу жељу народа, да се та независна држава управљана Народним Већем сједини са Краљевином Србијом и Црном Гором под династијом Карађорђевића — коју су претстављали стари Краљ Петар I и јуначки му син Александар кога је једновремено означио претседник Југословенског Одбора као „претставника југословенске идеје, свете свима нама Србима, Хрватима и Словенцима који стварамо југословенски народ".

Сада је следео само епилог већ готовог дела. Народно Веће у Загребу са Српском Краљевском владом у Женевској је декларацији (9 XI 1918) спремило је све потребно да се и формално изведе најепохалнији чин југословенске нације Уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу. Ову елементарну лавину народне воље ништа није могло да заустави. 26-XI пада и одлука Црногораца у Подгорици о сједињењу Црне Горе са краљевином Србијом и независном државом СХС.

Тако је Александру Карађорђевићу историјски усуд одредио да као најдостојнији и најзаслужнији претставник југословенске мисли прогласи уједињење свих Југословена 1-XII-1918 у сред још разрушеног и крвљу натопљеног Београда. А ко, ма и површно познаје историје три разједињена дела југословенског народа, мораће да призна утврђену историјску истину да је стварање Југославије био биолошки диктат дуге и мучне историје. Научна дела домаћих и страних историчара убедљиво утврђују ову историјску истину и тумаче за сва времена да је Југославија плод читавог једног народа, појединаца као и колективних сила између којих се издвајају гигантски ликови краљева Петра I и Александра I. А ту је истину подвукао и Регент Србије у одговору изасланицима Народног Већа (1-XII) кад је објавио да је „привео коначно у дело оно што су најбољи синови наше крви, све три вере, сва три имена, с обе стране Дунава, Саве и Дрине почели припремати још за блажене успомене кнеза Александра I и кнеза Михајла, оно што одговара жељама и погледима мога народа, те у име Његова Величанства Краља Петра I проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца".

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ

ПРЕТСЕДНИШТВО, ГРАДСКО ВЕЋЕ И ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

Израдити један преглед рада Општине града Београда за ових 20 година од ослобођења до данас претставља једну тешкоћу и један ризик. Тешкоћу због тога што Општина наше престонице није стално већ повремено, и то врло ретко, издавала прегледе својих годишњих пословања из којих би се могла сачинити једна статистика и извући потребне констатације. Ризик због тога, што писац долази у положај да пропусти који значајнији моменат, а задржи се на чињеницама спореднијег значаја. Кад се то двоје има у виду, и тешкоћа и ризик, у које писац упада без своје кривице, онда се може дати права мера напису, који треба да у главним линијама оцрта рад Престоничке општине за њених 20 година послератног живота.

Наш задатак је да обрадимо део тога општег рада, који обухвата Претседништво, Градско веће и Опште одељење наше Општине.

Пре него што приступимо третирању овако постављене тројне поделе, морамо се за тренутак зауставити на положају, који је наша Општина заузимала у нашем законодавству за ових 20 година.

Београдска општина за време Србије управљала се по општем закону о општинама од јуна 1903 год. који је у неколико махова био допуњаван у размаку од 1903 до 1909. Тај закон, који је примењиван све до 25 септембра 1934 године, имао је само неколико одредаба које су се односиле специјално на Београд, иначе је и Општина београдска морала да се управља по истим оним прописима, који су важили за обичне сеоске општине. Такво стање кочило је у многоме полет престонице, који је она могла и морала да покаже на свима пољима свога комуналног рада. Значајније измене и допуне Закона о општинама из 1903 извршене су на почетку шестојануарског режима и то законом од 12 фебруара и законом од 11 марта 1928 године, које су се специјално односила на Београд. Под новим околностима, које су му створиле ове измене и допуне, Београдска општина се развијала све до 25 септембра 1934 када је ступио на снагу нови Закон о градским општинама, који је Београд дефинитивно издвојио из заједничког система са сеоским општинама.

Значајан преокрет у апарату за обављање општинске службе настао је ступањем на снагу Статута Општине града Београда и Статута Дирекције трамваја и осветљења, који су донети на основу чл. 4 Закона о изменама и допунама

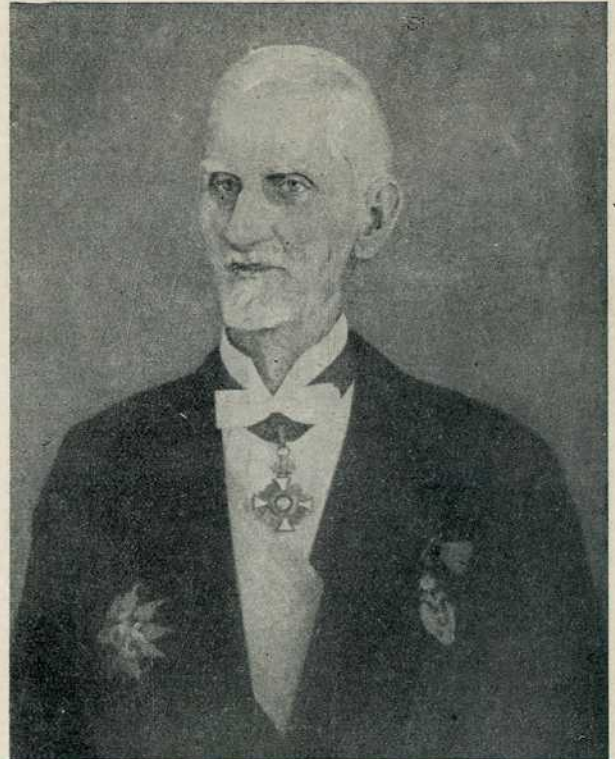
у Закону о општинама, од 11 марта 1929 године. Организација службе, подела по дирекцијама и начин пословања и данас је у главном онакав, како је установљен поменути статутима из 1929 године. У току ове године моће ће да се види биланс рада и пословања Општине града Београда у току десетогодишњег трајања њених статута.

А сада да пређемо на наш задатак.

I

САСТАВ ПРЕТСЕДНИШТВА ОД УЈЕДИЊЕЊА ДО ДАНАС

По старом Закону о општинама, општине су биле у пуном смислу самоуправна тела, чије су управе биле биране од народа тајним гласањем,

Г. Коста Главинић
(1918 г.)

и у току трајања свога мандата имале су да полагају рачуна само својим бирачима. Њихов рад био је подложен контроли надзорних државних

власти, која је била стриктно нормирана, тако да тај надзор није могао да кочи слободу рада и одлучивања општинске управе у њеном самоуправном делокругу.

Општина је имала једног претседника, једног потпретседника и већи број кметова, и сви они чинили су општинску управу у ужем смислу. Карактеристика старог општинског система управе била је у томе што је постојао општински суд, који је по закону управљао Општином. Претседник Општине био је претседник општинско суда, тако се и потписивао, а кметови су били чланови општинског суда и тако се потписивали. Суд је доносио формалне пресуде, решења и одлуке из своје законом одређене надлежности. То стање остало је све до 1929 год. када је у Београду заведен нови систем: општинска управа састављена од претседника, два потпретседника и једног кмета-правника. Претседник и потпретседници потписивали су заједно одлуке које су доносили, а кмет-правник водио је све судске послове Општине. На тај начин извршена је подела послова у Општини на самоуправне и судске послове.

Послови Претседништва су узимали разне облике и обиме према општем стању Београда и његовим потребама. У колико се сам Београд развијао и напредовао, и послови Претседништва су расли упоредо. То је као и са министарствима. У малој предратној Србији претседник је имао служитеља пред вратима, који је пријављивао публику, као што је то био случај са министрима. Данас и Претседник општине, као и министри има шефа кабинета, више секретара и писара неколико служитеља, који му омогућавају да своје многобројне послове и дужности у вези са претстављањем општине свршава на време и како треба. Док је претседник општине био и претседник суда, онда је тај колективни начин рада и управе изискивао компликованији систем рада. Требало је тражити и постижавати сагласност у свима питањима која су решавана, а познато је колико је тешко ту сагласност постижавати у нашој средини. Један од главних разлога, што су многи проблеми престонице рђаво решени или уопште нису решени, лежи у тој тешкоћи, да се дође до једног објективно израженог система управе, који би био консеквентно спровођен. Променама управе следовале су промене начина рада, промена службеног персонела па према томе и промена у његовом раду. Нико се није бринуо за одржавање континуитета у раду и њега стварно није ни било. Партијске управе су имале своје засебне критеријуме за рад, сваки рад политичких противника са основом или без основа оглашаван је као погрешан и штетан, а сопствени рад, чак кад је био и штетан и погрешан, приказиван је у нарочитој боји као једино правилан и користан.

Такав систем рада није могао произвести један плански и систематски развој Престоничке општине. Рад на парче погађа целину, и они који су тако на парче радили нити су видели нити

су могли видети целину. Тај рад био је у главном такав, што је сваки претседник доносио собом у Општину своје личне напоре и схватања. Воља претседника је надокнађивала а често и замењивала закон. Санкције за то су биле и ретке и веома тешке. И ако управне јединице које су у најужем додиру са грађанством, општине су код нас биле недовољно организоване, без довољно законских упуштава, и других одређених услова за правилан рад. Људи су по своме знању и спреми били махом испод нивоа места које су заузимали, и осим неколико изузетака, страшно су подбацивали. Ново претседништво је дочекивано са великим надама и поверењем само зато, што је старом било разочарало све оне, који су полагали у њега наде приликом промена. Ту је континуитет био изгледа сталан, али зато увек негативан.

† Михајло Марјановић
(1919 г. и други пут од 1923—1925 г.)

Од ослобођења до првих избора за општинску управу, који су обављени крајем лета 1920 године, Београдска општина је имала једног за другим двојицу вршилаца дужности претседника. Први је био Михаило Марјановић, адвокат, који је ту дужност претседника обављао од почетка 1919 год. па све до 9 новембра исте године, када га је на том положају заменио Др. Коста Јовановић. Управа овог другог трајала је све до 25 августа 1920 године.

На седници општинског одбора од 2 септембра 1920 год. изабран је за привременог претседника Београдске општине г. Ђока Кара-Јовановић, адвокат. Његова управа трајала је од 2 септембра 1920 до 3 марта 1921.

Први избори путем народног гласања обављени су на дан 6 марта 1921 год. и на тим изборима београдски грађани су изабрали за претседника своје Општине радикалског кандидата Добру Митровића, адвоката. Његова управа трајала је од 9 марта 1921 до 12 марта 1923 године.

† Добра Митровић
(од 1921—1923 год.)

Други избори путем гласања грађана обављени су 19 августа 1923 год. и на тим изборима изабран је за претседника Општине радикалски кандидат Михаило Марјановић. Његова управа трајала је од 22 августа 1923 до 5 јануара 1925 године.

Трећи избори извршени су 22 августа 1926 год. када је изабран демократски кандидат г. Др. Коста Кумануди, проф. Универзитета. Његова управа предала је дужност новој јер је уследила смена управе г. Куманудија под режимом од 6 јануара. Та смена извршена је 18 фебруара 1929 године.

Законима о изменама и допунама у Закону о општинама из 1929 год. укинута је гласање народно за избор претседника и заведен нови начин постављања путем Краљевог указа.

Пово постављање путем указа извршено је 14 фебруара 1929 године.

Тада је постављена нова управа Општине београдске, која је овако била састављена: претседник г. Милош Савчић, инжењер и бив. министар; потпретседници г. Др. Милослав Стојадновић, публициста и г. Војислав Зафина, професор Универзитета и кмет-правник г. Исидор Про-

тић, адвокат. Ова управа је радила по новом обрасцу, са једним општинским одбором, који је био постављен декретом министра унутрашњих послова. Та управа радила је до 23 маја 1930 год. и у својим главним линијама продужила је рад претходне управе на уређењу Београда. У заслугу ове управе мора се приписати доношење Статута Општине града Београда и Статута Дирекције трамваја и осветљења, која је изведена потпуна организација и реорганизација служби, која и данас постоји.

Друга општинска управа постављена Краљевим указом, била је управа г. Милана Нешића, инжењера и проф. Универзитета. Њено трајање се простире од 23 маја 1930 до 12 маја 1932 год. И ова управа наставила је са несмањеним еланом рад својих двеју претходница и много је допринела оспособљавању појединих техничких служби.

Трећа општинска управа, постављена Краљевим указом била је управа г. Милутина Петровића, сенатора и претседника првостепеног суда у пензији. Та управа радила је све до 5 јануара 1935 год. Та управа уложила је велика сретства у уређење приступних путева, пошумљавање и паркирање.

Г. Коста Кумануди
(од 1926—1929 г.)

Четврта општинска управа, постављена Краљевим указом јесте ова данашња управа, са г. Владом Илићем на челу.

За ових двадесет година Београд је имао, према предњим наводима три привремене упра-

ве, три управе изабране од народа путем гласања и четири управе постављене Краљевим указом.

У овај преглед управа нисмо унели управу г. Филипа Филиповића, публицисте, који је на изборима од 22 августа 1920 изабран као комунистички кандидат за претседника Општине, јер је та управа одмах смењена, тако да није остала никаквог трага у управљању Општином.

По новом Закону о градским општинама из 1934 год. одређено је, да се општинске управе бирају путем гласања, али до данас још нису расписани избори за градске општине, већ су постављане од стране државних власти.

Из предњег излагања се види у главним линијама хронолошки преглед састава претседништва Општине града Београда за протеклих двадесет година. Што се тиче рада самог претседништва ту ћемо сумарно истаћи, да се тај период дели у два дела у погледу компетенције и моћи одлучивања. Први део обухвата период трајања старог Закона о градским општинама, када је општински суд имао исто толику власт као и општински одбор, у по неким случајевима чак и већу него он. Други период почиње од ступања на снагу новог Закона о градским општинама, по коме је у градском већу усредсређена сва власт одлучивања, а претседник је само извршни орган његов. Изван тога он може да прима у службу дневничаре без припита градског већа, у колико му ипак оно одобри потребне кредите за то по буџету.

II

ОПШТИНСКИ ОДБОР — ГРАДСКО ВЕЋЕ

По старом србијанском закону о општинама општински одбори су били наставак логично проведеног принципа народне самоуправе. Они су решавали о буџету, наметима и утрошку прихода. Општински судови су водили све остале послове општинске самоуправе. То су били у смањеном обиму влада и парламенат локалног значаја.

По новом Закону о градским општинама Градско веће је проширило делокруг рада у односу на ранија права и дужности општинског одбора. Пошто до данас још немамо градска већа по избору, већ по постављењу — не може се дати никакав суд о томе, каква ће бити та будућа самоуправа, која би требала да произађе из новог Закона о градским општинама. Али, оно што се још данас може са сигурношћу тврдити јесте, да ће то у многоме зависити од личности, које буду заступљене у Градском већу. То се видело у главном и код постављених већа. Ако су у њему људи, који желе да имају и контролу и иницијативу у својим рукама, онда се утицај већа све више утврђује; у противном значај прет-

седника постаје све већи, а његов утицај све јачи, и скоро је раван утицају Градског већа. То долази отуда, што је механизам управе по новом Закону о градским општинама још нов, а могућности које он пружа већу још недовољно познате, и непотпуно примењене. Због тога су врло ретки случајеви иницијативе Градског већа у питањима већег значаја, где је та иницијатива не само од важности, већ тако рећи први услов за сваки рад општине у пространој области комуналне политике.

Г. Милош Савчић
(од 1929—1930 г.)

Рад општинског одбора у периоду 1919—1934 најбоље се огледа у броју одржаних седница и броју предмета, решаваних на тим седницама. Тај однос показује следећа табела.

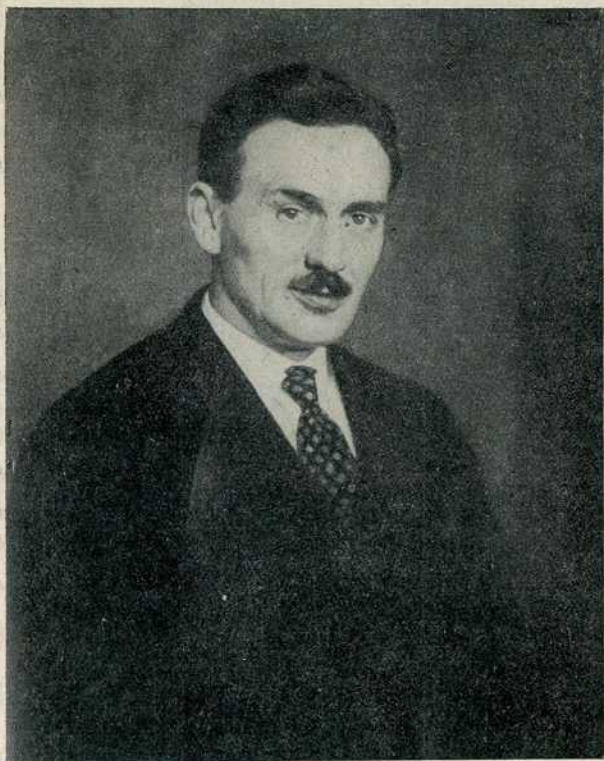
Година	Број седница општинског одбора	Број предмета	Година	Број седница општинског одбора	Број предмета
1919	30	273	1927	45	639
1920	41	461	1928	57	540
1921	19	243	1929	36	380
1922	12	143	1930	40	670
1923	30	214	1931	36	810
1924	37	362	1932	37	699
1925	17	293	1933	15	516
1926	20	276	1934	11	407

Рад Градског већа у периоду 1934—1938
види се из следеће табеле:

WWW.UNILIB.RS

Година	Број седница градског већа	Број предмета
1934	9	332
1935	30	2301
1936	21	2276
1937	12	1913
1938	9	1907

Из ових табела види се да је број седница општинског одбора, просечно узев био већи годишње, него број седница Градског већа. Године 1927 и 1928 биле су најплодније по броју седница, а то су уједно две последње године живота изабраних општинских управа. Напротив, што се тиче броја предмета решаваних на седницама, види се да је године 1935 и 1936 Градско веће имало далеко већи број предмета на решавању, него ма када раније општински одбор. Ако према години 1927 и 1928 узмемо да је број 12 просечан број предмета решаваних на једној седници општинског одбора, онда је Градско веће у 1935 год. требало да одржи 192 седнице, да би решило 2301 предмет, а у 1936 да одржи 189 седница за 2276 предмета.

Г. Милан Нешић
(од 1930—1932 г.)

Међутим било би можда погрешно посматрати овај однос само цифарски. Кад се загледа мало дубље у технику рада општинског одбо-

ра и градског већа, одмах пада у очи једна осетна разлика. Седнице општинског одбора никада нису пролазиле без великих и дугих дискусија, а седнице градског већа пролазе увек готово без дискусије. На седницама општинског одбо-

Г. Милутин Петровић
(од 1932—1935 г.)

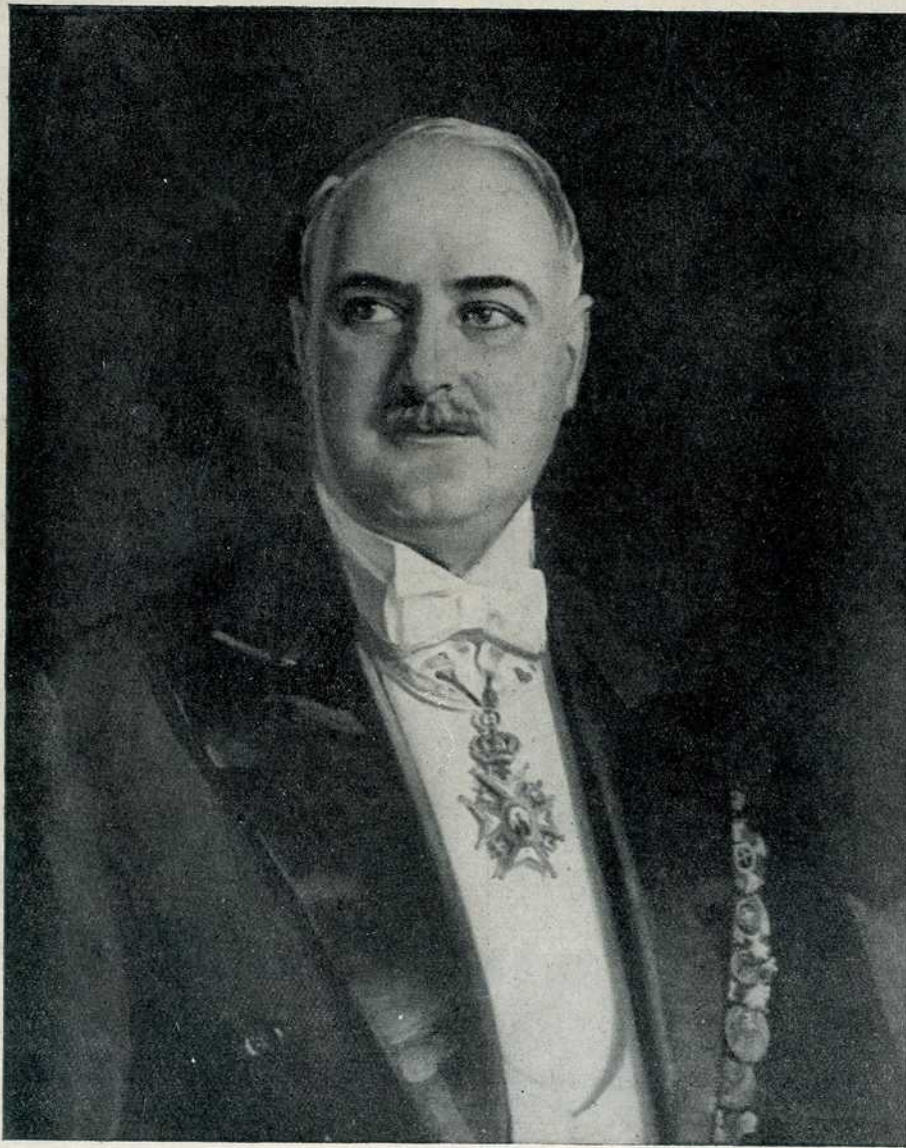
ра за десетак тачака, понекад и око једне једине, вођена је дискусија по више часова, а градско веће изгласа понекад цео дневни ред од 200 тачака за непун час. Ово се може објаснити тиме, да у градском већу нема опозиције, јер је оно назименовано од стране Министра унутрашњих послова. Да је бирано од народа по партијском систему, онда би се партије утркивале, да преко својих преставника у градском већу задобију или сачувају позиције, а то се не може постизати ћутећи. *Последица тога би било, да би и градско веће са много времена и говора решавало мало предмета.

Своју активност општински одбор — односно данашње градско веће испољава и доношењем разних правилника, уредаба и статута, којима организује и регулише како поједине своје службе, тако и многобројне односе грађана и општине. За последњих десет година донето је преко педесет разних правилника, уредаба и статута, који данас чине подлогу рада целокупне општинске службе. Ма колико овај број изгледао импозантан, он је ипак само мањи део онога што још треба урадити, па да све службе буду добро и потпуно организоване. Општина је један организам који се обнавља и многе мере, донете данас као корисне и потребне, морају се мењати кроз две-три године, најдаље пет

до десет година. Београд расте и развија се једним појачаним темпом, а данашње доба носи као главно обележје, да за све хоће и захтева стручност и специјалност. И као што је за медицину у Београду готово престала потреба за лекарима целокупног лекарства, јер се свуда траже лекари специјалисти, тако су попут лекара и остале службе разгранате на по више сродних специјалних служби. Свако увођење нове службе захтева и нов правилник или уредбу, и отуда та комунална законодавна активност градског већа никада неће доживети свој крај. Пред њим данас стоји као најважнији проблем општинске политике питање доношења новог статута о организацији служби, статута о градским чиновницима и службеницима, као и остали статuti, уредбе и правилници, којима би се довела у

би задржали на техници њихова рада. Главни њихов посао обављан је на пленарним седницама. Само одлуке донете на тим седницама имале су важности и спровођене су у живот, у колико их државне надзорне власти не би задржавале од извршења, као противне закону.

Ранији општински одбор делио се на више комисија или секција, као: правна, финансијска, техничка, санитетска, и т. д. кроз које су претходно проучавани поједини предмети са стручног гледишта. Кад су комисије, односно секције давале повољно мишљење по одређеном предмету, онда је он упућиван пленарној седници општинског одбора. Тај начин рада није био предвиђен ранијим законом о општинама, већ је заведен као уобичајена пракса. Ту праксу прихватио је нови Закон о градским општинама, који

Г. Влада Илић
(од 5-1-1935 год.)

склад са законом о градским општинама постојећа општинска служба у Београду.

Овај преглед рада општинског одбора односно градског већа не би био потпун, ако се не

предвиђа сталне одборе градског већа и иде толико далеко да им омогућава извесну компетенцију. Новим статутом који би био донет на основу новог Закона о градским општинама одреди-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ла би се врста и граница те компетенције. Тек кад тај посао буде обављен, моћи ће да се оцрта права физиономија градског већа.

III ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

По Статуту Општине града Београда од 1929 створено је Опште одељење поред осталих одељења и дирекција на које је подељена општинска служба. У надлежност Општег одељења спада разноврсна административна служба општег карактера. У почетку ово одељење је имало следеће отсеке:

1. Кабинет Претседништва
2. Деловодство
3. Персонални отсек
4. Правни отсек
5. Административни отсек
6. Статистички отсек
7. Војни отсек.

Доцније су одлукама Градског већа пребачени у састав Општег одељења:

а) Из Одељења за социјално и здравствено старање:

1. Културни отсек са, Библиотеком, градским музејом и Уредништвом општинских новина,

в) Из Привредно-финансиског одељења:

2. Контролни отсек.

Исто тако створена су још два нова отсека, у духу новијих законских прописа и потреба, и то:

1. Отсек за обавезно телесно васпитање омладине; и

2. Отсек за одбрану од напада из ваздуха.

Као што се види, Опште одељење има једнаест отсека, који сваки за себе има засебну врсту послова, а по својој природи има општи карактер, јер се односи било на све грађане, било на све градске службе.

Ми ћемо укратко додирнути послове ових отсека, јер нам простор не допушта никакво улажење у детаље њихова рада за протеклих двадесет година.

Послови Отсека Кабинета тесно су повезани са радом и функцијама Претседништва. То је општа служба пријема, обавештавања, давања упустава, објашњења и свих осталих радњи у вези са свечаностима и другим приредбама, које Општина организује или узима учешћа у њима.

Послови Деловодства Градског већа нераздвојно су везани са радом Градског већа и Претседника; оно претставља административну спону између њих. У Деловодству се сусичу предмети свих одељења и дирекција, оно их износи Градском већу и по одобрењима његовим враћа их односним службама на извршење. У Деловодству постоје све одлуке ранијег Општинског одбора и сада Градског већа, постоје записници и регистри, из којих се може увек тачно утврдити кад је која одлука донета, и шта је по њој даље урађено. У доба честих промена општин-

ских управа и промена чиновничког персонала, Деловодство претставља у ствари кључ општинске службе, пошто је оно једино место где се брзо и лако могу упутити у послове и потпуно нова лица, којима је та служба била потпуно непозната.

Персонални отсек обављао је све послове персоналне природе, као евиденције службеника и кретање у служби, извршавање одлука о постављењима, премештајима, отпуштањима и пензионисањима, и остале послове мањег значаја. Интересантно је овде истаћи према подацима Персоналног отсека кретање броја службеника у нашој општини, као и њихов положај.

До 1919 год. Општина је имала нешто мање од 800 службеника. Када је преузела у своје руке Трамваје и осветљење од Белгијског друштва, број службеника се попео на 1.300. Од тада је број службеника стално растао.

До 1922 год. када је донет први службенички Статут, општински чиновници нису уживали никаква нарочита права, нити пак обезбеђења на случај старости. Сваког часа могао је општински чиновник бити избачен из службе, без икакве отпремине, или какве друге накнаде. Тек доношењем првог Статута почело је редовно службовање, стварао се постепено кадар службеника од каријере, постојало је лично и породично обезбеђење у виду личне и породичне пензије. Али, тај Статут је био само увод у темељнију обраду и организацију општинских служби, која је изведена тек 1929 год. новим Статутима, о којима смо говорили на другом месту.

Кретање службеника и њихов број најбоље се могу видети из бројева, које наводимо у следећој табели, по годинама и врсти службеника и то према подацима Персоналног отсека, само за раздобље од 1934 до 1938, т.ј. за последњих пет година.

Година	Разврстаних	Хонорарних	Дневничара	Укупно	Примедбе
1934	1083	369	314	1776	Ово је бројно стање службеника без особља Дирекције Т. и О.
1935	1019	443	909	2371	
1936	1052	494	883	2429	
1937	980	581	809	2370	
1938	918	674	916	258	

Из овог прегледа види се да број разврстаних службеника стално опада, док се број хонорарних скоро удвостручио, а дневничара скоро утростручио за последњих пет година. Ако се ова персонална политика продужи, онда ће можда за нових пет година стање бити такво, да се број сталних разврстаних службеника неће ни примећивати. Није овде место да се упуштамо у оцену ове појаве, али она је у сваком случају толико важна, да заслужује посебну пажњу.

Што се тиче броја пензионера, њихово кретање за исти период времена овако изгледа:

Стање у години	Пензије по статуту из		Свега	Примедба
	1922	1929		
1934	189	65	254	
1935	174	78	252	
1936	165	96	261	
1937	154	106	260	
1938	137	126	263	

Из овог прегледа се види, да број пензионера по Статуту из 1922 опада, а оних из 1929 расте, али се укупна цифра одржава за свих пет година скоро на истој висини.

У погледу породичних пензија треба истаћи једну аномалију, да се и данас, после 10 година важности Статута из 1929 породичне пензије одређују по Статуту из 1922 год. и да оне износе невероватно мале суме. Тако један шеф отсека, који данас прима годишње 50.000.— динара и улаже у фонд непрекидно на тај износ плате да би његова породица као основ за пензију имала 10 или 12.000.— дин. колико је он по Статуту од 1922 год. имао плате. Породичне пензије износе од 60 до 100.— дин. месечно, и кад Општина тим пензионерима не би давала додатак на скупоћу, онда би оне формално поумирале од глади.

Правни отсек, на чијем челу стоји као шеф пуномоћник града Београда обавља све радње пред редовним судовима и осталим државним властима, где се општина појављује било као тужилац било као туженик. Преглед рада овог отсека најбоље се огледа у подацима, које је он сам пружио.

Тако је било спорова, чија вредност не прелази 500.— дин.

У години	Укупно спорова	по којима је одржано рочишта
1933	839	950
1934	596	500
1935	707	2044
1936	303	2158
1937	301	648
1938	380	343

Укупна вредност ових спорова износи 1,425.200.— динара.

До 1934 није се водио никакав специјалан регистар спорова и предмета, по којима је Правни отсек вршио заступање општинских интереса. Те године он је уведен, и према томе се може утврдити за сваку годину шта је отсек радио по тужбама и споровима.

У години 1934 било је 238 грађанских спорова од којих се у 163 спора Општина појавила као тужилац, а у 75 као туженик. Вредност тих спорова била је 17,158.320. Одржано је 1.755 рочишта. Окончано је 59 спорова, од којих 40 у корист Општине, 10 спорова су решена на штету Општине, док је по 9 спорова тужилац био одбијен од потраживања.

У години 1935 вођена су 402 спора, у којима је у 324 Општина била тужилац, а у 78 је била тужена. Укупна вредност тих спорова је била дин. 7,629.356. Одржано је 990 рочишта. Окончан је 171 спор од којих 142 у корист општине а у 7 спорова Општина је изгубила, док је у 18 предмета тужилац одбијен од свог потраживања, а у 4 спора Општина је одбијена од потраживања.

У години 1936 вођено је 139 грађанских спорова: и то у 112 Општина је била тужилац, а у 27 била је тужена. Вредност ових спорова је била Дин. 1,163.189. Одржано је 1284 рочишта, на којима је окончан 41 спор, и то: 38 у корист Општине. По 1 спору Општина је изгубила, а по 2 предмета тужилац је одбијен од потраживања према Општини. Остали спорови још су у току.

У години 1937 било је 184 спора, од којих је општина у 129 тужилац, а у 55 туженик. Вредност тих спорова износила је Дин. 15,476.889.— Одржано је 1.163 рочишта, на којима је окончано 46 спорова, и то у 45 пресуђено је у корист Општине, а у 1 спору Општина је изгубила. Остали спорови су у току.

У години 1938 поведено је 282 спора, у којима се Општина у 232 појавила као тужилац а у 50 као тужена. Вредност тих спорова је била 14,475.395 дин. Одржано је 932 рочишта, на којима је окончано 29 спорова, и то 26 у корист општине, а у 3 спора Општина је изгубила. Остали спорови су у току.

Осим послова пред редовним судовима, у којима се Општина стара за заштиту својих интереса, било као тужилац, било као туженик, постоји читав низ других радњи, којима је Правни отсек штитио интересе општине. Ту нарочито спадају: тражења забрана, пријаве у стечајеве, продаје депозити и оставинске масе код разних судова.

У години 1934 тражена је 101 забрана; поднето 28 пријава у стечајеве; поднето 230 пријава при продајама непокретних имања, поднето 15 пријава у депозите и 10 пријава у оставинске масе.

У години 1935 тражено је 50 забрана; поднето 120 пријава у стечајеве; поднето 180 пријава при продаји имања; 10 пријава у депозите и 20 у оставинске масе.

У години 1936 тражено је 42 забране; поднето 150 пријава при продаји имања, 15 пријава у депозите и 15 у оставинске масе.

У години 1937 тражено је 70 забрана; поднето 223 пријава при продаји имања, 11 пријава у стечајеве, 35 пријава у депозите и 10 пријава у оставинске масе.

У години 1938 тражено је 10 забрана; поднето 15 пријава у стечајеве, 123 пријава при продаји имања, 31 пријава у депозите и 15 у оставинске масе.

Поред предмета грађанске групе, Правни отсек је водио и послове по кривичним предметима, махом против општинских службеника за утаје и злоупотребе у службеној дужности. Највећи део ових кривица опада на особље Дирек-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ције трамваја и осветљења, Управе трошарине и Управе водовода:

У години	Поднето је кривич. тужби	одржано претреса
1934	76	10
1935	55	70
1936	101	110
1937	62	70
1938	56	91

Све су ове кривиче окончане у корист Општине пресудама редовних судова, сем неколико, које се још воде код виших судова, према изјављеним жалбама.

На пословању Правног отсека задржали смо се из два разлога. Прво, зато што је то једна од важних грана општинске службе, којој је задатак да брани општинске интересе, пред судским властима. Друго због тога, што се у нашој јавности сасвим неоправдано укоренило уверење, да сваки спор који води Општина или држава мора да се сврши на њихову штету. Наведени подаци јасно говоре да то није тачно, у колико се односи на Општину.

Статистички одсек требало би да обавља послове чланства града и настањивања, да води бригу о саставу и вођењу бирачког списка и да води оне послове града, који спадају у чисту статистику. Међутим, он је рђаво организован, без сретстава и особља, он или непотпуно или никако не води своје послове. Чисту статистику у опште не води, јер није организован на тој

основи. Бригу о настањивању такође не води, јер није образована градска пријавница. Води послове око завичајности — чланства града, ма да би му и у тим пословима требало омогућити, да буде добро опремљен и да увек располаже тачним подацима. Он такође води и бирачки списак, према постојећем закону, али и тај списак показује недостатке, који су последица недовољног броја стручног особља који на њима ради.

У погледу развоја Београда по броју становника, прирашају, рођењу и умирању, као и у погледу његовог привредног развоја, Статистички одсек своје главне податке добија од државних пописа, који се врше сваке десете године. Општина је за ових 20 година извршила један једини попис за свој рачун, без везе са државним пописом, и то 1929 год. Она не издаје никакве статистичке алманaxe нити годишњаке, као што то раде други градови у земљи и у иностранству. Уређење овог отсека намеће се као једна од најхитнијих дужности Општине.

Административни одсек обавља ону врсту послова, за коју би му назив: „Одсек за јавне исправе“ боље пристајао. Он издаје све врсте исправа за које није надлежна ни једна друга служба или установа. Међу тим исправама спада 26 врста уверења, поред великог броја разних других потврда, исправа и докумената.

Број издатих јавних исправа од 1921 до 1938 види се из ове табеле:

ГОДИНА	БРОЈ ИЗДАТИХ УВЕРЕЊА
1921	10.003
1922	16.601
1923	16.968
1924	17.747
1925	23.896
1926	22.453
1927	21.988
1928	25.108
1929	28.657
1930	29.406
1931	31.204
1932	37.325
1933	36.423
1934	51.217
1935	43.000
1936	53.588
1937	51.200
1938	65.000

Војни отсек обавља на територији Београда свакодневне послове војне природе, који су по прописима војних закона стављени у дужност Општине. Београд има читаву једну армију војних обвезника и тако велики број људства, подложног војној обавези захтева један сталан апарат службеног особља, који ће водити евиденцију о њиховом кретању, вршити разна саопштавања и обавештавања. Тај посао је у порасту, према природном порасту градског становништва.

Послови отсека воде се по секцијама. Тако постоје секције: мобилизацијска, официрска, регрутна, обвезничка, коморска, инвалидско-добравољачка, архивска и позиварска. Сами називи секција показују којом се врстом војних послова она бави.

Обим послова регрутне секције од 1921 до 1938 г. види се из следећег прегледа:

Година	Број предмета	Број написаних позива
1921	4.998	6.498
1922	6.794	8.500
1923	8.864	11.364
1924	10.820	14.200
1925	12.950	16.300
1926	15.430	20.150
1927	17.568	22.630
1928	21.620	28.205
1929	22.762	29.540
1930	29.871	38.300
1931	36.106	48.030
1932	39.903	52.301
1933	51.830	68.270
1934	57.964	76.320
1935	52.143	69.045
1936	37.410	49.150
1937	23.106	31.102
1938	20.040	26.010

Отсек обавезног телесног васпитања оmlадине створен је на основу Закона о физичком васпитању народа. Чим је створено у исту сврху и нарочито министарство Општина је основала засебан отсек, који функционише од септембра 1934 године. Тај посао је за протеклих четири године јако напредовао, а поље за његов даљи развој веома је пространо.

Настава обавезног телесног васпитања почела је стварно у 1935 год. Она је обављана у тој години у 14 група, са 5.566 уписаних обвезника. Већ у новембру месецу исте године, после извршене реорганизације рада, број уписаних обвезника попео се на 7.098 а настава је била подељена у 21 празнични течај.

У 1936 години број обвезника се попео на 7.419 а број течајева на 30. Данас број обвезника износи 7.638 а број течајева је исти. Наставу обављају 81 наставник, који су сви оспособ-

љени за ову врсту наставе. У години 1935 одржано је 98 часова физичког васпитања а у 1938 1.459 часова. У току 1938 год. приређени су на игралишту Б.С.К. прве утакмице, на којима су се такмичили 355 такмичара свих празничних течајева.

Културни отсек, који је првобитно био у саставу Одељења за социјално и здравствено старање, води бригу о школама, стручним и занатским, на територији града. Осим тога он има задатак да потстиче активност на свима пољима културног развитака града. Он то постиже путем Градске библиотеке, Градског музеја и Општинских новина, који се налазе у његовом саставу као посебни одељци.

Библиотека Општине Београдске стварно је основана и отпочела је рад са публиком 1929 године. Од тада она се стално развијала, тако да данас претставља једну озбиљну установу добро опремљену за вршење свога културног задатка.

Стање књига у Библиотеци од оснивања до данас је следеће:

Година	Вотирано кредита	Набављено књига
1929	100.000.—	4.076
1930	300.000.—	3.101
1931	200.000.—	2.321
1932	200.000.—	1.928
1933	28.000.—	682
1934	25.000.—	866
1935	75.000.—	2.472
1936	60.000.—	1.966
1937	100.000.—	1.596
1938	100.000.—	1.217
Укупно:		20.220 књ.

Уношењем у буџет сваке године потребних кредита за набавку нових књига, постиже се уједно и повећање броја књига и набављање тек изашлих књига, због чега Библиотека постаје опремљенија и интересантнија, па према томе и посећенија.

Број посетилаца Библиотеке овако је расподељен по годинама:

Година	Одраслих	Деце	Укупно
1931	25.480	5.416	30.896
1932	33.909	2.649	36.558
1933	40.720	6.145	46.865
1934	33.255	3.438	36.693
1935	30.730	3.196	33.926
1936	38.841	4.582	43.423
1937	34.898	7.489	42.385
1938	29.353	5.684	35.037

Стање Градског музеја најбоље се огледа
у следећег прегледа:

Година	Вотирано	Уљене слике	Акварели и цртежи	Умет. сл. са мотив. Беогр.	Старе слике и планови	Фотографије	Скулптуре	Разно	Свега
1929	250.000.—	35	6	23	—	10	3	80	154
1930	250.000.—	27	29	34	18	19	8	6	141
1931	300.000.—	29	32	67	13	66	23	40	270
1932	80.000.—	10	2	5	263	—	1	43	329
1933	—	13	43	23	—	5	2	13	99
1934	—	8	2	—	—	7	1	51	69
1935	—	16	—	—	—	1	2	—	19
1936	50.000.—	14	9	7	—	—	1	—	31
1937	130.000.—	19	27	19	—	9	4	—	78
1938	110.000.—	59	18	5	10	—	3	2	97
		227	161	183	304	112	48	235	1.282

За Градски музеј може се рећи, да је још млад и незгодно смештен, јер је данас непрегледан. Кад Музеј и Библиотека буду стекли засебну зграду, нарочито грађену за њихове потребе, онда ће се видети права вредност коју они данас скривају, али која се не може видети због недостатка простора и распореда.

Општинске новине излазе у обновљеном издању од почетка 1928 године. Од тада су оне напредовале толико, да данас поред службеног издања излазе и у облику месечног часописа. Технички добро уређиване, оне и по садржају, нарочито последњих година, значе један снажан инструменат за комунално-политичку формацију службеника, и лица ван општинске службе, која се интересују комуналним проблемима.

Општинским новинама придодат је и посао на унапређењу туризма у Београду, који такође има велики обим и значај.

Контролни одсек има задатак, као што му то и само име каже, да врши контролу рачунских и благајничких служби Општине. Првобитно је био у саставу Привредно-финансиске ди-

рекције, где је у почетку почео са успехом да ради, али је доцније опао сваки његов рад и утицај: због тога је одлуком Градског већа од 28 марта 1938 год. пребачен у састав Општег одељења, где је независнији и има већу слободу рада.

Година	Број предмета на раду
1935	200
1936	206
1937	103

Године 1938 за девет месеци, период април-децембар имао је 987 предмета, а извршио је за то време 643 прегледа и инспекције, међу којима има врло замашних, које су трајале по неколико дана.

Овом отсеку потребан је већи број контролних инспектора као и осталог особља. Исто тако његов рад се не да замислити без једног правилника. Тај правилник је био израђен, Градско веће га је изгласало, али га је Министарство финансија обуставило, док се не донесе Правилник о финансиском пословању Општине предвиђен § 124 Закона о градским општинама. Пројекат овога правилника је израђен, али још није поднет Градском већу на одобрење.

Отсек за одбрану од напада из ваздуха најскоријег је датума. Он ће моћи да отпочне свој посао тек од 1 априла када ће му новим буџетом бити обезбеђени кредити за личне и материјалне расходе. Надати се да ће дотле бити израђен и Правилник за његов рад, и да ће бити постављено потребно особље.

У овим кратким линијама обухваћен је рад Општег одељења Београдске општине. Број отсека је велики за једно одељење, а и по природи послова требало би ово одељење поделити на два, тако да се створи од извесног броја отсека ново Управно одељење. Али и то је питање новог Статута.

Божа Л. Павловић

КРАТАК ПРЕГЛЕД ФИНАНСИЈА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Ми Јужњаци — можда напосе ми Југословени — немамо много разумевања за успехе који долазе дугим, систематским радом и напором. Ми хоћемо брзе, видљиве и што конкретније резултате. Ми смо изгледа највећи поборници основне економске максиме: што већи резултат уз што мањи напор. Међутим, треба водити рачуна и о томе, да се истина неки пут могу постићи сјајни резултати уз релативно незнатне напоре, али такви резултати нису трајни, не дају солидну базу за даље успехе и, у привредном животу, нису сигуран ослонац за благостање. Може се напротив рећи, да велики успеси и резултати постигнути уз минималне или можда никакве напоре имају пре негативне него позитивне последице. Лако постигнути резултати не дају импулса развијању конструктивних особина; они нас успављују и слабе нам радни и стваралачки потенцијал. Због свега тога ми често потцењујемо оне систематске и систематисане напоре који су уперени на лагано стварање бољих услова за рад и општу делатност. Често пута и не видимо у тим побољшаним условима рада и стварања неки успех, јер ми најчешће ценимо само видне успехе, успехе који се могу изразити у броју или најчешће у новцу.

И зато, просуђујући рад и напоре који су уложени да се финансијска ситуација Београдске општине санира и доведе до оног завидног стања на коме се данас налази, треба водити рачуна о околностима под којима се радило и под којима су ти успеси постигнути.

Општинске и уопште самоуправне финансије, којима се до скоро поклањала минимална пажња, заузимају све видније место у општим финансијама, у општој привреди земље, на новчаном и кредитном тржишту и уопште у целокупној привреди једног народа. Када посматрамо само буџет Београдске општине, који достиже цифру од око 350,0 милиона динара, и када имамо у виду да оволики буџет одговара пословању једне банке која ради средствима од 10—12 милијарди динара, онда ћемо тек разумети значај тога буџета. Кад се пак још има у виду да укупан износ општинских буџета т.ј. разних прихода наплаћених од Београђана и утрошених за период од 1919 до 1938 године представља замашну цифру од приближно 5 милијарди динара, онда се тек види значај општинских финансија за све Београђане, за јавне финансије, за државни буџет, па и за целу нашу привреду.

Све изложено указује да су самоуправне финансије већ давно изашле из уског оквира у коме су некад биле. Сведоци смо сасвим нове организације у привреди свих народа. Да-

нас се привреда сваког народа проучава у танчине, обрађују се сви елементи активе и пасиве привреде појединих народа, обрађују се извори прихода, рационализирају се расходи, доводе се тенденције појединих привредних сектора у склад са општом тенденцијом дотичне привредне јединке — једном речи поклања се најпунија пажња свима па и најнезнатнијим елементима имовине сваке поједине националне привреде. Јасно је онда да се при таквим назорима мора поклонити најпунија пажња самоуправним финансијама, ово у толико пре, што су оне досада најмање контролисане, што су самоуправна тела многобројна и њихове финансије, према томе, све значајније, што се самоуправним финансијама често рђаво рукује итд. Тако остављене себи, самоуправне су финансије често представљале један осетан баласт за грађанство, које од њих најчешће није имало ни половину онога што је с правом могло очекивати.

Нас овде посебно интересује развој финансија Општине града Београда. Доста је само упоредити износе буџета Општине града Београда за протекле две деценије па да човек буде фрапиран тим развојем. Године 1919 предвиђени су општински приходи са 11,1 а остварени са 6,4 милиона динара — а 1939/40 године општински приходи су предвиђени са преко 350,0 милиона динара а биће остварени и преко тога износа. За непуне две деценије буџет Општине града Београда се повећао за око 50 пута. То све јасно указује каква и колика се пажња мора поклонити финансијама града Београда.

1 БУЏЕТИРАЊЕ ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ

1) Постајање буџета.

Израда и извршење буџета Општине града Београда су регулисани Законом о градским општинама. Општински буџет траје као и државни од 1 априла до 31 марта идуће године.

Да би се при изради предлога буџета прецизирала надлежност навешћемо укратко начин постојања општинског буџета:

Општински буџет израђују два чиниоца и то: Претседник и Веће. Претседник, као шеф администрације и као домаћин, подноси Већу предлог буџета. Њиме предвиђа какви су му све расходи потребни и то: персонални, материјални редовни и материјални ванредни. При том се Претседник руководи неопходно потребним износима којима ће се моћи задовољити потребе Поглаварства. У исто време Претседник у предлогу буџета прихода износи колико се од кога извора прихода може очекивати у току наредне буџетске године.

Овакав предлог буџета ставља се на увид и на евентуалне примедбе грађанства 5 дана и то од 31 децембра до 5 јануара а потом се предлог заједно са примедбама грађана враћа Градском већу на дискусију и дефинитивно решавање. Градско веће, пошто подношење буџета прими знању, изабере један свој одбор — буџетски одбор — који детаљно прегледа и продискутује буџет, па га уз своје мишљење спроводи Већу на дефинитивно решење.

Изгласан од Већа буџет иде надзорној власти — Министру финансија и Министру унутрашњих дела — да га она прими и одобри. Надзорна власт прегледа буџет са гледишта законских прописа и са гледишта опште привредне и финансијске политике коју води Краљевска Влада.

Код посматрања и просуђивања резултата постигнутих у финансијама и привреди Општине београдске треба имати у виду: да је буџетско-финансијска материја уопште један од најосетљивијих домена комуналне политике. Напори да буџет буде уравнотежен и реалан изложени су многобројним тешкоћама. Једанпут постигнута равнотежа буџета не даје никаквих гаранција да већ идуће године равнотежа неће сасвим изостати. Сама већ постигнута равнотежа буџета чини да се ствари гледају оптимистички те се онда, под многим утицајима и многим потребама, лако загази у ангажмане и обавезе који су први предуслов да се доведе у питање тешко постигнута равнотежа буџета. Треба и много чврсте воље, много апсолутне доследности и смисла за доследност и систем, треба нажалост и доста неосетљивости за „горуће“ проблеме и потребе, па да се одржи равнотежа буџета.

Што се пак тиче равнотеже буџета и то је — бар код нас — један растегљив појам. Кад управо имамо уравнотежен буџет? Најшире схваћена равнотежа буџета јесте она при којој су предвиђени приходи и расходи у буџету једнаки. Како то није тешко бар на хартији постићи, то се онда врло често у финансијском животу срећемо са „уравнотезеним“ буџетом, да би опет ускоро, ако ту материју пратимо, наишли да су све те „равнотеже“ остале равнотеже само на хартији.

Каже се често да је буџет уравнотежен и онда када се расходи извршују само у границама остварених прихода. Разуме се да је похвално а свакако и финансијски веома оправдано кад се при чињењу расхода исти крећу према оствареним приходима. Уколико се тако не ради неизбежно је задуживање, стварање летећих дугова, неодговарање обавезама, губљење кредита и најзад, као резултат, веома неповољни услови под којима се има радити идући предлог буџета.

Дуго времена је код нас требало, да се најзад увиди, да је потребно пречистити појам „равнотеже“ буџета, да равнотежа буџета није само формална ствар, и да, ако се рав-

нотежа само тако, формалистички схвати, то може имати крупне рђаве последице.

Буџет може бити стварно уравнотежен само онда ако је он пре свега реалан, нарочито ако су реално предвиђени приходи. Уколико буџет није реалан, т. ј. уколико се приходи не могу остварити или су расходи недовољно предвиђени — недостаје основна база за здраво буџетирање и здраве финансије. Ни говора не може бити о равнотежи ако буџет није пре свега реалан јер појам „равнотеже“ означава једно апсолутно тачно, прецизно подударање двеју количина — прихода и расхода — а како може бити прецизног и тачног подударања двеју количина, кад се не може знати колике су односно колике ће бити саме те количине, него је остављено случају да он покаже да ли су и у колико предвиђени износи заиста и стварни.

Неможе нико порећи да су последње неколике године буџети Општине града Београда рађени бескомпромисно рачунски, математички, као што би се радио један контоарски рад. Ни један други елемент није утицао на буџетска предвиђања, осим елемента тачности, пуне прецизности, реалности и тачних рачунских резултата. Увек се је чувало од претераних оптимистичких процена, очекивања неких феноменалних догађаја, помоћи итд.

2) Извори прихода Општине града Београда.

а) Дажбине.

Буџет Општине града Београда црпи своје приходе из трију основних извора: из дажбина, из својих привредних предузећа и од своје имовине.

Дажбине су двеју врста: 1) дажбине које се непосредно наплаћују од обвезника — као што је случај са прирезом, са разним таксама итд. и 2) дажбине које се од грађана наплаћују индиректно, т. ј. преко предмета потрошње, као што је случај са трошарином.

Дажбине у општинском буџету заузимају веома високу позицију и дају око трећину буџетских прихода те и поред свих приговора, често и врло оправданих, представљају најчвршћу, па према томе бар за сада и неопходну подлогу општинских финансија.

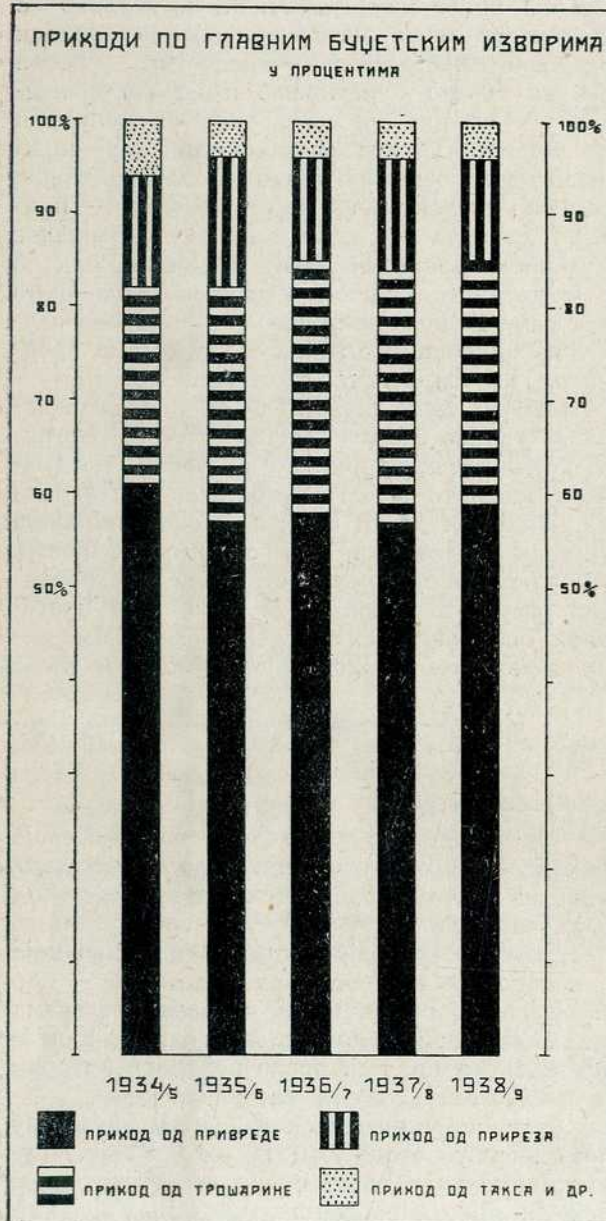
Прирез се наплаћује у висини од 20% на државни непосредни порез. Ако се ова стопа упореди са стопама приреза осталих наших самоуправних тела, види се да није претерана. Као извор прихода прирез је врло поуздан, показује сталан пораст мада се у општинском буџету углавном предвиђа сваке године приближно једнака цифра. Повећање прихода од приреза долази отуда што се повећава сама основа овог пореза т. ј. државни порез.

Таксе које наплаћује Општина града Београда, нису у целом свом износу дажбине, већ, напротив, већи део њих т. ј. око 65%, прет-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стављају накнаду за услуге које Општина чини својим грађанима.

Услед сталног пораста Београда, и његовог све већег привредног полета, и овај извор показује стално повећање прихода, мада

су у току последње три године извршена знатна снижења свих таксених позиција. Укупно снижење такса за последње три године износи у округлој цифри око 5,3 милиона динара. Поред свега тога, приходи од такса показују константан пораст. Тако је 1936 године предвиђен приход од разних такса на Динара 21,130.000.— и исти остварен са 103%; у години 1937 услед разних снижења тарифе смањен је буџетом предвиђени приход од такса на 20,307.950 динара али је и поред тих смањења остварено прихода од разних такса за Динара 23,931.195.— т. ј. за 118%; у текућој буџетској години, за период април-новембар, ови се приходи остварују са 125%. Треба имати у виду и то да је поред наведених сма-

њења појединих такса још и такса за запремање улица пренета у корист Регулационог фонда.

Посебан и најинтересантнији извор прихода Општине града Београда претставља трoшарина, и то не само по висини прихода, које она даје, већ и по своме развоју, као и по улози коју она има у привреди Београда. Развој питања трoшарине у Београду, које се третира кроз читавих 50 година, може да послужи као одличан извор разлога „за” и „против” трoшарине уопште. Онима, који ово питање теоријски разматрају и проучавају, развој трoшарине у Београду може да да најбољу слику примене трoшарине у живот, њеног капацитета у погледу прихода и, нарочито, њеног удела у привредном развоју једног града.

Покушај да трoшарина буде замењена прирезом пропао је и пошто је затим била више пута допуњавана, мењана па чак и укидана, трoшарина је дефинитивно стабилизована и обрађена у години 1936. Тај њен, бар за сада дефинитивни облик, и поред свих смањења разних тарифних ставова, и поред ослобођења од трoшарине многих артикала и поред тога што је трoшарина престала бити само фискални чинилац, односно извор прихода, већ и јак фактор у Београдској привреди и општинској привредној политици — тај њен садањи облик даје Општини београдској приходе који премашају четвртину свих буџетских прихода Општине града Београда.

Трoшаринска тарифа од 1936 године је срећан компромис захтева привредног света и интереса самог општинског буџета. Трoшарина је престала бити једна од најјачих брана за привредни и посебно трoвачко-индустријски развој Београда. Она води много рачуна и о социјалним моментима, па су, сасвим или делимично, ослобођени трoшарине основни артикли исхране (млеко, јаја, поврће итд.). Ефекат смањења, која су спроведена новом Уредбом о трoшарини, износи близу 12 милиона динара годишње. Сем тога нова Уредба о трoшарини са тарифом решила је и на задовољавајући начин регулисала читав низ техничких питања и манипулација. Да би пак нова трoшаринска тарифа дошла до пуног изражаја подигнуте су модерне трoшаринске станице и извршена реорганизација службе — нарочито контроле.

Потенцијал прихода од дажбина т. ј. од приреза, такса и трoшарине најбоље ће показати табела са стр. 4.

б) Приходи од привредних предузећа.

Општина града Београда има више привредних предузећа али се у погледу прихода можемо задржати у главном на четири предузећа а то су: трамвај, осветљење, водовод и кланица.

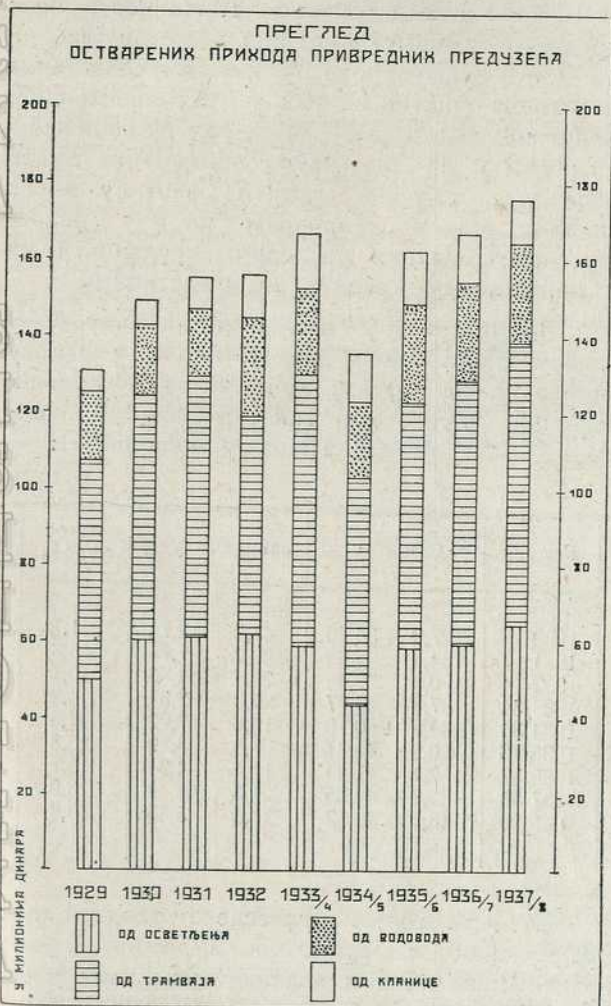
Општина настоји да својим грађанима омогући уживање услуга горњих предузећа под

најповољнијим условима, али је ипак потребно да та предузећа, с друге стране, омогуће смањивање Београђанима дажбинских терета из

Приход од дажбина

Година	Прирез	Трошарина	Таксе по зак. о таксама
1919		1,997.437.72	151.306.98
1920	612.000.—	8,338.900.30	1,072.193.66
1921	831.675.28	13,723.068.48	4,619.669.98
1922	783.210.24	20,724.915.12	6,515.6 8.04
1923	1,514.426.25	21,643.123.99	8,702.294.20
1924	986.296.03	27,921.075.21	10,913.172.08
1925	2,730.585.36	46,179.681.22	11,880.538.90
1926	5,196.119.29	51,262.163.67	12,727.628.94
1927	5,570.216.77	52,791.582.87	9,240.594.54
1928	2,269.966.42	52,874.522.90	9,407.670.90
1929	21 452.54	50,464 471.80	12,558.324.22
1930	2,694.764.57	70,823 848.32	10,934.701.32
1931	19,238.796.64	3,4861 328.74	15,935.906.67
1932	17,683.628.46	20 784.224.48	15,935.035.86
1933	22,148 268.94	80,638 302.52	17,011 579.01
1934/35	14,857 617.09	70,507.593 43	12,486.7 9.30
193 /36	16,682 018.80	75,084 911.07	12,220.143.50
1936/37	15,086 471.16	86,027.256.40	14,623 162.56
1937/38	16,845 165 51	90,788.379.90	17,065 360.93
Укупно:	145,752.679.35	888,836.788.20	204,001.701.59

општинског буџета. И само захваљујући таквој политици прихода могло се остати при умереној стопи приреза од свега 20%.

О самом развоју важнијих општинских привредних предузећа биће речи на другом месту па овде у претходној табели — износимо само кретање њихових прихода.

У току неколико последњих година Општинска управа је код свих ових предузећа извела знатне допуне и измене, нарочито у погледу цена њихових производа. Такав је случај нарочито код трамваја, код осветљења и код водовода. Да су та смањења била више него потребна и рационална види се одмах из развоја прихода појединих предузећа. Сви су приходи и поред смањења тарифа у знатном скоку, изузев, и то у врло малој мери, кланицу.

в) Приходи од имовине.

Према најновијим подацима видимо да општинска имовина иде на милијарде динара. Али треба имати у виду да највећи део те имовине служи јавно-правним и социјалним функцијама Општине те од тога највећег дела нема никаквих прихода. Кад би Општина дошла до наплате закупа за њена непокретна имања која држи Држава онда би приходи од имовине били знатни. Данас пак, они не претстављају знатнију цифру.

3) Расходи

а) Лични расходи.

Лични расходи Општине београдске показују тенденцију лаког пораста задржавајући се увек испод једне трећине укупних буџетских расхода Општине. Лични расходи су једино 1933 године били прешли једну трећину свих буџетских расхода. Од тада се констатује стално опадање процента расхода све до буџета за 1937/38 када се овај проценат врло мало подигао (28,04%).

б) Материјални расходи.

Према садањој својој структури материјални расходи у општинском буџету садржавају три подврсте расхода: а) стварне редовне материјалне расходе, који су потребни за редовно, несметано функционисање службе и који су у буџету исказани у годишњим износима; б) расходи на ануитетску службу по зајмовима и разним обавезама Општине града Београда и в) један део материјалних расхода, т. зв. ванредни материјални расходи који су стварно инвестиционог карактера, али су услед неодољности њихове и услед других околности, о којима ће доцније бити речи, морали бити унети у буџетске материјалне расходе.

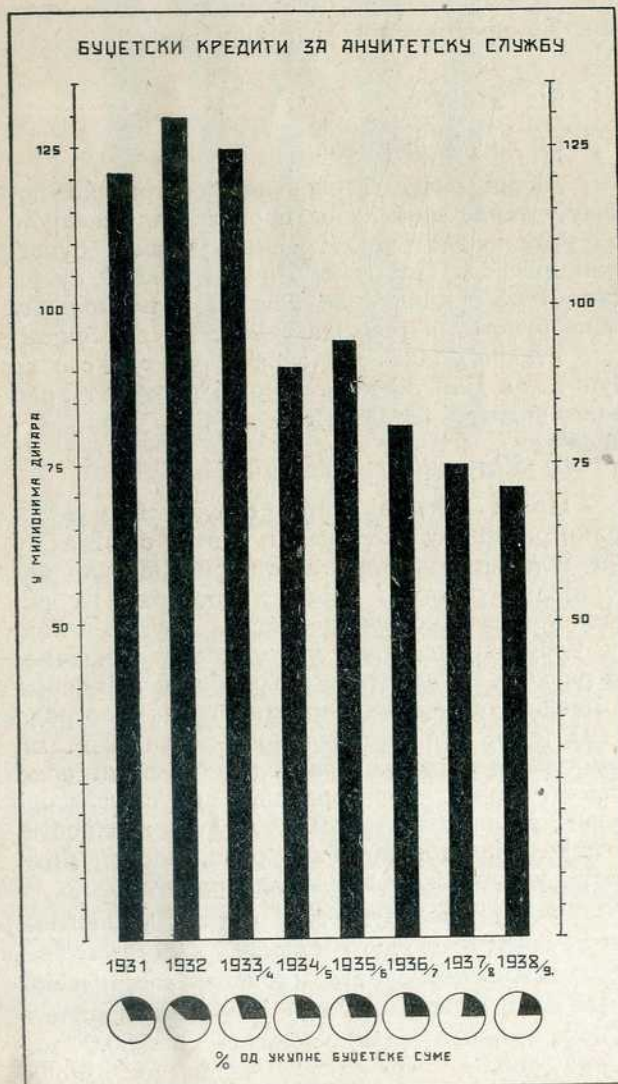
Расходи на ануитетску службу у општинском буџету су дуго времена били најтежи део општинског буџета и општинских финансија. Било је година, када је у саме предлоге буџета морало бити уношено до 180,0 милиона динара, односно 50% буџетског износа,

за само ануитетску службу. И уколико се тако велики износи ипак нису одржали у одобреним буџетима, они ипак показују до какве је тешке ситуације у општинским финансијама доводило рђаво вођење кредитне политике.

Кредити за ануитетску службу износили су:

у буџету	износ у милионима дин.	износ у % од буџ. износа
1926	12,2	5,14
1927	11,1	4,57
1928	18,5	7,21
1929	22,3	7,54
1930	53,8	15,92
1931	124,2	32,6
1932	129,3	37,99
1933/34	124,4	29,88
1934/35	91,1	27,26
1935/36	94,4	29,45
1936/37	82,1	26,02
1937/38	74,7	22,69
1938/39	72,5	21,64

Још боље ће развој ануитетске службе показати следећи дијаграм:

Код материјалних — редовних и ванредних издатака долази до изражаја недовољно развијено наше новчано тржиште. Општина града Београда је приморана да сваке године у свој буџет редовних издатака уноси и „ванредне“ материјалне расходе, демантујући на тај начин основни принцип правог буџетирања, т. ј. да буџет садржи само редовне издатке, намењене за строго одређено време — најчешће за једну годину. „Ванредни“ материјални расходи су највећим делом, ако не и у целини, само делови већих инвестиција, које се, нажалост не могу спровести путем дугорочних и, евентуално, јевтиних зајмова. Чак и редовних материјалних издаци у буџетима Општине града Београда — поготову материјални „ванредни“ — садрже велики део расхода који иду на инвестиције, на потпуније екипирање Општине и њених институција. При таквом начину буџетирања није, нажалост, могуће водити једну прецизну политику расхода, па у вези с тим ни општу буџетску политику, а поготову није могуће водити политику или што је још потребније — контролу и планско спровођење инвестиционих радова.

Узрок за овакво стање ствари јесте наше кредитно тржиште, које није довољно јако да би могло финансирати дугорочним средствима неопходне општинске радове. Администрација Општине, свесна да су многи радови неопходно потребни и да ће њихово неизвођење имати последице, које ће коштати Општину много скупље, мора у „ванредним“ па и у „редовним“ материјалним расходима предвиђати ма и најскромније кредите за инвестиције.

Од интереса је погледати како су се у односу према целом буџету, као и у односу једних према другим, кретали за последњих неколико година буџетски „редовни“ и „ванредни“ материјални издаци (у милионима):

Година	редовни у %	ванредни у %	износ буџета		
1930	127,9	34,46	47,2	12,73	371,1
1931	134,3	34,99	29,7	7,74	383,8
1932	90,2	26,48	22,4	4,58	340,4
1933/34	137,3	33,07	29,3	2,33	411,2
1934/35	136,5	40,19	19,8	7,92	334,5
1935/36	130,9	40,81	7,3	3,09	320,8
1936/37	132,1	41,84	12,4	4,94	315,7
1937/38	134,7	42,35	21,3	6,48	328,9
1938/39	146,6	43,52	17,9	5,35	338,8

За исте горње буџетске периоде однос предвиђених материјалних издатака према предвиђеним личним издацима изгледао је овако:

буџ. година	лични издаци у %	материјални издаци у %
1930	26,15	73,85
1931	29,60	70,40
1932	23,63	76,37
1933/34	33,59	66,41
1934/35	28,89	71,11
1935/36	27,59	72,41
1936/37	27,43	72,57
1937/38	28,04	71,96

Последњих неколико буџетских периода константно су чињене уштеде на личним издацима, који су били предвиђени у горњим процентима, док су материјални издаци повећавани за износ уштеда на личним расходи-ма а и по разним другим основима. Због тога је и однос заиста извршених личних и материјалних издатака у коначним износима у многом друкчији у корист материјалних расхода.

III — ЗАДУЖЕЊА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА — КРЕДИТНА ПОЛИТИКА

Оно што би се могло највише критиковати у општем привредно-финансијском пословању Општине града Београда јесте свакако њена кредитна политика — односно њен систем задуживања.

Београд је као многољудна заједница упућен самим тим на задуживање. Немогуће је замислити да би све потребе једне велике заједнице могле бити ограничене на једну годину и тиме онда подмирене у једном буџетском периоду. Док би буџетски расходи могли да осигурају само редовно функционисање општинског апарата, дотле се Општина за своје инвестиционе радове, којих има много, мора побринути за повољне зајмове. Не треба ниуколико критиковати задужење ако је оно продуктивно утрошено док се, напротив, не може никако наћи оправдања ако се задужење употреби за покривање буџетских дефицита.

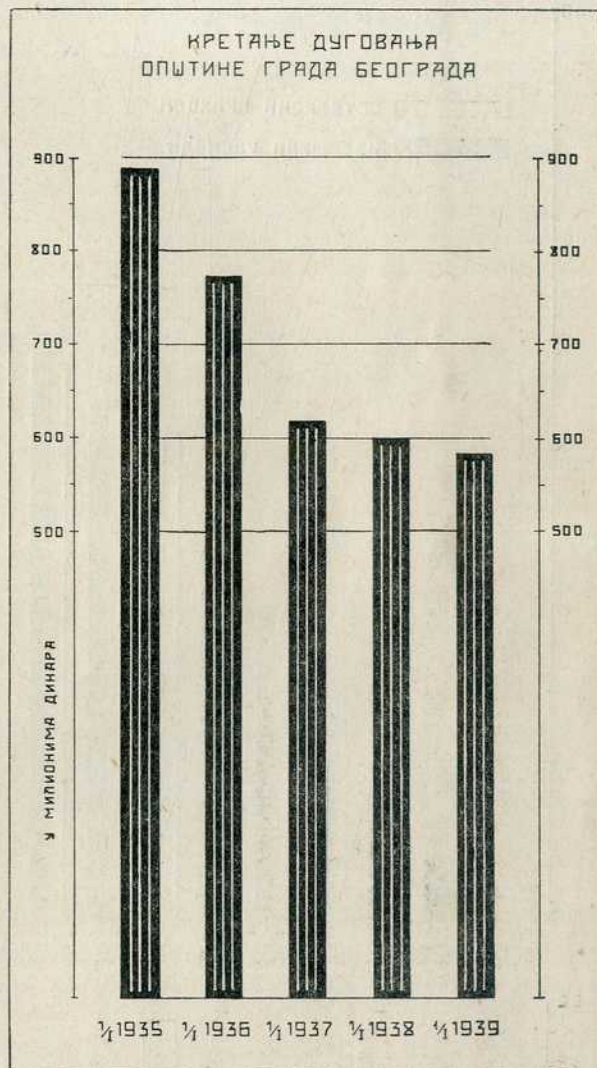
Мада су подаци о општинском задужењу прилично непоуздани ипак се може са нешто опрезности узети да су општински дугови износили:

Година	Динара	милиона
1926	105,9	
1927	209,9	„
1928	342,5	„
1929	515,9	„
1930	612,0	„
1931	657,3	„
1932	599,5	„
1933/34	546,3	„
1934/35	890,0	„
1935/36	770,0	„
1936/37	623,0	„
1937/38	603,0	„
1938/39	585,0	„

Као што се одмах да уочити, има великих, тешко појмљивих, скокова у горњој табели. Тако према подацима књиговодства дуговања 1929 године износе 488,0 милиона динара а за

исту годину комисија већника, нарочито одређена да испита финансијску ситуацију Општине, даје износ општинских задужења у Дин. 515,942.123,61. Скок задужења у 1934/35 и даљим годинама долази отуда, што се од тада у износ задужења уносе и летећи дугови и разне привремене позајмице — нормално најтежи део дуговања.

Стање и развој општинских дугова најбоље ће приказати један дијаграм, Ради тачности, макар и релативне, узећемо само време од 1934/35 године у напред.

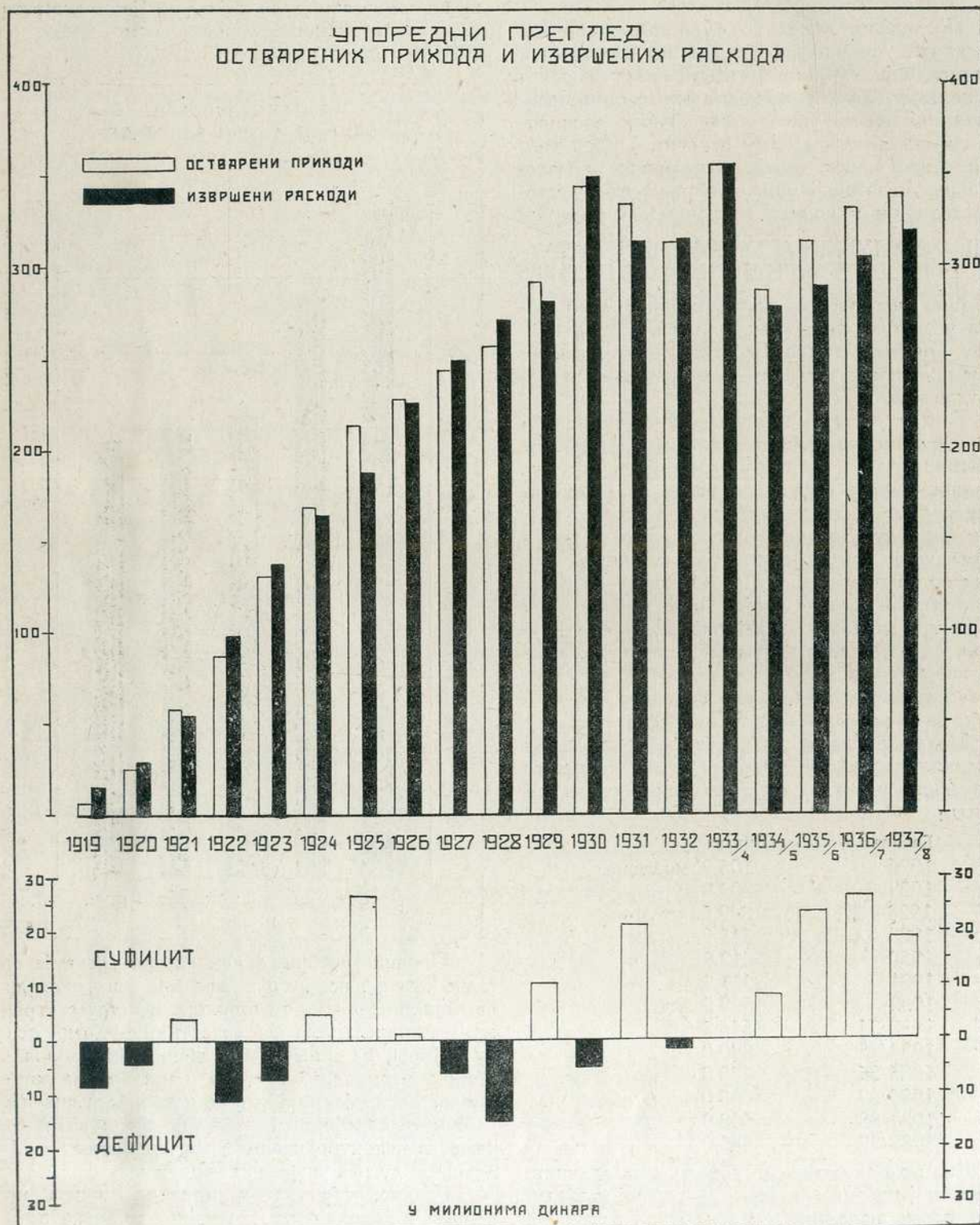
Оволика цифра задужења резултат је, с једне стране, нехармонирања чињених расхода са стварним приливом прихода, и с друге стране, великих зајмова за инвестиције. Само, док су зајмови за инвестиције збиља били оправдани и неопходни, те се о њима водила контрола, дотле је онај други извор задуживања — буџетски дефицити — био повод оног много тежег и неконтролисаног дела задужења — т.ј. летећих дугова и разних подужица.

Реалност буџетских прихода почива на строгој и довољно простудираној процени прихода у предлозима буџета. Та претходна про-

цена прихода се највећим делом базира на упоређењу истоветних прихода ранијих буџетских периода, као и оних елемената — пораст или опадање становништва, развој трговине и индустрије, развој занатства, општи привредни развој итд. — од којих посредно или непосредно зависе буџетски приходи. Ако се сви

ови елементи проуче, онда су већа отступања у процени веома ретка, али ако се већ догоде, онда су ограничени само на ту годину, јер се већ идући предлог буџета мора прилагодити стварном а не претпостављеном стању ствари.

У току последњих 10—12 година, при изради општинских буџета, било је више-мање

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

одступања од принципа реалности као што се види из следећег упоређења:

од буџетом предвиђене суме:

буџет. година	остварено прихода у %	ућињено расхода у %
1926	86,11	91,74
1927	72,68	75,78
1928	75,48	80,93
1929	90,63	87,22
1930	92,32	94,00
1931	86,93	81,69
1932	91,72	92,22
1933	83,75	85,55
1934/35	85,53	83,20
1935/36	97,66	90,28
1936/37	105,10	96,83
1937/38	103,09	97,32

Још боље ће развој принципа реалности и његову ефикасност показати приложени дијаграми.

Из ових двају приказа уочиће се да је доста често проценат извршених расхода био већи од процента остварених прихода, те да су према томе чињени расходи и преко остварених прихода. Из самог таквог поступања, морао је настати читав низ краткорочних и летећих задужења. Вршење пак великих радова проузроковало је велика задужења. Оно што је ту било најтеже, то је чињеница, да су та задужења била највећим делом краткорочна, доста често и менична.

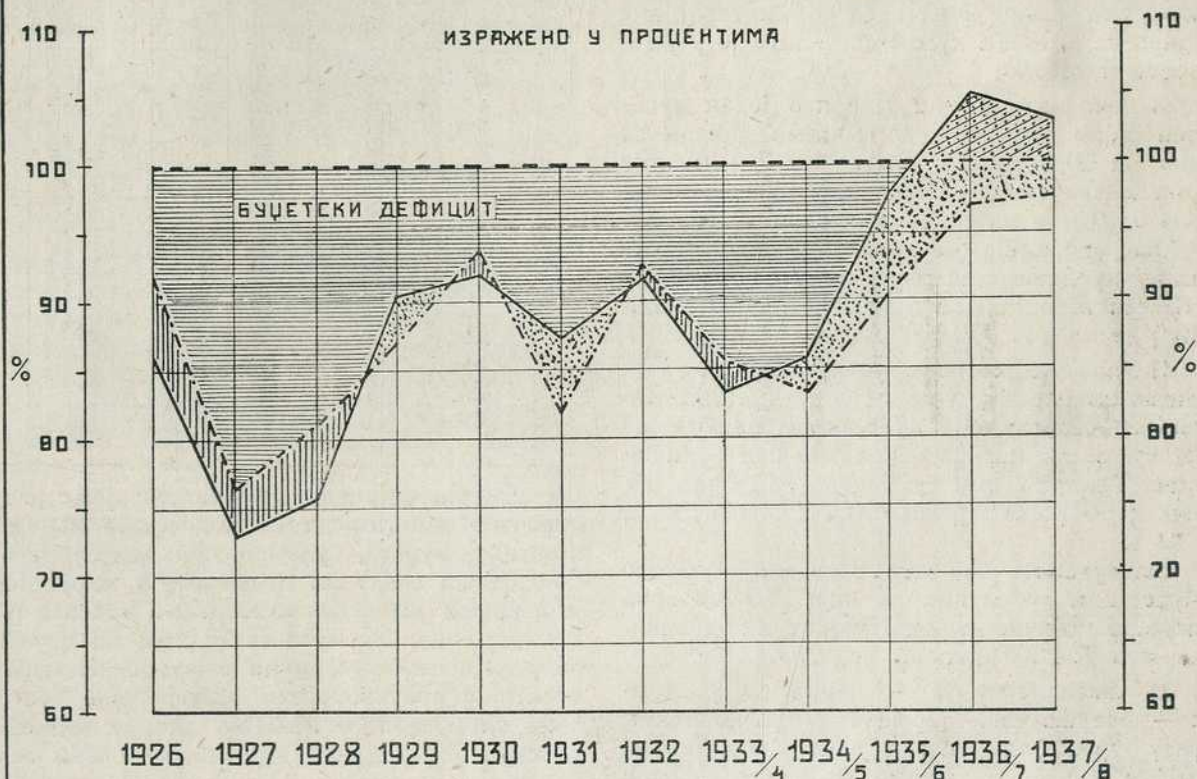
IV ФИНАНСИЈСКА САНАЦИЈА СПРОВЕДЕНА 1935/36 ГОДИНЕ

Финансијска санација је морала почети санацијом самог буџета и постављањем истог на здраву основу.

Посматрајући развој самих буџетских цифара и извршење буџетских прихода за читав низ година човек је одмах морао уочити да буџетом предвиђени приходи систематски под-

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД
ПРЕДВИЂЕНИХ И ОСТВАРЕНИХ ПРИХОДА
У ОДНОСУ ПРЕМА УЧИЊЕНИМ РАСХОДИМА
И
БУЏЕТСКИ И СТВАРНИ ДЕФИЦИТ И СУФИЦИТ

ИЗРАЖЕНО У ПРОЦЕНТИМА

- - - - - ПРЕДВИЂЕНО СТВАРНИ ДЕФИЦИТ
 ————— ОСТВАРЕНО СУФИЦИТ ПРЕМА УЧИЊЕНИМ РАСХОДИМА
 - · - · - · УТРОШЕНО СУФИЦИТ ПРЕМА ПРЕДВИЂЕНИМ РАСХОДИМА

бацују, што је био знак да предвиђени приходи не хармонирају са могућностима Београђана. Вероватно је било да ни сами извори буџетских прихода нису били рационално обрађени те су давали приходе мање од оних које би иначе могли давати.

Прве ствари које је требало поправити биле су: 1) постићи најпотпунију реалност буџета, да би се видело са чим се има и може рачунати; 2) увести и стриктно спроводити рационалну штедњу те ни у ком случају не прекорачити остварене приходе и 3) ревидирати сва дуговања Општине и, по могућности, поправити што више услове тих дуговања. Из свега овог имао се родити нов кредит Општине који би омогућио даље санирање њених финансија.

Главни напори су се морали свести на то да се на свим позицијама, где је год то могуће, редуцирају расходи да би се буџетски терети Београђана свели на могућу подношљиву меру.

Прва и најважнија мера учињена приликом санације општинских финансија била је конверзија свих дугова и, у вези са тим, снижење буџетских расхода. Тако су том приликом спроведене следеће операције:

1) створен је „фонд за исплату обавеза из ранијих година“ који је дотиран из разних извора, са главним циљем, да дефинитивно ликвидира са летећим дуговима — што је у потпуности и успело;

2) закључен је код Дхбанке један дугорочни зајам од око 49,0 милиона динара са роком од 20 година и интересом 7% и тиме су исплаћена сва дуговања најчешће са интересом од 9% и са роковима испод 15 година.

Ова операција је донела уштеду у буџетским кредитима за ануитетску службу преко 8,0 милиона динара а уштеде на самој каматној стопи око 750.000 динара годишње;

3) закључен је средњерочни зајам код Поштанске штедионице у износу од Дин. 60,0 милиона са стопом од 7 а доцније од 6% из чијег су чистог износа исплаћени сви менични дугови Општине чији су рокови већ били доспели и по којима је каматна стопа ишла и до 10%.

Закључењем овог зајма створена је уштеда у буџетским кредитима за око 13,5 милиона динара, а уштеда на каматној стопи је износила око 900.000 динара годишње;

4) ликвидирано је — исплаћено у целисти — потраживање Државе за разне таксе, порезу, трошарину, итд. у износу од Динара 66,681.995,40 те је скинута женантна забрана Државе са општинског приреза;

5) исплаћене су затим и остале незгодне обавезе Општине према Пензионом фонду службеника, према депозитној благајни, према фонду кулчарине, чији је износ ишао на десетине милиона динара и т. д.

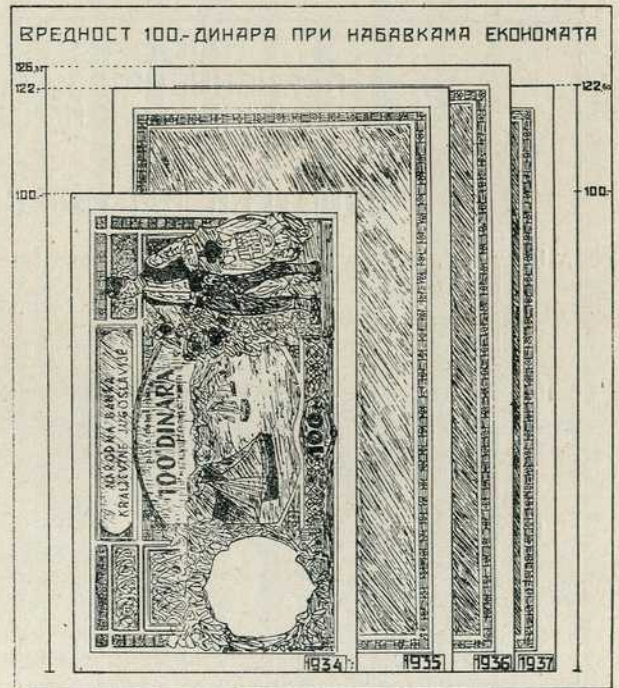
После свих извршених финансијских опе-

рација структура задужења Општине била је следећа:

- а) краткорочно дуговање Дин. 25,4 милиона односно 4,1%
- б) средњерочно Дин. 152,0 милиона односно 24,5%
- в) дугорочно Дин. 443,1 милиона односно 71,4%.

Нарочито се је настојало да буду одмах исплаћени сви рачуни и сва дуговања приватним лицима.

Предузете мере су веома подигле кредит Општине града Београда што се је нарочито манифестовало у све повољнијим ценама које је Општина постигавала при својим набавкама. Како се кретала вредност новца којим је Општина плаћала своје набавке види се из следеће слике, која показује по годинама — пораст вредности једне новчанице од 100 динара:

Највеће, али и најсмелије настојање је морало ићи за тим да се код првог наредног и осталих буџета, буџетски приходи т.ј. терети Београђана сведу на подношљиву меру. Тако је извршен читав низ смањивања такса и разних дажбина. Укинута је мерина за сву ону робу која се не мери на општинским мерама — што је проузроковало растерећење Београђана за преко 3,6 милиона динара годишње; у току 1936 године извршена су разна ослобођења и снижења у трошаринској тарифи те растерећења по том основу износе око 11,5 милиона динара годишње; укинута су затим разне таксе и дажбине у ветеринарско-кличничном отсеку и ефекат тих укидања је био око 3,0 милиона динара годишње; смањења терета, који произлазе из намета које скупља таксено-привредни отсек, износе око 4,5 милиона ди-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нара годишње; извршена су снижења цена трамвајских карата, као и преуређење целе тарифе трамвајске возње и ефекат тих мера је око 3,0 милиона годишњег растерећења; у току 1936 год. извршена су многа снижења такса и тарифа за електричну струју, за струјомере, за нове инсталације — и ефекат свих тих мера је растерећење Београђана за преко 4,0 милиона динара; извршеним изменама у Уредби о градском водоводу, поред укидања фамозног „вишка воде”, смањени су терети Београђана за око 3,5 милиона динара годишње.

Сва горња смањења терета, уз још неке мање измене, износе око 35,0 милиона динара годишње и то представља стварно растерећење Београђана и њихове привреде.

Да би се омогућило даље смањење буџетске цифре спроведено је, новим уговорима, смањење у коштању електричне струје коју Општина купује од Швајцараца и од „Трговачко-индустријске банке”. Нови уговор са Швајцарцима је донео годишњу уштеду од око 10,0 милиона динара а нови уговор са „Трговачко-индустријском банком” од око 7,120.000 динара.

Ефекат свих ових привредно-финансијских мера је био смањени буџет на подношљиву цифру од око 310,0 милиона динара. Такво пак смањење буџета оправдала је широко најпунија реалност која се манифестовала у остваривању прихода са 101% као и — у вези са повећаном куповном ценом општинског новца и пораслим кредитом Општине — у знатним уштедама код свих расхода општинског буџета.

При спровођењу свих набројаних мера Општинска управа се морала увек руководити питањем: шта и колико терета Београђани могу поднети а да то не укочи њихову привредну делатност и да они те терете не осете претешким или да их уопште не могу ни платити. Требало је утврдити колики буџет одговара Београду — односно могућностима његових грађана и његовим потребама.

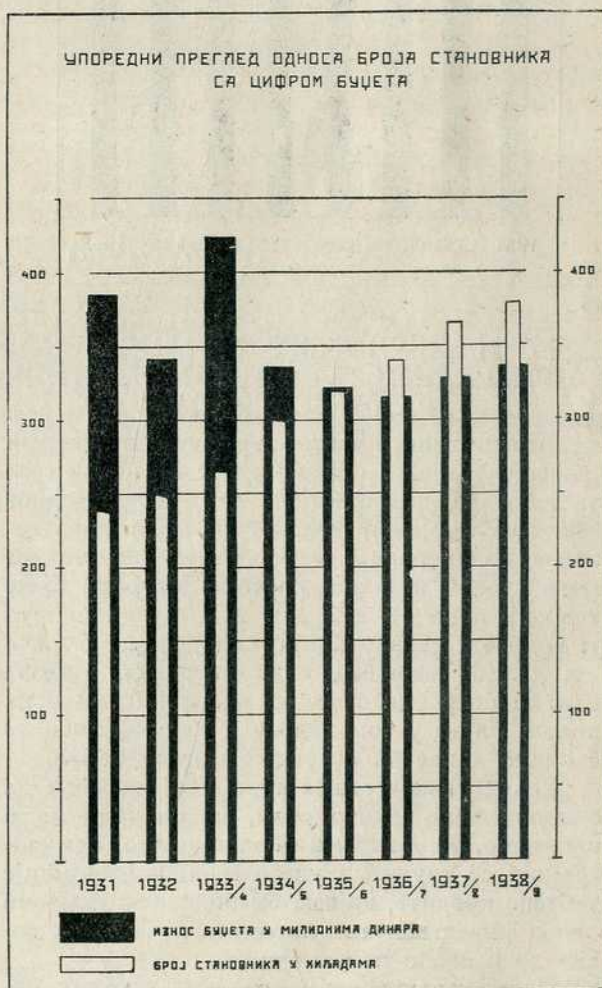
Као мерило могућности Београђана може се узети остваривање прихода предвиђених у општинским буџетима. Тако су буџетски приходи остваривани: 1931 године са 87,2%; 1932 године са 90%; 1933/34 године са 83,7% 1934/35 године са 84,4%; 1935/36 године са 101,0%; 1936/37 године са 103,0%. Изложени проценти значе да је тек буџет од 1935/36 године био прави израз могућности Београђана јер су приходи — терети из тога буџета остварени са 101%.

Буџет за 1935/36 годину је износио око 320,8 милиона динара а број становника те године је приближно износио око 320.000 лица — из чега излази да је најближи правој мери оптерећења Београђана — бар за извесан период времена — онај буџет у коме предвиђени приходи износе око или још бо-

ље испод 1000 динара на једног становника Београда. Да је тако потврдили су доцнији буџети и њихово извршивање: у њима су приходи предвиђани у сразмерно мањим износима, те су исти остваривани са преко 100%. То све најбоље показује следећа упоредна табела оптерећења Београђана:

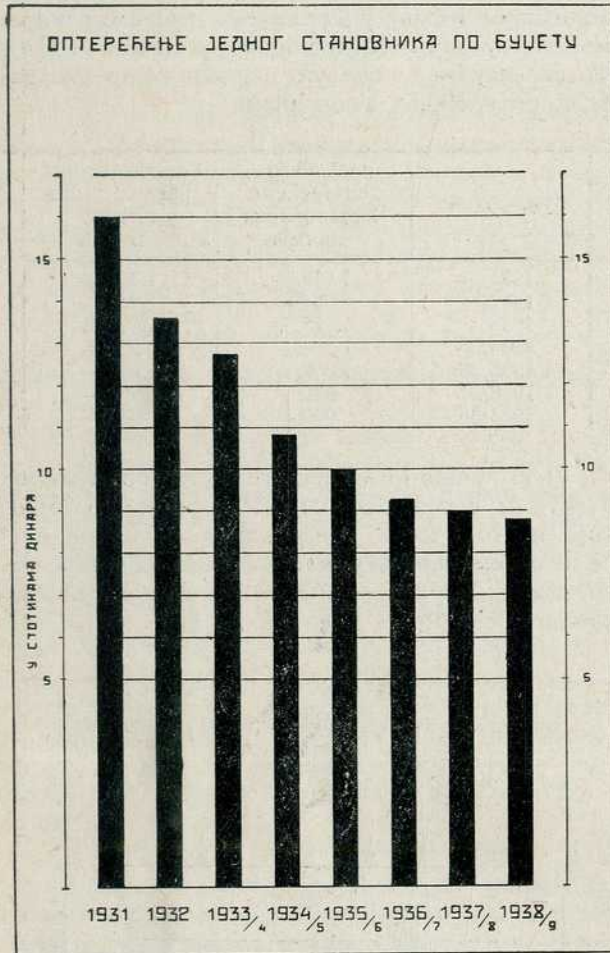
буџ. године	предвиђено оптерећење 1 становника Динара	остварено оптерећење 1 становника Динара
1931	1.612.—	1.401.—
1932	1.360.—	1.224.—
1933	1.275.—	1.056.—
1934/35	1.080.—	907.—
1935/36	1.000.—	1.000.—
1936/37	926.—	953.—
1937/38	900.—	927.—

Још лепше ће се видети однос општинског буџета и броја Београђана који је постојао, који постоји и на крају какав би однос најбоље одговарао могућностима Београђана и потребама Београда — ако се тај однос прикаже као што следи:

Конкретно пак како изгледа оптерећење Београђана и како је оно изгледало послед-

њих 8 година видеће се очигледно из овог дијаграма:

У НЕКЕ РЕФОРМЕ КОЈЕ БИ ТРЕБАЛО ИЗВЕСТИ У БУЏЕТСКО-ФИНАНСИЈСКОЈ И ПРИВРЕДНОЈ ПОЛИТИЦИ ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Нешто наше новчано тржиште а донекле и развој догађаја — онемогућују Општини града Београда да приступи закључењу једног већег зајма који би се имао употребити за извођење већих радова у Београду. Због таквог стања ствари и поред развоја Београда стоје отворена и не решена многа питања као што су: водовод, канализација, саобраћајна служба и т. д. За извршење свих потребних радова била би потребна сума од око 500,0 милиона динара. Зајам у том износу а са сношљивијим условима данас би се тешко могао добити.

Услед таквог стања ствари а у тежњи да се ипак макар нешто ради, да се ради ма и делимично, неплански и нерационално, администрација се труди да унесе ма и најскромније буџетске кредите, којима би били финансирани радови инвестиционог карактера. Тако се долази до следеће ситуације:

Према предвиђеним буџетима расхода појединих дирекција Градског поглаварства нови буџет за 1939/40 годину изнео би у округлој цифри око Дин. 485,0 милиона, а према доса-

дашњим буџетима и изгледима за приходе у новом буџетском периоду, може се рачунати да тим захтевима администрације Градско поглаварство може одговорити највише са Дин. 360,0 милиона. Као што се види постоји једна разлика од 125,0 милиона динара између онога што администрација тражи и онога што грађанство — према процени Општинске управе — може дати.

Овакво стање ствари наводи нас на мисао да досадање буџетирање у Општини града Београда није тачан израз правог стања ствари, јер слична диференција појављује се скоро сваке године. Несумњива је ствар да за такву ситуацију администрација налази разлог у томе што с једне стране многи радови захтевају хитност, а с друге стране све ни до данас Општина није приступила закључењу једног већег зајма који би се употребио на такве радове. Услед тога администрација настоји да цифру редовног буџета што више повећа како би бар неки радови били извршени из средстава која су осигурана јер се добијају из редовних буџетских прихода.

Како таква ситуација намеће бојазан да потребни хитни инвестициони радови не могу бити како треба, т.ј. рационално и плански извршени, а с друге стране буџетски расходи се редовно пењу по том основу, те према томе буџет није права слика чисто буџетске материје, то би можда било опортуно и оправдано да се за будуће буџетирање узме следећа пракса:

Да би се у целости могли разликовати редовни буџетски расходи и инвестициони — ванредни расходи — и да би се у ту поделу унела потребна мера и рационалност треба поделити буџет на: буџет редовних расхода, који би обухватио личне и чисто материјалне расходе, и буџет ванредних расхода — који би се могао назвати: Фонд за јавне радове Општине београдске. По том основу би се из редовног буџета имали изузети сви они кредити, који нису скопчани са редовним, личним или материјалним потребама само и једино односне буџетске године. Чим је један материјални издатак везан за рад који не спада у одржавање постојећих инсталација, установа, канцеларија итд. он има да иде у буџет ванредних расхода.

Ако би — примера ради — на већ поднете предлоге расхода и прихода појединих дирекција за период у 1939/40 применили горњу поделу — остајући при приходима од 360,0 мил. динара — онда би могли исту спровести на следећи начин:

I

У редовни буџет би се унели:

а) редовни приходи	Дин. 360,000.000.—
б) расходи:	
1) лични	Дин. 100,000.000.—
2) материјални	„ 200,000.000.—
3) фонду за јавне радове	„ 60,000.000.—
	Дин. 360,000.000.—

II

У ванредни буџет — Фонд за јавне радове — би се увели:

а) приходи			
1) дотација из ред. буџета	Дин.	60,000.000.—	
2) зајам	"	20,000.000.—	Дин. 80,000.000.—
б) расходи за разне радове			
	"	80,000.000.—	

Приходи овог ванредног буџета односно фонда не би морали бити одмах сви реализовани (зајмови) већ би они према одмицању радова били дотирали једном фонду код Општинске штедионице одакле би се исплаћивали радови.

На исти би се начин продужило буџетирање и наредних година.

Треба имати у виду да горњи извори прихода ванредног буџета-Фонда, мада су, мањим делом, зајмови, не би много теретили идући буџет јер би терети износили свега око 2—3,000.000.— динара, те би се услед тога а и услед природног пораста буџета за 1940/41 могла наставити оваква буџетска политика идућих година.

Разуме се да би се при спровођењу овакве буџетске политике имало водити строгог рачуна о радовима који се имају извршити из овог ванредног буџета, те да се не уђе у превелике и рискантне ангажмане, затим да извршени радови макар једним делом буду рентабилни и тиме омогуће нове радове, као и да предузети радови не буду срачунати на сувише дуге рокове.

„Фонд за јавне радове Општине града Београда“ могао би функционисати као стална институција и он би имао бити дотиран сваке године довољним средствима за рад. Кад се има у виду велики потенцијал општинског буџета онда то не би представљало тешкоће, јер би и сви идући буџети, поред повећања прихода од већ извршених радова, и без других извора, могли овом фонду дотирати из редовних средстава износ од 50—60,000.000.— динара.

Оваквим би се радом загарантовало планско, обрађено и систематско изграђивање Бео-

града и извођење његових великих радова. У колико би пак у току времена настале боље прилике на нашем кредитном тржишту Фонд би могао бити дотиран довољним средствима и путем једног већег зајма.

Тако исто би било оправдано да се приступи комерцијализацији општинских предузећа, као што то већ прописује и Закон о градским општинама. Ако ни због чега другог то би се морало спровести због амортизације њихових инсталација и објеката, као и, у вези са тим, због државних такса и дажбина. Теоријски узев, ефекат је скоро исти ако се за амортизацију извесних објеката ствара из чисте добити предузећа један амортизациони фонд па се дотрајали објекти и инсталације обнављају из тога фонда, или пак, ако се дотрајали објекти обнављају из зајмова. Код Општине београдске је овај други случај.

Међутим, тај поступак је исти само теоријски али не и практично. Пре свега треба имати у виду да се дотирањем једног дела добити амортизационом фонду смањује чиста добит на праву меру, па, ако би се дотације стриктно спроводиле, није сигурно да би се имало шта и опорезовати. Имајући на тај начин праву добит предузећа, Општина би према томе подешавала и целу пословну политику, расходе, разграђивање посла, промене тарифа и т. д. Најзад такав поступак омогућава да се установи да ли је једно предузеће заиста рентабилно и у којој мери или не. Ако се пак обнављање дотрајалих инсталација и објеката врши из зајмова то има пуно незгодних страна. На првом месту не може човек никад бити сигуран да ће у даном моменту заиста моћи наћи довољан и повољан зајам. Затим нема оне узајамне везе између општег пословања и рентабилности с једне стране и обнављања објеката с друге стране, која је могућа код обнављања путем амортизационог фонда и која дозвољава увид у оправдање и рационалност набавке и замене дотрајалих објеката. Та набавка мора бити оправдана успехом предузећа и само се онда може и сме извршити.

Д-р Момир Гломазић

СУДСКО ОДЕЉЕЊЕ

Приликом доношења Законика о поступку судском у грађанским парницама, другом половином XIX века, тадашње потребе и прилике руководиле су законодавца, да поред оснивања редовних судова у Србији и одређивања њихове надлежности у погледу суђења по приватно-правним односима, поведе рачуна и о споровима мање вредности, којих је било у нашем народу у доста великом броју. Оснивањем само редовних првостепених судова у окружним местима, не би била у потпуности задовољена потреба народа, јер они, удаљени од самих парничара, били би скупи па према томе и нерентабилни, тако да суђења по споровима мање вредности не би било, и ако би стварно они постојали. Услед тога, по § 5 Законика од 20 фебруара 1865 године, успостављени су и изузетни судови у свакој општини, названи општински-примирителни, који су потпуно одговарали потребама, духу и старом патријархалном суђењу код нашег народа. Њихова је надлежност одређена за спорове мање вредности, који су врло чести, боље речено свакидашњи.

Ступањем на снагу Закона о општинама за Краљевину Србију од 5 јуна 1903 год., остало се и даље при општинама као судским јединицама, надлежним на простору свога атара. По томе Закону, општине су прве непосредне власти у земљи, које суде у већу — колегијуму, састављеном од претседника или његовог заменика, два кмета и деловође. Општински суд ради сваки дан кад има предмете за решавање, а пресуђује већином гласова. Његова је надлежност предвиђена у глави првој грађанског судског поступка и Законом о општинама, у чијем члану 94 изрично стоји: да општински суд има судску власт у колико му је она специјалним законима дата: а) у грађанским споровима по глави I грађ. суд. пост.; и б) у кривичним за иступна дела по целој трећој части. Казн. зак. и по Полицијској уредби, сем оних одредаба за које је у самом кривичном Закону друкчије наређено. На пресуде општинског суда могла се изјавити жалба редовном Првостепеном суду, који у колегијуму доноси коначну пресуду.

Такав правни поступак важио је и за Општински суд у Београду.

Одмах после светског рата, општински судови поново долазе до свог пуног правног изражаја. Правосуђе се примењује у општин-

ској судници по свима важећим законима. Нормалан ток живота који је почео тећи код свих грађана у земљи, па и у нашем Београду, учинио је, да је Општински суд имао све више и више послова, услед чега се за Београд морало помишљати на реорганизацију судске општинске службе. Почетком 1920 год. у Општини Београдској направљен је један пројекат о организацији целокупне службе, у коју је ушла и организација општинског суда, али до ње није дошло. Тек ступањем на снагу општинског буџета за 1920 год., на основу ранијег пројекта извршена је реорганизација Суда, и то на тај начин, што је Суд подељен у четири отсека: за грађанске спорове, за старатељство, кривични и извршни отсек, и што је Суду придодат и Суд добрих људи. У буџету ништа особено није предвиђено у погледу надлежности установљених отсека, већ је одмах по ступању на снагу буџета, следовала наредба општинског суда, у којој је потпуно обележена надлежност свих отсека који чине општински суд. Таква надлежност дата је на основу важећег законодавства за општински суд: грађанског судског поступка и Зак. о општинама.

Током времена спорова настаје све више и све веће вредности, него за коју је био надлежан Општински суд. То је потпуно схватљиво, а нарочито када се узме да се живот повратио, да је народ почео да тргује и обнавља своје потребе које је за време и одмах после рата свео на минимум. Осим тога, и вредност новца била је пала и постала много мања него пре рата. Да се не би спорови који су по суми били већи али по вредности готово исти, за које је пре рата био надлежан Општински суд, решавали пред редовним Окружним судовима или Првостепеним судом за град Београд, што би било скупо и гломазно, повећана је стварна надлежност општинских судова Уредбом о убрзању рада код судских и иследних власти, донетом 22 јуна 1921 године.

Првим послератним статутом донешеним од стране Општинског одбора, 18 јануара 1922 године на основу чл. 118а Зак. о општинама, извршена је организација Општинског суда, који се по чл. 1 под 2) претвара у судско одељење са четири отсека, предвиђеним исто као и у буџету за 1920 годину, и са њиховом потпуно одређеном надлежношћу предви-

ђеном у чл. 4 под 2). Од тада, у Општини Београдској у званичном раду, незна се више за Суд већ за судско одељење, које је обухватило све законске функције суда.

6 јануара 1929 године долази до промене у нашем државном животу. Појмљиво, да су се том новом поретку морали прилагодити и дотле важећи закони, а нарочито закон о Општинама од 1903 године, који је у себи садржао и поступак код општинских судова. Законом од 12 фебруара 1929 год. о изменама и допунама у закону о Општинама, предвиђено је, да се управа општине града Београда саставља од претседника, два потпретседника, кмета-правника и 45 одборника. За суђења по грађанском судском поступку, уредби о убрзању рада, као и за иступна дела по општем кривичном законнику и по нарочитим законима који спадају у надлежност општинског суда, надлежан је кмет-правник. У случају његове спречености или отсуства, замењује га у суђењу један од чиновника општине који мора имати свршени правни факултет, а кога у ту сврху одређује претседник или његов заменик. Из тога произилази, да је стварна надлежност општинских судова, односно судског одељења Општине Београдске, остала иста, као што је и била пре 6-I-1929 год., само са том изменом, што више није судио колегијум састављен од тројице судија, у коме је претседавао кмет-правник, већ судија појединац, кмет-правник или општински чиновник који има правни факултет.

На основу новог општинског законодавства, Суд општине града Београда по претходном саслушању општинског одбора, 27-IX-1929 год. доноси нов статут, по коме у чл. 1 по ново предвиђа судско одељење, састављено од четири отсека, и са њиховом надлежношћу која је остала иста као и по статуту од 18-I-1922 године.

У међувремену, 13 јула 1929 год., донет је Законик о судском поступку у грађанским парницама. По његовом § 44, у надлежност средских судова стављени су спорови о имовинско-правним захтевима, чија вредност у новцу не прелази 12.000.— дин. Из тога би произишло, да су средски судови примили на себе надлежност општинских судова у погледу суђење по I глави Зак. о поступку судском у грађанским парницама и у вези Уредбе о убрзању рада, а нарочито из разлога, што у законнику ништа није прецизно речено од које су почетне вредности надлежни средски судови да суде. Међутим, чл. 7 Уводног закона за законик о судском поступку у грађанским парницама налаже, да општински оди где постоје, остају и даље и да ће Министар правде прописати уредбом потребна наређења и надлежност општинских (местних) судова као и поступак пред њима. Па како Министар није прописао такву уредбу, то по

§ 1 у в. § 102 Зак. о уређењу редовних судова, остају и даље на снази општински судови са већ изложеном својом стварном надлежношћу. Што се тиче местне надлежности, она се временом повећава. Ширењем атара општине Београдске, постаје све веће. Судско одељење једино није надлежно за суђења у атару Београда на територији Земуна, из разлога што он има свој местни суд, који је и даље остао на снази са својом стварном и местном надлежношћу за атар бивше Земунске општине.

Ступањем на снагу Закона о градским општинама, 23-IX-1934 год., укида се звање кмета-правника. Његове функције као носиоца судске општинске власти преносе се на Претседника општине и једног општинског чиновника — дипломираног правника. По § 96 поменутог закона, управно правосуђе по законима набројаним у § 89, преузима Претседник, у колико то није пренео на поједине чиновнике, што се може учинити само доношењем општинског статута. Па како статут још није донет, то је и данас Претседник носиоц те власти. Што се тиче остале судске власти, она је по § 154 пренета на чиновника — дипломираног правника, кога је одредило градско веће и који је преузео судску надлежност општинског суда и посебне надлежности кмета-правника.

Доношењем оба статута Општине града Београда, предвиђена је надлежност Судском одељењу, односно боље речено његовим отсецима. Надлежност Судском одељењу, посматраном у ужем смислу као радној јединици, није никаква дата, из разлога што се веровало, да ће се сви послови по својој природи и намени, достављати у надлежност његових отсека. Међутим, у последње време, а нарочито од како је ступио на снагу Закон о градским општинама, у надлежност Судског одељења почели су пристизати послови који су произишавали из разних законодавстава, а за које по сили статута није био надлежан ни један отсек. Услед тога, и само одељење преузима извесне послове у рад и стара се о њиховом обављању. Тако, оно је данас надлежно: 1) да по одлуци Суда Обр. 17985 од 7-VIII-1930 год. оверава шегртске уговоре и води регистар ученика индустријских предузећа у Београду; 2) да по одлуци Суда Обр. 16135 од 3-V-1935 год., издаје радничке књижице за неквалификовано особље индустријских предузећа. Септембра месеца ове године престало је са издавањем радничких књижица, и од тада, по уредби Министарства соц. пол. и нар. здравља М. С. Бр. 276 од 24-III-1938 год., преузима издавање пословних књижица и легитимација свом особљу, које даје умну или физичку снагу у разним приватним предузећима; 3) да указује правну помоћ по свима предметима страних општина или државних власти, који се односе на лица наста-

ена у Београду; 4) да по § 116 Закона о непосредној порези даје упутства и објављује објаве о дану расправе за разрез пореза; 5) да доноси решења о административним забранама као и о забранама по тражењу Управе водовода и 6) да води персонални досие чиновника и службеника свих отсека, саставља платне спискове, израђује буџет целог одељења и управља радом у архиви.

ОТСЕК ЗА ГРАЂАНСКЕ СПОРОВЕ

Одмах после рата, крајем 1918 године, Општински суд као носиоц судске власти у грађанским парницама, почиње са својим радом а из надлежности која му је дата чл. 94 Зак. о општ. и §§ 6—11 Зак. о поступку судском у грађан. парницама.

По § 6 грађ. суд. поступка, стварна његова надлежност састојала се у томе: 1) да суди све спорове до 200.— дин. закључно а о непокретностима и меничним потраживањима до 100.— дин. закључно, изузимајући спорове о наследству; 2) да суди о службеностима пољским које су изложене у § 335 Грађан. зак.; 3) да може парничаре равнати за суме до 200.— дин.; 4) да може по сагласности парничара, одобравати изабране судове у споровима до суме означене у тач. под 1) и наређивати кога се дана суђење има преузети.

Такву надлежност задржао је све до 22-VI-1921 год., када је донета Уредба о убозању рада код судских и иследних власти. По њеном чл. 15, стварна надлежност општинског суда повећава се и од тада постаје надлежан: 1) да суди све спорове у вредности до 500.— дин. закључно, а о непокретностима до 200.— дин., и о меничним потраживањима до 100.— дин.; 2) да суди о пољским службеностима из § 335 Грађанског зак.; 3) да одобрава поравнања за суме до 500.— дин., изузимајући поравнања о непокретностима преко 200.— дин.; 4) да по споразуму парничара одобрава изабране судове у споровима означеним под 1).

Пресуде општинског суда извршне су ако не прелазе вредност од 100.— дин. Против пресуде у споровима преко 100.— дин., жалба се изјављује надлежном Првостепеном суду. Против пресуде у меничним споровима има места жалби без обзира на вредност.

Ступањем на снагу Статута београдске општине од 18-I-1922 год., установљен је чл. 1 Отсек за грађанске спорове, као отсек судског одељења, који је по чл. 4 примио следећу надлежност Општинског суда: да прима све тужбе, тражења и обезбеђења и све претставке према одредбама грађан. закона, грађан. суд. поступка и др. специјалних закона, да врши извиђаје, одређује суђења, врши вештачења, одређује рочишта, врши све заклетве које се имају положити у Суду ма којим поводом.

Иста надлежност остала је и по Статуту од 27-IX-1929 год., која се и данас задржала.

Отсек за грађанске спорове прима тужбе и жалбе усмено и писмено, а одбране само усмено. Саслушава парничаре и сведоке јавно. Извиђа парнице просто. Поднете доказе оцењује и по њима доноси своју пресуду, на коју се може изјавити жалба у року од 8 дана. Све док нису установљени средски судови у нашој земљи, жалба се изјављивала Првостепеном суду за град Београд, који је по њој решавао у колегијуму. Данас се изјављује Среском суду за град Београд. У случају, да пресуду Срески суд поништи, а са тиме се несложи Отсек за грађанске спорове већ стави противралоге, онда по томе решава Окружни суд за град Београд у своме већу.

Под отсек потпада и пријавник судског одељења, који прима сву пошту одељења и врши таксирање по тужбама, жалбама и осталим претставкама упућеним судском одељењу.

КРИВИЧНИ ОТСЕК

Општински суд преузима и своју надлежност из чл. 94 т. 4 под б) Зак. о општинама од 5-VI-1903 год., а која се састоји у судској власти, да суди по кривичним предметима за иступна дела по целој III части Казн. зак. од 29-III-1860 год.; и Полицијској уредби од 18-V-1850 године, и то само она дела која би се догодила у његовом делокругу а није их узела у поступак местна полицијска власт. Осим тога, преузео је надлежност из чл. 95 и старао се: о чистоћи у месту, о добром одржавању мостова, свих путова и о обалама река и потока, о одржавању здравља људи и стоке у општини. Нарочиту је пажњу обраћао и контролисао промет хране, зачина и других предмета од утицаја на здравље људско и спречавао држање и продају, фалсификоване и укварене хране, пића и зачина, и уопште предмета који би својом употребом могли шкодити човечијем здрављу. Затим, водио надзор о разним мерама којима се служе трговци и друга лица, која што на меру продају и уопште старао се да се преваре не догађају. Надзиравао рад у кланицама, месарницама, механама, кафанама и гостионицама, и контролисао да ли се извршују законски прописи и наредбе о томе. О свима горе наведеним иступима, водио је рачуна по званичној дужности и предузимао истрагу на основу поднетих реферата противу учиниоца иступног дела, од стране контролних општинских органа, стручно образованих, или по пријавама учињених од стране приватних лица. Казне је одмеравао по позитивним законским прописима назначеним у сваком специјалном закону, који се односио на учињено дело. За поступак око вођења и прекида истраге, ослобођавања или кажњавања кривца, служила је Уредба како ће полицијска власт

с полицијским преступницима поступати и како ће их она кажњавати, позната као полицијска уредба, по којој је пун доказ реферат заклетог органа.

Доношењем Статута Београдске општине 18-I-1922 године, у његовом члану 1 предвиђено је оснивање Кривичног отсека као део судског одељења, које је дошло на место Општинског суда. По чл. 4 под 2), у погледу његове надлежности речено је: да кривични отсек ислеђује и извиђа кривице по приватним тужбама и рефератима власти, које по постојећим законским прописима спадају у надлежност Суда, да израђује одлуке Суда по овим предметима и кад постану извршне предаје извршном отсеку.

Исту надлежност кривичном отсеку предвидео је и Статут општине града Београда, који је доцнијег датума, донет 27-IX-1929 године.

Ступањем на снагу Кривичног законика за Краљ. С.Х.С., 1-I-1930 год., који је кривична дела поделио само на преступе и злочине, покреће се и питање иступа предвиђених у III части Казн. зак., а које Кривич. зак. није обухватио. Истога дана ступа у живот и Закон о привременом продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа, по чијем § 1, док за целу Краљевину не добије обавезну снагу јединствен закон о иступима, остају на снази прописи садашњих општих кривичних закона, затим закона о иступима за подручје Апелационог суда у Новом Саду, као и сви други законски прописи о кривичним делима као иступи (прекршаји, преступци, престопки) уколико ова кривична дела нису обухваћена новим Кривичним законом.

Из тога произилази, да је Кривични отсек и даље остао надлежан за све иступе из III части који нису претворени у преступе и као такви пренети у Кривични закон, као и које није узела у поступак местна полицијска власт, односно квартави Управе града Београда.

Закон о привременом продужењу иступа предвидео је извесне измене у III части, које су се састојале само у томе, што новчане казне не могу бити мање од 10. ни веће од 500.— дин., и што право на гоњење иступа застарева за 6 месеци а право на извршење казне за годину дана. Тим законом потврђено је, да као поступак око иступа има и даље служити Полицијска уредба.

Током времена, Управне власти почеле су са доношењем управног законодавства, свака из своје надлежности, које је у многоструко заменило иступе из III части и пренело их у специјалне законе. Данас се слободно може рећи да се III част Казн. зак. готово потпуно угасила, а нарочито обзиром и на овлашћење чл. 67 Закона о унутрашњој управи, по коме су власти опште управе, полицијске иступе пре-

неле у своје наредбе општег значаја или у облику наређења за поједине случајеве, који се односе на јавни мир, безбедност, поредак, безбедност саобраћаја и јавни морал.

26-II-1931 године ступио је на снагу Зак. о општем управном поступку, који служи као поступак при доношењу одлука из управног законодавства. У његовом § 173, изрично стоји: да ће до доношења Закона о управном казненом поступку, важити и даље сви садашњи прописи о томе. Тај поступак још није донет. Министар унутрашњих послова поднео је Народној скупштини његов законски пројекат, који је Скупштина са извесним изменама и допунама примила и послала Сенату у рад, али по њему Сенат још није дао своју реч. У том поступку предвиђено је како се има предузимати истрага ради проналаска и кажњавања кривца једног учињеног иступног дела. Према томе, све до његовог доношења и ступања на снагу, Полицијска уредба и даље остаје код општинских власти као поступак за све иступе, без обзира из каквих су закона учињени.

Ступањем на снагу Закона о градским општинама 23-IX-1934 године, за сада је потпуно предвиђена надлежност Кривичног отсека. Параграф 89 у својим пет тачака, набраја све послове које је држава пренела на Градске општине, у овом случају на Кривични отсек Градског поглаварства у Београду. По томе је отсек надлежан за суђења по иступима учињених из следећих закона: санитарских, ветеринарских, шумских, ловних, риболовних, по закону о чувању пољског имања, по прописима о животним намирницама, грађевинским, по прописима о чистоћи, одржавању путева, мостова, обала, река, потока, канала, бунара, појишта и уопште путних и водних направа.

У погледу грађевинских иступа, Кривични отсек доноси само пресуду којом кажњава учиниоца новчаном казном, а одлуку о рушењу бесправно подигнуте грађевине доноси Грађевински одељак при Техничкој дирекцији по општем управном поступку. На изречену пресуду подноси се жалба ресорном Министру.

Осуђенику који је незадовољан одлуком другостепене власти, дато је право тужбе Државном савету.

Кривични отсек указује и правну помоћ страним општинама или државним управним властима, саслушавајући окривљенике или сведоке по њиховим рефератима, или саопштавајући осуђенику пресуду.

Осим своје судске власти, за извесне послове појављује се и као управна власт. Тако, издаје ловне и риболовне дозволе за грађане настањене у Београду, и води ловачки фонд Општине града Београда, који је основан тек пре три године, при Државној хипотекарној банци а који данас има готовине 25.932.50 динара.

ИЗВРШНИ ОТСЕК

Општински Суд као извршна власт дужан је да по § 13 и 24 Грађ. суд. поступка а у вези чл. 94 став 3 Зак. о општинама, извршује пресуде Општинског суда „ex officio“ у закону предвиђеном року.

По чл. 1 Статута Београдске општине од 18-I-1922 год., установљен је и Извршни отсек, коме је стављено у дужност да прима и распоређује све одлуке за извршења, води контролник свих одлука на извршење, ради на депозитима и о свима новчаним пословима води књиговодство.

Како је током времена надлежност Извршног отсека постајала све обимнија, то је обзиром на деликатност и одговорност у његовом послу, 9-II-1929 год., донет од стране Општине београдске Правилник о извршењу судских и административних одлука код Суда општине града Београда, прописан на основу Статута општине Београдске од 18-I-1922 год.

По чл. 1 поменутог правилника, извршни је отсек надлежан: 1) да извршује пресуде и решења у која улазе и забране, изречене од стране отсека за грађанске спорове Општинског суда у Београду као и осталих општинских судова у земљи, на основу грађан. зак., закона о грађ. суд. пост. — § 13 и 24, а у вези са чл. 17 Уредбе о убрзању рада и чл. 94 тач. 3. Зак. о општинама; 2) да извршује пресуде и решења изречена од стране Кривичног отсека Општинског суда у Београду и осталих општинских судова по III части Казн. зак., Полицијској уредби и другим специјалним законима, чијим се прописима одређује Суд општине да извиђа и кажњава прекршај иступне природе; 3) да извршује одлуке и наплате административне природе по специјалним законима, које се извршују § 465 грађ. суд. пост. и чл. 32 Зак. о таксама.

По § 465 Грађанског судског поступка и чл. 32 Зак. о таксама надлежан је и за ове наплате: 1) општинског приреза; 2) накнаде за израду тротоара испред имања појединих власника, када се израде врше по наредби Општинског суда; 3) свих такса побројаних у тарифном делу Закона о таксама; 4) такса за потрошњу воде по правилнику за везивање новог водовода у Београду; 5) трошарине по уредби о градској трошарини и мерине по Закону у мерини; 6) штете, које наступе у јавним продајама с тога, што купац излицитирану цену не положи одмах или у одређеном року за купљену ствар или имање, те се продата ствар, односно или имање поново изложи продаји и на поновној продаји добије се мања цена. Разлика у цени сматра се као штета и све таксе продајне и трошкови за 1 и 2 продају; и 7) извршења решења полицијских и других административних власти, ако су извршења специјалним законом, уредбом или правилником стављена у надлежност општинског суда у Београду.

И по Статуту Општине београдске од 27-IX-1929 године, задржао је исту надлежност.

Уз Извршни отсек придодата је и Депозитна благајна Судског одељења, у којој депозитар-благајник рукује и одговара за новац примљен у касу Извршног отсека.

Доношењем Закона о извршењу и о обезбеђењу, 9 јула 1930 год., као и његове Уредбе донете од стране Министра правде по овлашћењу § 27 став 3 финансијског закона уз буџет за 1937/38 год., покренуто је питање надлежности Општинског суда око извршења својих пресуда које су засноване на грађанском закону. Слободно се може рећи, да по томе питању Закон није довољно јасан, и то онако како би морао бити а нарочито обзиром на чињеницу да таквих пресуда у земљи има веома много.

По првом мишљењу, које је Министарство правде упутило 14 марта 1938 године под Бр. 22667 Претседништву Апелационог суда у Београду и Скопљу, произилази, да је извршење пресуда које су донете од стране Општинских судова у смислу § 2 тач. 9 Извршног поступка а у вези чл. 2 Уредбе о увођењу Извршног поступка, стављено у надлежности редовним среским судовима, уз ограничење, да извршења која су била у току када је ступио на снагу извршни поступак имају бити окончана од судова и власти дотле надлежних, а извршена по прописима који су тада били у важности.

По другом мишљењу Министарства, које је доцнијег датума, 13 маја 1938 године, и које је исто упућено Претседништву Апелационог судова горе наведених, под Бр. 48775, достављено је, да се Закон о обезбеђењу и извршењу, од 9 јула 1930 године, не односи на пресуде Општинских судова, пошто се ни по једном пропису тога Закона не могу пресуде Општинских судова сматрати извршним насловом на основу кога се може дозволити извршење по прописима Закона о обезбеђењу и извршењу, што значи, да су општински судови и даље остали надлежни за извршење својих пресуда.

Према томе, и данас је Извршни отсек задржао своју стварну надлежност, која је потпуно обухваћена Правилником од 9-II-1929 год.

ОТСЕК ЗА СТАРАТЕЉСТВО

Општински Суд по својој надлежности из чл. 97 тач. 9 Зак. о општинама, преузима послове које обавља по Грађанском законнику за Краљ. Србију од 11 марта 1844 год., са његовим доцнијим изменама и допунама, Правилника о поступку у неспорним (ванпарничним) делима од 13-XII-1872 год., са његовим изменама и допунама, као и по Уредби о убрзању рада.

Ступањем на снагу Статута Београдске општине од 18-I-1922 год., сви ти послови

прелазе у надлежност отсека за старатељство, који се на основу чл. 1 формира као Отсек судског одељења.

По чл. 4 под 2) поменутог Статута, он је надлежан да врши све послове који спадају у делокруг општинског суда а по Закону о старатељству и Закону о општинама.

Исту надлежност задржао је и по Статуту од 27-IX-1929 године.

Његова је дужност, да по сили Закона покреће поступак чим сазна за смрт неког лица настањеног у Београду. Саставља протокол о смрти и врши попис о заоставштини, ако томе има места у закону, који упућује судији за неспорна дела при Првостепеном суду за град Београд са свом непокретношћу, односно новцем и хартијама од вредности, које су нађене приликом пописа код умрлог.

Ступањем на снагу Закона о ванпарничном поступку, 1-III-1935 год., иницијатива за поступак Општинске власти налази се код Среског суда за град Београд, и заинтересованих наследника или веровника умрлога. По њиховом тражењу Отсек прикупља податке и саставља смртваницу, и ако има места по § 69 ванпарничног поступка, врши и попис заоставштине. Све списе по обављеним радњама упућује надлежном Среском суду за град Београд. Ако приликом пописа утврди, да је процена већа од 10.000.— дин., или да умрли има непокретно имање, онда је дужан да дупликат списка пописа пошаље Пореској управи на сагласност у смислу чл. 26 Зак. о таксама.

Осим тога, предлаже привремене и сталне стараоце, штитнике и скрбнике малолетним, умоболним и отсутним лицима, као и указује правну помоћ страним Среским судовима било непосредно или преко свог надлежног суда.

* * *

На челу Општинског суда од 1918 године а доцније Судског одељења, били су кметови-правници, који су руководили пословима и то: г.г. Добр. Митровић, Крста Милетић, Сава Живановић, Слободан Василић, Јеремија Протић, Никола Бесарабић, Боривоје Окановић, д-р Драгић Јоксимовић, Исидор Протић, Јова Јовић и Добривоје Вујић, а од 23-IX-1934 године, налази се као в. д. директора Одељења г. Боривоје Антоновић.

Повећана како стварна тако и местна надлежност, учинила је, да се у Судском одељењу сваким даном посао све више развијао. Прогрес његовог рада најбоље се може видети из следеће статистике: деловодни протокол Одељења завршава се 31-XII-1919 год. са бр. 7.780; 31-XII-1924 год. са бр. 43672; 31-XII-1929 год., са бр. 50860; 31-XII-1934 год., са бр. 71.792 и 31-XII-1938 год., са бр. 88586 из чега излази, да је у 1938 години, Судско

одељење примило у рад разних предмета 80860 више, него у првој послератној години 1919.

То нам и даје пуно право, да можемо слободно рећи, да је Судско одељење данас једно од главних Дирекција Општине Београдске.

СУД ДОБРИХ ЉУДИ

Предратни законодавни фактори сматрали су, да је специјалним законским прописима потребно регулисати приватно-правне односе између послодавца и послопримца, који би били ефикаснији него важеће грађанско законодавство. С тога, доношењем Закона о радњама 29 јуна 1910 год., установљен је Суд добрих људи за расправу и поравнање спорова који произилазе између послодавца и ученика, занатских и трговачких помоћника, службеника или радника, оба пола, који се стално занимају у радњама ради изучавања или уз награду, или раде у локалима власника радње или код своје куће а за рачун овога. Суд је придодат местном Општинском суду, који се стара о његовом издржавању. Па како је местни Суд у Београду, током времена претворен у Судско одељење, то нам налаже, да изнесемо и развитак Суда добрих људи од његовог постанка па све до данас.

Закон о радњама само је установио Суд и дао главно обележје, али је зато предвидео, да се имају донети специјални прописи о његовом уређењу, које је право оставио Министру народне привреде. Уредбом од 16-IV-1912 год., у потпуности су донети прописи који служе за регулисање спорова између заинтересованих лица, као и који говоре о поступку који важи за Суд. Ти законски прописи за Суд у Београду, готово и данас су у пуној важности, изузев извесних одредаба које је преиначио Закон о радњама за Краљевину Југославију од 5-XI-1931 год.

По Закону о радњама из 1910 године, стварна надлежност Суда предвиђена је за спорове до 200.— дин., изузев за које постоји специјално законодавство. Но и за њих би могао бити надлежан Суд добрих људи, ако то желе сами парничари. Местна надлежност, одређује се према туженом лицу. Ако је тужени послодавац, онда према месту где је седиште његовог предузећа, радње или филијале, а ако је радник, онда према месту његовог обитања. Уредбом је предвиђено осам занимања, па се према томе и Суд састојао од 16 чланова, и исто толико заменика, односно од по једног судије као претставника послодавца и једног као претставника радника, Судије се бирале на две године, и то куглицама — тајним гласањем, по бирачким списковима којих је било три, за послодавце, трговце и њихово помоћно особље, за индустријалце и њихово помоћно особље као и за занатлије. Спискове је састављао Општински

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

суд на основу пореског распореда за дотичну годину. Судије могу бити лица оба пола пунолетна и која су испуњавала остале законске услове. Од особитог је значаја, да судије могу бити и женска лица која морају имати 25 година, што је изванредан случај за наше прилике, а нарочито када се зна, да код нас жене не могу бити државне судије, као и с обзиром на то, што им није дато активно бирачко право, па чак ни за избор судија.

На позив Претседника општине изабране судије састају се ради конституисања претседника и потпретседника, који се бирају на три месеца тако, да када је претседник из редова послодаваца, онда је потпретседник радник, и обратно. Том приликом примају и сталног деловођу кога је одредио Општински суд из редова својих чиновника, по могућству дипломираних правника. Извиђање и суђење спорова врши се у колегијуму-већу, који се састоји од два члана Суда из оних група занимања којима припадају парничари, или на које се спор односи, и од претседника кога бирају чланови из реда незаинтересованих грађана. Сваки колегијум има и свога деловођу. Суђење је усмено а по потреби писмено, засновано на нахођењу суда у погледу доказа, односно на слободном судијском уверењу. И ако Суд није везан за све формалности које је прописао Закон о судском поступку у грађанским парницама, јер има свој особени поступак, ипак има права да се користи и његовим одредбама о доказима, на којима почива право које парничне стране истичу. Пресуде су извршене у року од три дана и на њих нема права жалбе.

Општина је дужна да сноси све материјалне расходе Суда као и да му стави на располагање довољан број чиновника и службеника ради његове ефикасности око извиђања, пресуђења и извршења пресуда, а полицијске власти, да му укажу сваку правну помоћ која му буде потребна.

По самој Уредби, организација Суда и мала се извести најдаље до краја месеца јуна 1912 године, а идући избор судија обавити у децембру 1913 године. Међутим, до тих избора није ни дошло, услед нередовних прилика које су владале у земљи, насталих Српско-бугарским ратом 1913 год.

Суд престаје да ради 1914 године, а по рату 1918 год., одмах се не обавља, јер су готово све његове судије изгинуле и помрле у току рата. Пошто се после извесног времена указала неопходна потреба за његовим обнављањем, јер су почели да се појављују спорови, то се покреће питање од надлежних, да се Суд поново образује. Но с обзиром на све уништене бирачке спискове као и остали изборни материјал за време рата, а под утицајем потребе да се што брже Суд установи, Министар социјалне политике по споразуму са радничком, индустријском и занатском комо-

ром, доноси решење 2 марта 1920 године под Бр. 4200, да се образује привремени Суд добрих људи у Београду од чланова и заменика, а из реда предложених кандидата од стране појединих комора, за поједине групе занимања. По избору судија од стране Министрове, наређено је Општинском суду, да изврши заклетву над њима и да их конституише. Таква одлука Суда као и избор судија, није била на закону основана, али она се једино могла правдати разлозима, да се што пре дође до Суда, макар и привременог. На тај начин у првој половини 1920 године, Суд је обновљен и почиње са својим радом. Пошто се приближавала двогодишњица његовог рада, јер по закону судијама мандат траје свега две године, то се приступило припреми за редован избор судија. У том смислу и Министарство социјалне политике, актом својим Бр. 3692 од 4-VII-1922 год., наредило је Општинском суду да приступи састављању бирачких спискова и извршењу осталих формалности за избор судија, који се морао обавити у току децембра 1922 године.

У међувремену, 24-VI-1921 године, изменама у Закону о радњама, стварна надлежност суда повећана је на 1.000.— динара.

Састављени главни бирачки одбор који је имао спровести изборе, још у почетку свога рада, наишао је на битне супротности по важећем законодавству у погледу активног бирачког права. Док је чл. 19 Уредбе предвиђао, да је право бирача условљено плаћањем државног пореза, по чијим су се списковима састављали бирачки спискови, дотле је чл. 70 Устава, донетог 28-VI-1921 године, предвиђено, да бирачко право за избор народних посланика има сваки држављанин, ако је навршио 21 годину, што је потпуно у супротности са чл. 19 Уредбе. То је и нагнало главни бирачки одбор, да преко Општинског суда захтева тумачење од стране Министра социјалне политике, како се имају састављати бирачки спискови, као и ко све има активно бирачко право. Потпуно увидевши тешкоће које су се појавиле око редовних избора, Министар је одговорио, да се за избор судија имају сачекати измене и допуне у Закону о радњама и Уредби о Суду добрих људи, које би биле у складу са земаљским Уставом, а дотле, да се остаје при установљеној пракси за наименовање судија од стране Министра, по предлогу надлежних комора.

Осим тога, Министар је својим решењем од 24-VIII-1922 године Бр. 5.499, наименовао нове судије, и захтевао од Општинског суда њихово конституисање и полагање заклетве, што је и учињено 17-IX-1922 год., с тим, да врше дужност до нових избора. Интересантно је напоменути, да су у тој групи наименоване за судије и две жене, за групу индустријалаца и конфекциониста, предложене од стране Рад-

ничке коморе, које су без сумње, прве жене судије у нашој земљи.

Чланом 87 Финансијског овлашћења за прве четири дванаест буџ. год. 1924, проширена је стварна надлежност Суда од 1.000 на 3.000.— динара, за све спорове по којима се судило.

У 1924 години, Суд добрих људи и Општина Београдска, покрећу питање код Министарства о распису избора за Суд као и о тумачењу око састављања бирачких спискова, јер је одређеним судијама скоро истицао мандат. По томе питању, Министарство не само што ништа није предузело, него чак шта више, по истеку мандата судија нове није ни поставило, већ оставило да старе судије и даље врше дужност. У току времена, као и 1926 и 1927 године, у неколико махова понова се покреће питање избора, или барем да се попуни Суд Министровом одлуком, пошто су стицајем прилика многе судије отпале и нису више вршиле своју дужност. Али, на све то Министарство ништа није предузимало.

На седници Одбора општине Београдске, одржаној 24-VI-1927 год., један од госпде одборника, упутио је интерпелацију на Претседника општине, зашто се не врше избори за Суд, као и зашто да се до избора не попуни Суд, пошто овакав какав је, није у могућности да ради, јер је крњ. На седници Одбора од 8-VII-1927 год., одговорено му је, да је Суд у неколико махова покретао то питање код Министарства, али да је увек остало без позитивног решења, јер се избори не могу извршити пре измене Уредбе и Закона о радњама, пошто се исти косе са чл. 70 Устава, у погледу састављања бирачких спискова. Незадовољан таквим одговором, јер је сматрао да је Устав укинуо предвиђен цензус у чл. 19 Уредбе за активно бирачко право, предложио је, да се израде бирачки спискови на основу спискова надлежних Комора, а по том избори распишу.

На седници Суда општине Београдске од 11-VII-1937 год., а по одлуци Одбора, решено је, да се први избори за Суд обаве у децембру месецу, као и да се бирачки спискови израде на основу спискова Комора. У том смислу упућен је акт свима Коморама са молбом, да исте пошаљу најдаље у року од 15 дана спискове својих чланова као и да даду своје мишљење поводом састављања бирачких спискова, пошто је чл. 19 Уредбе у супротности са чл. 70 Устава.

Све су се Коморе сложиле са предложеним начином, само је Радничка Комора сматрала, да би се раднички спискови могли потпунији добити од Округног уреда за осигурање радника, као и да би ипак требало издејствовати тумачење од стране Министра социјалне политике или Правде у погледу стављања ван снаге чл. 19 Уредбе на основу чл. 70 Устава. А све то из разлога, како се

никакав приговор не би могао ставити око састављања бирачких спискова, па према томе и на изабрани Суд, а нарочито с обзиром на његову деликатну функцију.

Суд Општине Београдске потпуно схвативши оправдано мишљење Радничке коморе, 26-IX-1927 год., тражио је од Министарства трговине и индустрије и Соц. политике, да се чл. 19 Уредбе измени и саобрази чл. 70 Устава тако, да се бирачки спискови за раднике могу саставити на основу спискова кружног уреда у Београду, јер је начин састављања на основу пореског распореда не само немогућ, већ и противан Уставу.

Међутим, како је Министарство одговорило, да се избори не могу вршити све док се не измени чл. 19 Уредбе, који није уништен чл. 70 Устава, јер исти говори само о политичким изборима, то до избора није ни дошло, већ се остало при старој пракси. Ускоро затим, Суд је попуњен новим судијама од стране Министра.

Таква ситуација остала је све до доношења Закона о радњама за Краљевину Југославију, који је ступио на снагу 9-III-1932 год. Специјална глава посвећена је Изабраним одборима (Суду добрих људи) за решавање спорова из службених односа ималаца радња и помоћног особља, а који су регулисани по Закону о радњама. Надлежност Суда повећана је на 12.000.— дин., за спорове око плата односно принадлежности, о постојању уговора о служби као и о обављању и извршењу службе у предузећу, о издавању и уписивању у пословне књижице, сведоцбе, уверења и слично, и о отказу и испражњавању радничких станова, које помоћно особље употребљава бесплатно или уз накнаду.

По том закону Суд је потпао под Министарство трговине и индустрије, а параграфом 346 укинут је избор судија, који је био предвиђен по ранијим законима. Судије се постављају од стране Министра трговине, на четири године, из реда послодаваца и радника, југословенских поданика, пунолетних, непорочних и која уживају сва часна права. По § 427 остаје на снази Закон о радњама из 1910 године и Уредба, у колико се односи на рад Суда добрих људи, по чим се законским прописима и даље суди. Тек 26-X-1935 године, својим решењем Бр. II/37.526 по законском овлашћењу, Министар проширује струке којима може Суд судити, од 8 на 54, и за толики број струка одређује судије и заменике а по предлогу надлежних Комора. Од тога броја, образовао је Суд добрих људи у Београду 52 већа, судећа за 52 струке. Само извозничка и кожарско-индустријска струка, немају своје веће, али се њихови спорови суде у већима сродних струка. Према томе, данас у Суду има укупно 120 судија и њихових заменика, који суде по раније изнетом поступку, из Уредбе о Суду добрих људи, донете

1912 године. На пресуду нема места жалби. Она је извршена, а по новом року од осам дана, наплатива. Извршења се врше по званичној дужности.

Покретано је питање да ли се и противу пресуда Суда добрих људи у Београду, могу подизати тужбе по § 352 тач. 6 Закона о радњама, као што се могу противу пресуда Избраних одбора, са формалне стране код Среских судова, а сходно одредбама § 691, изузев тач. 1 Закона о судском поступку у грађанским парницама. По томе питању, Суд је увек заступао гледиште да се прописи поменутог параграфа не могу односити и на њега, јер стварно Избрани одбор у Београду и не постоји, већ Суд добрих људи, чије су пресуде извршене по Уредби из 1912 године. Интересантно је на какво ће гледиште стати Срески суд за град Београд по жалбама странака поднетих противу пресуда Суда добрих људи, које је Суд са својим образложењем и разлозима упутио Среском суду на размотрење и решење. У случају, да Срески суд стане на гледиште, да против пресуда има места правном леку, које се могу побијати са формалне стране, умољен је, да учини предлог Касационом суду у Београду, да по том питању да своју дефинитивну реч.

На целокупној територији наше земље, једино се још у Београду задржао Суд добрих људи. У осталим местима, место њега формирано су Избрани одбори, по Уредби од 5. августа 1936. год., која је донета на основу

Закона о радњама. По њеном чл. 57., Уредба је требала да ступи на снагу 1 априла 1937 год. и за подручје Општине града Београда, сем Земуна, за који је ступила раније. Међутим, изменама и допунама од 31 марта 1937 год. II Бр. 11057/У, ступање Уредбе одложено је за неодређено време, све докле то не нареди Министар трговине и индустрије. 28 децембра 1938 год. под II Бр. 48402/У Министар је донео наредбу, која је ступила на снагу 13 јануара, 1939 год., по којој Уредба о Изабраним Одборима од 3 јула 1936 год., ступа на снагу и за подручје Општине града Београда, на дан 1 маја 1939 год... Према томе, Избрани Одбор за Београд још није основан. Место њега суди Суд добрих људи, који задржава пуну своју надлежност до 1 маја 1939 год., када ће престати са радом по новим тужбама.

Од тада за све спорове између послодавца и послопримца биће надлежни у целој земљи једино Избрани одбори, а у Београду и Суд добрих људи докле год не ликвидира са старим предметима, чији су спорови засновани пре тога рока.

Суд добрих људи у Београду заиста својим двадесетогодишњим радом, колико од прилике и износи од његовог оснивања, показао је одличне резултате и много је олакшао осталим судовима који би иначе били надлежни за суђења. Њега нестаје, али ће иза себе оставити позитивног трага у нашем правосудју.

Страхиња Ст. Којић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

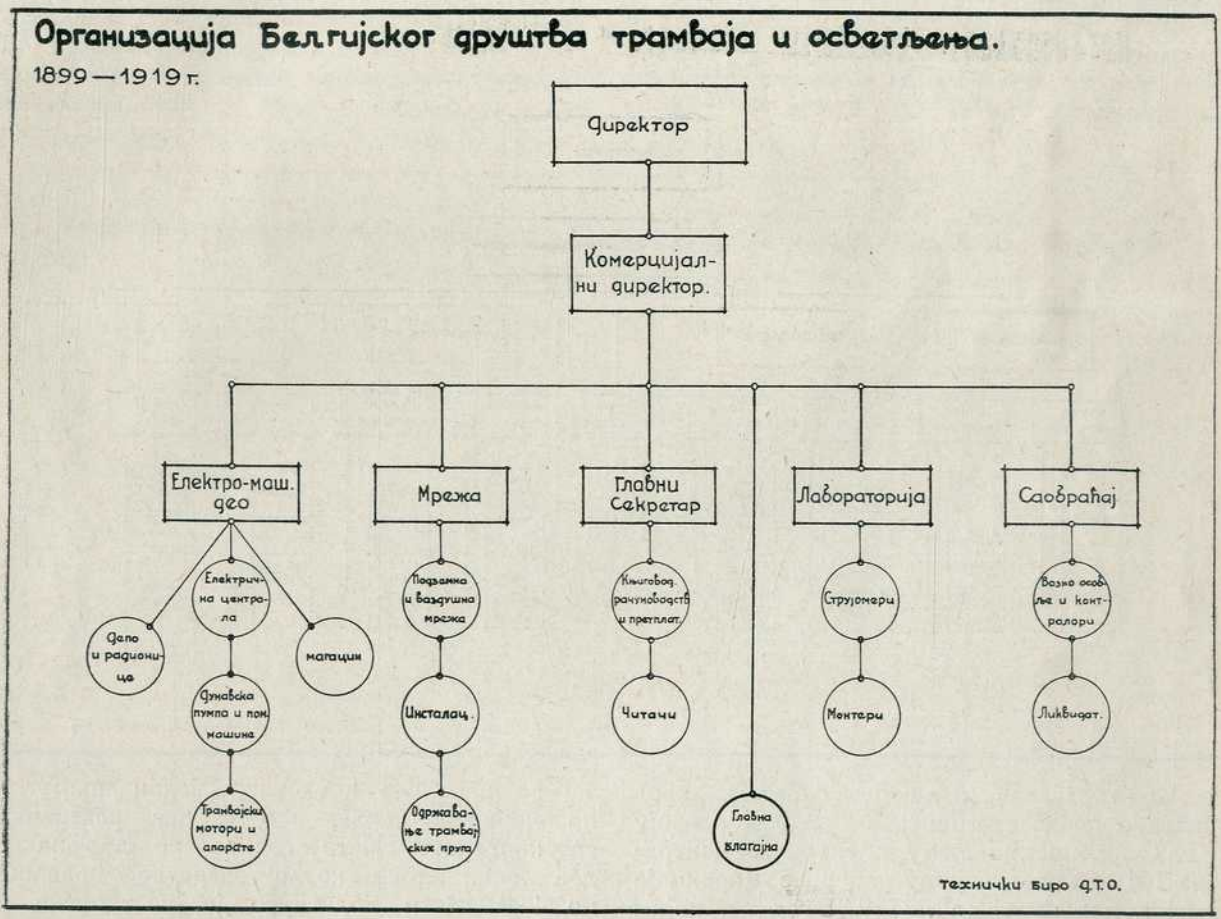

ДИРЕКЦИЈА ТРАМВАЈА И ОСВЕТЉЕЊА

УВОД

Као што година 1938 претставља двадесетогодишњицу једног од највећих и најважнијих датума у историји наше државе, тако и година 1939 претставља двадесетогодишњицу једног несумњиво од најважнијих датума у историји рада и стварања данашње Дирекције трамваја и осветљења. У пролеће 1919 године, после дужих преговора и спорова, тадашња

кадар појединих одељења и струка радили под директним опасностима по свој живот. Ово нарочито важи за машинску дворану и ложионицу а ништа боље нису претстављале ни тадашње „радионице”, мрежа, возни парк, трамвајски колосеци и све остало. Напомињемо само, да је било људи, па чак и страних стручњака, који су тих година говорили да Електрична централа може једног дана „одлетети у ваздух”! Само захваљујући напорном и пожртвованом

Управа трамваја и осветљења, која је била у рукама Белгијског анонимног друштва, прешла је у руке односно својину Општине града Београда.

Тежак и претежак рад је очекивао тадашње људе, који су примили од Друштва стару „Електричну централу”. Она није била само стара, већ престарела и дотрајала, а ратне године су је, може се слободно рећи, „дотукле”, тако да су људство и старешински

раду, какав наш радник мануелни и интелектуални може да покаже и издржи у таквим моментима опасности, што је донекле одлика и целог нашега народа, *савладане су све тешкоће и технички недостаци, па чак и сѝора и гломазна администрација*, која нас као индустријско предузеће и данас доста прати и спутава. Из године у годину извршене су прво најхитније оправке, затим преуређења, обнове, зидања и изградње нових постројења, зграда,

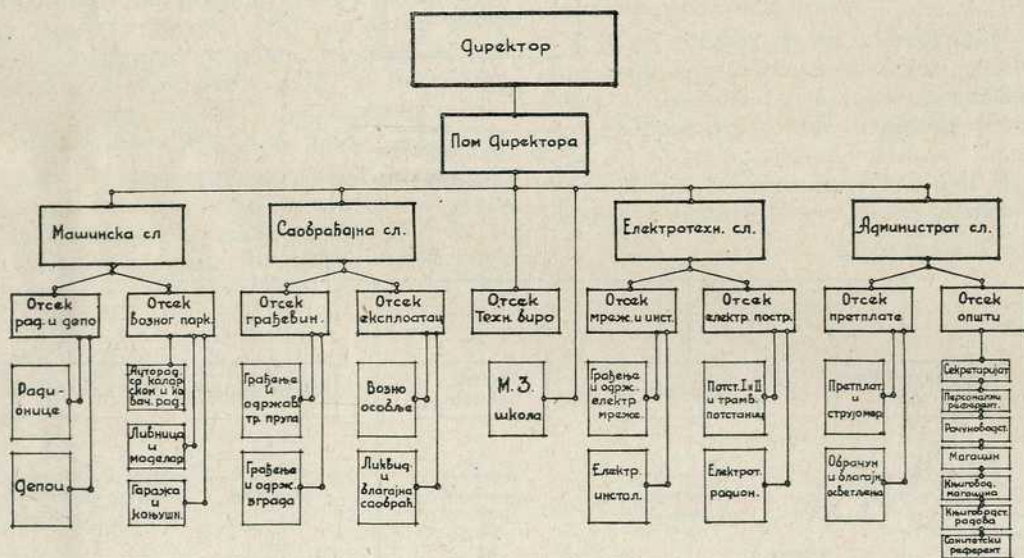
канала, колосека, набавка и монтажа нових турбина, котлова, машина алатљика, возног парка, свих електричних инсталација и постројења, подземне и надземне мреже, трансформатора, радионица и свих осталих многобројних објеката, тако да данашња Дирекција трамваја и осветљења по своме обиму и раду и не личи више на стару Електричну централу из 1919 године.

Старе генерације и ветерани Електричне централе, који су нам дали јединствен пример рада и пожртвованости, могу бити задовољни својим млађим нараштајима којима су оставили у наслеђе и аманет: рад и рад, јер тај рад и „темпо“ нарочито последње деценије није престао већ се повећао и убрзао са 100%, па и много више, што ће се најлепше видети из даљег излагања, статистичких података, табела, дијаграма и графикана.

површине 2400 м², а у машинској дворани 5 парних машина и 1 парна турбина. Укупна снага примљених машина износила је 1705 kW + 1250 kVA. Поред тих машина за производњу електричне енергије у машинској дворани је било још 5 моторних група, од којих једна од 240 а остале од по 200 kW, једна група од 40 КС за подизање и једна за изједначење напона.

До 1922 године у машинској дворани и ложионици није било никаквих промена. Те године су отпочели радови на проширењу, који су трајали све до 1928 године. У ложионици су 1922 године постављена 3 нова парна котла по 260 м² загревне површине и монтиране су две клипне пумпе за напајање котлова. 1925 године постављена су два нова парна котла по 377 м² загревне површине. 1926 године монтиране су две центрифугалне пум-

ОРГАНИЗАЦИЈА ДИРЕКЦИЈЕ ТРАМВАЈА И ОСВЕТАЉЕЊА.

Фебруар 1938 год. Београд

технички биро д.т.о

Ради прегледа и лакшег схватања овог приказа о двадесетогодишњем раду и развоју Д. Т. О., доносимо шему Електричне централе из 1919 године и шему данашње Дирекције трамваја и осветљења из 1939 године, којим редом — по службама — и следи ово излагање.

1 — МАШИНСКА СЛУЖБА

1 — ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ

1919 године, приликом преласка централе у руке Општине града Београда, у ложионици је било 14 парних котлова укупне загревне

не за напајање котлова и један апарат за пречишћавање воде, као и два резервоара за кондензат. Исте године постављена су два нова парна котла загревне површине по 390 м² и подигнуто је постројење за угаљ (дизалица и бункер). 1928 године постављена су два нова парна котла од по 390 м² загревне површине, тако да је те године, када су завршени радови на проширењу ложионице, укупна загревна површина свих котлова достигла цифру од 3094 м². Сви нови котлови су за радни притисак од 13 атмосфера и прегрејану пару од 350° С.

Упоредо са проширењем ложионице приступило се и проширењу машинске дворане, оспособљавајући на тај начин инсталацију за

већу производњу електричне енергије. 1922 године постављена је парна турбина са електрогенератором од 1350 kW, 1925 од 2200 kW, 1926 од 1000 kW, а 1928 године постављена је највећа парна турбина са електрогенератором од 5100 kW. Уз све те турбине и електрогенераторе постављени су и одговарајући парни и електрични уређаји.

На дунавској водној станици постављене су 1922, 1925 и 1928 године електричне центрифугалне пумпе, и то 1922 и 1925 од по 100 КС и по 15 м³ воде у минути, а 1928 од 320 КС за 50 метара куб. воде за минут.

Резултат тих извршених радова је био тај, да је капацитет порастао за 9650 kW или 335% од капацитета затеченог 1919 године.

За проширење машинских и котловских инсталација и за грађевинске радове (машинска дворана, ложионица, водна станица, нови димњак итд) издато је укупно 41,892.722 динара.

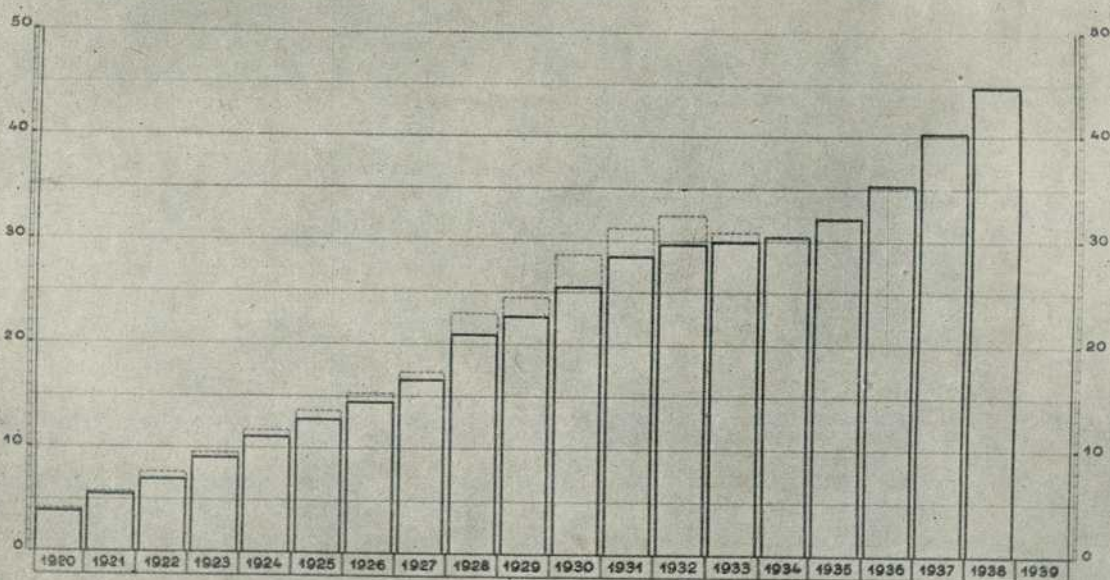
Производња електричне енергије била је 1919 године веома отежана и оскудна. Котловске инсталације и парне машине наслеђене од Белгијанаца биле су старе и дотрајале, а потребе градског саобраћаја и Београђана за-

узроком да се старе и нерационалне машине замене новим парним турбинама већег капацитета и да се подигну нове котловске инсталације. Развој производње електричне енергије најбоље се види из приложеног дијаграма. Године 1920 било је произведено око 4 милиона киловатчасова, 1930 године тај број се пење на 28 и по милиона, а 1931 године достиже, са сопственом потрошњом у електричној централи за рад помоћних машина (пумпе на водној станици и у централни, бункер итд), 31,121.441 киловатчас.

1932 године, 27 новембра, почиње рад у електричној централи А. Д. „Снага и Светлост“. Од тога дана рад у општинској електричној централи поступно се смањује, док се на дан 14 маја 1933 године не погасише котловске ватре у нашој ложионици и целокупна производња електричне енергије пређе тога дана на нову електричну централу.

Рад општинске електричне централе трајао је 14 година, и за то време у њој је произведено укупно близу 200 милиона киловатчасова, а утрошено је преко једног милиона тона угља у вредности око четврт милијарде динара.

Укупна потрошња ел. енергије у Београду за последњих 20 година
у милионима киловатчасова

хтевале су много више електричне енергије од количине коју су те старе машине могле да даду. Рад особља био је пожртвован до максимума, машине су се искоришћавале у пуном капацитету, али све то није било довољно да се Београд, који се сваки дан све више пунио становништвом, снабде довољном количином електричне енергије. Тај моменат је био

II ТРАМВАЈСКИ, АУТОМОБИЛСКИ И ЗАПРЕЖНИ ВОЗНИ ПАРК

а) Трамваји —

Стање трамвајског возног парка 1919 године било је слично стању машинске дворане и ложионице. Примајући те године од Белгијског анонимног друштва затечена трамвајска

и набавком нових, извршена је и ту рационална реформа у границама могућности. Сада Дирекција трамваја и осветљења располаже укупно са 157 разних запрежних возила и 176 коњских грла. Од 1937 године поступно се преправљају стара и израђују нова запрежна кола са ваљкастим лежиштима, а где је то могућно узимају се точкови са пнеуматичима.

Гаража аутомобилског и запрежног возног парка са коњушницама била је до 1934 године на Таш-Мајдану. Просторије у којима су гаражирала кола као и коњушнице нису одговарале ни местом, ни техничким а ни хигијенским условима. Због тога је 1934 године саграђене нова гаража и нове коњушнице на имању „Пионир“, са довољно просторија за смештај моторног и запрежног возног парка и коња.

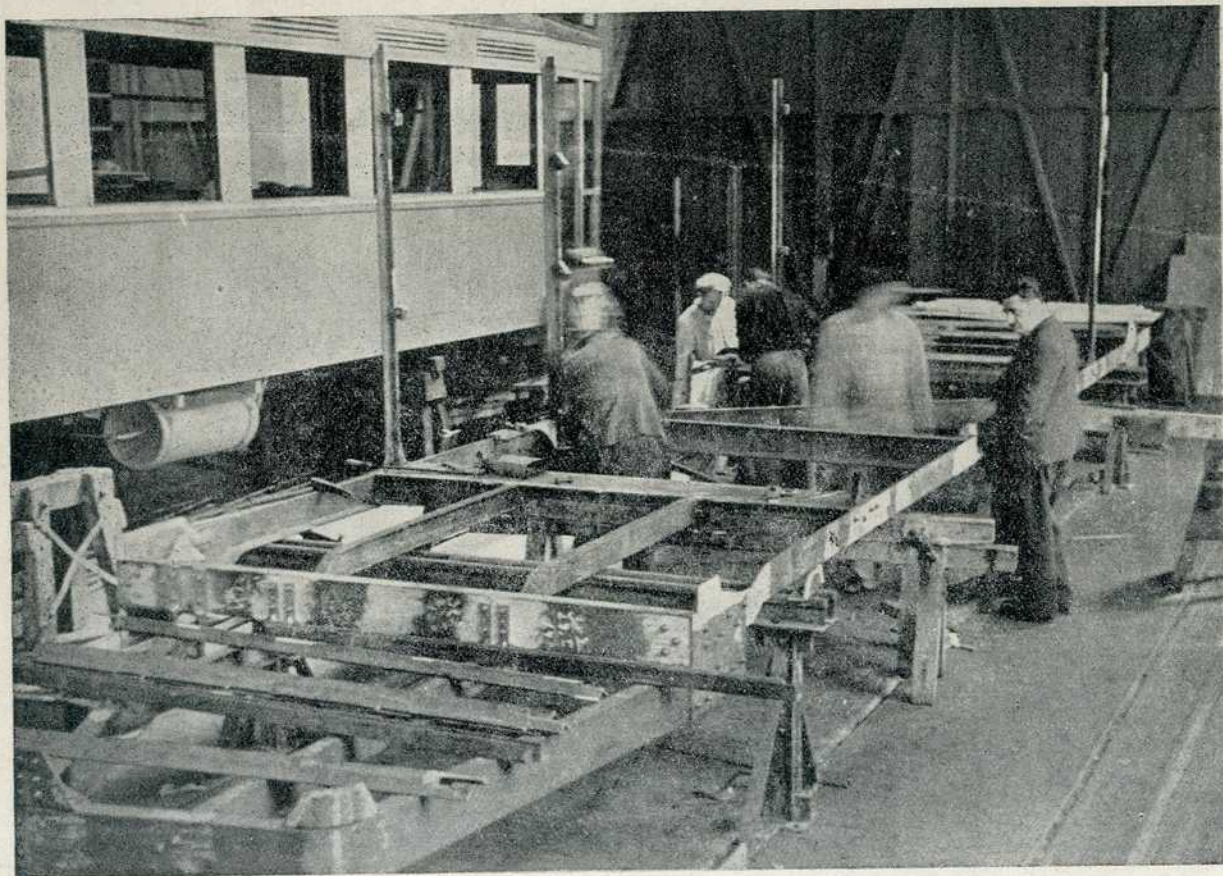
III РАДИОНИЦЕ

Радионице Дирекције трамваја и осветљења које све, изузев електротехничке радионице, радионице за оправку трансформатора и

дионице Д. Т. и О. задовољавају све потребе како Дирекције трамваја и осветљења, тако и осталих установа Градског поглаварства. Рад у данашњим радионицама заснован је на принципима модерне организације и, где год је то могућно, приступа се раду у серији, којим се постиже појевтињавање продуката. Таква организација је могућна, јер радионице располажу довољним бројем потребних машина и претежно квалификованим радницима.

Пут којим се дошло до садашњег стања у радионицама био је и тежак и дуг, јер је требало од примитивних и сиромашних радионица, наслеђених 1919 године од Белгијског анонимног друштва, створити установу која ће у потпуности одговорити задатку новостворене Општинске Управе трамваја и осветљења, којој је стављено у дужност да Београду обезбеди и трамвајски саобраћај и довољну количину електричне енергије.

Када је 1919 године дотадашње Белгијско предузеће трамваја и осветљења прешло у општинске руке, механичке радионице су располагале са два мала струга, једним стру-

Грађење новог трамваја у радионици Д. Т. и О.

радионице за оправку струјомера, потпадају под Машинску службу, претстављају једну од три главне области делатности ове Дирекције. Близу хиљаду службеника ради у дирекцијским радионицама, помажући се у раду најмодернијим машинама и уређајима. Данас ра-

гом за обраду бандажа, једном шепинг-машином, једном бушилицом и једном ковачком ватром. Остале радионице, па и столарска, нису имале машина. Све радионице су биле смештене у трамвајском депоу и хигијенске прилике у њима су биле далеко испод задово-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.Том фабрика у Броду и Смедеревској Паланци. Набавком је учињено доста, али још увек не онолико колико би требало, па да се Београду, који је према оном Београду од 1919 године постао четири до пет пуна насељенији, обезбеди добар и довољан трамвајски саобраћај. Године 1938 израдиле су радионице Дирекције трамваја и осветљења нова четвороосовна трамвајска кола. Та кола су за ово кратко време свога рада показала многа преимућства над свим досадашњим колима, а чињеница да су наше радионице способне за такав рад пружа нам добре перспективе за будућност. Две године пре тога наше радионице су из основа прерадиле једна стара белгијска кола, тако да Д. Т. О. располаже данас са укупно 180 трамвајских кола. Од тога броја је 10 прикључних кола ван саобраћаја, а 12 старих белгијских кола, која су набављена још пре ратова, морају се поступно заменити и на њихова места набавити нова трамвајска кола или аутобуси.

Од дана преузимања трамвајског саобраћаја па до данас Општина града Београда издала је за набавку нових трамвајских кола укупно: 59,211.520 динара.

б) Аутобуси —

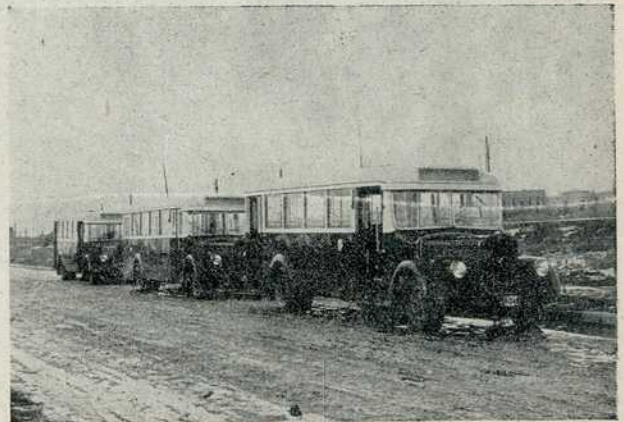
Први покушај да се код нас успостави аутобуски саобраћај забележен је у 1925 години. Те године Управа трамваја и осветљења је узела у експлоатацију линију Славија—Авала, пуштајући у саобраћај испрва само један, затим два аутобуса. Тај покушај не претставља уствари почетак аутобуског саобраћаја у Београду, јер је учињен само у циљу испитивања могућности таквог саобраћаја и изведен је без нарочитог плана експлоатације и без строго утврђеног реда возње. Испрва је, четири дана у недељи, саобраћао само један аутобус и путовао свака два сата; доцније је саобраћај појачан једним сталним аутобусом, тако да је свакога дана циркулисао по један аутобус на линији Славија—Авала. Празничних дана су радила и два аутобуса, а њихова сврха је била пре туристичка неголи задовољавање једне стварне потребе редовног саобраћаја. Резултати тога рада су се уосталом брзо показали неповољним и саобраћај је морао бити обустављен. После неколико година експлоатацију те линије узело је приватно предузеће.

Редован аутобуски саобраћај, под руководством Д. Т. О., почео је половином 1928 године. Тада је од приватног предузећа откупљено 5 аутобуса, који су већ били у експлоатацији и њима успостављен редован аутобуски саобраћај на линији Калемегдан—Теразије—Савинац.

Две године доцније откупљена су још три аутобуса марке „Рено“ и у радионицама оправљена два стара аутобуса „Н. А. Г.“. Аутобуски возни парк је на тај начин повећан,

те се могло приступити отварању нових аутобуских линија.

Као што је напред поменуто, први почетак аутобуског саобраћаја у Београду био је са једним односно два аутобуса. То су били аутобуси Н. А. Г., добивени на рачун репарација. Тешка и неекономична кола са пуним гумама нису била подесна за градски саобраћај. Половни аутобуси, купљени 1928 године, могли су унеколико да задовоље Београђане, али због скупог погонског материјала и још скупљег одржавања, јер су набављена кола била стара, били су нерентабилни. Са таквим колима Дирекција је одржавала редован аутобуски саобраћај на неколико линија. Тек 1936 године набављено је 8 аутобуса са дизелмоторима, од којих 5 марке „М. А. Н.“ и 3 „Мерцедес-Бенц“. Пет каросерија за та кола израђено је у домаћем предузећу Матеје Рајха у Новом Саду, а 3 у радионицама Д. Т. О. У исто време набављена су два дизелмотора и уграђена у старе аутобуске шасије, тако да је 1936 године Д. Т. О. располагала са 10 дизел-аутобуса. Остали аутобуси повучени су из саобраћаја због дотрајалости и нерентабилности експлоатације.

Нови аутобуси

Године 1938 извршена је највећа поруџбина аутобуса до данас. Поруџбина су 22 аутобуса са дизелмоторима, од којих су два туристичка. Сви ти аутобуси, 10 Мерцедес Бенц, 10 Фиат и 2 туристичка Магирус, биће са каросеријама домаће израде. Од тих аутобуса већ је стигло 10, а преостали sukcesивно пристижу и приспеће до пролећа 1939 године. Доласком нових аутобуса стварају се могућности појачања досадашњих и отварања нових линија, што ће повољно утицати на растење преоптерећеног трамвајског саобраћаја.

Од 1925 године па до данас издато је за набавку нових аутобуса 11,430.803 динара (Набавка из 1938 износи 6,166.800 динара).

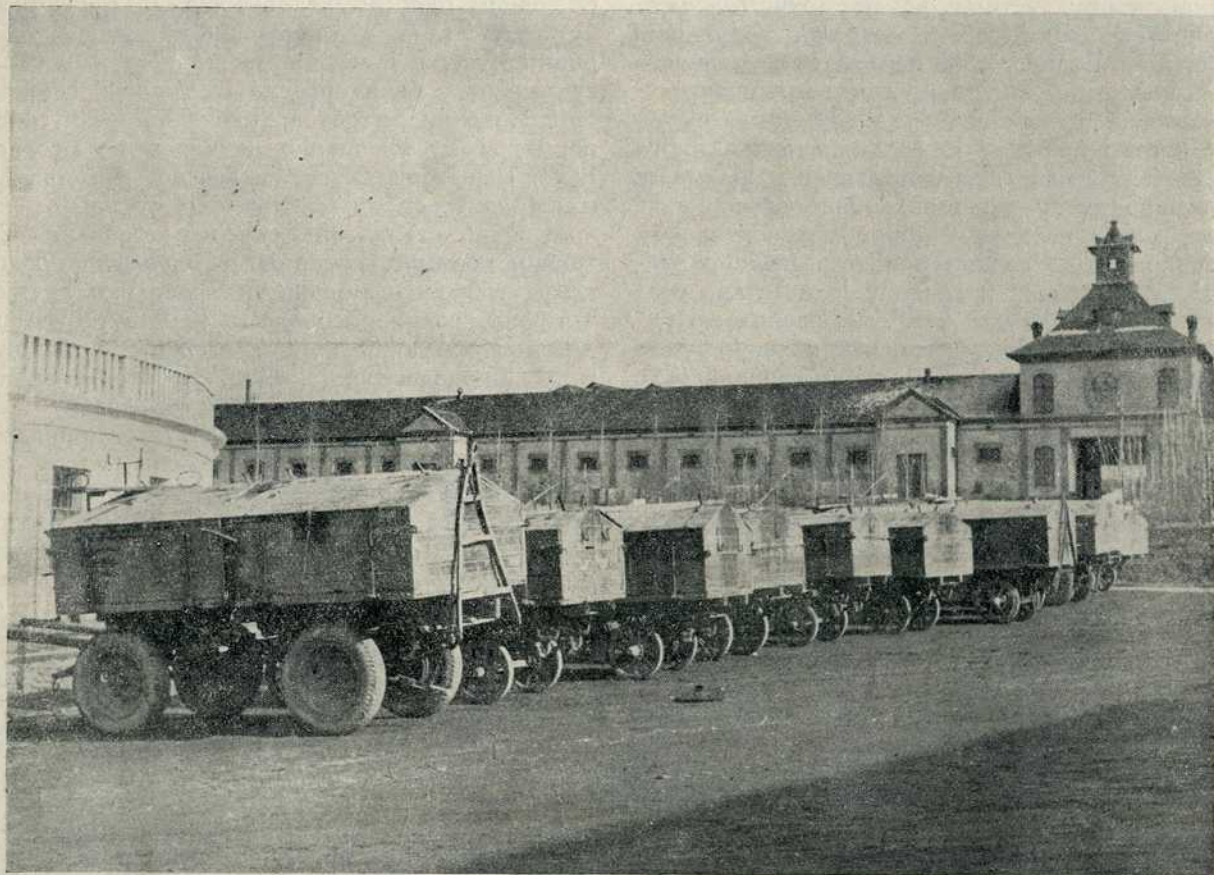
в) Аутомобилски и запрежни возни парк.

До 1930 године аутомобилски и запрежни возни парк био је засебна јединица Општине града Београда. Те године, одлуком Суда О.

Г. Б., прешао је тадашњи Возни парк у састав Дирекције трамваја и осветљења.

Од моторних возила затечених 1930 године било је 10 прскалица, 21 камион, 2 прска-

четвороосовне трамвајске прскалице. До 1936 године није извршена набавка нових возила. Те године набављено је 12 путничких, један полутеретни аутомобил, један трактор са ди-

Стари запрежни возни парк

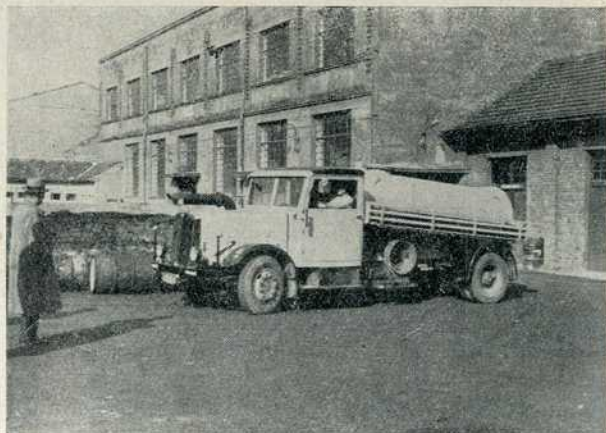
лице Прага. Стање тих возила, која су готово сва била набављена на рачун репарација, било је такво, да је се њихова замена наметала сама по себи. Већ исте 1930 године, када је Возни парк ушао у састав Д. Т. и О., набав-

зелмотором и пет санитарских аутомобила. Идуће, 1937 године, набављен је један специјални камион за износ ђубрета.

Стање моторног возног парка било је 1930 године веома лоше и набавка извршена те

Нов камион за износ ђубрета

Нова ауто-цистерна за износ фекалија

љена су четири полутеретна аутомобила, три камиона за ђубре система „Кука“ са дизелмотором, две прскалице, пет чистилица и две

године није могла да попуни све празнине у раду, који се развијао упоредо са развитком града. Дотрајала кола, набављена 1924 годи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

не, нису могла да испуњавају новостворене задатке и због тога је 1938 године извршена темељна обнова целокупног моторног возног парка, када је набављено 44 разна аутомобила и 15 приколица. Том набавком возни

путничка аутомобила, 1 аутомобил за погребне и 2 шасије за погребни завод. Сва поручена кола већ су приспела и налазе се у раду.

Исто што је учињено са моторним морало се урадити и са запрежним возним парком,

Део обновљеног моторног возног парка

Нови седласти трактори

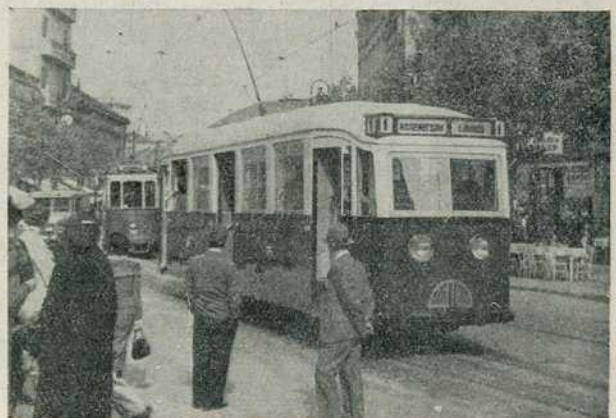
Нова моторна прскалица

Запрежна кола са пнеуматичним точковима

Нова моторна кола за чишћење канала

Нова трамвајска кола изграђена у радионицама Д. Т. и О.

парк је добио: 2 седласта трактора, 4 камиона, 15 приколица, 8 прскалица, 1 аутоцистерну, 1 аутофекалију, 1 аутокулу, 9 камионета, 6 камиона за ђубре, 6 половних трактора, 3

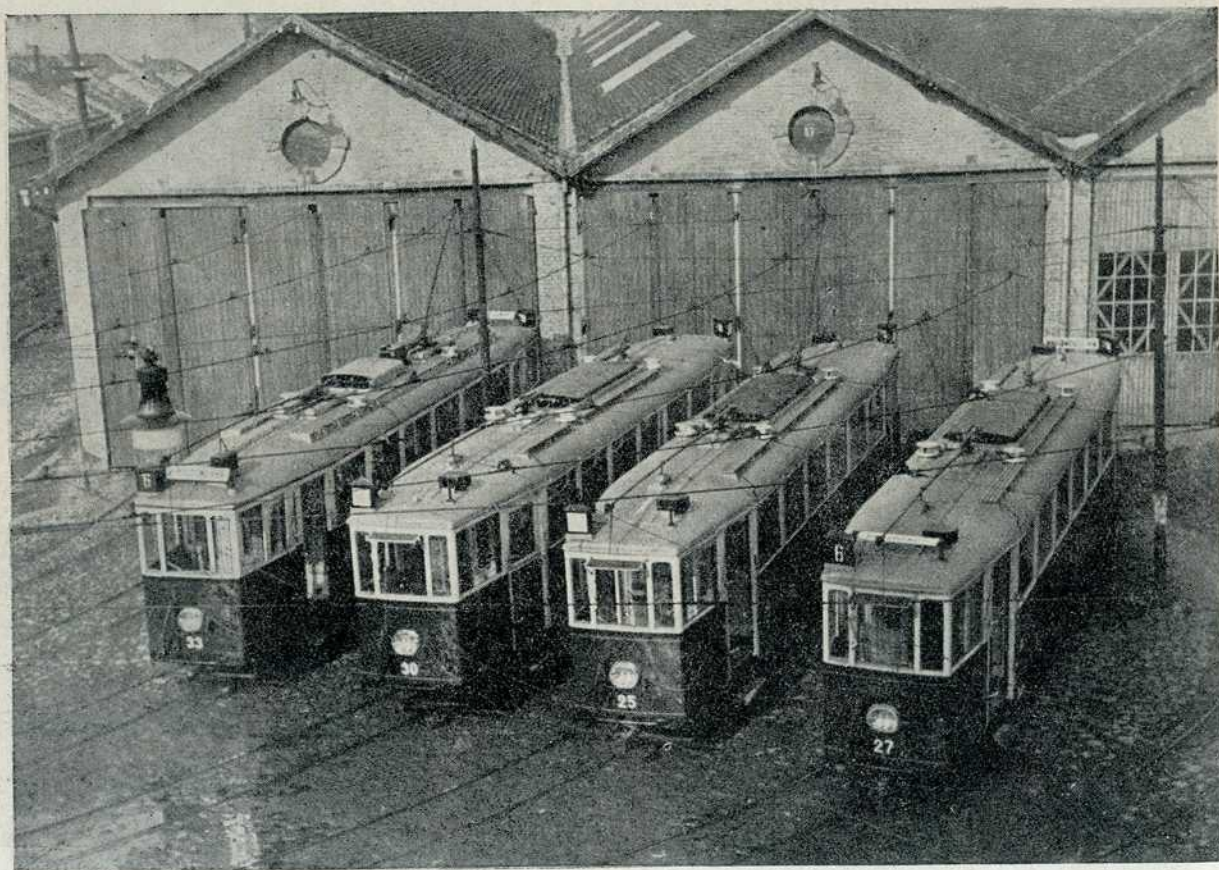
који је у моменту прелазу у састав Д. Т. и О. био недовољан за Београд. Израдом нових кола, расходовањем старих и изнемоглих коња

www.УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

кола, Општина се нашао пред проблемом потпуно истим као и у питању производње електричне енергије. Догађаји су се низали један за другим, Београд је захваћен замахом изградње, а Управа трамваја и осветљења расплаћала је свега са 25 старих трамвајских моторних кола и 28 приколица и са 20 километара трамвајске пруге. Оправданим захтевима грађана, који су насељавали периферију Београда и стварали нова насеља, требало је изићи у сусрет, јер је преласком градског трамвајског саобраћаја у општинске руке то предузеће преузело на себе не само привредну, него и важну социјалну функцију.

Наслеђени број трамвајских кола био је не само недовољан, но добрим делом и неспособан за градски саобраћај, и питање набавке нових трамвајских кола морало се хитно решити. Године 1923 врши се прва набавка. На рачун репарација добија Управа трамваја и осветљења 40 моторних и 30 прикључних кола, од којих 10 четвороосовних и 30 двоосовних моторних и 30 прикључних двоосовних кола. Тих 70 нових кола задовољило је прве

торних кола Браун Бовери, 15 двоосовних моторних кола Шкода и 15 Колбен и 30 прикључних двоосовних кола, израђених у домаћим фабрикама у Броду на Сави и код „Сартида“ у Смедереву. Године 1928 набављено је и 10 половних двоосовних приколица из Немачке. 1930 године трамвајски возни парк повећан је са још 3 четвороосовна моторна кола Браун Бовери. Бројно стање свих приновљених трамвајских кола износило је те године: 75 моторних, од којих 23 четвороосовних и 70 приколица. Од старих белгијских кола било је тада у саобраћају још свега 14, тако да је целокупно бројно стање трамвајског возног парка износило 1930 године 157 кола. Иако је тај број, у поређењу са бројем наслеђених кола од Белгијског анонимног друштва, двоструко већи, а ако одбијемо још и белгијска кола, која од првога дана њиховог преласка у општинске руке нису била способна за градски саобраћај — као што су била већина прикључних кола —, онда је већ 1930 године то повећање било четвороструко према стању од 1919 године, па ипак тај број

Четвороосовни трамваји набављени 1936 год.

потребе и стара белгијска кола потиснута су делимично на споредније линије, а делимично су расходована. Међутим, ускоро после те прве набавке, упоредо са отварањем нових пруга, осетио се недостатак кола и већ 1927 године набавља се лицитацијом 10 четвороосовних мо-

трамвајских кола није био довољан. Могућности експлоатације трамвајског саобраћаја биле су много веће од оних које је искоришћавала Општина. Тек 1936 године, читавих 10 година после задње веће набавке, набављено је 12 четвороосовних моторних кола од домаћих

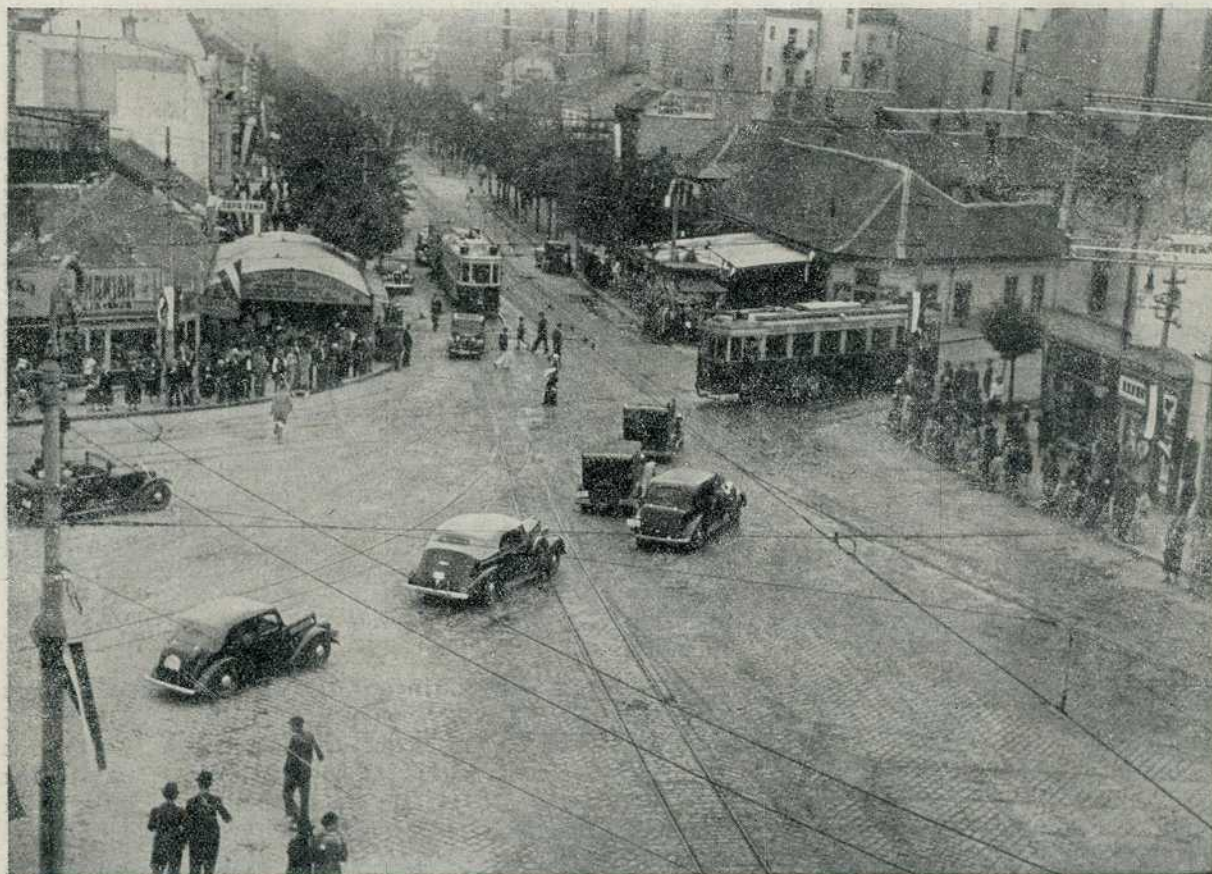
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

лавајућих. Капацитет таквих радионица био је врло мали и углавном се сводио на рад на малим оправкама делова парних машина, парних котлова и трамваја. Веће оправке су се вршиле у вароши, или су се делови набављали из иностранства. Међутим су задаци радионица расли из дана у дан, и под таквим околностима оне им нису могле да одговоре и поред највећег пожртвовања радника. Проширена је стругарска радионица и набављен је изврстан број нових машина, а потребе су захтевале образовање нових радионица, које су се смештале у разне нехигијенске просторије. Све то није могло да задовољи захтевима градског саобраћаја, који се развијао упоредо са развојем Београда. Такво стање је потрајало све до 1928 године, када се приступа модерном уређењу радионица. У току 1929, 1930 и 1931 године саграђене су нове и рестауриране старе радионичке просторије и набављен је највећи део машина којим радионице и данас располажу.

Године 1929 премештена је ауторадионица за аутобусе из старог депоа у Краља Алек-

штена је у засебно одељење; лимари су добили такође своју радионицу; електротехничка радионица је реновирана и патосана, монтирано је ново разводно постројење за испитивање на високи и ниски напон свих оправљених електромотора, динамомашина и трансформатора; уведено је парно грејање у депоу и већини радионица. Те године завршене су оправке свих трамвајских кола типа Сименс и А. Е. Г., која се од 1923 године, када су набављена, нису генерално оправљала.

За овим настаје за радионице најзначајнија година 1930. Сазидана је нова ковачница и снабдевена потпуно новом инсталацијом. Монтирани су моторни чекићи, постављени су канали за подземно одвођење дима и дување ваздуха, одвојене су ковачке ватре, а ковачка места проширена и њихов број увећан. Стара ковачница је порушена и тај простор искоришћен за проширење стругарске радионице. Стругарска радионица је такође преуређена. Набављено је неколико нових машина. Стара трансмисија је уклоњена и све машине снабдевене засебним електромоторима. Радионица је

Трамвајско раскршће код „Славије“

сандра улици у круг Дирекције и установљена је радионица за генералне оправке трамваја. Исте године сазидана је и зграда за браварску радионицу, те су сви бравари прикупљени на једно место; радионица за заваривање сме-

добила много више светлости, простора и ваздуха. Уведена је нова електрична инсталација. Алатница је смештена у средини свих радионица, да би им свима била лако приступачна, проширена је, снабдевена потребним машинама

за оштрење алата и израду нових делова. Столарска радионица је механизирана машинама набављеним на рачун репарација и инсталираним у њој. Преградни зидови су порушени и сада је цела радионица у једном одељењу са довољно места за све раднике. Посао иде брже, боље и чистије. Услед огромног повећања послова у овој радионици отворено је засебно одељење, у другом дворишту, у коме се раде само ручни радови и врши чишћење дрвених делова трамваја, као и израда свих потребних објеката за установе О. Г. Б. Саграђена је нова ауторадионица, у коју је премештена стара радионица из возног парка и део трамвајске радионице за оправке аутобуса. Привремени дрвени трамвајски депо премештен је из улице Високог Стевана у двориште нових радионица, а ова улица је отворена за јавни саобраћај.

Најзад је 1931 године завршено грађење ливнице и она је пуштена у рад 18-VII-1931 године. Све радионице су сакупљене у круг електричне централе, одвојене према радовима које објављају, израђене пространо, са добрим осветљењем, зими добро загрејане и вентилиране, и са свима условима да се рад обавља без застоја, брзо и прецизно, на начин како то захтева савремена техника.

Данас постоји у саставу Дирекције трамваја и осветљења 19 радионица, и то: електротехничка радионица, радионица за оправку трансформатора, радионица за оправку струјомера, аутомеханичка радионица, радионица за велике оправке и монтирање трамваја, ковачница, стругарница, браварница са алатницом, лимарница, никлерска радионица, радионица за аутогено и електрично заваривање, машинска и ручна столарска радионица, фарбарско-лакирерска радионица, коларница, тапетарско-сарачка радионица, четкарска радионица, ливница са моделарницом и радионица за вулканизирање гума.

За подизање нових радионичких зграда и инсталација утрошено је преко 5 милиона динара и тиме њихова способност подигнута до те висине да укупна вредност израђених нових објеката и оправака старих достиже данас годишњу вредност од преко 12 милиона динара.

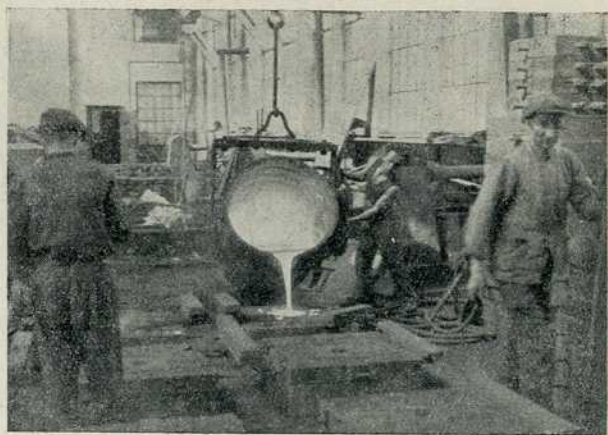
Способност радионица Д. Т. и О. — посебно трамвајске радионице за велике оправке — најбоље се афирмирала у току 1937 и 1938 године, када су у њима израђена потпуно нова четвороосовна трамвајска кола. Квалитети тих кола стоје изнад трамваја израђених у иностранним и домаћим фабрикама.

Ауторадионица је постала централном радионицом за оправку свих аутомобила и аутобуса Градског поглаварства. Ливница је скоро искључиви лиферант ливене робе за Д. Т. и О. и за остале установе О. Г. Б. Преглед продукције ливнице види се из приложене табеле и дијаграма.

Производња ливнице

Година	Производња у кгр.		Вредност продуката
	сивога лива	метала	Динара
1925	46.126,09	479,35	349.709,62
1926	128.463,25	12.571,60	899.457,80
1927	205.003,25	12.588,95	1.133.646,38
1928	261.232,—	22.529,30	1.986.043,80
1929	336.059,—	14.837,—	1.919.829,75
1930	451.136,—	9.256,—	2.176.916,39
1931	280.519,—	17.020,—	1.615.455,—
1932	210.925,—	17.702,—	1.303.202,50
1933	217.268,—	13.154,—	1.240.798,—
1934	167.489,—	13.676,—	766.562,10
1935	101.993,—	3.163,—	386.955,21
1935/36	245.948,—	20.549,—	857.041,73
1936/37	315.170,—	15.257,—	939.918,84
1937/38	445.000,—	16.800,—	1.308.574,09

Рад у радионицама, како је то већ раније поменуто, поступно се рационализује. На том подручју има још много да се уради и пажња Д. Т. и О. управљена је углавном на ту страну. Досада постигнутим успесима можемо бити потпуно задовољни, јер су наше радионице успеле да осетно смање нашу зависност од иностраних пијаца.

Ливење у ливници Д. Т. и О.

За потпуно извршење рационализације тражи се, поред потребне организације, и добра стручна спрема радника. Дирекција трамваја и осветљења је желела да учини све што стоји до ње па да се попуни празнина, коју осећају многа домаћа индустријска предузећа. Тако је на предлог Д. Т. и О. Суд Општине града Београда својим решењем од 9-III-1933 године одобрио да се при Д. Т. и О. оснује Мушка занатска школа. Из те школе изишле су до данас три генерације младих људи одличне стручне и теоријске спреме и, судећи по њима, покушај Д. Т. и О. је потпуно успео. Ти млади људи су данас запослени делимично у нашим а делимично у приватним радиони-

цама, и својом спремом служе као живи доказа потребе оснивања таквих школа.

Мушку занатску школу Дирекције трамваја и осветљења посећују данас 72 ученика.

2 – САОБРАЋАЈНА СЛУЖБА

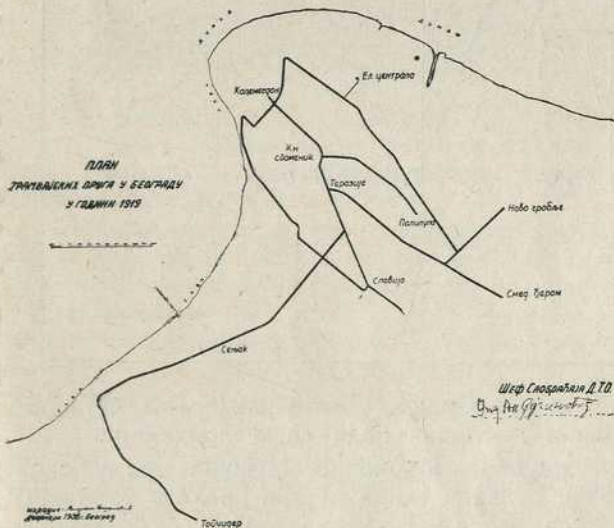
1 ТРАМВАЈСКИ САОБРАЋАЈ

Први трамвајски саобраћај у Београду, наравно са коњском вучом, отворен је у јесен 1892 године од стране Српско-француског друштва, које је добило концесију од тадашње Општине града Београда. Та прва трамвајска линија била је: Славија-Калемегдан, која и данас носи број 1.

За овим су изграђиване и пуштане у саобраћај пруге и то: Славија-Железничка станица, пруга: Теразије-Краља Александра улица-Ново Гробље, са доцније изграђеним краком до „Трамвајских штала“ (депо) у Краља Александра улица, пруга: „Жагубица“-Ел. централа-Дом Св. Саве, све са коњском вучом. У пролеће 1894 године пуштен је у саобраћај први електрични трамвај на прузи: Теразије-Топчидер, тако да је тадашњи Београд – пре 44 године, – имао укупно 15,5 км. трамвајских пруга и 21 трамвај, од којих су 15 трамваја били са коњском вучом и 6 трамваја са електричним погоном.

Године 1903 преузело је Белгијско анонимно друштво Електричну централу и трамвајски саобраћај, али о пословању у томе периоду нема никаквих података (вероватно су у рату пропали).

После рата, 1919 год., тадашњу електричну централу са трамвајским саобраћајем преузела је Општина града Београда. Тада је затечено и званично утврђено следеће стање трамвајских пруга:

Пруга бр. 1: Калемегдан-Славија, са једноставним колосеком од Калемегдана до Позоришта и двоструким колосеком од Народног

позоришта до Славије па даље Макензијевом улицом, опет једноставним колосеком, у укупној дужини од $0,8 + 3,2 = 4$ км колосека.

Пруга бр. 2: Електрична централа-Калемегдан-Сава-Славија са једноставним колосеком и укрсницама у укупној дужини од 4,5 км колосека.

Пруга бр. 3 и 4: Кнежев Споменик-Лондон-Господарска механа-Топчидер са једноставним колосеком у укупној дужини од 5 км колосека.

Пруга бр. 5: Теразије-Ново Гробље, са једноставним колосеком у укупној дужини од 2,5 км колосека.

Пруга бр. 7: Коларац-Таш мајдан, са једноставним колосеком у укупној дужини од 1,3 км. колосека.

Пруга бр. 8: Електрична централа-„Жагубица“, са једноставним колосеком у укупној дужини од 2 км колосека.

На ових седам трамвајских пруга са око 21 км дужине, од којих су две биле локалне, саобраћало је 1920 год. 26 моторних кола и 12 приколица. Све је то преостало од пре рата и било у стању потпуне дотрајалости. Поједине шине су датирале још из 1892 год., а доњи строј је био потпуно пропао. Због тога се стајало пред задатком, да се изведе реконструкција горњег и доњег строја и изврше сви потребни радови и набавке, како би се трамвајски саобраћај омогућио и саобразио потребама новог доба. На томе пољу рада остварен је план, чија би се грађевинска делатност могла расподелити у три временска периода:

У првом периоду, од 1920 до 1924 год., замењено је новим шинама 6 км старих дотрајалих шина и израђено је 3 км нове пруге, укупне дужине шина 6.000 метара;

У другом периоду, од 1924 до 1927 год., израђено је нове пруге и удвостручено старе постојеће око 12,5 км, укупне дужине шина преко 25.000 метара.

У трећем периоду, од 1927 до 1932 год., закључно, обновљена је заостала стара подлога, израђена је нова бетонска подлога, нови двоструки колосеци и саграђено потпуно нове пруге у укупној дужини 25 км трамвајског колосека, односно преко 50.000 метара шина.

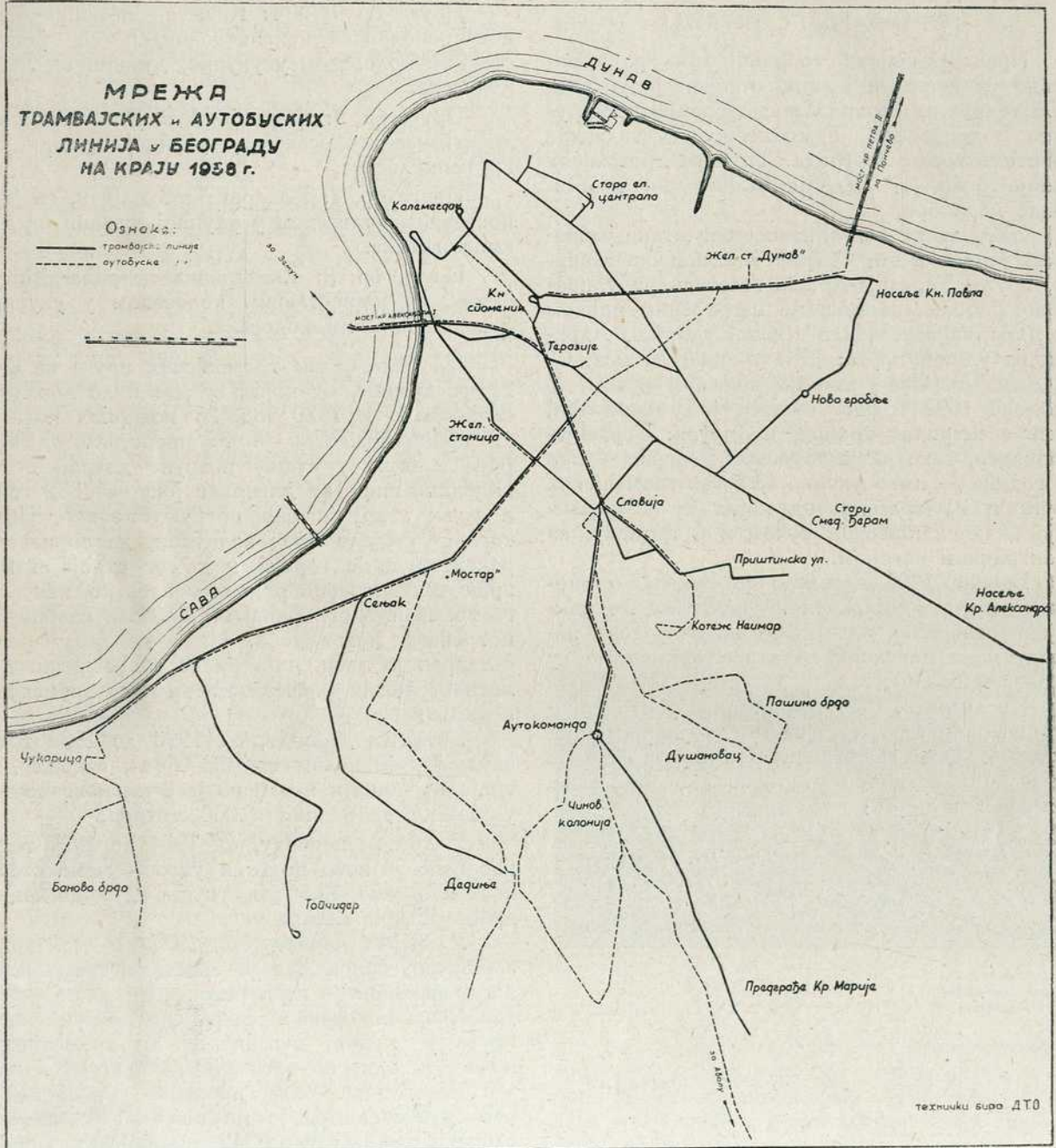
Успех овога рада, нарочито у последњем периоду, обележен је на концу 1938 године следећим резултатима: 12 трамвајских линија са укупно 80,7 км трамвајске пруге, већином на модерној бетонској подлози, од чега су две трећине двоструког и једна трећина једноструког колосека.

Садашње стање трамв. пруга у Београду (на крају 1938) је следеће:

бр. 1 Калемегдан-Славија 3,2 км 9 моторних кола и 9 приколица;

- бр. 1а Савинац-Приштинска ул. 1,2 км 3 моторна кола;
 бр. 2 Душанова-Славија-Душанова 7,9 км 14 моторних кола четвороосовних;
 бр. 3 Кнежев Споменик-Топчидер 6,8 км 10 моторних кола и 10 приколица;

- бр. 10 Славија-Предграђе Кр. Марије 4,1 км 8 моторних кола (4 четворосовн.);
 бр. 12 Кнежев Споменик-Дедиње 5,9 км 6 моторних кола (3 четворосовних);
 бр. 13 Госп. Механа-Чукарица 1,6 км 2 моторна кола;

- бр. 6 Кнежев Споменик-Кр. Александра 4,9 км 17 моторних кола и 12 приколица;
 бр. 7 Калемегдан-Ново Гробље 3,7 км 6 моторних кола и 6 приколица;
 бр. 9 Нар. Позориште-Насеље Кн. Павла 2,7 км 7 моторних кола;
 бр. 9а Насеље Кн. Павла-Ново Гробље 1,0 км. 1 моторна кола;

- бр. 14 Београд-Земун 6,2 км- 8 четворосовних моторних кола са 8 приколица.

Укупна саобраћајна дужина трамвајских пруга (дужина улица којима пролазе трамваји) износи данас 42 км, на којима су стално у саобраћају 90 моторних кола и 45 приколица.

Досадашњи развој саобраћаја може се рећи да није био у истој сразмери са развићем града, тако да се данас јако осећа недостатак

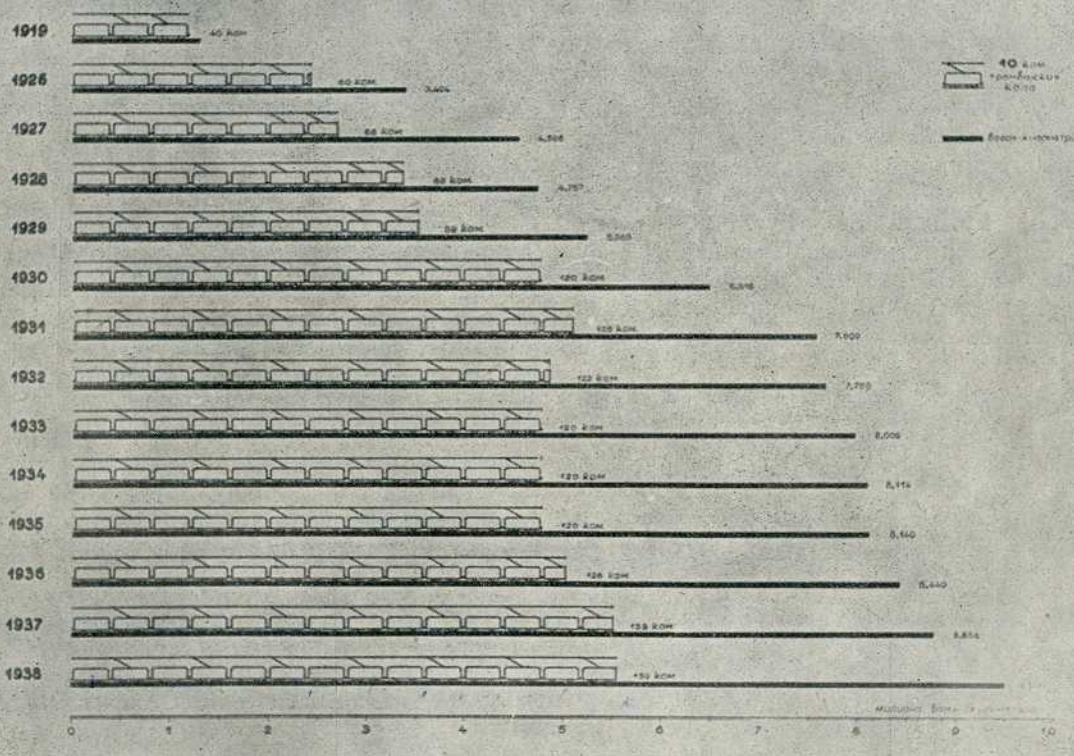
већег броја трамвајских кола. Последња набавка 12 нових трамваја, која је извршена 1935 године, и поруџбина 20 нових аутобуса, који се већ испоручују, само је донекле помогло потребе и превоз многобројних путника, чији број стално расте, али остаје да се у том правцу још много учини и изврши набавка нових кола.

Према подацима којима располаже Дирекција трамваја и осветљења, у Београду долази на сваких 10.000 становника, рачунајући и Земун, по 1,4 км трамвајске пруге, а на сваки километар пруге свега 3,3 кола и нешто преко

становника годишње преко 200 до 300 возњи и од 56 до 80 вагонкилометара.

На постојећој дужини трамвајских пруга у Београду потребно је и може се повећати број кола просечно са 50%. То повећање кола утицало би јако на побољшање саобраћаја у опште и задовољило би стварне потребе путника. Код грађења нових пруга мора се повећавати и број кола у истом односу, а при обнављању старих поставља се и питање да ли је боље проширивати трамвајски саобраћај или уводити аутобусе и нова модерна средства тролејбусе.

Број трамвајских кола у саобраћају и вагон-километри

200.000 вагонкилометара годишње. У поређењу са истим подацима већих европских градова, Београд са својим трамвајским саобраћајем стоји доста иза њих.

Док би се за дужину трамвајских пруга могло рећи да је засада довољна, с обзиром на број становника, али не и према површини града, дотле је број кола и број вагонкилометара очевидно недовољан. То се без неког нарочитог доказивања осећа и код нас у Дирекцији и код публике.

На сваког становника у Београду пада просечно 180 возњи годишње на трамвајима а предузеће му пружа само 30 вагонкилометара. То само потврђује да се становници Београда просечно не служе довољно трамвајем, али и да га не могу користити боље, јер немају на расположењу довољно вагонкилометара. По другим градовима долази на једног

Проблем трамвајског и аутобуског саобраћаја у Београду дошао је већ у такво стање, да му се ускоро мора дати коначно решење. У Дирекцији трамваја и осветљења ово питање је свестрано проучавано и постоје већ конкретни предлози за измене у досадашњем јавном саобраћају.

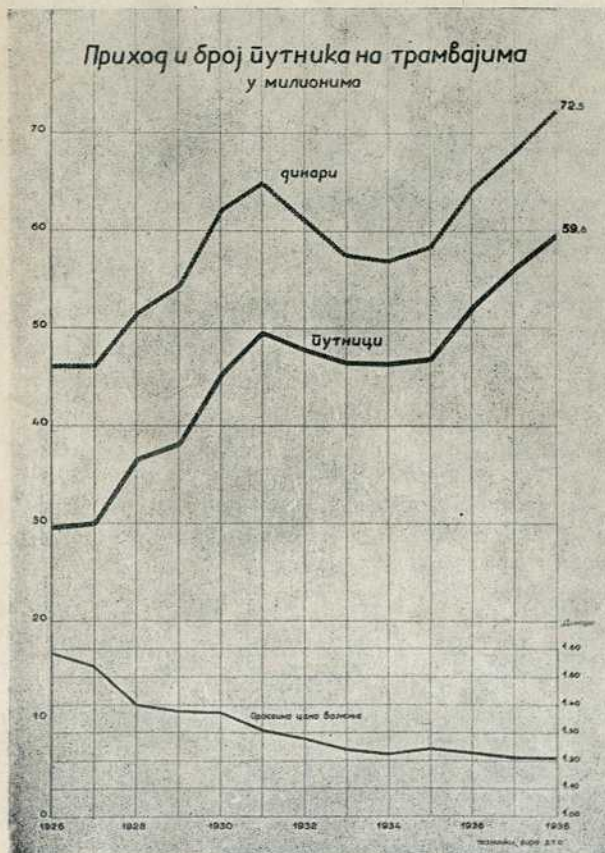
Као прва и најпрешнија потреба истиче се питање рашчишћавања ужег центра, Теразија и Трга код Кнежевог Споменика, који ће и убудуће још дуго остати средиште града. Али је за сада много потребније и важније поправљати, уређивати и мењати саобраћај тамо где није добар, уредан и брз, па тек онда приступити променама и тамо где су саобраћајне прилике добре а трамваји као превозно средство нису пожељни. Та многа преча и нужнија потреба је: удвостручавање колосека, где данас постоје једноколосечне пруге (Вождовац,

Делиње и Насеље Краља Александра Првога) и повећање броја кола на свима линијама. Међутим на појединим данашњим једноколосечним трамвајским линијама као што су оне за Ново Гробље и Насеље Кнеза Павла (број 7 и број 9), с обзиром на профиле и регулацију улица, треба трамваје што пре заменити модернијим, бржим и погоднијим возним средствима: аутобусима и тролејбусима.

Нов тип великог четвороосовног трамваја без приколица, који је комплетно израђен у радионицама Д. Т. и О., дао је одличне резултате у погледу брзе и угодне вожње, и могао би корисно послужити у ужем центру града, до дефинитивног решења саобраћајног проблема у вези регулације и изградње ужег центра престонице.

Кретање путника и прихода

О броју путника и приходима имамо тачне податке тек од 1926 године. Те године било је на свима пругама и на свима трамвајима укупно 29,178.497 путника, док је у овој години број путника два пута већи, око 59.800.000. Приходи од трамваја износили су у 1926 години 46,321.701 динар, а у 1938 години достижу суму од 72,500.000 динара, што претставља повећање од 60% према 1926 години.

Кретање укупног броја путника и прихода види се из приложених дијаграма и табела.

Полази о трамвајском саобраћају у Београду

Година	Број становника	Грађевинска дужина свих колосека км.	Прос. број кола у саобр. дневно	Вагон километара	Укупан број путника	Годишњи приход у динарима
1926	183.335	38,75	61	3,404.121	29,178.497	46,321.701
1927	197.654	43,31	68	4,568.576	30,118.714	46,369.743
1928	211.973	46,52	85	4,757.904	36,727.022	51,665.226
1929	226.289	50,18	89	5,263.427	38,259.275	53,674.267
1930	233.915	56,66	120	6,516.997	45,414.267	62,343.947
1931	241.542	57,35	128	7,609.804	49,773.677	65,186.534
1932	249.165	58,60	122	7,720.246	47,985.731	61,403.886
1933	253.000	65,90	120	8,009.128	46,625.469	57,881.150
1934	256.327	66,80	119	8,114.080	46,603.491	57,160.085
1935	266.520	75,00	120	8,140.840	47,016.917	58,509.979
1936	297.689	80,20	126	8,449.857	52,355.311	64,394.669
1937	306.619	80,70	128	8,858.518	56,287.599	68,306.519
1938	315.827	80,70	139	9,500.000	59,800.000	72,500.000

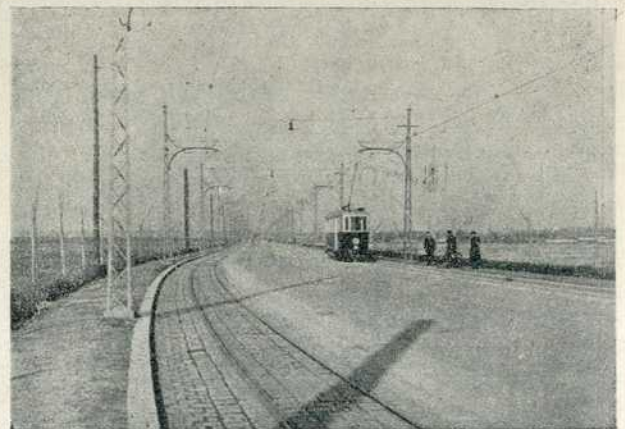
Сразмерно мањи пораст прихода према порасту броја путника долази због снижавања цена вожњи на трамвајима, као последице измена тарифе у 1935 и 1936 години.

Трамвајска тарифа

У току 1935 и 1936 године учињена су знатна снижења трамвајске тарифе, која су дала одличне резултате. Наиме, док су раније постојале цене вожњи на трамвајима од 0,50 до 3.— и 3,50 динара, данас и за најдуже пруге у I класи не постоји скупља карта од 2.— динара. Коришћењем нововедених картонских карата омогућено је да и ова најскупља вожња од 2.— динара буде само 1,50 динара, тако да данас у Београду најскупља вожња трамвајем, и за најдужу линију стаје само 1,50 динара.

Пруга за Земун и друге нове пруге

За престонички градски саобраћај од великог је значаја дан 5 новембар 1935 године,

Трамвајска пруга за Земун

када је пуштена у саобраћај трамвајска пруга за Земун. Отварањем те линије створене су и нове могућности развоја јавног саобраћаја.

На дан 16 новембра 1935 године пуштен је у саобраћај продужетак пруге број 9 који иде од угла улице Кнеза Павла и Адмирала Пикоа до Новог Гробља.

У 1936 години, 6 јуна, пуштен је у саобраћај други колосек на прузи број 10 од Славија до Аутокоманде и тиме је знатно побољшан саобраћај на овом делу пруге.

У јануару 1937 године пуштено је у саобраћај 12 нових четвороосовних трамвајских моторних кола, израђених у домаћим фабрикама у Броду на Сави и Смедеревској Паланци, а у августу 1938 године пуштена су и нова пробна моторна четвороосовна кола, израђена у радионицама Дирекције трамваја и осветљења.

Од великог утицаја на трамвајски приход и број превезених путника су несумњиво и велике јавне приредбе, којих је све више у Београду. Отварање сајмишта 1937 године, и приредбе које се приређују у њему, осетно утичу на трамвајске и аутобуске приходе. Јесењи сајам 1937 године донео је већи трамвајски приход око 800.000 динара, а пролећни сајам 1938 године око 250.000 динара. Јесењи сајам 1938 године дао је приближно исти вишак као и јесењи претходне године.

II АУТОБУСКИ САОБРАЋАЈ

Редован аутобуски саобраћај у Београду, као што смо напред поменули, почео је у ствари 1928 године, када је Општина откупила пет аутобуса од приватног предузећа и успоставила

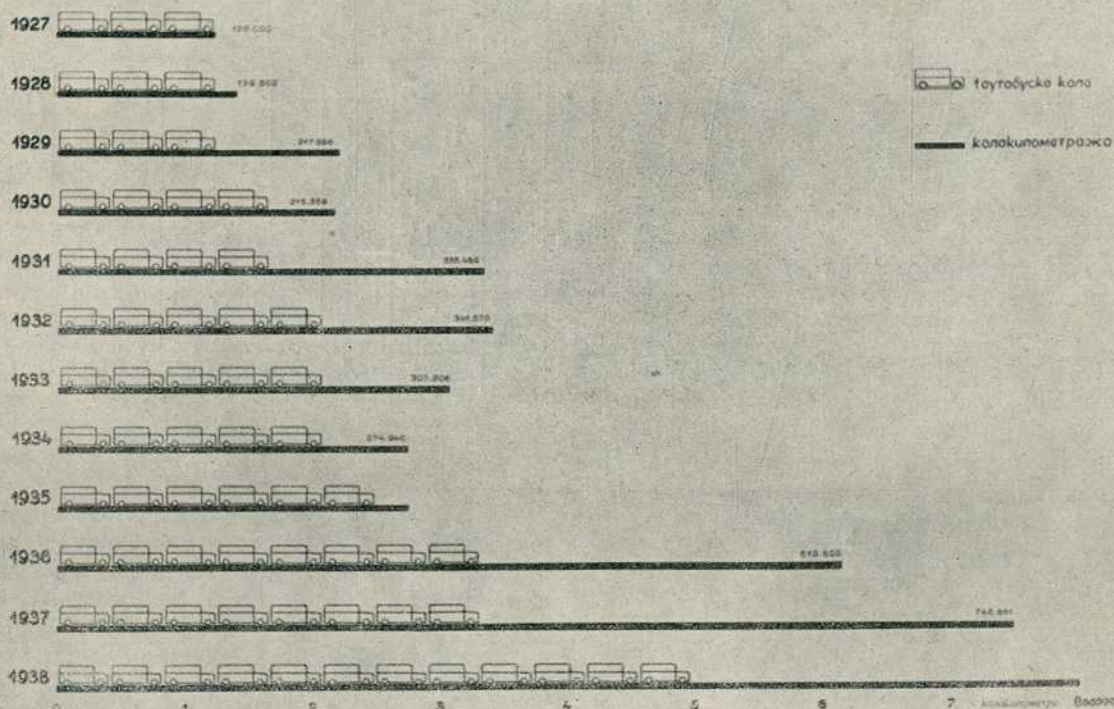
аутобуски саобраћај на линији Калемегдан-Теразије-Котеж Неимар. Ранијих година (1925) био је уведен аутобуски саобраћај на линији Славија-Авала, али је убрзо затим обустављен. Сем тога, и још неких повремених пуштања аутобуса за превоз публике на спортска игралишта, није било више покушаја за успостављање аутобуског саобраћаја, јер услови за њега нису били погодни, највише због рђавог стања калдрме и неугодне возње старим колима и због слабог одзива публике.

У 1934 години радиле су следеће аутобуске линије:

- 1) Калемегдан-Котеж Неимар
- 2) Славија-Душановац
- 3) Теразије-Пашино Брдо
- 4) Кнежев Споменик-Дедиње

У јануару 1935 године, када је предат саобраћају нови мост Краља Александра I, отворена је нова аутобуска линија за Земун и због недовољног броја кола укинута су две најважније линије: Калемегдан-Котеж Неимар и Кнежев Споменик-Дедиње, а нешто доцније и линија Теразије-Пашино Брдо, тако да су 1935 године радиле једино аутобуске линије за Земун и за Душановац. Целе те године није могао бити успостављен трамвајски саобраћај, јер трамвајска пруга није још била завршена, те су целокупан саобраћај са Земуну вршили само аутобуси. То се види и из наглог скока прихода код аутобуса као и великог повећања путника (види приложени дијаграм и табелу).

Број аутобуских кола у саобраћају и колакилометража

На крају 1935 године успостављен је саобраћај аутобусима од Кнежевог Споменика до нове железничке станице Дунав, која је тада била предана саобраћају.

Половином 1936 године стижу осам нових дизелаутобуса и отварају се поред постојећих линија још три нове: Славија-Дедиње, Теразије-Баново Брдо и Пошта-Коњичка школа у Земуну, а линија Железничка станица Дунав-Споменик продужује се до Главне железничке станице, а на осталим линијама замењују се стари аутобуси новим дизелаутобусима.

На крају 1938 године у општинској режији обавља се аутобуски саобраћај на следећим линијама:

- 1) Славија-Душановац-Пашино брдо дужина 2,8 км, 3 аутобуса.
- 2) Теразије-Земун-Нови град дужина 6,2 км, 2 аутобуса.
- 3) Земун-Аеродром дужина 1,0 км 1 аутобус.
- 4) Теразије-Баново брдо дужина 5,8 км, 2 аутобуса.
- 5) Славија-Ауто команда-Дедиње дужина 3,4 км, 1 аутобус.
- 6) Главна станица-Станица Дунав (поред поште) дужина 2,9 км, 2 аутобуса.

У овој години, после поруџбине 20 нових аутобуса, од којих је већ стигло 8 комада, обновљена је линија од Главне станице до Станице Дунав а 14 јануара везана је периферија Земуна (Нови град) са Београдом у два правца. Даљим доласком нових аутобуса отвараће се нове линије са удаљеним крајевима престонице и евентуално заменити трамваји са аутобусима на неким једноколосечним линијама.

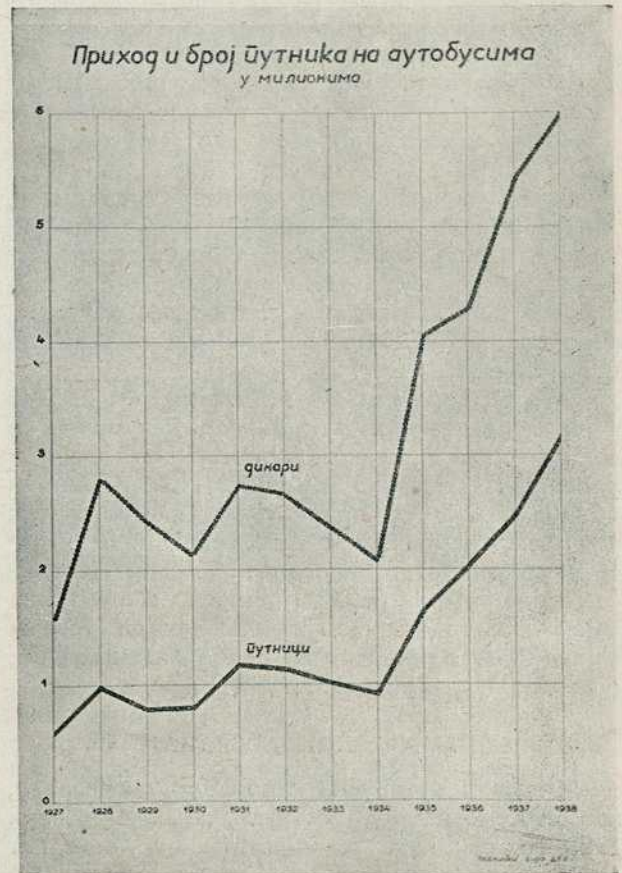
Кретање путника и прихода

Из приложене табеле и дијаграма о аутобуском саобраћају види се пак нагло повећање путника и прихода од 1935 године тако, да је број путника у 1938 години достигао 3,200000 а приход ће бити око 6 милиона динара. За идућу годину очекује се још јаче повећање, јер ће радити сва нова поручена кола.

Овај развитак и појачање аутобуског саобраћаја предвиђа се и за будуће у још већој мери.

Аутобуски приходи претстављају од прилике једну дванаестину (1/12) трамвајских прихода, а број путника на аутобусима само (1/18)

једну осамнаестину од укупног броја путника на трамвајима.

Година	Број становника	Дужина аутобуске линије у км.	Просеч. број аутоб. у саоб.	Укупан број превезених путника	Кола километар	Укупан бруто приход Дин.
1927	197.654	3,6	3	620.579	—	1,605.817
од маја 1928	211.973	5,1	3	1,002.440	139.502	2,840.774
1929	226.289	5,1	3	814.392	217.996	2,455.692
1930	233.915	5,7	4	824.052	216.359	2,152.094
1931	241.542	12,2	4	1,212.950	335.462	2,766.078
1932	249.165	22,—	5	1,173.587	311.570	2,686.591
1933	253.000	17,8	5	1,031.850	307.806	2,309.929
1934	256.327	17,8	5	933.607	274.940	2,117.279
1935	291.852	12,5	6	1,641.051	274.912	4,070.024
1936	297.689	23,6	8	2,054.115	613.805	4,027.700
1937	306.619	24,5	8	2,561.521	748.861	5,044.483
1938	315.827	27,4	12	3,200.000	800.000	6,000.000

III ТРАМВАЈСКЕ ПРУГЕ

Као што је напред речено, при преузимању Електричне централе и трамвајског саобраћаја од Белгијског анонимног друштва 1919 године укупна дужина свих трамвајских пруга у Београду била је: 21 км са 26 моторних и 12 прикључних кола у саобраћају.

Трамвајске пруге биле су у врло рђавом стању. Неке шине су датирале још из 1892 године и биле су потпуно дотрајале а подлога

пропала. За време војње кола су се љуљала, а препраз преко штосова изазивао је мучно труцкање. Војња је била спора и несигурна. Стога је тадашња Управа, а доцније Дирекција трамваја и осветљења предузела енергичну акцију око обнављања доњег и горњег строја и проширења трамвајске мреже, која би одговарала потребама модерне и напредне вароши.

1924 године основано је у Управи одељење за грађење и одржавање трамвајских пруга, које се доцније претворило у садашњи грађевински отсек Саобраћајне службе. Исте године почело је са грађењем три нове пруге: Позориште-Кланица, Славија-Вождовац и Макензијева-Приштинска. Истовремено радило се на продужењу пруге бр. 6 од Старог до Новог Ђерма и на изградњи другог колосека Топчидерске пруге, која је том приликом продужена чак до Кошутњака.

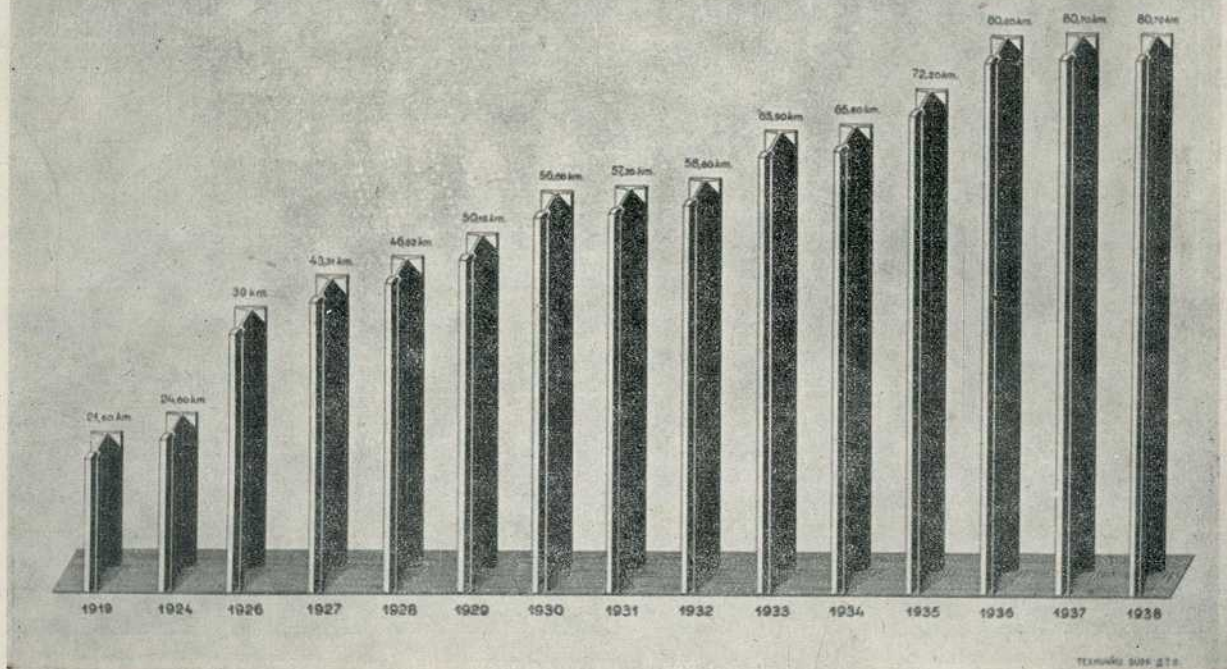
Период од 1927 до 1932 године био је најпродуктивнији. Тада је било набављено 50 килом. нових трамвајских шина, велика коли-

Најзад у последњем периоду до 1938 г. изграђена је пруга Београд-Земун, пруга бр. 9 продужена је од Кланице до Насеља Кнеза Павла и израђен је крак у ул. Адмирала Пикова до Новог Гробља пруга бр. 9а. У овоме периоду посвећено је много пажње побољшању и усавршавању већ постојеће мреже.

Данас, као резултат огромног труда и уложених напора, имамо потпуно обновљену и знатно проширену трамвајску мрежу од 12 линија и неколико локала са укупном грађевинском дужином од 80,7 км. Како се види прираст дужине пруга износи 59 км, т.ј. око 270%. Ако се узме у обзир да није остао ни један метар пруге затечене од Белгијанаца, можемо рећи да је за 20 година од 1919—1939 године саграђено скоро 81 км новог колосека.

Пруга је израђена од потпуно нових шина европског типа, набављених из Немачке и Чешке, а које одговарају тежини модерних кола и интензитету саобраћаја у Београду. На помоћним пругама и у депоима задржана је незнатна количина шина старијег типа.

Грађевинска дужина трамвајских пруга у Београду
у километрима

чина скретница и крстова и извршена је генерална обнова доњег строја свих постојећих трамвајских пруга. Неке су биле истовремено продужене и реконструисане, као што су линије бр. 1, 6, 7, 9 и 10. У истом размаку времена саграђене су: веома важна кружна пруга бр. 2 (Сава-Душанова), пруга бр. 5 (Теразије-Сава), пруга бр. 12 (Сењак-Дедиње) и пруга бр. 13а (Господарска механа--Чукарица).

У циљу постизавања сигурније и еластичније војње предузето је заваривање саставака алумино-термитским и електричним путем. Овај начин показао се као врло практичан и потпуно је истиснуо предратно везивање штосова помоћу подвезица. До сада је заварено у Београду преко 8.000 саставака.

Стара дотрајала подлога замењена је свуда са новом, која је израђена у четири типа:

У средини улица пруге су постављене на бетонском постољу са слојем асфалта испод стопе шине или је на „макадаму“ (подлога од крупног камена са слојем туцаника); у баштицама створен је нов профил од олучастих шина са праговима покривен одозго слојем шљунка; ван вароши колосек је израђен од лаких вињол шина на праговима по профилу сличном жељезничком. Појас око шина калдрмисан је дрвеном и каменом коцком о чијем се одржавању брине овај отсек.

Линија бр. 1 (Калемегдан-Савинац) највише је сачувала свој предратни облик, она везује север и југ престонице и пролази кроз њен центар; постала је дупла на целој својој дужини и добила повратни круг на Мал. Калемегдану, тако да може примити врло велико оптерећење. Њена дужина износи сада 3,2 км. (односно 6,4 км. колосека).

Линија бр. 2 (Душанова-Сава) постала је од предратних пруга бр. 2 и бр. 8 и она је

Пруга бр. 3 (Кнежев Споменик-Топчидер) претворена је у пругу дуплог колосека и продужена је преко Топчидерске реке до парка Кошутњака. На Топчидерској реци саграђен је гвоздени мост на обалним стубовима од ломљеног камена. Дужина линије порасла је са 5 на 6,3 км. (одн. 12,5 км. колосека).

Пруга бр. 4 (Кнежев Споменик-Господарска Механа) је саставни део пруге бр. 3.

Пруга бр. 6 (Кнежев Споменик-Насеље Краља Александра I) постала је од предратне пруге бр. 5 и бр. 6 и везује центар са североистичним делом града, који је у великом развоју и изградњи, продужена је за преко 2,5 км. и највећим делом изграђена као дупла трамвајска пруга.

Пруга бр. 7 (Калемегдан-Ново гробље) везује ужи центар града са Новим Гробљем преко Палилуле.

Пруге бр. 9, 10, 12 и 13 за Насеље Кнеза Павла, Вождовац, Дедиње и за Чукарицу, пот-

Трамвајско раскршће код „Српског краља“

такође дупла на целој својој дужини, изузев један краћи део код Пристаништа. Дужина оба круга износи око 16 км. На овој линији, вредна је пажње деоница испод Великог Калемегдана, која је израђена на потпорним зидовима са серпентином. Захваљујући том важном и интересантном објекту, пад на овоме делу пруге смањен је од 12,4% на 7%, чиме је осигурана и већа безбедност вожње.

пуно су нове и саграђене у току последњих 14 година.

Као врхунац послератне саобраћајне изградње и стварања, треба сматрати пругу бр. 14 Београд-Земун, преко моста Краља Александра I, која је остварена колаборацијом државе и општине. Захваљујући брзој и згодној саобраћајној вези, Земун је постао, тако рећи предграђе Београда. Дужина ове линије из-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

носи преко 5,5 км (односно 11 км колосека). Београдска трамвајска мрежа располаже сада са 5 депоа за гаражирање трамваја и помоћним пругама у њима, у дужини преко 5 км.

Треба још поменути неколико врло интересантних трамвајских раскршћа које дозвољавају међусобно везу више пруга, као што су раскрснице код „Српског Краља” и код „Жагубице” и пруга на трговима код „Споменика” и „Славије”.

У пругу је убачено 153.550 м шина различитих профила, 210 комада скретница и 24 комада крста, што претставља тежину око 9.075 вагона гвозђа.

Вредност трамвајске мреже у Београду износи око 50.000.000 динара.

И поред релативно малог броја вагона, трамвајски саобраћај у Београду је веома жив, нарочито на деоницама преко којих пролазе више трамвајских линија. Најоптерећенији је део на прузи бр. 1 у центру града: од „Коларца” до „Москве”, где преко сваког метра пруге пролази дневно терет од 20.700 тона (просечно).

Природно је да овако велико оптерећење изазива кварове и захтева брижљиво одржавање пруге. За ту сврху постоји стална партија пружних ковача, која обилази и оправља скретнице и крстове, затим шест пружних партија које раде на одржавању колосека и калдрме око њега, и партија „швајсера” за заваривање саставака. Ноћу, када варош спава, специјалне партије раде на заваривању на набацивању оједених шина у кривинама и скретницама, а понекад измењају се поједине шине и читаве деонице пруге које изјутра код изласка вагона из депоа морају бити у исправном стању. У ковачници грађевинског отсека створена је читава мала индустрија трамвајских крстова, које су раније биле поручиване по скупе паре у иностранству.

IV ГРАЂЕВИНЕ

Број зграда наслеђених 1919 године од Белгијанаца није био велики: то су једна мала приземна зграда са фасадом од цигле, у којој је била смештена Управа и секретаријат; друга је још мања за техничко особље; зграда на спрат за благајну и ликвидатуру трамвајских карата, машинска дворана и два депоа, од којих „Горњи депо” у улици Краља Александра није функционисао.

После рата обим послова Управе трамваја и осветљења јако се повећао па је истовремено порастао и број особља. Старе просторије постале су тескобне. На жалост питање просторија и канцеларија није било решено радикално, него је у разна времена саграђено неколико мањих зграда, у које су се уселили различити отсеци и одељења. У Скендер Беговој улици сазидана је нова приземна

зграда са високим сутереном за потребе Отсека претплате, у улици Књегиње Љубице зграда на спрат у коју се уселила Саобраћајна служба са два своја отсека; стара зграда прекопута, била је из основа преправљена и дозидана: у њу су смештене: Машинска служба, Персонални отсек, Амбуланта и Благајне саобраћајних прихода.

У дворишту код старог депоа саграђен је велики бетонски магацин у површини 780 м², затим модерна ауторадионица са гвозденим кровом, која заузима простор 1.081 м² и нова ковачница. Стари депо је реновиран, предратне радионице преправљене и модернизоване и изграђен је читав низ канала за преглед и штеловање вагона.

После рата Дирекција је добила за своје потребе велики комплекс земљишта ограничен улицама Стевана Високог, Капетан Мишином и Дунавском. Ту је створена читава мала варош помоћних зграда и радионица Дирекције. Код улаза из улице Стевана Високог налазе се три дрвена депоа дужине 80 метара са 14 колосека, каналима и потребном водоводном и канализационом мрежом. Иза њих у облику слова „П” две бондручне зграде дужине по 50 метара у које су смештене многобројне светле радионице, а у средини је велика и модерна ливница са гвозденим кровом распона 23,40 метара, која заузима површину од 1.369 м². Иза њих једна већа бондручна зграда 80 метара дужине у којој се налазе столарска радионица, ковачница Грађевинског отсека и Мушка занатска школа Дирекције. Сем тога за потребе школе саграђена је засебна мања зграда за учионице. У дубини дуж целог фронта Дунавске улице постављена је велика надстрешница за смештај материјала. На бившем имању „Пионир” у близини Новог Гробља саграђен је велики комплекс гаража и коњушница Возног парка Београдске општине, које је пројектовао и градио Архитектонски отсек Општине, а сада одржава Грађевински отсек Дирекције. Затим су саграђене конверторске станице у Топчидеру код „Доброг Поља”, у Земуну, и велика подземна потстаница у скверу између „Москве” и „Балкана”. Подигнуте су многобројне трансформаторске кућице, распоређене по свима крајевима Београда, а падају у очи својим црвеним стрелицама и натписом „ОПАСНО ПО ЖИВОТ”. Таквих кућица од цигле или армираног бетона имамо сада 81 комад. За исту сврху служе и подземне кабине у које се смештају трансформатори, тамо, где је из неких разлога незгодно подићи надземну кабину. Таквих кабина имамо до сада преко 50 комада.

Мало ко од шетача корзоа зна, да испод Кнез Михаилове улице пролази велики кабловски канал, којим човек може да прође комотно и не сагињући се, и то од Електричне централе до кафане „Албанија”. Канал има висину 1,9 м а дугачак је преко 1.000 метара;

каблови су обешени у њему на великим гвозденим кукама дужином оба бочна зида.

Петнаест трамвајских и аутобуских чекаоница у различитим стиловима зиданих и од дрвета, изграђене су у складу са околином.

Дирекција трамваја и осветљења располаже сада са 213 зграда и грађевинских објеката, чија је вредност процењена на 48 милиона динара.

3 – ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКА СЛУЖБА

Развођење електричне енергије

1 РАЗВОЈ МРЕЖЕ ВИСОКОГ И НИСКОГ НАПОНА ТРАНСФОРМАТОРСКЕ ПОТСТАНИЦЕ. УЛИЧНО ОСВЕТЉЕЊЕ.

При преузимању електричне централе од Белгијског анонимног друштва разводна мрежа за осветљење је обележена следећим стањем:

Улично осветљење: светлећих тела 1.550 укупне јачине 90 kW;

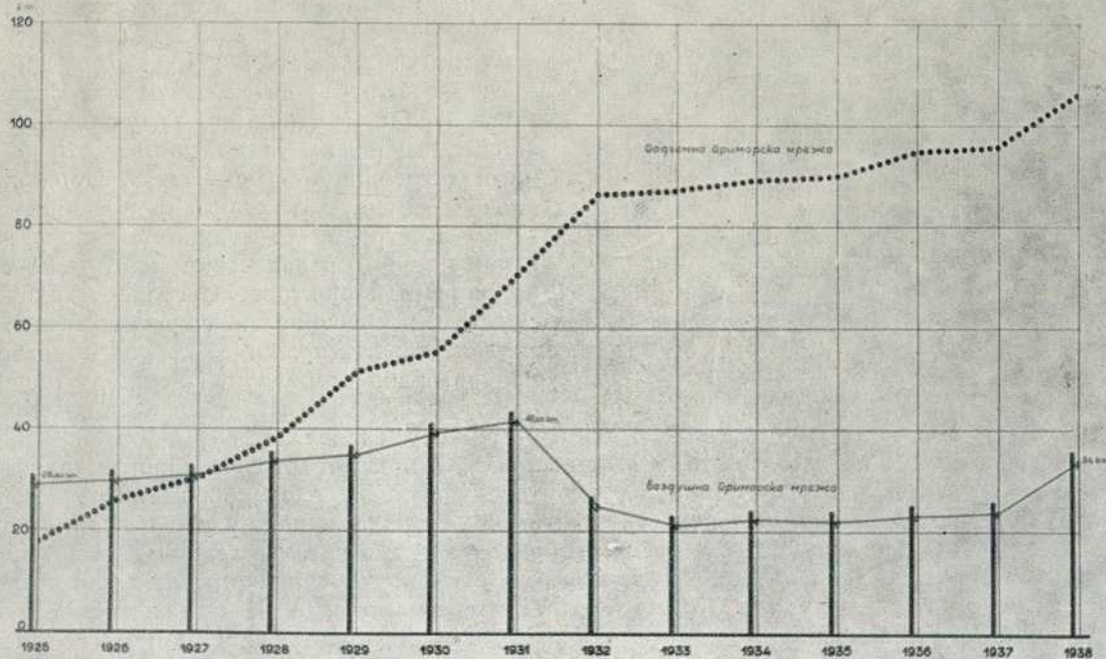
Велики део града, и то центар, напајан је једносмисленом струјом трожичног система 2×120 волти.

Једносмислена струја је произвођена динамомашинама и мотор-генераторским групама, покретаним моторима трофазне струје од 2100 волти. Укупна снага тих машина износила је 1600 kW. Фидерима је та струја одвођена до разних тачака а одатле се разводила подземном или мањим делом ваздушном мрежом. Фидери су били подземни армирани каблови или голи бакарни проводници, монтирани у каналу у улици Књегиње Љубице, од електричне централе до Васине улице.

Остали део града напајан је наизменичном струјом. Примарна линија те струје са 2100 волти напона, била је подземно монтирана у дужини од свега 2,5 километара, док је остатак од 25 км био у ваздуху. Систем секундарног напона био је $3 \times 206/120$ волти, 2×120 волти и 1×120 волти 42 периоде, а сва секундарна мрежа је била ваздушна.

Стање целокупне мреже је било врло рђаво. Каблови једносмислене струје су били пре-

Развој подземне и ваздушне примарске електр. мреже од 1925 до 1938г.

Ваздушна секундарна мрежа: 130 км;
 Ваздушна примарна мрежа: 25 км;
 Подземна секундарна мрежа: 20 км;
 Подземна примарна мрежа: 2,5 км;
 Трансформатора је било укупно 70 са укупном снагом од 1.500 kVA.

оптерећени, а чамови стубови мреже за наизменичну струју ван центра града били су иструлели. Сем тога несигурност погона на мрежи била је појачана стањем трансформаторских станица које су готово све рађене од дрвеног материјала.

Због рђавог стања мреже скоро свакодневно читави квартави града имали су прекиде струје и остајали у мраку. При таквом стању ствари, Дирекција трамваја и осветљења се нашла пред задатком да мрежу оспособи за сигуран погон и истовремено изведе њено проширење паралелно са новим потребама града.

Први услови који су предузети у погледу мреже односе се природно на замену иструлених дрвених стубова и дотрајалих гвоздених стубова уколико је ових уопште било у центру града. Истовремено је предузето увођење система напона од $3 \times 206/120$ волти на место напона 2×120 и 1×120 волти, да би се омогућио прикључак трофазних мотора и апарата.

У реону једносмислене струје предузети су привремено радови на појачању мреже, мада је начелно одлучено да се тај реон што више сузи, и да се једносмислена струја 2×120 волти замени трофазном струјом. Тако је реон једносмислене струје стално сужаван, и до 1933 године потпуно је укинута.

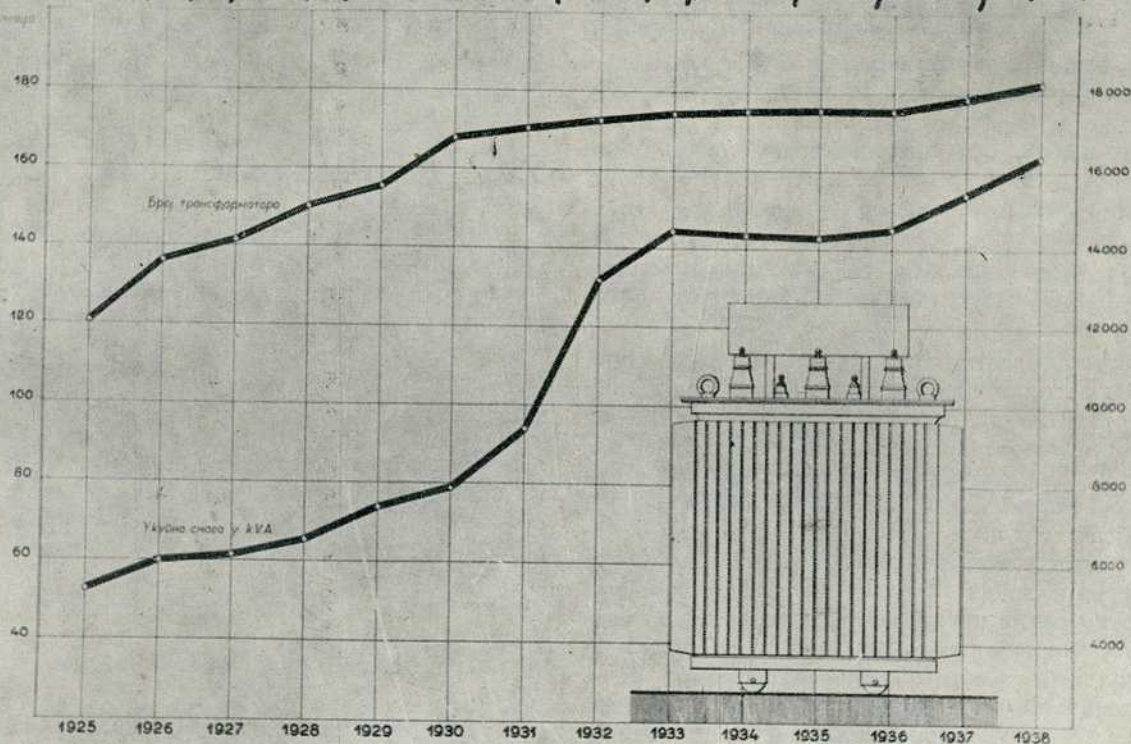
Исто тако је проширавана примарна мрежа, увођењем система напајања од 3×2100

љени примарни напон од 2100 волти није био довољан, те је за извесне делове града и извесне потрошаче уведен већи примарни напон од 6.000 волти. У ту сврху постављена су два трансформатора од 3000 KVA, код саме електричне централе, којима је напон од 2100 подизан на 6000 волти. Нове примарне линије су грађене како подземне тако и ваздушне, сходно плану по коме су примарне линије у вароши имале ићи подземним кабловима круглог система, а ван вароши ваздушном мрежом.

Мрежа за напајање уличног осветљења такође је из основа преуређена, односно изграђена. У место дотрајалих светлећих тела и носача од ливеног гвожђа монтирани су стубови од челичних цеви и арматуре модерног типа, за рационално искоришћење светлосне енергије, изводећи све то према савременим прописима и искуству.

Нагли и непрекидни развој Београда захтевао је проширење саме електричне мреже. Изградња мрежа вршена је тако да се потрошачу у сваком моменту пружи довољно електричне енергије под сталним нормалним карактеристикама напона и броја периода, и да истовремено буде осигуран трајан електрични

Развој броја и укупне снаге трансформатора од 1925 до 1938.

са кабловима од 3000 до 1920 год. а од тога доба са кабловима за радни напон 6000 волти. Проширењем атара Општине београдске, као и пријавом индустријских потрошача, подизањем трамвајских потстаница „Горњи депо” и „Добро поље”, затечени и машинама услов-

погон. У ту сврху цела мрежа је добро димензионирана и израђена dobrим конструктивним материјалом. Цела ваздушна мрежа како примарна тако и секундарна изграђена је на гвозденим или дрвеним импрегнираним стубовима.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Све дрвене трансформаторске станице затечене од раније, у току времена систематски су замењене новим бетонским објектима, било подземним било надземним. Ново подигнуте трансформаторске или разводне станице изграђене су од тврдог материјала, са модерном електричном инсталацијом која у свему обезбеђује сигуран рад. У станицама су предвиђене простране бетонске ћелије за смештај уљних аутоматских прекидача, трополних прекидача трансформатора и других апарата. Обезбеђена је и потребна вентилација.

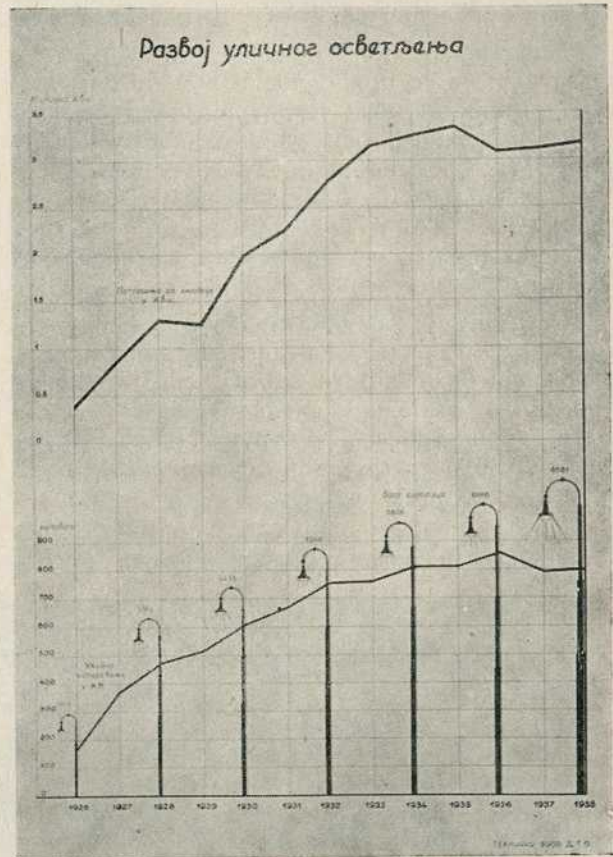
Као обележја мреже можемо навести и следеће податке.

Скоро целокупна мрежа високог напона израђена је у затвореним круговима, што омогућава напајање једног краја са више тачака. На мрежи високог напона постигнута је селективност помоћу аутоматских уљних прекидача, који су сви снабдени са релеима за максималну струју и уређајем за одржавање времена. У реону подземне мреже нискога напона израђени су на свима угловима улица разводници за подземну мрежу зидани или од ливеног гвожђа у које се стичу линије нискога напона са више страна што омогућава напајање једног дела улице са више разних тачака. Тиме је постигнута највећа сигурност снабдевања града електричном енергијом. У почетку на периферији града где су трансформаторски реони врло пространи а доцније и у ужем центру извршено је аутоматизирање уличног осветљења. То је постигнуто помоћу даљних релеа који аутоматски на команду једног централног часовника са електричним импулсом укључују своје одговарајуће реоне.

Предвиђа се увођење арматура са мешаном светлошћу у којима се налазе једна живина и једна сијалица са металним влакном које заједно дају светлост приближну дневној светлости.

Порастом оптерећења и проширењем атара града Београда као и прописима Правилника Министарства грађевина, условљено је да се на свакој мрежи ниског напона уведе већи напон $3 \times 380/220$ V на место напона од $3 \times 206/120$ волти, који је раније имала мрежа Белгијског друштва. Потреба за променом напона указала се уосталом и много раније на периферији града. У томе делу су трансформаторски реони пространији, а развођење електричне енергије нискога напона изведено је ваздушном мрежом. Код ваздушне мреже из монтажних и механичких разлога, није могућно постављање проводника великог пресека, те су услед великог отпора и губици енергије на мрежи као и пад напона много већи но у центру града где је разводна мрежа подземна и јаче димензионирана. Тако је одлуком Одбора Општине града Београда фебруара месеца 1932 године решено да се у целом Београду уведе нов систем развода електричне енергије на ниском напону за 380/220 волти.

Увођење новог напона спроводило се постепено и по трансформаторским реонима. Тај је посао без мало завршен те је скоро у целом Београду успостављено једнообразно развођење електричне енергије.

Од обуставе производње електричне енергије у општинској централи напајање градске мреже врши централа „Снага и Светлост” преко двеју потстаница. Једна од њих — потстананица бр. I саграђена је код старе електричне централе у улици Књегиње Љубице, потстананица бр. II саграђена је у парку на Тргу Слободиоца Београда у улици Милоша Великог. Из тих потстаница разводи се електрична енергија у градску мрежу поглавито са напонам од 6000 волти 50 периода, а из потстанице бр. I са напонам од 3.000 волти 50 периода за центар вароши. Један врло мали део мреже високог напона, иако на 50 периода, напаја се још увек са 2100 волти, што ће уосталом остати привремено до замене са 3000 волти.

На крају да наведемо неколико главних радова које је ова Дирекција извела у последње време на развођењу електричне енергије:

Проширени атар Београда обухватио је и предграђа Чукарице, Бановог Брда и Раковице са око 20.000 м ваздушне секундарне мреже која је припадала Друштву „Електро-Макиш”. Ову је мрежу наша Дирекција из основа обно-

вила и прилагодила најновијим прописима. Извршена је замена стубова и проводника. Улично осветљење је појачано и допуњено. На овај начин потпуно је обезбеђена сигурност погона и даљег развода електричној мрежи у тим предграђима.

За напајање новоподигнуте трамвајске потстанице у Земуну извучен је кабел високог напона преко моста Краља Александра I до саме потстанице, а као резерва положен је кабел високог напона од потстанице Земунске електричне централе. На овај начин Земунска електрична централа спојена је са београдском мрежом, те у случају потребе може у извесној мери напајати Београд електричном струјом и обратно.

Као важан моменат у развићу електрификације околине Београда јесте далековод Београд-Авала-Ловачки састанак, који је изграђен и пуштен у погон у току ове године. За сада ова линија ради са напоном од 6000 волти, а у току идуће године напон ће бити на 15 кV. Изградњом ове линије омогућена је електрификација многих околних села. Пројекти за напајање села: Пиносаве, Бели Поток, Кумодража, Раковице и Јајинаца већ су готови и кроз кратко време сва ова села имаће електричну енергију.

Предвиђа се изградња далековода од 66 кV Београд-Смедерево, чије се трасирање већ врши. Тим далеководом снабдеваће се електричном енергијом „Сардит“, град Смедерево и сва успутна места до Смедерева.

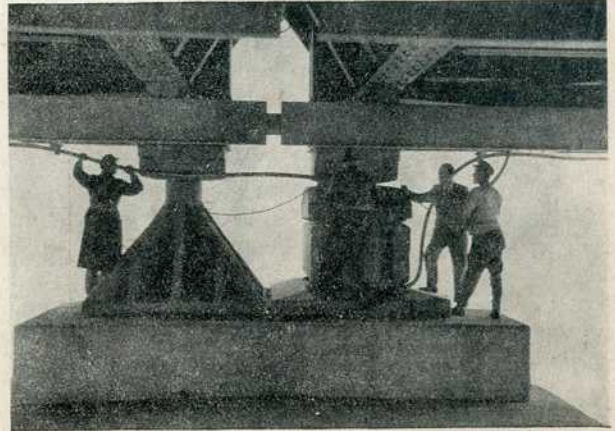

Полагање електричног кабла преко моста Краља Петра II

Извршена је електрификација леве обале Дунава из београдске мреже полагањем кабла од 6 кV преко моста Краља Петра II до новоподигнуте трансформаторске станице у Панчевачком рити. Ова веза може пренети снагу до 1500 кW.

Изграђена је за садашње потребе секундарна мрежа и монтирано је улично осветљење. Електрификацијом леве обале Дунава омогућен је развитак крупне индустрије; предвиђене генералним планом на том месту.

Исто тако изведено је јавно осветљење на мосту Краља Петра II са натријум сијалицама, што претставља новину своје врсте. Овакво осветљење у пракси се показало боље и економичније за осветљење међуградских путева и мостова.

Полагање електричног кабла преко моста Краља Петра II.

Приликом прославе рођен-дана Његовог Величанства Краља 6 септембра 1938 године изведено је декоративно осветљење престонице у обиму како за последњих 15 година није изведено. Ово осветљење извршено је рефлекторима са натријумовом или са живином и натријумовом светлошћу и дугачким венцима са белим и обојеним сијалицама. Постављене су сталне инсталације које ће рефлекторима осветљавати фасаде следећих грађевина: Географски институт, Калемегданска тврђава, црква на Сењаку, школа на Бановом Брду, кула на Сајмишту, Општинска штедионица, Саборна црква и водоскок на Теразијама. Постављено је укупно 90 комада рефлектора.

Израђен је пројекат за спајање мреже високог напона од 66 кV из Барошевца, која припада друштву „Електро-Макиш“, са београдском мрежом, као и веза београдске мреже са водоводом на Белим Водама. Овај електрични спој служиће као резерва за напајање Београда електричном струјом у случају потребе, а сем тога њиме се омогућава напајање водоводних инсталација на Белим Водама из београдске мреже.

II ТРАМВАЈСКА ЕЛЕКТРИЧНА МРЕЖА

Од Белгијског анонимног друштва Општина је 1919 године наследила нешто преко 20 километара трамвајске мреже. Стање те мреже је у сваком погледу било лоше и само у крајњој нужди, немајући никаквог другог излаза, морала се та мрежа употребити за обезбеђење трамвајског саобраћаја у првим данима после рата.

У центру града стубови — носачи мреже били су гвоздени, а изван центра, на пример на топчидерској линији, стубови су били од

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

најобичнијег чамовог материјала. И једни и други били су дотрајали до крајње границе употребљивости. На тим стубовима монтирана је била тролна жица кружног пресека од 50 мм² за погон тролних точкова. Монтажа те тролне жице извршена је без осигурања, што је често проузроковало њен прекид. Напајање трамвајске мреже вршено је само са једнога места, из електричне централе, где је произвођена једносмислена струја напона 600 волти. Укупна снага машина за производњу трамвајске струје износила је 700 kW.

Грађевински недостатци мреже, као и њена крајња дотрајалост, налагали су хитност извесних радова којима се мрежа имала оспособити за сигуран рад. Мере предузете у том смислу односе се у прво време на замену старих стубова новим исправним стубовима, било гвозденим било дрвеним. Постепено је затим тролна жица замењена новом пресека 80 мм² у облику осмице. Паралелно са тим изведено је обезбеђење напајања мреже на тај начин, што је саграђена нова потстаница „Академија”, на углу Немањине и Милоша Великог улице, са моторгенераторском групом јачине 300 kW, одређеном за напајање трамвајске линије „Академија”-Топчидер.

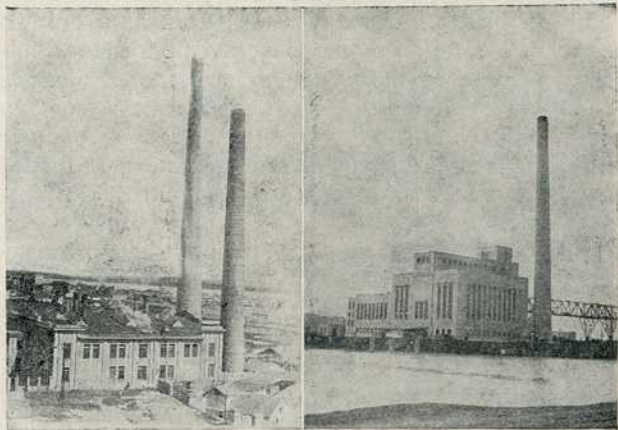
И у питањима трамвајске мреже као и у осталим делокрузима рада увек се стајало пред задатком да се благовремено и на најбољи начин одговори све већим потребама наше престонице, чији је развој ишао циновским корацима. У току времена од рата до 1933 године предузети су и извршени радови на трамвајској мрежи који су је оспособили за нормалан рад.

Цела трамвајска мрежа изграђена је на гвозденим стубовима, а монтажни материјал мреже (скретнице, крстови, клемови итд.) биран је према упутствима најмодернијег техничког сазнања у том погледу. Већим делом су изведена и сва потребна осигурања на мрежи. На ономе делу мреже где је она монтирана на конзолама, њено осигурање је изведено ланчаницама постављеним изнад тролне жице, тако да тролна жица еластично виси на тој ланчаници. На другом делу мреже, где је монтажа изведена челичним затегама, осигурање је изведено једноструким или двоструким мостовима. На тај начин је тролна жица на распону од 37 метара од стуба до стуба, придржавана још на два места, те је стрела распона смањена и тролна жица постала много равнија, чиме је осигуран и побољшан додир жице са тролним точком.

Напајање мреже електричном енергијом врши се сада из пет великих трамвајских потстаница и једне резервне. Те потстанице су следеће:

I Трамвајска потстаница у самој електричној централни. Она се састоји од једне моторсинхроне групе јачине 1000 kW, испоручене од фирме Браун Бовери. Високи напон 2100 вол-

ти. Сем тога у централни се налазе две моторгенераторске групе свака од 200 kW, чији су генератори монтирани у серији те дају $2 \times 300 = 600$ волти. Мотори ових група покрећу се струјом 3×2100 волти. Напон се регулише на самим генераторима помоћу реостата у кругу ексцитације.

Стара и нова Електрична централа

II Трамвајска потстаница „Добро Поље” саграђена крај Топчидерског друма, располаже са два исправљача (глајхрихтера), укупне снаге 520 kW трајног оптерећења. Те исправљаче монтирала је фирма АЕГ. Струја високог напона 6250 V 50 периода доводи се каблом 3×50 мм² који служи специјално за напајање ове потстанице. Услед великог трамвајског саобраћаја на пругама 3, 12 и 13 које напаја ова потстаница, показало се да је недовољна, стога су поручени нови исправљачи 2×600 kW који ће заменити садање, а ови ће бити пребачени у нову исправљачку потстаницу која ће у најскорије време бити подигнута код Аутокоманде за напајање вождовачке пруге.

III Потстаница „Москва” на Престолонаследниковом Тргу располаже са два исправљача од по 400 kW трајног оптерећења, а испоручила их је фирма Браун Бовери 1926 године. Струја високог напона 2100 волти доводи се каблом 3×120 мм². Предвиђа се напајање ове потстанице струјом од 6000 V, чиме ће се постићи уштеда при експлоатацији исте. Потстаница је подешена за централно напајање, јер се из ње гранају подземни трамвајски фидери на све стране.

IV Трамвајска потстаница „Горњи Део” у улици Краља Александра има два исправљача од по 650 kW, испоручена од фирме Браун Бовери. Струја високог напона 6250 V доводи се специјалним каблом 3×50 мм².

V Трамвајска потстаница у Земуну подигнута је прошле године а пуштена у погон у почетку ове године. Располаже са два исправљача од по 400 kW и напаја трамвајску електричну мрежу Београд-Земун. Ова потстаница је аутоматског типа, са командом из да-

љине и претставља последњу реч технике ове врсте. Напаја се из Београда каблом високог напона који је извучен преко моста Краља Александра I, а има и резервну везу са земунском електричном централом.

Најзад резервна потстаница „Академија” на углу Немањине и Милоша Великог улице, састоји се од мотор-генераторске групе снаге 300 kW. Ова група кад ради увек је везана паралелно са потстаницом у електричној централни са којом је спојена каблом 2×400 мм², дугим 1600 метара.

Хлађење исправљача врши се из водовода пијаће воде и као резерва служи савска вода. Сем тога нарочити резервоари за хладну воду служе као резерва у случају квара водоводне мреже. Рад потстаница је подвојен и трамвајским фидерима свака од њих напаја свој одређени део трамвајске мреже. У случају квара на једном фидеру омогућено је да се одмах прикључи резервни фидер из исте или суседне потстанице.

Повратна струја иде првенствено трамвајским шинама које су заварене и положене на изоловану асфалтну подлогу, чиме је смањено расипање струје. Постоје и каблови за повратну струју, најчешће једнополни. Врши се мерење и контролом проверава отпор шина, како би се губици што више умањили и сва струја вратила своје извору.

4 АДМИНИСТРАТИВНА СЛУЖБА

Продаја електричне енергије.

1 ТАРИФА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ

а) *За погон електричних мотора.*

1921 године цена је износила 3,50 динара по 1 kWч. 1928 године снижена је цена на 3,— динара по једном киловатчасу, а 1931 године уводи се специјална уговорна претплата за веће потрошаче по којој је најнижа цена била 1,80 динара/kWч.

1932 године по сложеној тарифи цена је износила од 2,10 до 1,50 динара/kWч. 1936 године основна цена од 3,— динара, без државне трошарине, снижена је на 2,50 динара са државном трошарином. Сем тога дата је цена за индустријска и занатска предузећа од 1,80 до 1,— динара по киловатчасу за моторни погон, а за осветљење доплаћивало се од 1,— до 0,50 динара по kWч.

1938 године за занатска и индустријска предузећа дате су цене од 1,— до 0,60 динара за дневну потрошњу и од 0,60 до 0,40 динара по 1 kWч за ноћни утрошак, уз доплату од 10 динара месечно по сваком kVA максималног оптерећења.

б) *За апарате у домаћинству и термичку сврху уопште.*

1931 године уводи се за ову врсту потрошње цена од 1,50 динара по једном киловатчасу за доба од 23 до 4 часа. Године 1932 снижава се цена на 1,30 динара, а време употребе продужава се за 3 часа.

Првога јануара 1936 године дате су цене од 2 до 1,50 дин. по 1 kWч без обзира на време употребе. Јула месеца 1936 године снижавају се цене на 1,30 и 0,80 дин. по 1 kWч, а за ноћни утрошак на 0,60 дин. по 1 kWч.

1938 године цена се снижава на 0,70 динара по издвојеним инсталацијама, а на 1,20 и 0,70 дин. по kWч по одобравајућим струјомерима. За ноћни утрошак цена се снижава на 0,45 динара по kWч. За Раковицу и Чукарицу уводи се цена од 1,30 динара по 1 киловатчасу.

в) *За рекламно осветљење.*

Пре тарифе из 1936 године цена за осветљење радњи и излога износила је 6 динара по kWч. Године 1936 дата је специјална цена за осветљење излога од 3 и 1,50 динара, а 1938 год. цена се снижава на 2,50 и 1,— динар по kWч. Уводи се и цена од 1,— динар по kWч за осветљење фасада.

г) *Остали тарифски ставови.*

За осветљење станова 1923 године цена је била од 5,50 до 9,— динара а 1936 године снижена је на 4,50 динара по kWч, док већи потрошачи у току дана и ноћу после 21 час могу имати струју по 2,— динара по kWч.

За осветљење локала 1923 године цена је била 12,— динара за радње, 15,— динара за банке и 16,— динара по kWч за вариетеа и биоскопе. 1938 године за све набројане врсте претплатника цена износи 5,30 динара по 1 kWч. Мало већи потрошачи могу имати цену по сложеној тарифи од 2,80 по kWч, уз плаћање сталног месечног паушала од 20,— динара за сваких 100 W максималног оптерећења.

За велике потрошаче, без обзира на сврху употребе, уведена је цена од 1,80 динара по kWч у 1931 години. Већ 1932 године цена је износила од 2,50 до 1,50 динара, а 1936 године проширена је ова претплата на већи број потрошача са ценом од 2,80 до 1,50 динара по 1 kWч.

Државна надлештва плаћала су 1923 године 9,— динара по 1 kWч. Сада су скоро сва прешла на сложену тарифу од 2,80 до

1,50 динара по 1 кВч. Мања надлештва плаћају по простој тарифи 5,50 динара по 1 кВч.

III РАД ОТСЕКА ЗА ПРЕТПЛАТУ

Број претплатника у 1931 години износио је 36.538, у 1932 37.502, а у 1938 близу 50.000.

Свакога месеца прочита се стање на 50.000 струјомера, убади се у обрачунске картоне, изврши обрачун и откуца преко 50.000 рачуна, затим се сви ти рачуни експедију на пошту и у току истог месеца изврши наплата и књижење истог толиког броја рачуна.

Порастом броја претплатника повећао је се и број струјомера у мрежи. 1919 године број струјомера ДТО износио је 5.400 комада, 1932 31.133, а 1938 године близу 50.000 комада.

Све ове струјомере постављају и скидају органи Отсека за претплату. Приликом сваке пријаве или одјаве, односно при сеоби претплатника струјомери се скидају или намештају.

За одржавање струјомера постоји радионица у којој се струјомери оправљају и замењују им се делови.

Евиденција о сваком струјомеру води се по специјалној картотеци, са назначењем где се струјомер налази и роком овере. Периодично сваки струјомер подлеже поновној овери код Контроле мера, што врши радионица за струјомере.

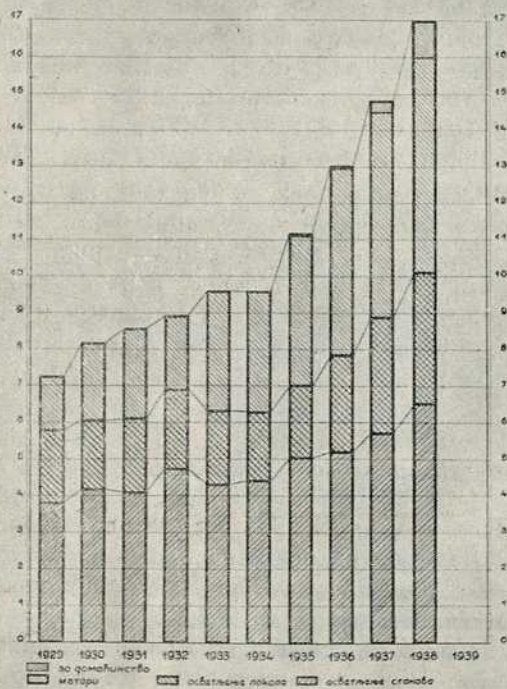
ЗАКЉУЧАК

Горе наведеном излагању о двадесетогодишњем раду данашње Дирекције трамваја и осветљења, држимо да је непотребан већи коментар и објашњење, јер дела и резултати то најбоље показују. Од једног мањег приватног предузећа са око 200 службеника и инвентаром од неколико милиона динара, постало је једно заиста велико индустријско предузеће О. Г. Б. са око 2.600 службеника и инвентаром који се цени на преко 250 милиона динара, а чији годишњи приходи износе данас око 150 милиона динара т.ј. преко 40% целокупних општинских прихода односно буџета.

Предузеће је постало чак шта више толико велико и сложено, с обзиром на обилност и разноврсност свога пословања, да се од извесног времена помишља и постављају оправдани предлози и сугестије о његовој подели на две односно три Дирекције, према њеним јасно одређеним правцима и делокругу радова т.ј. карактеру пословања, а то су: саобраћај осветљење и радионице.

Саобраћај са превозним објектима, броји преко 1000 службеника; радионице, којих сада има преко 20 разних врсти, имају такође преко 1000 већином стручних службеника, а на осветљење, мрежу и електричне инсталације пада око 600 службеника, такође већином из своје струке. Кад додамо овоме велику и сложу администрацију, која је у Дирекцији примењена и води се још из прошлости као у

Подела потрошње електричне енергије код приватних потрошача у милионима киловат-часова

II ПОДЕЛА ПОТРОШЊЕ

Година	Мотори приват. претплатника	Осветљење приват. станова	Осветљење локала
1929	1,524.935	3,814.449	1,949.993
1930	2 123.107	4,140.617	1,887.277
1931	2,470.632	4,076.139	2,019.029
1932	2,016.399	4,695.261	2,179.225
1933	3,296.028	4,280.690	2,017.838
1934	3,327.719	4,415.995	1,854.946
1935	4,180.609	5,043.697	1,976.528
1936	5,169.886	5,218.873	2,652.951
1937	5,913.169	5,729.973	3,168.554

Термичка струја.

1935 године износила је потрошња термичке струје 10.225 киловат-часова. 1936 године потрошња се повећава на 24.566 кВч, 1937 се пење на 293.050 кВч, а 1938 године за дванаест месеци достиже цифру од 1,000.000 киловатчас.

За осветљење излоја.

Потрошња струје за ову сврху појављује се као засебна тек 1937 године, када је утрошено 84.493 кВч.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

једном обичном већем државном односно општинском административном надлештву, видећемо одмах огромне тешкоће у експедитивном и рентабилном раду овог данас врло сложеног привредног предузећа.

Наводимо ово и наглашавамо стога, што се нарочито у последње време са огромним напретком технике, појављују у целом свету односно у великим градовима, па наравно и код нас, крупни посебни проблеми за уређење градова, од којих су, поред осталих проблема: водовод, осветљење и градски саобраћај несумњиво најважнији и најбитнији.

Несумњиво је дакле, да због своје обимности, а затим ради бржег и рационалнијег рада, ове институције морају имати своје посебне дирекције са људством своје струке и заната, и са што лакшом и упрошћенијом администрацијом. *Треба прво добро поставити и уредити унутарњу организацију* и рад ових градских привредних предузећа, да би она могла дати споља одличне резултате, т.ј. према грађанству и према Општини.

За Дирекцију трамваја и осветљења јавља се за коначно решавање првенствено питање трамвајског и аутобуског саобраћаја и продаје електричне енергије за осветљење, моторни погон и потребе домаћинства, а стим у вези и питање развода електричне енергије, питање тарифирања, питање проширења и одржавања возног парка и рационализације рада у радионицама и најзад питање упрошћења административног поступка и комерцијализације предузећа.

У јавном саобраћају поставља се као најпрешније питање растерећење ужег центра Београда од трамваја, проширење аутобуског саобраћаја отварањем нових и замењивањем неких постојећих трамвајских линија и увођење тролејбуса као новог, модерног и погодног средства за градски јавни саобраћај.

У погледу сигурног снабдевања Београда и околине електричном енергијом, морају се подићи линије високог напона које ће Београд везивати и са другим изворима електричне енергије поред електричне централе „Снага и Светлост”, која је достигла и коначни капацитет од 30.000 киловолтампера. До сада је остварена само једна веза са електричном централом у Земуну на 6 кV, капацитета 2000 кVA. Неопходно је потребно да се постави и друга веза 15 кV са далеководом Земун—Панчево за 6000 кVA, као и линија Београд—Макиш 66 кV, којом би се мрежа ДТО везала за случај потребе са великим разводним системом „Електро—Макиш”, чији капацитет износи у Макишу око 6000 кVA и Вреоцима око 16.000 кVA. Исто тако Београд мора обезбедити везу са Дунавским угљеним базеном

изградњом далековода Београд—Смедерево, који би у прво време служио за снабдевање Смедерева и околине електричном енергијом из Београда.

На овом месту вредно је напоменути да је град Загреб до сада електрифицирао своју ближу и даљу околину, постављајући далековеде у дужини преко 400 километара. И град Београд је у томе правцу упутио рад подигавши преко ДТО први далековод Београд—Торлак—Авала—Ловачки састанак у дужини преко 20 километара. Околна села и индустрија јављају се већ са захтевима да се изврши електрификација њихових насеља.

За рационализацију рада и одржавања обновљеног возног парка, као *највећа и најбитнија потреба је подизање нове гараже за аутобусе и депоа за трамваје*. Постојећи дрвени депои где сада гаражирају аутобуси су привременог карактера, склони паду и дотрајали.

У питању организације рада стоји такође отворено начелно питање о комерцијализацији предузећа. Досадање искуство како на страни код свих предузећа ове врсте, тако и код нас у земљи (Загреб, Сарајево, Марибор и т. д.) указује на то, да главни и основни услов коме сва та предузећа дугују за свој просперитет лежи баш у томе, што је организација рада спроведена на индустријско-трговачкој основи. И ДТО мора употпунити комерцијалну организацију рада у своме предузећу. То ће се постићи реорганизацијом рада у предузећу на бази трговачко-индустријској, дајући му, као делу самоуправног тела — самосталност по примеру рада и делања Општинских штедионица.

У вези са бољом организацијом и већом експедитивношћу, нарочито у раду са све већим бројем претплатника, потребно је што пре подићи једну репрезентативну зграду ДТО у центру града или у непосредној близини центра. Та зграда треба у потпуности да одговара данашњим и будућим потребама Београда и да буде снабдевена свима модерним инсталацијама, а уједно да служи за пропаганду још веће примене електричне енергије. Финансијска средства за ову грађевину могу се прибавити код Општинске штедионице или Државне хипотекарне банке, а исплате ануитета осигурале би се из повећаних прихода овог предузећа.

Инж. Ал. М. Дојчиновић

Дијаграме, табеле и фотографије израдио и средио Технички биро Д.Т.О. а податке су дале одговарајуће Службе Дирекције трамваја и осветљења.

ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА

Темпо којим је Београд изграђиван за последњих двадесет година доказује да престоница има велику животну снагу. Један сразмерно врло кратак период времена од после рата, т.ј. две деценије, довољан је био да из нова промени стари изглед Београда. Становништво му је огромно порасло. Од 110.000, колико је имао 1920 године, тај број се повећао за непуних 20 година на преко 350.000 односно преко 315%. Ми који стално живимо у Београду теже примећујемо како од мале неуређене вароши постаје велика и доста уређена престоница Југославије, која постепено улази у ред осталих уређених центара великих европских држава. Својим ванредним положајем у географском погледу Београд пружа највише услова да се развије у један од најлепших градова на свету. Досадашњи његов напредак и постигнути резултати дају нам права да верујемо у његову лепу будућност.

Ако се изузме оно што је Држава урадила у Београду (железнице, мостови, јавне зграде и др.), целокупно остало грађевинско и техничко подизање Београда (без електрике и трамваја), од после рата па до данас изведено је или контролисано је од стране Техничке дирекције Општине града Београда. Главна заслуга и истовремено и главна одговорност што наш Београд технички и грађевински овако изгледа пада на Техничку дирекцију, која је наравно била руковођена у својим пословима директивама добивеним од разних општинских управа. Преко Техничке дирекције је са једне стране прешло подизање целокупне Београдске канализације, водовода, паркова и зеленила, модерне и турске калдрме и свих општинских зграда, са основним школама, болницама, пијацама, кланицама и т. д., а са друге стране Општински грађевински одбор, који је на послу при Грађевинском одељку Техничке дирекције, контролисао је за све ово време целокупно подизање свих приватних зграда по Београду.

Техничка служба у Београдској општини није била одувек овако централизована као данас. Поједини технички одељци били су у њом међусобном односу потпуно аутономни. Због наглог развијања Београда потреба је захтевала да се служба централизује, да Општина добије једну Техничку дирекцију и једног директора (1910 године), „који ће бити на челу свих техничких одељења”. Први технички директор је био француз Едуар Леже

изабран 1 марта 1911 године. Ратне године су мало што донеле, па је тек 1922 године донет Општински статут по коме је образована Техничка дирекција са пет одељења. Али све до 1926 године, кад је дошла нова општинска управа — Кумануди, Коста Јовановић, — Техничка дирекција не иступа активно као врховна техничка власт у Општини. Већи радови на калдрмисању, проширењу водовода и канализације, подизању општинских зграда и разради генералног плана потичу у ствари из Техничке дирекције доласком пок. В. Вуловића, за директора, који је својим успешним трогодишњим радом поставио основе садањем техничком уређењу Дирекције.

Данас Техничка Дирекција, према Статуту из 1929 године, има, — поред свога Техничког и Грађевинског одбора и саме Дирекције са деловодством и архивом, који су руководиоци и контрола општинске грађевинске политике, — још и 7 отсека са десет њихових одељака, и то:

- 1) *Инжењерски отсек* са одељцима
 - а) за одржавање калдрме
 - б) за недржавне путеве (бановинске и општинске)
 - в) за техничко-рачунску ревизију
- 2) *Архитектонски отсек* са одељком
 - а) за контролу зидања и грађевински одељак са Грађевинским одбором.
- 3) *Канализациони отсек*
- 4) *Управу водовода* са одељцима:
 - а) за мрежу и ручуководство
 - б) машински
 - в) грађевински.
- 5) *Катастарски отсек* са одељцима
 - а) за генерални регулациони план
 - б) за извршење регулације
 - в) за одржавање катастра.
- 6) *Отсек за паркове и пошумљавање* са својих шест служби и то:
 - а) вртарска са расадником и стакларском
 - б) шумска
 - в) пољопривредна
 - г) зоолошки врт

д) декорације

ђ) рестаурирање и конзервирање Београдске тврђаве.

7) Стсек грађевинско-правних обавеза (од 1935 године).

Према Правилнику о устројству и надлежности Техничке дирекције она има задатак, да се преко напред наведених отсека и одељака стара о пројектовању, грађењу и одржавању градских улица, бановинских и општинских путева, и о изради свих врсти калдрма на њима, о пројектовању, грађењу и одржавању општинских зграда и о прописном извођењу приватних грађевина, о грађењу нових

Табела 1.

Расходи Техничке дирекције од 1919 до 1938 год.
(без личних)

Година	Материјални редовни	Материјални ванредни	Ванбюџетски, зајмови, кучуларину итд.	Укупно
1919	4,502.010	7,905.835	1,032.744	13,440.589
1920	7,055.409	—	10,009.316	17,064.725
1921	18,605.722	—	24,836.261	43,441.983
1922	38,256.678	—	52,959.883	61,216.561
1923	44,307.470	21,118.616	—	65,426.086
1924	63,511.084	9,812.952	15,353.147	88,677.183
1925	31,669.481	19,856.492	13,123.041	64,649.014
1926 ¹⁾	37,441.974	21,499.896	6,121.920	65,463.780
1927	30,139.693	17,533.554	83,862.312	131,535.559
1928	27,790.565	18,060.938	130,778.000	175,629.503
1929	47,539.076	25,221.715	26,684.000	99,444.791
1930	34,783.717	4,188.624	84,768.000	123,740.341
1931	23,797.322	6,821.830	71,557.000	102,176.452
1932	23,633.042	6,703.825	37,136.411	67,473.278
1933 ²⁾	26,195.796	8,435.128	21,743.000	56,373.924
1934	23,708.284	9,384.492	13,839.000	46,931.776
1935	19,773.381	5,142.181	12,463.200	37,378.762
1936	22,600.601	8,668.969	18,720.000	49,989.579
1937	19,977.599	15,371.217	10,196.000	45,544.816
			Свега:	1.356,198.403

¹⁾ Према завршним рачунима ушле су све техничке гране.

²⁾ За последњих 5 година заједно са материјалним издатцима за одржавање школских зграда.

и одржавању постојећих уличних канала, као и о прописном извођењу приватне канализације. Даље се стара о снабдевању вароши добром и довољном количином воде за пиће и за поливање улица, о изради нових и одржавању постојећих водоводних инсталација и водоводне мреже и о прописном развођењу воде по приватним кућама, о катастру Београда и одржавању катастарских знакова и катастра, о регулацији и нивелацији Београда, о уређењу паркова, скверова и уличних баштица, као и о пошумљавању општинских утрина.

Све напред наведене послове Техничка дирекција изводи са својим сталним и привременим особљем које годишње кошта Општину по 17,763.000 динара (према буџету из 1938 године). Чиновника има укупно 924, што значи да један чиновник кошта просечно по 19.224,40 динара годишње односно 1.600 динара месечно. (Мануелни радници на калдрми, водоводу, парковима итд. нису ушли у рачун).

Деловодни протокол у Техничкој дирекцији забележио је у 1938 години 62.320 предмета, а онај у Грађевинском одбору 11.217 предмета, што чини укупно 73.537 предмета за једну годину или просечно преко 200 предмета дневно.

Техничка дирекција изводи дакле све техничке грађевинске радове заједно са водоводом. Из Приложене табеле (табела 1) се види да је Техничка дирекција утрошила сама на изградњу Београда милијарду и 356 милиона динара од 1919 до данас. Ако се овоме додају 3 милијарде и 795 милиона, колико су приватни њени грађани утрошили на зидање приватних зграда*) (табела 2) онда излази да је на грађевинско подизање Београда (без државних грађевина — министарстава, парламента, гимназија, мостова и др.) и без електрике са возним парком, утрошено преко 5 милијарди динара. Од тог новца 1,35 милијарди је утрошено баш преко саме Техничке дирекције и све радове је она извела било преко предузимача под надзором својих инжењера и архитеката било директно у својој режији.

Погрешно би било мислити да Техничка дирекција само троши. Она је са водоводом заједно и нека врста привредног општинског предузећа. Водовод је за последњих шест година убрао 286,096.174,36 динара на име основних, водоводних и осталих такса, а за последње четири године сам Грађевински одељак је, од странака које зидају куће, наплатио и доставио државној пореској управи преко 10 милиона динара готовог новца.

Напредак Београда у грађевинском погледу може се ценити по двема чињеницама. Прво према утрошеном новцу за техничке грађевинске радове и друго према количинама и квалитету тих радова.

*) Према званичним пријављеним подацима.

СТАТИСТИКА НОВО-ПОДИГНУТИХ ЗГРАДА У БЕОГРАДУ*

ЗАКЉУЧЕНА НА ДАН 1 ЈАНУАРА 1939 ГОД.

Година	Број зграда		Где је зграда		ОЗНАКА СПРАТОВА				БРОЈ И ВРСТЕ СТАНОВА							БРОЈ ПРОСТОРИЈА			ПРЕДЉБЕ		Укупно озидане површине m ² по спратовима	ВРЕДНОСТ У ДИНА- РИМА														
	Нових	Надзиданих	Са лица	Из дворишта	Приземље	Са 1 спратом	Са више спратова	Са 1 станом	Са више станова	Подрум	Сутерен	Приземље	Спрат	Мансарда	УКУПАН БРОЈ СПРАТОВА	Малих са 1 и 2 собе	Великих са више соба	Гарсонџера	Са 1 собом	Са 2 собе			Са 3 собе	Са 4 собе	Са 5 и в. соба	УКУПАН БРОЈ СТАНОВА	Соба	Кухиња	Купатила	Клозета	Дућана	УКУПАН БРОЈ ПРОСТОРИЈА	Локално	Централно	Лифтова	Површине под зградом (заузето земљиште)
1919-20	111	-	-	-	-	67	26	18	33	62	-	-	-	-	171	149	122	-	-	-	-	-	-	-	894	333	210	263	21	1848	3	3	21058	36613	51733,000	
1921	184	-	-	-	-	99	49	36	70	89	-	-	-	-	301	230	177	-	-	-	-	-	-	-	1238	412	121	368	4	2666	10	7	31264	59711	66731,000	
1922	429	-	-	-	-	185	99	145	131	272	-	-	-	-	1041	790	595	-	-	-	-	-	-	-	3726	1491	664	1350	147	9968	25	14	81552	205461	261819,000	
1923	437	-	-	-	-	173	91	173	137	288	-	-	-	-	996	789	778	-	-	-	-	-	-	-	5522	1530	966	2138	289	13742	38	64	94476	304790	533040,000	
1924	288	-	-	-	-	140	72	86	84	187	-	-	-	-	593	734	468	-	-	-	-	-	-	-	3201	1268	583	1507	176	9605	18	17	71606	189652	299827,000	
1925	259	-	-	-	-	121	74	64	96	145	-	-	-	-	512	431	284	-	-	-	-	-	-	-	2172	734	383	926	117	5980	17	19	43361	110505	175333,000	
1926	477	-	-	-	-	260	182	35	145	313	-	-	-	-	929	860	576	-	-	-	-	-	-	-	3775	1450	767	1644	124	10939	42	19	73270	171632	225902,000	
1927	692	-	-	-	-	233	251	188	142	425	-	-	-	-	1395	1081	1103	-	-	-	-	-	-	-	6070	2169	1399	2178	272	17311	74	34	112101	208877	334105,000	
1928	585	-	-	-	-	211	173	201	196	357	-	-	-	-	1276	1095	922	-	-	-	-	-	-	-	5780	2103	1351	2627	257	16031	83	43	102154	228635	307664,000	
1929	342	-	-	-	-	142	109	91	128	184	-	-	-	-	713	607	438	-	-	-	-	-	-	-	2845	1023	670	1445	133	8698	32	37	63601	173589	164413,000	
1930	323	-	-	-	-	130	110	83	119	181	-	-	-	-	670	715	382	-	-	-	-	-	-	-	2695	1300	728	1494	131	9000	18	18	52284	136405	153945,000	
1931	445	-	-	-	-	160	152	133	152	263	-	-	-	-	987	1016	667	-	-	-	-	-	-	-	3737	1600	1103	2257	208	9441	64	42	71007	215840	185548,800	
1932	695	-	-	-	-	558	137	323	191	181	287	333	526	151	674	670	103	1463	1318	903	-	-	-	-	5766	2211	1665	3264	229	13893	62	25	52109220	277367	291448,244	
1933	404	-	-	-	-	320	84	192	108	104	172	223	382	141	437	422	51	903	711	631	-	-	-	-	3500	1361	1123	2207	159	14258	412	25	4468137	174064	157655,804	
1934	289	13	23	237	52	141	95	63	132	141	271	97	311	246	58	613	441	406	23	-	-	-	-	-	2313	864	683	1282	51	9468	288	11	1543450	109906	88928,059	
1935	312	30	24	264	48	150	93	69	146	126	398	85	332	322	45	699	401	491	100	-	-	-	-	-	2652	922	859	1650	94	10909	337	19	2456324	141940	93572,500	
1936	291	18	18	261	30	105	70	116	119	161	294	79	312	410	78	790	513	692	257	-	-	-	-	-	3410	1230	1444	2217	107	13765	315	11	2753972	160652	106382,500	
1937	354	23	5	327	27	134	99	121	145	191	344	70	364	466	68	897	439	738	214	-	-	-	-	-	3845	1299	1507	2324	181	15824	364	17	3665894	188220	134438,200	
1938	441	27	34	384	57	187	111	143	170	252	408	138	455	579	74	1110	-	239	428	557	504	145	95	1968	67896	25053	18142	34247	2868	213679	2821	561	6071294351	33824833	795352,967	
УКУПНО	7368	111	104	2351	435	3173	2155	2040	2601	4193	2623	761	2885	3115	477	21400	10434	833	428	557	504	145	95	1968	67896	25053	18142	34247	2868	213679	2821	561	607	1294351	33824833	795352,967

* НАПОМЕНА: Ови статистички подаци допуњени су у току последње године само за год. 1937 и уписани у исту за све зграде и чије сопственици нису благовремено тражили преглед зграде.

Из Грађевинског одеља Техничке Дирекције Град. Поглаварства у Београду на дан 1 јануара 1939 год.

Ратом разрушени и разривени Београд, са наслеђеном упропашћеном турском калдрмом, није се могао подићи из редовних буџетских средстава. Морало се прибећи већим зајмовима. Због тога је било закључено неколико зајмова који су у главном утрошени у доба од 1927 до 1931, кад је благодарећи великим кредитима, Београд највише технички напредовао. Из приложене табеле 3 види се како су ти зајмови утрошени.

Табела 3

ГОДИНА	Трошење зајмова подељено по годинама у милионима динара								
	Долар. и Ломб.	Мин. С. Пол.	Швајц.	Почек О. л рађ. А. Д.	Почек Бадер	Почек Ерлих	Унутр. зајам	Тек. рач. од 7,5 м. динара	Укупно
1927	82,391	—	—	—	—	—	—	—	82,391
1928	106,310	7,015	—	—	—	—	—	—	113,325
1929	2,214	2,968	15,710	5,792	—	—	—	—	26,684
1930	6,500	—	7,989	59,178	3,820	—	6,018	—	83,505
1931	—	—	0,711	1,917	9,631	—	56,816	2,276	71,351
1932	—	—	—	0,510	1,479	3,766	24,991	4,665	35,411
1933	—	—	—	—	1,308	1,147	5,316	0,458	8,229
Свега	197,415	9,983	24,410	67,397	16,238	4,913	93,141	7,399	420,896

Поред горњих зајмова, у последње време закључено је још неколико зајмова код „Сузора”, код Државне хипотекарне банке, код Електро-Инвеста Штокхолм, Конвертни зајам код Поштанске штедионице итд., чије су суме унете у табелу 1.

Сем тога, Држава је донела Уредбу о калдрмини и Закон о употреби народне снаге (кулучарина), чиме су осигурани извесни кредити за калдрмисање улица и путева који су износили за све време:

	Кулучарина	Калдрмински фонд
до 1928	—	—
до 1928	—	2,599.000.—
до 1929	—	14,854.000.—
до 1930	—	1,263.000.—
до 1931	—	260.000.—
до 1932	2,119.000.—	—
до 1933	4,547.000.—	2,859.000.—
до 1934	4,482.000.—	3,355.000.—
до 1935	10,180.000.—	1,968.000.—
до 1936	7,202.000.—	94.000.—
до 1937	4,328.000.—	—
до 1938	5,000.000.—	—
Свега око	40,000.000.—	око 17,000.000.—

Затим је Држава у два маха помогла обнову израде Београдског водовода материјалом из ратних репарација 1922 год. у износу злат. марака 3,602.842,45 и 1928 г. у износу злат. марака 2,604.509,19. Ослобођен је исто тако царине сав канализациони керамички материјал добијен на рачун репарација.

Држава је учествовала на пошумљавању својих општинских терена у атару Општине и то преко одбора за пошумљавање и уређење

околине Београда, односно Управе државног парка у Топчидеру. Министарство шума и рудника је ту утрошило знатне кредите из редовног буџета и фонда за пошумљавање. Од пре три године пошумљени општински терени враћени су Општини на даље култивисање и одржавање.

Дакле, редовни општински буџети су, — допуњени зајмовима, калдрмином, кулучарином и разним фискалним олакшицама и помоћима,

— извори одакле је Техничка дирекција црпела средства за грађевинско подизање Београда. (Табела 1). Без фискалних олакшица они сви укупно износе преко 1,35 милијарди динара.

Сума од 1,35 милијарди динара утрошена преко Техничке дирекције на техничко уређење Београда огромна је. Ако се поброје радови који су за тај новац изведени видеће се да их је много, да је Београд доста добио и да се лепо модернизовао, али да то ипак још није довољно. Остаје још много да се уради.

*
* * *

Једна од најпотребнијих ствари у свакој насеобини је здрава пијаћа вода. Почећемо наше излагање са њом.

Водоводне инсталације као и мрежа претрпеле су трајне кварове за време рата 1914—

III филтерска инсталација на Белим Водама у грађењу 1938.

Воловод града Београда

Графикон проширења водоводне мреже

У километрима

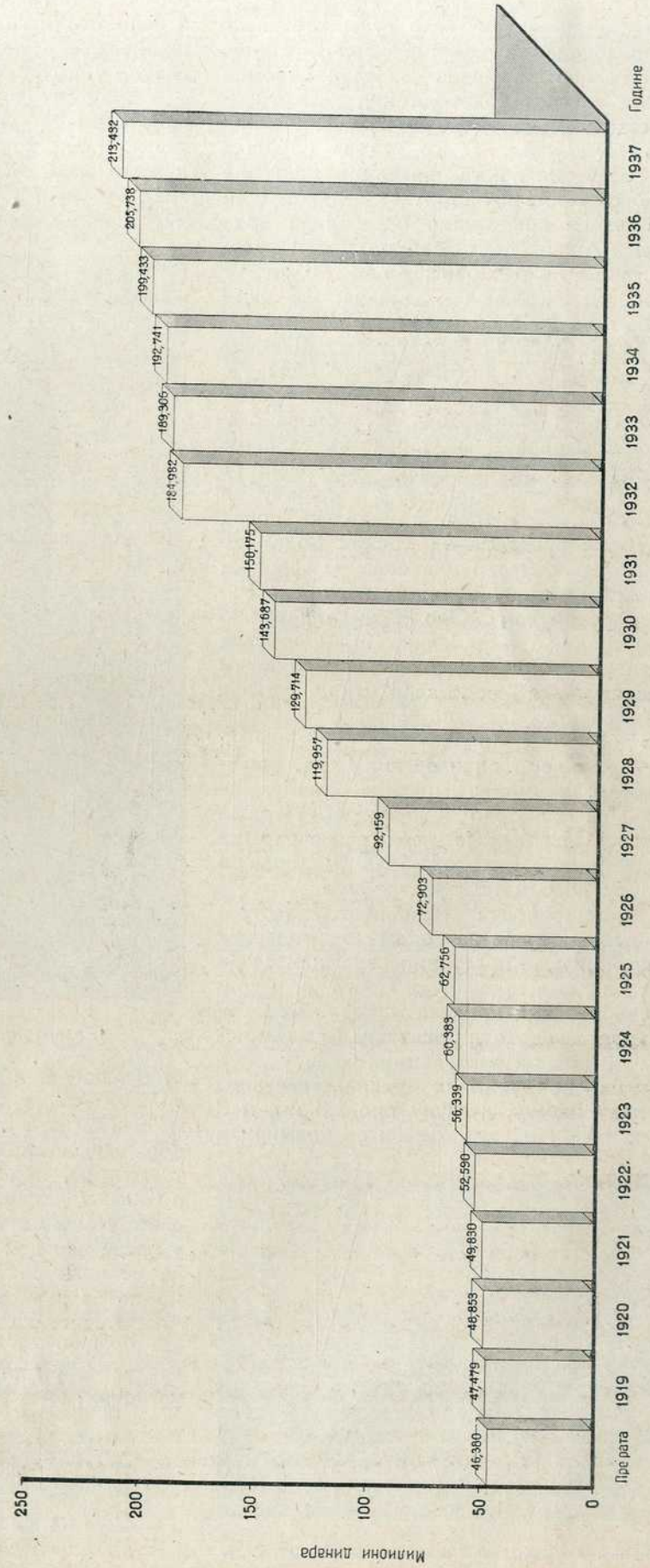
WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Водовод града Београда

Диаграм сума уложених инвестиција за проширење водовода

у милионима динара

1918 године. Повећавање становништва и ефектне инсталације захтевале су императивно уређење водовода на новој модерној основи. Већ 1924 године довршена је једна скромна инсталација савског водовода код „Шест топола“, која је привремено побољшала снабдевање до 1927. год. Те се године појавила оскудица воде, па је та чињеница показала да се водовод мора проширити у великом обиму, како би се престоници обезбедила вода за дужи низ година. У ту сврху Управи водовода се ставља на расположење из Доларског зајма сума од 21,688.200.— динара. Са овим средствима и са добивеним материјалом на рачун репарације 1922/23 израђују се: 10 нових бунара у „Макишу“, каптажа речне воде узводно од стругаре „Макиш“, довод те воде до филтара на „Белим Водама“, обнова старих филтара, израда II филтарске инсталације за подземну воду на „Макишу“ и обнова са проширењем пумпних станица у „Макишу“ и „Белим Водама“. Израђен је и главни довод воде од 70 см пречника од „Белих Вода“ до трга Ослобођења, као и два нова резервоара: у Војвођанској улици за пијаћу воду и у Румунској за речну воду. Ово је било довољно за центар града, али је периферија још увек оскудевала. Уговори закључени са „Општим грађевинским А. Д.“ и „Бадер“-ом допустили су проширење водовода и по периферији. Обезбеђена је довољна количина воде у крајевима: Дедиње, горњи део Топчидерског Брда, Бањица, Вождовац, предграђе Краљице Марије, Душановац, Пашино Брдо и предграђе Краља Александра. Саграђен је нови резервоар на Дедињу са запремином од 6.000 м³ воде и положени су доводи по предграђима.

Али стални пораст становништва Београда и све веће потребе за водом код модерног начина изграђивања престонице тражили су да се водовод и даље проширује. Стога је, у границама одобраваних кредита у годишњим буџетима, Управа водовода приступила даљем повећавању каптажних инсталација, те је у „Макишу“ изграђено 19 нових бунара, повезаних у једну нову натегу, дугачку око 1,8 км, и 3 бунара на старој натези. Да би се подмирила

све већа потреба у води за поливање улица и паркова, изграђена је инсталација за пречишћавање речне воде и на Дунавској падини града, у кругу старе електричне централе.

Вредност водоводних инсталација са мрежом цени се данас на 206,187.000.— динара. Мрежа сама, која је 1938 г. износила 384,2 км дужине, цени се на 113,5 милиона динара. Београд потроши 17,666 милиона (1938 г.) м³ воде годишње, односно 195 литара дневно по

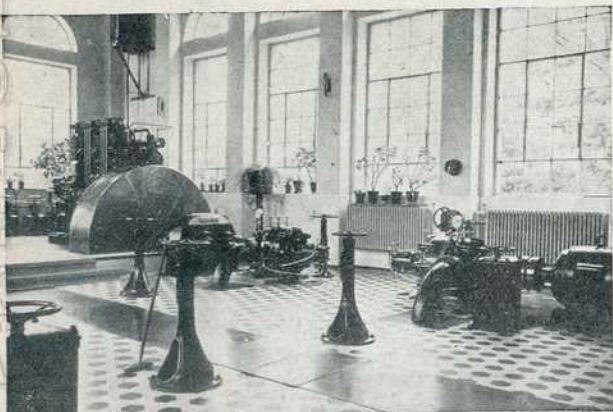

*Резервоар у ул. Кнеза Арсена 1932

становнику при највећој дневној потрошњи. Оволико велика дневна потрошња воде по становнику (иста као у Берлину, приближна потрошњи осталих великих европских градова) тумачи се, поред потребе воде за зидање и поливање улица, и јако побољшаним хигијенским условима у Београду, јер Београд спада у чисте вароши. Један немачки лекар је казао да се култура једног народа може ценити и по потрошњи сапуна. За сапун треба вода.

Статистика из Грађевинског одељка о ново подигнутим зградама и становима у Београду говори нам да је од одобренних планова у години:

1921 на један стан долазило 0,28 купатила;
 1924 на један стан долазило 0,48 купатила;
 1927 на један стан долазило 0,64 купатила;
 1932 на један стан долазило 0,75 купатила;
 1937 на један стан долазило 0,98 купатила.

Унутрашњи изглед водостанице у Топчидеру 1931.

Другим речима, данас без мало сваки нови стан има своје купатило.

Док је у последњим предатним годинама

један становник троши дневно око 60 литара

просечно а у данима највеће потрошње око

80 литара, после рата он троши око 147 ли-

тара просечно или до 200 литара у данима

највеће потрошње, што значи да је своју по-

требу повећао за 2,5 пута.

У Београду данас има 52.745 енглеских

квозета, 18.608 домаћих купатила и 65.340 че-

сама по зградама и двориштима.

* *

Упоредо са вођовом развија се и из-

градњава и Београдска канализација. За по-

свеђе две деценије утрошено је око 110 ми-

лиона динара на канализационе радове, тако

да Техничка дирекција данас располаже са

211.037 м канала (цевних и бетонских). Вред-

ност Београдске канализације цени се на 208

милиона динара. Канализација се изводи по

утврђеном генералном плану још од 1905 го-

дине.

Радови на канализацији су такве природе

да се не могу довести у потпуну зависност

од малих или већих буџетских кредита. По-

требно је да се радови на канализацији спроводе

по извесном систему, коме се средства

морају осигурати на начин независнији и ела-

стичнији него што је поступак код буџети-

рања. У том циљу је 1937 године основан

канализациони фонд из чије се буџета пла-

ћају од тада сви радови на канализацији Бео-

града. Само од 1934 па до 1937 године за-

кључно извршено је 21.411 м. уличних канала

за суму од 10,890,584.— динара.

* *

Плућа Београда — паркови и зеленило —

добила су исто тако врло много. Отсек за пар-

кове установа је тек 1926 године као само-

ствана служба. Према томе он постоји као

установа 12 година. Од 1926 до данас урeђено

је 25 нових паркова, 52 сквера, 27 дворишта

основних школа и 26 дворишта разних уста-

нова. Урeђено је и засејано 24 ха уличних баш-

таца у 150 улица. Засађено је 250 км дрво-

реда са 45.947 садница у 280 улица. Подиг-

нут је нов расадник са стакарама, топани-

мама, у што је инвестирано око 1,6 милиона

динара, док је у растиче инвестирано за 12

година 2,1 милиона динара. Вредност биљног

материјала у расаднику износи 1,2 милиона

динара. За последњих 12 година засађено је

у атару Општине града Београда око 10 ми-

лиона садница. 60% од тога засадила је Оп-

штина, која је пошумила и 213 ха утрине.*

Последњих година у доњем граду нара-

ћен је 3000-шких врт у који је инвестирано

2,3 милиона динара са живим инвентаром, који

дана, у Сарајевској, Узун Мирковој и Васиној

као на Кнез Михаиловом венцу дуж Камер-

крућних камених коцака још у неким улицама,

израђена је савремена каадрма од ситних и

јенот (композитирајот) асфалта. У то време

Београд онда новом врстом ковозова од зби-

ске (сада Пашићеве) и Краљев трг, и то са за-

што су Дечанска, Поенкарјева, део Скопљан-

модерном каадрмисању неколико улица, као

времену од 1922 до 1926 г. понова се приступа

старих и нових пропалних каадрма. Тек у

диво само на претресу и крпекжу постојећих

става није тада било, то се у прво време ра-

А пошто тих великих материјалних сред-

ни помислити.

без великих материјалних жртава није могло

урeђивати своје улице и путеве, на шта се

пробавља; на који ће начин обновити и даље

ванем једног врло тешког и компликованог

рата осовобођени Београд стајао преа рeша-

каадрме у центру, тако да је после светског

су покварени и газрили и оно мало модерне

Ратови су не само прекинули посао него

овозом од камених коцака и пријама.

израђена је и улица Мишоша великог са ко-

ка са асфалтом тротоаром. У том времену

и то само у центру вароши од дрвених коца-

ступило изради савремене, модерне каадрме

рејној 1912 г. први пут се у Београду при-

коцака, све на подвози песка. У 1911 и на-

неким главним улицама каадрму од камених

што каадрме од повубограђеног камена, а у по-

трав. турску каадрму, од омиљеног камена, не-

до 1911 године Београд је имао највише

сама 480 милиона динара.

Веће промене и за две деценије ојнева, она

Ави Београдска каадрма претрпела је нај-

* *

*

50% на одржавање.

радану снагу. 50% утрошено је на нове радове,

дина око 60 милиона динара, од чега 80% на

тној рејни, утрошено је за 12 последњих го-

ду изведени скоро сви без изузетка у дирек-

који На радове око зеленила Београда, који

зграде.

амениорацију земљишта, за справе, стоку и

сва добит од три године од 1,2 милиона у

дневно газдовање, а осим тога инвестирана је

је досада утрошено 800.000.— динара на ре-

врпа) за 720.000.— динара. У пољопривреду

је издато биљног материјала (растича и по-

године утрошено је 500.000.— динара. Досада

У расадник од 18 ха за последње три

тири куле, грајске зидине и ресторани.

и капије, Небојша кула, чесма Соколовића, че-

ник, обновљена су грајска патна, мостови,

(изграђена је Камеметјанска тераса, „Лобед-

ва и утрошено на тај посао око 4,8 милиона

Рестаурирана је стара Београдска тврђа-

израђен од сопствених прихода и даровања.

вреди око 1 милион динара. Врт је у главном

Међутим, тек од 1927 г. почиње калдрмисање Београда у већем обиму, тако да је за кратко време од једне деценије у том погледу урађено у Београду много више но у маком другом граду Европе.

Београд је до 1918 г. имао 309 улица. Тај број после стално расте. Тако је 1928 г. у Београду било 576 улица. Данас Београд има 1680 озваничених улица, не рачунајући оне које се на појединим новим парцелисаним имањима отварају из дана у дан. Дужина свих данашњих улица у Београду износи преко 300 км, од којих су 240 км калдрмисаних, а 60 км некалдрмисаних.

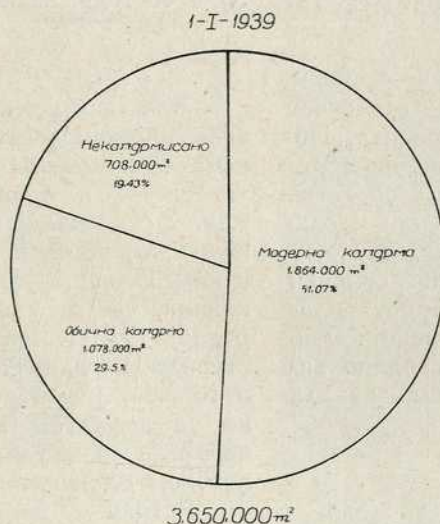
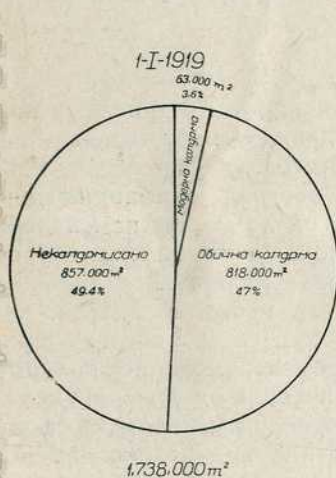
Из приложених графикана види се стање калдрме почетком 1919 г. и почетком 1939 г. Исто тако се види и расподела утрошеног новца према врсти калдрме.

и путева који раније нису имали никакву калдрму и да тиме омогући великом броју својих грађана пешачки и колски превоз ка њиховим домовима, а друго, што у многим крајевима Београда још увек нису изведене најпотребније подземне инсталације: канализација и водовод, те би се због њиховог грађења морала скупоцена стална калдрма — ако би иста била постављена — накнадно рушити. Због овога је београдска калдрма изложена јачем квару. Она се страшно аба и квари, па се мора зато одржавати.

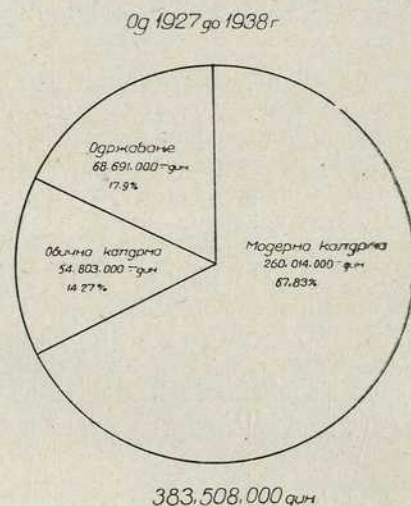
Београд данас има преко 2,7 милиона м² калдрме, која се мора чувати. Због тога Техничка дирекција има специјални Одељак за одржавање калдрме.

1931 оправљено је 159.000 м² калдрме за 3.600.000.— дин.

Шематичко стање уличне калдрме

За калдрмисање Београда утрошене суме

Све општинске управе, иако оптерећене решавањем осталих многобројних комуналних питања, поклањале су велику пажњу београдској калдрми. Да општа светска економска криза није захватила и нашу земљу и имала негативне последице и на финансишко пословање Београдске општине, питање калдрмисања улица, путева и тргова било би до данас за Београд потпуно решено. Овако ће морати још доста да се ради.

Иако је, — према науци о модерном грађењу путева, који имају да служе за дужи низ година, — најрационалнија, па према томе и најјевтинија она калдрма код које су трошкови одржавања, — а исто тако и трошкови погона и одржавања превозних средстава, који тим путем саобраћају — најмањи, ипак се Техничка дирекција није могла свагда придржавати тог принципа. И то из два разлога: прво, што јој је дужност да са расположивим средствима калдрмише ипак што већи број улица

1932 оправљено је 250.000 м² калдрме за 4,485.000.— дин.

1933 оправљено је 231.000 м² калдрме за 4,086.000.— дин.

1934 оправљено је 240.000 м² калдрме за 4,196.000.— дин.

1935 оправљено је 186.000 м² калдрме за 3,457.000.— дин.

1936 оправљено је 159.000 м² калдрме за 3,100.000.— дин.

1937 оправљено је 189.000 м² калдрме за 3,611.000.— дин.

1938 оправљено је 232.000 м² калдрме за 4,658.000.— дин.

На одржавање и оправку калдрме од 1927 до 1938 год., за једну деценију дакле, издато је 68.691,000.— динара.

*

* *

Архитектонска служба у Техничкој дирекцији исто тако је врло обимна. За две деце-

није сам њен Архитектонски отсек извео је радова за 217,756.000.— динара и то:

а) по буџету	136.450.000.—	динара
б) по зајмовима	53.555.000.—	„
в) из фондова	17,750.000.—	„

Свега: 217,750.000.— динара

У времену од 1919 па закључно са 1926 год. грађевински радови су се у главном стајали у одржавању, оправци, презиђивању и подзиђивању постојећих општинских грађевина (трошаринске станице, јавни клозети, школе, општински станови код „Топовских шупа“). Тек од 1927 године, када су за велике техничке радове добивена финансијска средства закључењем доларског и ломбардног зајма, за три године утрошено је 22,704.000.— динара и проширена је Кланица, подигнуте су основне школе на Булбулдеру, Душановцу, Вождовцу, Чукарици и у Дечанској улици. Назидаани су спратови на зградама основних школа на Смедеревском ћерму, Хаџи Поповцу и Сењаку, подигнуте су и уређене пијаци на Зеленом венцу, Каленића гувну и Господар Јовановој улици.

Осим поменуте сумѐ из доларског и ломбардног зајма, Општина београдска је 1928 год. добила зајам од Министарства социјалне политике у суми од 10,000.000.— динара, са којом је образован фонд за подизање и одржавање радничких установа у Београду и исти је инвестирала у подизање двеју зграда за мушко радничко склониште и дечије обданиште у Милоша Поцерца улици и женско радничко склониште у Млетачкој, сада Кнез Милетиној улици.

Даљи општински радови из архитектонске струке извођени су са кредитом из тзв. унутрашњег зајма од 125 милиона динара, из кога је одређено 18 милиона динара за подизање нових зграда основних школа и довршење општинске кланице. Из овог зајма подигнуте су основне школе са по 12 учионица у улици Војислава Илића и у Шуматовачкој, основна школа Престолонаследника Петра и основна школа на ваздуху, као и нова зграда за основну школу на Топчидерском Брду, и довршено комплетирање општинске Кланице.

У току 1933 и 1934 год. Општина београдска је из фонда поч. Николе Спасића подигла нову зграду за градску болницу на Булбулдеру. Ова зграда намењена је за лечење свих врста болести сем инфективних и својим уређењем може да служи као пример за установе ове врсте.

Да би задовољила културно-хигијенске потребе грађана, Техничка дирекција је подигла ново купатило на Сави код „Шест топола“ са 500 кабина и три базена; за то је утрошила суму од 700.000.— динара. За накнадно проширавање утрошено је још 450.000.— динара.

Осим већ поменутих грађевинских објеката за чисто општинску службу као и за задовољење општих народних потреба, Техничка дирекција је, делајући у културно-социјалном правцу, решила питање о збрињавању мале деце и одојчади подизањем, у етапама, велелепне грађевине дечијег прихватишта у Звчанској улици, које кошта 6,500.000.— динара.

У времену од 1932 до 1934 г. Општина је на купљеном имању зв. „Пионир“ изградила комплексе грађевина у које је пренела возни парк са Таш-мајдана. За израду поменутих објеката и уређење овога имања Техничка дирекција је утрошила 4,500.000.— динара. На истом имању постојала је и циглана за израду и печење цигаља. Техничка дирекција је ову циглану уредила и оспособила за експлоатацију, те је у времену од 1934 до 1938 г. испекла преко 15 милиона комада цигаља, које је махом употребила за зидање својих грађевина.

Извршујући закон о именима места и улица и обележавању кућа бројевима, Техничка дирекција је, почев од 1931 г. па до данас, поставила таблице за кућне бројеве и мале таблице са именом улице на преко 20.000 зграда у 1.000 улица, што кошта 850.000.— динара.

За санитетску службу изграђене су грађевине: зграда за дезинфекциони завод на Булевару Франше Депереа, зграда за кафилерију на Карабурми и надзидана је и дозидана зграда породилишта у Средачкој улици.

Осим наведених објеката грађевинско-санитетске природе, сваке године су подизане по појединим парцелама на Новом гробљу нове гробнице и до данас је подигнуто: у аркадама 21 гробница; у алеји великана 23 гробница; 2019 гробница првог реда; 2328 гробница другог реда и 1.101 гробница трећег реда, укупно 4.492 гробнице.

За савремено уређење пожарних екипа и брзу помоћ грађанима у случају пожара израђена је модерна грађевина за пожарну централу на углу Хартвигове и Битољске улице.

Ради смештаја установа о којима се Општина по специјалним обавезама стара, Техничка дирекција је подигла за потребе Управе града Београда, њене квартове и жандармеријске станице, нове зграде: у Мишарској улици за смештај I кварта, на општинском имању „Пробирница“ за смештај XII кварта и велосипедског одреда и у Јајинцима за смештај XVI кварта. Осим ових објеката за полицијску службу Техничка дирекција је подигла у кругу старе зграде Управе града Београда нову зграду за притвор криваца и нову зграду за притвор криваца Првостепеног суда.

Доласком данашње општинске управе продужена је и појачана грађевинска делатност Техничке дирекције. Општина је купила од Државне хипотекарне банке три велике зграде, које је, по претходној техничкој адаптацији

употребила за смештај својих канцеларија и установа. Те су зграде: у Кнегиње Персиде улици, раније „Санаторијум Живковић”, у који је смештена градска поликлиника, станица за брзу помоћ и Дирекција за социјално и здравствено старање; зграда на углу улице Кнегиње Љубице и Обилаћевог венца, у коју су смештени Административни, Културни (са библиотеком и музејом) и правни отсек, и зграда на углу Доситејеве и Господар Јевремове улице, у коју је смештено Судско одељење.

Социјално санитетске потребе својих грађана Техничка дирекција је задовољила израдом угледне амбуланте за кожне и венеричне болести у улици Ђорђа Вашингтона, снабдевши је најновијим техничким апаратима.

На Новом гробљу, поред већ израђене монументалне ограде испред Француског војничког гробља и подигнуте нове зграде за мртвачницу, прошле године израђена је нова зграда за капелу са мртвачницом за Јевреје Ешкенаског реда, а у раније подигнутој новој згради за мртвачницу уведена је најмодернија инсталација за хлађење лешева.

Техничка дирекција подигла је даље четири нове школске зграде на Дедињу, Бановом Брду, Западном Врачару и Топчидерском венцу, а извршила је и надзиђивање спрата на постојећој школској згради на Топчидерском брду и дозиђивање крила уз постојећу зграду у Малом Мокром Лугу.

Основна школа „Матија Бан” на Бановом Брду

Садашња општинска управа, преко Техничке дирекције, успела је да расели становнике бесправно подигнуте насеља „Јатаган Мале” дајући им новчану помоћ за сеобу и пренос употребљивог грађевинског материјала.

Грађевинско уређење општинског имања у Панчевачком риту изазвало је подизање економских зграда на општинском имању, зв. „Рева”, од којих се сада подиже модеран краварник. Исто тако у Панчевачком риту Техничка дирекција је подигла зграде за прераду и сушење црева и кожа, те је на овај начин дислоцирала из вароши овај посао.

У жељи за решењем станбеног питања економско слабијих грађана, Техничка дирекција је приступила грађењу малих јевтиних

станова на општинском имању на Северном булевару и подигла је 20 нових зграда са 114 станова различитих типова, снабдевши их све са модерним инсталацијама. Вредност ових грађевина износи 4 милиона динара. Нешто ниже на Северном булевару у изградњи је нова зграда за смештај напуштене деце и незбринутих стараца, за коју је до сада потрошено 24 милиона динара.

Гро остале грађевинске делатности Београда за последње две деценије био је, — ако се за тренутак не говори о делатности државе, — у приватним рукама. Према табели 2 види се да је у приватне зграде за две деценије у Београду утрошено 3,8 милијарди динара, цифра која је сигурно много већа због тога што је пријављено да ће зграде коштати 3,8 милијарди динара, међутим, познато је да зграде увек више коштају но што се пријави. Техничка дирекција је посредно утицала на њихово изграђивање преко свог Грађевинског одељка, који је водио контролу и евиденцију свих новоподигнутих зграда и путем свог Грађевинског одбора, који је одобравао поднете планове и давао дозволе за усељавање.

Послератна приватна делатност показује огроман напредак. Табела 2 најбоље сведочи о томе и из ње се даду извући многи интересантни подаци.

Две најјаче грађевинске сезоне у Београду биле су 1927 и 1932 год. Цена зидања по м² кретала се овако:

1923 године стајао је 1 м² зидања око 1.740.— динара

1927 године стајао је 1 м² зидања око 1.100.— динара

1932 године стајао је 1 м² зидања око 900.— динара

1934 године стајао је 1 м² зидања око 800.— динара

1937 године стајао је 1 м² зидања око 700.— динара

Број одобрених планова у

1932 години био је 924

1933 години био је 815

1934 години био је 1.000

1935 години био је 1.100

1936 години био је 895

1937 години био је 836

1938 години био је 958

Број реферата за бесправно зидање износио је:

1932 године 1.180

1933 године 1.334

1934 године 919

1935 године 717

1936 године 644

1937 године 485

1938 године 407

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Број порушених зграда по казнама у Ја-таган Мали износи 566. Према броју реферата за бесправно зидање види се да се оно доста смањује с обзиром на ефикасност службе.

*

Да би се пак радови и администрација Техничке дирекције могли спроводити по извесном плану, да би Београд имао извесне основе за своје изграђивање, требало је да се изради катастар Београда, а затим регулациони план са потребним уредбама и правилницима. Регулациони план са уредбама и правилницима је велико поглавље у раду Техничке дирекције, јер улази у ред мучних разматрања, по каткад лутања, тражења идеја, компоновања основа уз одмеравање материјалних способности Београда, заједно са честим променама у мишљењима разних општинских управа. Поред тога и сама држава својом изградњом мостова, железница, зграда итд., који махом нису подизани према првобитном плану Техничке дирекције, мењала је дотадање планове о уређењу Београда, па се наравно и основна идеја морала мењати. Ово је повлачило нове студије и нов утрошак времена. Осим овога, регулациони план, заступајући у главном опште интересе, често задире у приватне интересе, чији се носиоци буне због свог повређеног права, па је и због тога тешко било доћи до најцелисходнијег задовољења општих интереса.

Рад на катастру Београда започет је пре рата 1904 године под претседником Општине г. Костом Главинићем. Израда триангулације, тригонометриске и полигоне мреже, као база за сва детаљна снимања, извршена је на потпуно савременој основи. Радови су се развијали успешно све до 1912 год., када су услед ратова застали до 1918 год. Рат је много покварио и упропастио како елаборате тако и инструменте. Пошто је добила нове кредите, Општинска управа набавља инструменте и наставља рад.

Потреба да се што пре приступи изради новог регулационог плана Београда, — јер је стари план био уништен, а Општина није располагала ни са каквим ситуационим планом, — учинила је да се катастарски премер морао што пре завршити да би се добио један ситуациони план Београда и околине, на основу кога би се могло приступити изради програма за конкурс новог регулационог плана. Тек пошто је задовољена потреба за конкурс регулационог плана, наставља се опет на даљем катастарском премеру. Међутим, од 1924 до 1929 г. више се посвећује пажње разради новог регулационог плана, коју врши једна комисија, а на основу одобреног генералног плана, него разради самог катастра. Како је до бро пословање у катастру, због застоја у пословима, било доведено у питање, то је 1931 год. образована стална катастарска комисија

од претставника Министарства финансија, начелника војно-географског института, начелника Министарства правде и претставника Београдске општине са задатком да до краја 1933 год. изради катастарски премер Београда. И већ 1934 године појављује се први нови катастарски планови које је комисија, са стручним особљем, израдила. По завршетку радова, Катастарски одсек Техничке дирекције, према једном министровом овлашћењу, прима даље одржавање катастра и под контролом Министарства финансија наставља рад на излагању катастарског операта и преко одређених судија Министарства правде расправља све приватно-правне односе. Израда новог катастра Београда у 1932, 1933 и 1934 г. кошта преко 7,5 милиона. По свршетку овог посла, — који је од највеће важности, како за техничке послове самога развића града тако и за чисто фискалне интересе државе и општине, — приступило се разради регулационог плана. Катастар је врло обиман посао. За двадесет година извршено је само преко 35.000 промена власништва, што излази да је готово свако имање у Београду променило свога власника, јер Београд има око 33.000 парцела, — наравно да извесна имања у ствари нису мењала власника, али су зато друга по неколико пута то учинила.

Регулација Београда, — која датира из 1886 г., о којој је тада водило рачуна Министарство грађевина, — тек је 1892 г. уступљена на старање Београдској општини. Први план важи и даље (са допунама већег обима у г. 1906 за делове Источног Врачара, Палилуле и Дорћола), наравно са разним изменама и допунама за све делове града. Све до 1924 г. ова је регулација била у важности, а тада је — на основу расписаног конкурса, а затим на основу одлука једне комисије састављене од стручњака и заинтересованих надлештава — израђен један регулациони план и то за део Београда око 3.000 ха; тај је план доцније допуњен за Сењак, Топчидерско Брдо, Бањичко Брдо, Пашино Брдо, Вождовац и Чукарицу, наравно са извесним изменама и допунама у доцнијим годинама, као што је то учињено и са првобитним генералним планом из 1924 г. за ужи реон Београда.

У г. 1929, па доцније и у 1935, шири се атар Београда на рачун суседних сеоских општина обухватајући у исто време и атар Општине Земун и стога се увиђа да је потребно израдити нови регулациони план за тако проширени атар, а нарочито планове Београда и Земуну везати. У томе смислу чине се разни покушаји.

А и Земун, док је био самостална општина, израдио је један регулациони план и за инундациони терен на левој обали Саве као и коректуру свога регулационог плана како ужег тако и ширег реона, али се до сада није могла још дефинитивно утврдити регулација

ових крајева. Претходно је требало имати добре ситуационе планове свих размера како би се могла имати што прегледнија скица, па према томе и идејна скица регулације.

Најзад ни питање железничког саобраћаја у Београду и околини није ни до данас могло наћи своје решење, јер су исти планови често мењани од стране надлежног Министарства; тако се и питање железничког чвора око Београда одлагало из године у годину. Најзад се увидело да се за израду регулационог плана Београда, мора једном дефинитивно приступити решењу железничког саобраћаја око Београда, па је састављена једна комисија на иницијативу ове општинске управе, а у сагласности са свима надлежним министарствима, која има да изради програм за идући конкурс, који ће се расписати за израду и решење железничког и воденог саобраћаја око Београда све у вези са регулацијом Београда и регулацијом околних празних терена на обалама река Саве и Дунава а у границама атара Општине града Београда.

У Техничкој дирекцији већ су расписивана три конкурса за уређење Београда. У 1922 години расписан је међународни конкурс за израду Генералног плана Београда и издато само на награде 749.000.— динара (без жирија). Доцније је једна засебно плаћена комисија, на основу идеја добивених из конкурса, израдила генерални план, који је одобрен, 1924 год. У 1930 г. расписан је конкурс за Теразијску терасу, који је коштао 135.000.— динара. У 1937 г. расписан је међународни натечај (конкурс) за израду скица за уређење и архитектонску обраду зграда на тргу Кнежев споменик. За овај конкурс издато је 210.000.— динара.

Катастарски отсек у Техничкој дирекцији има још много да ради. Коректура данашњег регулационог и нивелационог плана, регулација целокупног атара Београдског, расписивање конкурса за железнички чвор и за регулацију

леве обале Саве, спада само у неколико већих задатака који чекају на рад у Техничкој дирекцији. А тек после овога се може очекивати правилно развиће и изградња Београда и његов напредак.

Техничка дирекција, према пропису § 114 Грађевинског закона, стара се и о свима грађевинско-правним обавезама које проистичу из овога Закона, на основу кога Општина намеће појединим градилиштима разне сервитуде. У 1935 години основан је при Техничкој дирекцији засебан отсек који води евиденцију о овим обавезама и до данас је уписано преко 3.850 таквих обавеза.

Садашња општинска управа ради врло много на техничком уређењу Београда. Једна од најзначајнијих мера је и уговор склопљен са Данском групом крајем 1937 г. о насипању терена на левој обали Саве заједно са осигурањем обале. Група је дужна да све радове заврши до 1 октобра 1940 г. Вредност радова биће 30 милиона динара; сви радови се изводе под непосредним надзором Техничке дирекције, која има свог надзорног инжењера на градилишту. Овим великим радовима биће омогућено да се подизање Београда ускоро пребази и на леву обалу Саве.

*

Из горњег излагања се види колико је Београдска општина допринела изградњи Београда за последње две деценије. Како технички послови остављају увек видљиве трагове, најбољи доказ о њеном пословању су сами технички објекти који данас постоје у нашој престоници и који јој дају ранг светске вароши. Техничка дирекција је свесна да је то само добар почетак великог посла на подизању нашег лепог Београда.

Средно:

Арх. Драгомир М. Појовић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Национална улога градова

Чланак који доносимо претставља увод једног важног извештаја поднетог Претседнику Републике С.А.Д. г. Рузвелту од стране америчког Урбанистичког комитета. Иначе сам извештај врло је велики, илустрован плановима и дијаграмима и претставља први званични рад у Сједињеним Државама који се тиче градова, њихове улоге, њиховог постанка и функционисања. Уосталом то је и први званични рад ове врсте у свету. У неколико чланака изнећемо најглавније делове овог извештаја, чији је значај врло замашан и поучан.

I

Наша нација, каже се у извештају, почива на заједници интереса разних врста занимања. Дужност је владе да испитује недостатке, били они на селу или у граду, са гледишта националног и да доприноси, кад је то могуће, решењу ових питања, посматрајући их не са гледишта сеоског или градског, већ сматрајући их пре свега као америчке проблеме, као сметње за остварање америчких идеала.

У истини град и село имају очигледно опречне и дивергентне интересе. Становник села може бити пољопривредни радник, фармер, мали сопственик земље слободне од задужења или поседник каквог великог поседа. Има такође сопственика великих хипотекарних кредита на обрадивим земљиштима. Становник града може бити радник, са белом крагном или без, мали пословни човек, велики пословни човек или моћан индустријалац. Посматрајући са те тачке гледишта, интереси фармера као таквих нису више исти са интересима становника града као таквих. То је чињеница која битно и природно доприноси учвршћивању националне кохезије и стварању у целој републици солидног националног интереса, заснованог на лојалности и гордости.

Савремена нација има у својим градовима центар у коме се у великој мери изграђује оно што може сачињавати какву претњу или лепо обећање за опстанак народа. Ако испитамо немире који су у току последњих година утицали на народну енергију и народни карактер, констатоваћемо пре свега да је град постао један од темеља народне економије и да он претставља такође један од њених битних проблема.

Кад Америка опада или напредује према наизменичним периодама криза и просперитета, најтамнија сенка економске несигурности пада на градове. Јер, ту наше индустријализовано друштво има свој арсенал и ту се налази нервни центар сложеног и осетљивог механизма наше трговачке делатности. У 1935 години једна петина од укупног броја лица која су примала помоћ живела је у десет наших највећих градова. Изложен увек незапослености и лишен резерви које постоје на селу у погледу стана и хране, градски радник је озбиљно хендикепиран у борби за опстанак.

У времену националне депресије дужност помагања и подизања не пада на једну изоловану општину или један део нације, већ на целу нацију. Федерална влада морала је да прими на себе највећи део издатака на помоћи како у граду тако и на селу; она је морала да помаже јавне радове у градским центрима и чак да подупре дефицителне општинске финансије.

Од милијарди долара употребљених на помагање незапослених у виду јавних радова у току периода 1933 до 1936 године, знатан проценат био је дат од стране федералне владе.

Данас, нација треба да извршује не само мисију помагања и подизања, већ такође и реконструкцију, — нашло се да је и то дужност федералне владе. Пошто јој је ова дужност потврђена прописима и одлукама највиших судова земље, она је израдила један пољопривредни и фискални план социјалне сигурности и рационализације радног уговора, који је нарочито одређен да умањи несигурност масе градских радника и тим самим нестабилност система производње и потрошње народне, који почива добоим делом на њиховом благостању и просперитету.

Нација је мудро почела да се стара о чувању својих људских и социјалних извора исто тако као што се стара о чувању својих физичких извора у води, земљи и минералима. На ове људске и друштвене изворе утичу не само услови сеоског живота, који су до пре тридесет година вршили предоминантан утицај на целокупни живот земље, већ и услови градског живота који такође данас на њих утичу.

С тога, узимајући у разматрање градски проблем ми не сматрамо да он интересује само град, већ сматрамо да је он проблем и фармера, тиме што је то проблем који интересује

www.целу америчку нацију. Са гледишта најбољег и најефективнијег искоришћавања наших националних извора, наше градске заједнице претстављају потенцијал велике вредности и ми треба да испитамо, са гледишта националног просперитета, како их можемо помоћи најефикасније у њиховом развоју.

Испитујући ствари олако, могуће је наћи сукобе интереса између градског и сеоског становништва, супротне начине производње, различита тражења у производима за потрошњу, различито радно време и награде, различите начине и ниво живота. Али, кад се чињенице испитују дуже и са једне више тачке, констатије се да су њихови интереси заједнички, узајамни и зависни једни од других.

И становници града и становници села посматрају са истим немиром огромну сложеност савременог живота и ковитлац догађаја у којима живимо. И једни и други боре се са строховитим проблемима које ствара модерна технологија, а који нису само механичке природе, већ имају велики значај социјални и политички. Модерна цивилизација намеће нове начине живљења како у граду, тако и на селу. Она ослобађа нове енергије и ствара нове методе које утичу знатно и разноврсно на: породицу, школу, пијацу, цркву и владу. Увођење у акцију нових енергија и потребно увођење нових начина живљења сачињавају једну повољну околност и једну обавезу и за град и за село. Проширење и организација наставе, прилагођавање забава и задовољстава, организовање како економских тако и културних и духовних снага, сви су ови проблеми заједнички и становнику града и становнику села. Начини прилагођавања које непрестано изискује савремени живот имају више сличних тачака него различитости између градских и сеоских заједница. Заједнички проблем који им се поставља није само питање различите густине насељености и врсте занимања, као што изгледа на први поглед, већ проблем одређеног и здравог живота. И ова заједница интереса, ова заједничка борба за одржање радости и сигурности у условима модерног живота, тај заједнички ризик коме су изложени кад је у изгледу један свет са новим доуштвеним уређењем, то претставља везе које спајају амерички народ у једну неразлучиву заједницу.

Градским и сеоским заједницама постављају се многобројни заједнички економски проблеми. Код једних и код других постоји опадање својине уопште, било да се ради о земљи или о кућама за становање. У нашим пољопривредним заједницама власништво земље од стране оних који је обрађују у опадању је, а исто тако у великим градовима број оних који су власници својих кућа достигао је максимум или је у опадању. У неким густо насељеним крајевима скоро и нема више људи који су власници својих кућа. Тако се и град-

ским и сеоским заједницама поставља проблем пристојног становања. У градовима се поставља питање нездравих станова, а на селима постоји велики број станова који су далеко од тога да испуњавају услове који омогућују пристојан живот. И једнима и другима поставља се проблем реда, здравља, јавне помоћи, наставе и подржавање демократског начина управљања у комуналном животу.

Механизација је створила велике фабрике и технологија је снажно повећала принос земље. Али, индиректна последица тога била је прворазредни утицај машине на начин живота у варошима, док је на селу машина повећала принос пољопривредног рада умањујући у исто време вредност његове продукције. Из тога излази да човек са села и онај из града посматрају са неком мешавином дивљења и страха ту машину, која је повећавајући њихову снагу умањили њихову безбедност.

На селу и у граду подједнако се поставља проблем успешног преговарања са великим индустријским организацијама. Фармер сусреће овај проблем чим жели да купује или да прода, купујући стварно оно што он троши и продајући стварно оно што он производи за потрошњу других. На коју год страну да се окрене, фармер се налази пред индустријским дивовима модерне Америке, произвођачима и пољавцима машина и робе, против којих он треба да стави своју интелигенцију и своју економску снагу. Исто тако, варошки радник сусреће у својој борби за надницу, радно време и услове рада, и одожавање своје куповне моћи, организације огромне снаге. Мали пословни човек је на сличан начин стављен у борбени ред. Сељак је често пута испробао вредност удружења прилагођених његовом начину живота, а исти је случај био и са радником и малим пословним човеком. Благодарети овим удружењима они се могу понети са другим организацијама и извући често извесне користи.

Варош је често изгледала као да доводи до очајања Америку, али у другим тренутцима она је изгледала да је нада нације, бојно поље демократије. Очигледно је да ће у будуће на судбину нације вршити дубок утицај градови, који састоје две тачке њеног становништва и њеног богатства.

Постоји слобода развоја у усамљености и широком поостранству, али постоји исто тако слобода градског живота са тако разноврсним изгледима, где сваки може наћи оно што му одговара. Постоји демократија код оних који живе раштркани, у малом броју, али постоји такође демократија у густој гомили са њеним животним импулсима и њеном упорношћу да за себе тражи правично учешће у тековинама наше цивилизације. Постоји једна оплођавајућа и стваралачка сила у богатом земљишту пространих поља, али има исто тако плодности и стваралачке снаге у индустријским,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

уметничким и индивидуалним манифестацијама које изишчу из варошке калдрме и пењу се ка небу.

Не може се нашим градовима пребацити декаденција, већ им се може пребацити претерана виталност која крчи себи пут пре под утицајем страховитог притиска поплава него ли суша. Град је у исто време терен за игру и велико бојно поље нације, у исто време злогласан центар људи који воле узбудљива задовољства и прашњива арена, каткад зажарена и често пута пуна грмљавине, у којој се развијају индустријски сукоби. Градови треба да обележе границе, неизвесне и покретљиве, између задовољства и порока; не само за своје становнике, већ такође и за неке од својих посетилаца. На градовима је да настану да повуку границу између реда и правде у тешким индустријским сукобима. Само на ова два проблема неколико влада је пало.

Ако актива једне индустријске и градске цивилизације не пада увек тако јасно у очи као њена пасива, то никако не значи да нација не извлачи битне користи од јако специјализираних активности вароши, преимућства од груписања, јако изражене производне енергије, од развоја научних центара, медицинских, васпитних, проналазачких, верских, од подизања уметничког и културног нивоа.

Може се запитати да ли је национална влада посветила довољно пажње извесним проблемима који интересују специјално становнике градова, а који су заједнички свима, као што је урадила за фармере, на интервенцију одељења за агрикултуру и циљ ове анкете је да укаже на извесне градске проблеме који интересују целу нацију и у којима национална влада може ефикасно да интервенише. Није ствар владе Сједињених држава да узима на себе задаћу да решава чисто локалне проблеме, исто онако као што ни локалне владе не могу узимати на себе одговорност да решавају националне проблеме. Ипак, влада Сједињених држава не може остати равнодушна према судбини Американаца који живе у заједници, само зато што они живе у месту које се зове „варош”. Хигијена, васпитање, становање, услови рада и живота, економска безбедност, једном речи благостање уопште свих грађана тичу се свих Американаца, у колико спадају у ресор федералне власти и у колико чине део њених дужности по уставу.

У извештају који подноси г. Рузвелту Национал Ресурс Комити, на основу извештаја свога градског комитета набраја факторе градског живота и призива пажњу нације на један интересантан низ сложених питања која подразумевају тежње градског становништва, начине градског и сеоског живота, централизацију и децентрализацију индустријску, градове-моделе, уређење градова и становање, развијање градова, саобраћајна сретства, поли-

тику са теренима, градску управу, савез градова и однос између федералне владе и града.

Ако испитамо све елементе градског живота, констатоваћемо да је национална еволуција, у току последњих десетина година довела до неочекиваних промена које су јако утицале на целокупни живот нације. Те промене су следеће.

1. Извршена је јасно изражена промена у стању нације, чије је становништво, изразито сеоско, постало градско; та је еволуција била тако брза, да је она без преседана у историји света. Број градова који је 1790 износио свега пола тудета попео се у 1930 години на 3.165. Градско становништво износило је 1790 године 3%; попело се у 1830 на 7%; у 1880 на 26% и у 1930 на 56%. Породица је постала малобројнија, а број одраслих особа знатно већи. Уместо да сачувају довољан проценат рађања за своје обнављање, амерички градови морају се обраћати селу. Стање данашњег сеоског живота условљава, дакле, градски живот сутрашњице.

Низак ниво сеоског живота не интересује само наше аграрне крајеве, већ и наше градове и целу нацију. Ако не буду предузете какве мере да се ово стање измени, чињеница, да је половина становника само кираџија на својим фармама, довешће до стварања једне зависне класе људи који ће трпети од истих економских незгода као и варошки занатлија кад је фабрика заменила домаћу радиност и кад је машина заменила ручни рад.

2. Лака покретљивост која је иступила услед употребе паре, електрицитета и мотора са унутрашњим сагоревањем довела је до феноменалног развоја градова. Брза градска и међуградска саобраћајна сретства донела су градску миграцију и довела до стварања насеља која су заменила градове у правом смислу речи и претстављају у овом часу територијалне целине на којима се развија градски живот. У 1930 скоро половина лица, 45% од целокупног становништва, боравила су у 96 насеља, од којих је свако имало најмање 100.000 становника. Ових 96 насеља имају у својим великим централним градовима 37,814.000 становника, док су 17 милиона лица постали становници предграђа.

3. Урбанизација је довела не само до концентрације становништва, већ такође до концентрације предузећа по градовима, по насељима, градовима-сателитима и по индустријским крајевима. Земља има више од 3000 покрајина од којих су 155, у којима се налазе највећи градови, садржавале у 1929 години 74% од целокупног броја запослених у индустрији, 81% свих плаћених чиновника, 65% свих индустријских предузећа и 80% вредности производње. Око 40% целокупне поште долази из 13 највећих градова. Покрајине у којима се налази 11 највећих градова земље учествовале су са више од половином у трговини

на велико, док су 93 града са више од 100.000 становника учествовали са три четвртине.

4. Ова значајна активност града дубоко задира у живот и опстанак нације и неизбежно је да се развијају установе, удружења и органи који управљају друштвеним животом да би олакшали и регулисали градски живот, ако ништа друго да спрече милионе гамижужних бића да газе једни преко других у грозници свакодневног рада.

Посматрајући само владу, која је један од органа који регулишу живот у градовима, констатујемо да док се број градова удвостручио а градско становништво утростручило од 1890 године, буџети и обавезе плаћања градских управа још брже су се повећавали, и издатцима су се од 1915 године утростручили.

За функционисање најважнијих градских служби, без којих би наши градови били у немогућности да живе, градске управе у овом моменту запославају 1,250,000 лица, што представља трећину целокупног броја јавних службеника. Градске управе трошиле су у 1932 години 4 милијарде 250 милиона долара годишње, што представља трећину управних трошкова земље и скоро једну дванаестину националног дехота. Државе и федерална влада у истој мери ангажовале су се у делатностима које интересују градске проблеме. У Вашингтону око 70 бироа и федералних департамана запослени су разним градским службама. Федерална влада званично је признала свој део одговорности у погледу градских проблема на тај начин што је покренула ову анкету о улози градске заједнице у народној економији.

Треба истаћи и изразити жаљење због следеће чињенице: док се градови увећавају у погледу становништва и док проблеми који су са тим у вези постају све сложенији, обавештења са којима се у том погледу располаже све су малобројнија.

ПРОБЛЕМИ КОЈИ СЕ ПОСТАВЉАЈУ

Важно је испитати извесне проблеме који се постављају у погледу градских заједница и пронаћи пут којим треба ићи и који се намеће у свакој прилици.

1. Најочигледније неједнакости у погледу извора и богатства срећу се у градској заједници. У односу на своје богате суграђане, сиромашни су сиромашнији у градовима него на другим местима, и поред подизања нивоа живота градског радника. Широко распрострањено сиромаштво, периодична незапосленост и несигурност угрожавају куповну моћ, а без куповне моћи код широких маса, наша градска индустрија и наша економија, заснована на масовној производњи, не могу функционисати како треба.

2. Један од карактеристичних економских проблема који нам се поставља, јесте веза између различитих индустрија наших градских

заједница. Често се дешава да се одлука о стварању једне индустрије заснива на простом тражењу неког приватног предузећа или на жељи једне општине да повећа своју индустријску активност, без обзира на одјек који ће то имати на локалну индустријску структуру. Извесна места су, помоћу субвенција, помоћу пореских ослобођења и давања бесплатних терена привукла различита предузећа, која се нису слагала са осталом индустријом општине, што је пре или доцније доводило до дезорганизације целе индустрије. Под таквим условима неуравнотежености немогуће је остварити запослење максимума радне снаге за ону количину рада која стоји на расположењу и свети на минимум сезонске периодичне промене у скупним издатцима општине. Уместо тога долази до промена у приливу радне снаге, до повећања издатака за незапослене, до нижих надница, до смањења куповне моћи, до недостатка зараде, до великих издатака за помаћи, до заостатака у плаћању порезе и до дефицита код општинских служби.

3. Брзо застаревање планова и грађевина је други проблем који је амерички град имао да решава. У врло кратком размаку времена села су постала вароши, вароши су постале градови, а градови су се претворили у метрополе у којима су куће од цигала замениле дрво, где су хотели са апартманима заменили станове, у којима су простране зграде подешене за канцеларије замениле дућане, где су крчме постале велики хотели и где су првобитни небодери претворени у колосе облакодера. Насупрот томе извесни градови постали су пушта места и жалосни градови-фантоми. Америка се развила, али она је исто тако и много оштећена и ми налазимо данас трагове тога оштећења у многим опустошеним крајевима.

4. Конкурентска транспортна сретства имала су врло велики утицај на распоред градова на територији нације. Постављене првобитно поред природних водених путева, те вароши су гледале како се у времену изградње канала подижу градови поред нових пловних путева. Са доласком жељезнице, ови градови поред канала познали су са своје стране такође исту несрећну судбину. Тада је настало такмичење жељезница и градови су почели поново да конкуришу једни другом додељујући претеране субвенције и пореска ослобођења која су представљала права самоубиства. Тај процес још није завршен. Камион и аутобус ушли су давно у борбу, а сад и авион почиње да врши утицај на распоред наших градских центара и на изглед и на планове наших вароши.

5. Невероватан развој градова праћен је био неконтролисаним спекулацијом и најфантасичнијим бучним пословима са непокретностима, што је донело велике добити за једне а трагичне губитке за друге, а који су наро-

чито коштали заједницу, услед извлачења добара испод удара опорезовања; то се извело у таквој једној размери да је економска ситуација целокупне нације била тиме захваћена. Не може се писати историја садашње индустријске депресије, а да се не помене нездрава улога коју су у погледу непокретности играли финансиски послови и спекулација, који су у извесним моментима постојали чиста коцка. Проблем који нам се сад поставља састоји се у томе, да се дође до једне рационалне политике са непокретностима, која ће допустити сопственицима и онима који зидају да искоришћују земљиште правично и целисходно, али која ће сузбити облике спекулација који се показују поражавајући за свет који улаже новац и плаћа таксе.

6. Проблем становања у градовима је један од најтрновитијих проблема којим се земља мора позабавити и он захтева најозбиљнију пажњу нације. Попис непокретних добара од 1934 године показао је да је више од једне шеститне од 1,500.000 станова по своме квалитету испод прописаних норми, да су четири петине станова изграђени од дрвета, да је трећина старија од тридесет година и да је велики део озбиљно руиниран. Узимајући чак и најразумније цифре, кирије су тако високе, да онемогућују многобројним породицама по градовима да дођу до стана ма и најгорег квалитета.

7. Народно здравље по градовима нарочито је компромитовано у запуштеним крајевима и међу категоријама становника које имају слабе приходе. Проенти обољевања и смртности већи су овде него код других, у погледу дечијих болести туберкулозе и поред задивљујућег проширења службе јавне градске хигијене. Бубре, дим, прљавштина и загађене воде су непријатељи градског живота, и поред храбрих званичних напора да се ова зла регулишу.

8. Са својом разноврсношћу покрета: етничких, верских и културних, варош је одлично уточиште великог броја личности различитих врста, чија имена сјаје на далеко у историји Америке. Али ова хетерогеност поставља граду извесне проблеме који спадају међу најтеже. Различити фактори и саставни делови градске привреде представљају висок ступањ специјализације и градски живот често је социјално разједињен и поред узајамне економске зависности. Пре се могу створити групе, класе или секције него једна заједница. Како спречити да ове сепаратистичке тежње не поцепалу цео град, његове групе становника, или чак његове породице, како амалгамисати све духовне активности, живе и различите и утврдити један позитиван програм заснован на споразуму и сарадњи, — то је један од проблема који се намеће у наредним годинама.

9. И ако су бесплатна основна и средња настава врло раширене у градовима, омлади-

на је врло често спречена да се користи вишом наставом, пошто у многим случајевима мора да иде да зарађује за издржавање породица. Стручна и шегртска настава још су сакате, мада је већ много учињено у томе погледу.

10. Преступи омладине, организован злочин и трговачке преваре су рак ране градова. Ниједна од наших реформи у области криминалног правосуђа није успела да срећно реши ове неодложне градске проблеме.

11. Јавне општинске финансије представљају други један проблем великих размера. У току последње кризе, градови који су давали милионе државној каси били су принуђени да траже финансиску помоћ. Интересантно је истаћи да велики градови као, Њујорк, Чикаго, Бостон и Детроит имају буџете веће од буџета државе у којој се налазе. Проблем општинских финансија компликује се све више услед све већих намета федералних и државних, који треба да подмире трошкове нових државних служби, као што је социјално осигурање и јавни радови, који се изводе у великим размерама.

12. Друга једна дужност, која је једна од најсложенијих међу онима које падају на град, јесте прилагођавање традиционалног простирања његових надлежности. И поред његовог првокласног значаја, који је све већи, као главног органа контроле јавних служби и колективитета, амерички град је још и законити орган виших власти, подређен њиховој вољи за извршење и најмањих акта.

13. Скуп независних државних јединица које се узајамно тару, одговарао је једном сесоском друштву, али не и крајевима са великим центрима и њиховим предграђима. На име, наш град и административни живот не воде често пута рачуна о границама државним. Двадесет два наша округа са великим градовима, који у себи имају 26 милиона становника или једну петину целокупног нашег становништва, прелазе границе појединих држава и траже за извесне домене пространију сарадњу, него што је сада, између појединих држава са федералном влашћу.

14. Ми смо направили значајне техничке напретке у погледу општинске управе и већ дуго година развијамо знања, таленат и техничка знања наших општинских чиновника од каријере. Али ми се још срећемо по нашим градовима са систематским повредама закона о јавној служби, са неодговорним политичким мешањем и са званичном толеранцијом сумњивих административних поступака.

Све скупа, наши су градови били занемарени много више него ма која друга важна област нашег народног живота. Било да се то припише заузетости наших најбољих снага око захтева наше трговине и индустрије, или којих других хитних захтева националне политике, очигледно је да Америка треба да се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

отресе упорне равнодушности коју је показивала према политици и управи у нашим градовима и да поведе рачуна о месту које градске заједнице заузимају у народној економији.

САВЕТИ:

Национал Ресурс Комити усвојио је у принципу следеће главне сугестије урбанистичког комитета које су у стању да реше ове проблеме.

1. Пошто се најхитнији и најтежи проблеми који се постављају градовима не могу решити пре но што се реши основно питање довољних и стабилних прихода, комитет инсистира да се још у јачој мери наставе напори које су учинили влада, индустрија и радништво, да се подигне ниво породичних прихода и да се повећа економска стабилност. Он инсистира такође на томе да Сједињене државе простудирају проблеме градских територија које су хронично у кризи и да интервенишу у тим питањима.

2. Федерална влада требала би да настави своју политику сарадње и подршке свих мера социјалног карактера које предузимају градске заједнице, подразумевајући ту помагање сиротиње, незапосленост, спречавање и контролу злочина, употребу слободног времена и културну делатност. Пошто питање незапослености добија данас национални карактер, потребно је учешће савезне владе у погледу сузбијања незапослености и да стално помагање незапослених буде осигурано уз сарадњу државних органа и општинских власти. У циљу да се боље спреми будући становник града, одрастао на селу и да би се задовољила оправдана тражења сеоских крајева, комитет препоручује да се оствари највећа могућа једнакост између села и града, како у погледу материјалном тако и у колтурном.

3. У делокругу једног одговарајућег савезног бироа треба установити једно одељење које ће за градове вршити службу сличну оној коју пољопривредно одељење обавља за сеоска насеља.

Један „клиринг“ градских информација требао би да се оствари у бироу за попис становништва; он би вршио централизацију свих информација које се односе на градска насеља, а које би сакупљала разна државна одељења и приватне организације које уливају поверење.

Централна статистика требало би да обрати нарочиту пажњу на недовољност информација које се имају у погледу градова и на несавршеност метода које се употребљавају при њиховом скупљању и да испита могућност да се састави један програм за установљавање сталне статистике која ће прикупљати податке од велике важности као: место рада, место становања и све остале информације, важне

исто тако као и оне које се односе на запосленост или на незапосленост.

Потребна је брза и дубока студија метода и најбоље административне технике да би се обезбедила боља сарадња између савезних делатности у градским насељима и да би се побољшала и олакшала сарадња између градова и савезне владе.

4. Комитет препоручује да се предвиди законодавство које ће се примењивати нарочито за време периода економске кризе и стварање једне савезне кредитне дирекције, која ће давати зајмове и помоћи уз одговарајуће законске гаранције, локалним владама за извођење јавних радова (подразумевајући ту изградњу станова), оснивање јавних предузећа, куповину терена и за све друге сличне издатке. С друге стране комитет сматра да у време просперитета издатци савезне владе у градовима треба да су сведени на минимум.

5. Комитет препоручује да:

Конгрес створи једну сталну савезну власт за јавне радове која ће се директно старати о утврђивању и извођењу једног детаљног програма јавних радова који ће обухватити целу државу и о развијању духа сарадње, у погледу организације јавних радова, између савезних власти, држава и самоуправа.

6. Даље Комитет препоручује да се усвоји таква национална политика која ће средњим класама дати нове станове са минимумом удобности и то путем задругарских предузећа, у којима ће бити заступљене савезне власти, поједине државе, самоуправне власти и приватна предузећа. Савезна влада и владе појединих држава требало би да укажу финансиску помоћ самоуправама, водећи рачуна о локалним потребама, а под условом да постоји генерални план вароши и програм становања који одговара потребама. Ова политика треба да је схваћена тако, да потпомаже приватну иницијативу, да води рачуна о локалним приликама и да повери контролу, сем у изузетним случајевима, самоуправним властима, да би се уклонили градски нездрави станови.

7. Сваки стални савезни урбанистички Уред, треба да се, између осталог, стара да испуњава следеће дужности у корист градских заједница:

а) Да указује подршку и своју сарадњу урбанистичким уредима, државним, покрајинским и општинским.

б) Да се стара, да систематизује и да побољшава утврђивање програма далекосежних јавних радова у сарадњи са урбанистичким уредима државним, покрајинским и општинским.

в) да потпомаже општине и индустријске крајеве који се труде да систематски проучавају и израђују конструктивне планове ради стабиловања своје индустријске структуре.

г) да спрема у заједници са државним урбанистичким уредима и надлежним федералним уредима, велики општи план једног складног система саобраћаја, који треба да економски и социјално боље повеже градове и да обезбеди расподелу економских делатности.

д) да прави опсежне анкете о вероватном дејству проширења примене електричне енергије на урбанизацију.

У даљим тачкама комитет тражи сарадњу полиција појединих држава и препоручује како ће се извршити најбољи избор чиновништва потребног општинама.

ШТА СЕ МОЖЕ ОЧЕКИВАТИ:

Од напред предложених мера очекују се следећи резултати:

1. Побољшање услова за живот у граду и подизање нивоа живота. Не треба ипак губити из вида да важан део здравог националног програма претставља побољшање услова за живот у сеоским крајевима, одакле се у великој мери прилива градско становништво.

2. Уклањање свега што ружи град, а пре свега уклањање нездравих станова; извршујући ревизију наше листе права, треба у њу унети право на светлост, на ваздух, и на разоноду; појачати заштиту људског капитала у границама градских територија.

3. Боље познавање стања по градовима, где данас живи више од половине нашег становништва, постићи ће се њиховим пручавањем, организованом по једном државном плану, што у овом моменту недостаје, (ма да је потребна хигијена више него икад.

4. Биће омогућено да се боље организује оснивање и развој индустрије у градовима, студирајући дубље искоришћавање земљишта, индустријску организацију, фискалну политику, саобраћајну политику и политику енергије.

5. Мере предохране како општине тако и државе које треба да лече незапосленост и беспослицу. Политика мера предострожности општина и државе даће граду и нацији бољу могућност да се брзо позабави могућим променама у индустрији и спрече озбиљна задужења, која су у последње време изазвана новим и сложеним проблемима, насталим услед пројектованих јавних радова, услед мера закаснеле помоћи и услед конфликта судских и финансиских око фискалних и финансиских система.

Износ коштања задоцњења у току сличних криза не изражава се само издатцима у доларима, већ у паралисању потрошачке моћи града, у рагеркусијама од којих трпи цела нација, у очајању милиона људи, жена и деце, како у граду тако и на селу. Оно што је у области земљорадње нормална жетва, то је у граду резерва јавних кредита, јавних радова и организована помоћ, која је увек спремна да буде употребљена када дођу мршаве године.

С тим мерама комитет се нада да ће се омогућити просперитет и срећа милиона људи који станују у градовима, тесно везани за просперитет и срећу целе нације. Тако ће се омогућити, најзад, остварење жељеног типа града, који ће имати много ваздуха и сунца, комотне улице и слободне терене за забаву и који ће бити ослобођен данашњег саобраћајног загушења.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Књижевни додатак:

За своју туду

— Записи из прошлих дана —

(Наставак)

Код куће су деца већ била нестрпљива због мога изостанка и непрестано истрчавала пред капију, изгледајући ме. Кад се појавих иза угла, полетеше ми усусрет и за мало сви не попадасмо, колико су се отимали о мене. Било је то старо пријатељство, још из Београда, сад само обновљено и појачано. Увек су се боље слагали са мном него с Душком, јер је он био напрасит, а ја стрпљиво слушала све жалбе и изравнавала ситне зађевице.

Упадосмо сви заједно у собу с највећом галамом. Настаде претурање по креветима, гађање јастуцима, цика, урнебес. Ја сам, као и увек, предњачила.

— О, побогу, има ли још гдегод овако непослушне девојчице! — узвикну мајка ширећи руке немоћно. — Само док спава мир је у кући, иначе да се излуди од буке.

— Не може се човек љутити на њу, па она је право дете, — смејала се г-ђа Ема, милујући ме по коси.

Ове речи учинише више но све претње мајчине. Уозбиљих се одједном, јер ми се није допадало да ме сматрају за дете.

Осванула је недеља. Дан изванредан, топао и сунчан као летњи. Око десет изиђосмо да прошетамо и боље разгледамо варош. Одмах нам је пало у очи да свуда влада примерна чистоћа и поред множине коморциских кола и веома увећаног промета. Шетајући главном улицом наиђосмо на лепу јагодинску цркву. Мало повучена, као да се клони вреве и журбе која влада свуда окол, у осунчаној порти, стајала је лепо срезана, тиха и свечана. Свратисмо унутра. Било је дупке пуно. Народ је тражио утехе у молитви а мноштво свећа, упаљених за победу српске војске, нихало је свој ледујави пламен, одблескујући по зидовима и поплочаном поду. Припалисмо и ми свеће, помолисмо се и кретосмо даље, уступајући место другима. На излазу сретосмо неке познанике, Земунце.

Кад су наши прешли у Земун, сви Срби, Земунци, дочекали су их одушевљено, а кад су отступили, нису ни они смели сачекати по-

вратак Аустријанаца, већ су с нашом војском дошли у Београд. Људи су одмах ступили у ред добровољаца, а жене и децу оставили да деле нашу судбину до краја. Сад се и они повлаче с нама и стрепе од непријатељске силе.

Дивила сам се тим људима који су из патриотизма оставили домове и сву своју тековину и прешли онамо где их је срце вукло. Били су богати а сад трпе као и ми сви. Једва имају на шта да легну, а од средстава тек толико, да прехране децу.

Нисмо могли одбити гостољубиви позив, да свратимо мало и до њих. Ту се претресале старе успомене и подгревале наде да се што скорије вратимо као победници.

— Само да не одем кући оборене главе, па да ми се Швабе свете, — уздахнула је тетка Јулка, мајкина школска другарица.

— Не брине за то, — шалила се њена ујна, већ стара госпођа. — Ако дође до тога да се без наших враћамо, неће нам главе оставити.

Тако смо све ствари претресали с лаким хумором, који нам није дао да клонемо. Сву наду смо полагали у отсудну битку код Баграна.

Тога дана били смо позвати на ручак од стране наших домаћина, Бенешевих. Кад стигосмо кући већ је било постављено и само се још чекало на наш долазак, па да се седа за сто. Било је и друштва. Неколико младиха, Чеха, расправљало је с домаћином о политици.

Ручак је протекао у веома пријатном расположењу и ја сам била нарочито задовољна. Сад ме нико није заостављао, чак сам, у неку руку, била центар друштва. Како сам имала доста добар глас, сви су ме непрестано молили да певам. Природно је, да су песме биле увек патриотског карактера.

Млади Чеси сасвим озбиљно су се занимали са мном, називајући ме увек „госпођицом”, што ми се нарочито свиђало. У мислима сам се светила Рајку који ме је сматрао за дериште, неспособно за озбиљне разговоре.

Не знам да ли заиста постоји сугестија, но мора бити, да је има, јер осетих одједном онај тако познати поглед, иако сам била леђима окренута вратима. Освртох се и на своје највеће изненађење спазих Рајка. Стајао је на прагу и смешећи се салутирао. Изгледао је необично мио у том ставу.

Сви се обрадоваше новом госту, а нарочито Душко. Одмах се направи и за њега место за столом и уз чашу вина продужи разговор, жив и течан, о великим догађајима који су били на дневном реду. С десне стране седео ми је инжењер Јанез, а с леве Рајко, који је то место готово преотео од другог Чеха. Док је он објашњавао нешто осталима, ја продужих започети разговор с инжењером. Симпатични Чех причао ми је о стварима које ме ни најмање нису занимале, али сам га ја тако пажљиво слушала, да би се свако заклео да за мене не постоји ништа привлачније, него да сазнам како се меша бетон и колико је времена потребно док се та смеша стегне. Неколико пута сам се, чак, и насмејала на неке његове примедбе, иако без неког нарочитог разлога. Одмах сам осетила, и не гледајући тамо, срдити поглед Рајков. Но како ми је инат у крви, продужила сам још живљи разговор с Чехом. Кад се друштво нешто заговорило, окрете се Рајко нагло к мени и, погледавши ме љутито, рече француским језиком:

— Ви сте, заиста, право неваљало дерле!

Овог пута ми је прекипело. Одговорила сам му на истом језику, можда нешто мање правилном:

— Уопште нисам „дерле“, иако немам још шеснаест година, а још мање сам „неваљало дерле“, како ви мислите, можда зато што немам плаве очи.

Ја никад не бих смела ни помислити да говорим овакве ствари да је још неко из друштва говорио француски, овако, могли смо се свађати до миле воље.

Погледао ме је с чуђењем, као да ништа не схвата, па онда упита збуњен:

— О каквим то плавим очима говорите? Баш ништа не разумем.

— Није ми стало до тога, хоћете ли разумети или не, само не дозвољавам да ме називате „неваљалим дерлетом“. Јесте ли чули? — Ту сам мало јаче подигла глас, тако да мајка скрену пажњу на нас. Сасвим љубазно обрати се она мом саговорнику:

— Нисам знала, Рајко, да и ви говорите француски, а баш се радујем што се Нади пружио прилика да бар мало конверзира.

Разумљиво је, да није ни слутила какве је природе била наша „конверзација“.

Кад смо се после неколико часова растали, били смо опет бесни једно на друго. Из тог разлога ми је, вероватно, и стегао онако дивљачки руку приликом поздрављања. Како је остајао неколико дана службеним по-

словом у Јагодини, то су га позвали да опет дође, што је он радо обећао.

У понедељак смо почели сами кувати. Мене су испратили с корпом на пијацу, која се налазила сасвим близу куће. Успут сам сретала Београђанке, тако лепо одевене да се ни по чему не би могло рећи да су избеглице. И мени би жао неких хаљина које нисам могла понети. Кад смо бежали испред граната, нисам ни слутила да ћу туговати и због оваквих ситуација. Ружно је то од мене, знам, али зашто да сви буду боље обучени него ја?

Обиђох целу пијацу и накуповах свега што су ми рекли. Већ поумих да кренем кући, кад иза себе чух познат глас. Измакох мало и погледах искоса. Био је Рајко. Разговарао је живо, на само њему својствен начин, с неком госпођицом, витком и веома лепом.

Аха! Тако ли он зна? А мени синоћ пребацује и назива ме којекаквим именима због обичног разговора за столом, пред толиким друштвом. Онако разочарана, упутих се кући. Нисам прешла ни десетак метара, кад осетих како ме неко ухвати за руку. Знала сам ко је, али баш зато истргох љутито руку из његове.

— Јесам ли Вас уплашио, девојчице, упита умиљато.

Непоправим. Опет ме назива девојчицом, што ће рећи „дерлетом“ само у уљуднијем облику.

— Ни мало се нисам уплашила, — рекох пркосно.

— Верујем, верујем, само сам помислио тако пошто сте мало променили боју.

Била сам очајна, јер је то било истина и због тога понова „промених боју“.

— Зашто сте љути на мене, мила?

— Не зовем се Мила, већ Нада, — поправих га, — а на Вас нисам љута.

— Хоћу да Вам верујем на реч, али ми, у знак помирења, дозволите да Вам помогнем носити све то, — умиљаво се он.

Не могах се више љутити, јер ми беше смешан с оним понизним изразом на лицу. Великодушно му дозволих да понесе корпу.

Код куће сам помогла мало мајци око ручка, а кад би готово пођосмо сви да мало прошетамо до станице. Остајао нам је још читав сат до подне. Са мном је пошла и мала Мила, носећи у наручју своју лутку, чији су образи већ били сасвим умазани од многих пољубаца. Дечади су још од јутра дреждали на станици, очекујући возове с новим избеглицама.

— Ко ти је направио тако лепу лутку, Мила? — упита Рајко.

Мила поносито погледа у оно рашчупано чудовиште и рече задовољно:

— Моја Надица павила. Има и нос и ута и фе.

Он ме само погледа и насмеши се значајно. Била сам бесна на цео свет у том тренутку. Знала сам да ће ми се првом приликом потсмехнути због тога.

— А ви данас уопште не говорите француски? — примети мајка после дужег разговора.

— Истина је, ми то чинимо само у изузетним приликама, — одврати враголасто Рајко.

Свакако сам опет поцрвенела, јер ми рече француски, пецкајући ме:

— Топао дан, данас, зар не?

— Не налазим, заинатих се.

— Ето. Опет се Ви љутите, а ја говорим чисту истину. На пример, мени се све чини да смо у мају. Или не. О вама би се пре могло рећи да сте у априлу. Мај тек има да дође, је ли тако?

— Ви говорите у загонеткама које ја не умем да решавам.

— Објаснићу вам. Мислио сам на мај онако, симболично, на оно што он оличава, разумете ли сад?

Не разумем.

— Ето, и она се љути кад јој се каже да је...

Нисам му дозволила да изговори ту мрску реч, већ рекох да потпуно разумем, само нисам хтела признати. Мислим да сам тим само погоршала ствар, јер ми је рекао прекорно:

— Зар да код Вас наиђем на претварање Надо?

Сасвим очајна прекидох „конверзацију”.

Било му је, можда, жао што ме је наједио, јер додаде како ће радије веровати да га нисам разумела. Не хтедох се више препирати с њим и зато окретох да разговарам с Душком и малом Милом.

У подне се нађосмо баш испред пиваре, која је више личила на какав замак у боровима, него на оно што је у ствари била. Маса радника је излазила, закрчивши све излазе, а одатле се разливала, као многокрака река, по свим околним улицама. Застали смо и радознано посматрали све док се и последњи не изгубише испред наших очију, а тада пођосмо и сами на ручак. Мајка позва и Рајка, али се он извини, рекавши да је заказао неки састанак за подне. Сетих се оне девојке с којом је јутрос разговарао и по други пут осетих како се нешто, налик на огорчење, покрете у мени.

Растали смо се сасвим хладно.

По ручку пођосмо да разгледамо околину. Г-ђа Ема предложи нам да идемо у брда, где су се налазили виногради. Прихватили смо радо, јер је време било особито пријатно.

Сва три синчића Бенешевих трчкарала су пред нама, вукући стару ћебад, а Душко, који је увек мислио на јело, напунио је малу котарицу колачима, преосталим од ручка и грабио журно за њима. Дан је био пун сунца и пре-засићен мирисом грожђа и слатка вина. Већ

је недеља дана откако су почеле бербе. Висока жива ограда, којом су омеђени виногради, наднела се над уски колски пут, те се чини као пријатан зелени тунел. Преко оgrade допиру до нас гласови берачица, али без уобичајене песме и веселје. Нема свирача да потстану на песму и смех, нити момака да разбукте младалачке жеље. Само грожђа има као и увек. Можда чак и више но обично. А од тога грожђа биће већ старо, јако вино. кад се овај страшни рат заврши.

Зауостависмо се код улаза у један виноград и загледасмо унутра. Више младих жена и девојака пунило је журно своје котарице, чију је садржину непрестано гутала велика преса за грожђе. Леп, снажан момак окретао је ручицу пресе без икаква напора, а иза сваког окрета точио је танак, широк млаз вина у велике дрвене судове. Чудило нас је што видимо тако здравог и снажног младића код куће, но, помислисмо да је измолио од старешина дан-два док се обави берба. И он је нас, изгледа, опазио, јер ено где оставља посао и полази право к нама. Сад тек видесмо да, сиромаш, нема десне стопале, но то му није сметало да се врло хитро креће.

Занима ли вас берба? упита љубазно.

— Ох, и те како, — одговорих ја предухитривши све. Ми смо Београђани, избеглице, и немамо често прилике да видимо тако привлачне ствари.

— Е, кад сте гости, морате бар мало на-вратити да видите како изгледа берба код нас, замоли простосрдечно.

Изненади нас толика љубазност и ми, за-хваливши, примисмо позив.

Отворио нам је вратнице и довикнуо једној од берачица:

— Мајко, ево нам гостију!

— Ако, сине, ако, — доброћудно се ода-звала старија, но још држећа жена, отурајући котарицу и хитајући нам у сусрет.

— Баш се радујем што свратисте, — рече осмехујући се, — да нам берба не прође сасвим без гостију. — Затим, загледавши нас боље, примети:

— Ви, сигурно, нисте одавде?

— Не, ми смо Београђани и отскора смо овде, — одговори јој мајка.

— Пошто се срдечно поздравила са свима, позвала је мајку и г-ђу Бенеш да обиђу виноград, а пред нас ставила пуну корпу грожђа, рекавши нам:

— Бирајте, децо, оно што се вама допада, а можете брати и с лозе, ако хоћете.

Деца прионуше одмах на посао, а ни Душко се није дао дуго молити. Пришла сам берачицама и радознано посматрала како хитро отсецају румене и златне гроздове, пунећи њима своје котарице. Једна лепа црноока девојка издвоји се од њих и одабравши неколико нај-лепших гроздова, понуди их мени.

— Тако, Смиљо, учи се да будеш домаћица, — дирну је младић.

Она мало порумене и припрети му прстом, смешећи се.

— Штета само што не потукосмо Швабу досад, — обрати се мени. — Берба нам је богата, као ретко кад, али и туробнија него икад. Нема куће која није испратила у рат кога од својих, па се стрепи за њега и дан и ноћ.

— А имате ли и ви кога у војсци? — упитах.

— Имам брата, годину дана млађег од себе, — одговори с тугом. Замисли се неколико тренутака па продужи:

— Да је среће, био бих и ја сад с њим. Али куд сам пристао без ноге? И да је бар изгубих у рату, него у игри и лудорији.

Испричао ми је затим, како се, још као дечак, ученик шестог разреда гимназије, опкладио с друговима да ће скочити с кућног крова, што је у неразвишености и учинио. Резултат је био: преломљена кост и доцније, због инфекције, отсечена стопала.

После те несреће није хтео више у школу, јер се није могао помирити с мишљу да се такав врати међу другове. Остао је код куће и одао се пољопривреди. Ипак, младост је чинила своје. Летос је испросио девојку, ону гаравушу која ме је послужила грољем, и чекао само да се брат врати из војске, па да праве сватове. За брата ми је рекао да је тек завршио Учитељску школу и одмах ступио у војску.

Утом стиже и мајка са г-ђом Бенеш, док се младићева мати негде задржала. Било је већ време да идемо кући и ми се стадосмо праштати с овим симпатичним светом. Допале и домаћица, носећи пуну котарицу грољја, које је досад одабирала. Замолила нас је да то понесемо као успомену на њину бербу. Били смо дирнути толиком пажњом од стране непознатих људи и заблагодарили им од свег срца. Морали смо обећати да ћемо их још који пут посетити.

Растали смо се у најпријатнијем расположењу, испраћени од свију чак до пута.

Већ је падао мрак кад стигосмо кући. На клупи, под прозором, седео је инжењер с којим смо се у недељу упознали, и, како изгледа, чекао нас. Кад чу да смо били у брдима, стаде се вајкати што није знао да и он пође с нама. Можда није лепо, но ја сам помислила да је боље што није пошао, иначе бих била принуђена да опет слушам бескрајне приче о бетону. Колико је пријатније свађати се с Рајком! Збиља, већ ми је дуго време без њега. Хоће ли сутра доћи?

Али он не дође ни сутрадан ни преко сутра. Тек трећег дана сретох га на улици.

То по подне била сам сама. Мајка, Душко и сви Бенешевци отишли су у пивару да виде како се справља пиво. Душко већ никако није

ни излазио одонуд. Још у подне однео је ручак чика Јоси и ручао тамо, заједно с њим, јер овај није имао времена да оставља посао, пошто се журно завршавало паковање боца.

Корачала сам полако пешчаним тротоаром према станици. Однекуд ми дође на ум прекинуто школовање. Помислих како још нисам завршила ни четврти разред гимназије, а кад се школе понова отворе бићу, можда, већ одрасла девојка. Замислих зачас како бих изгледала с „пунђом“ (свака девојка неизоставно је морала имати „пунђу“) и књигама, па ми то дође толико смешно, да умало не прснух у гласан смех.

— Како сте данас расположени, — ослови ме Рајко и стаде пред мене, као да је из земље изникао. Одмах затим се осврте, па видевши да сам сама упита зачуђено:

— А шта је с вашима, зар су остали код куће?

Рекох му где су.

— Онда, шта тражите ви сами на улици? — упита строго.

Изненади ме тон и ја се збуних. Он опази да ми је непријатно и узме ме за руку као дете. После је неиспушташе и, што сам се више отимала, све јаче ме стезаше.

— Е, сад ћете лепо кући, и, молим вас, да се не браните, иначе, казаћу мами да сте без дозволе изишли да шетате.

Планух:

— Шта сам учинила да ме тужите? Пошла сам на станицу да видим хоће ли ко од познатих стићи, а мајка ми то не брани. Јуче ме је и сама послала.

— Видео сам вас, — рече. — Али, видео сам још нешто.

— А то је?

— То је да сте разговарали с неким младићем више од пола часа, смејали се с њим, и, на крају, да вас је он отпратио. Тако већ два дана. Зато нисам хтео ни да дођем, иако сам толико желео да видим Душка.

— Шта ли све овај Рајко неће замислити, Боже мој! прође ми кроз главу и ја се засмејех весело.

На то се он одједном промени и пребледе. Не обзирући се да ли ће ко видети, трже ме бесно за руку и кроз стиснуте зубе процеди:

— Змијо једна!

Уплашио ме је тај покрет, а још више израз његовог лица.

— Шта вам је? — промуцах запрепашћена. — Зашто вичете на мене? Шта сам вам учинила?

— Не дам те никоме, разумеш ли? Убићу свакога ко ти се приближи. Сад знаш, дерле неваљало!

То више није глас нежног младића, већ сурови крик човека.

Отргох се од њега и скоро трчећи окретох натраг. У два корака створио се поред мене.

www.Сад више није било ни трага малопређашње суровости.

— Опростите ми, мила, и не љутите се на мене, — молио је. — Још сте исувише млади да ме можете разумети. Доцније, кад ја не будем више овде, схватићете шта ме је нагнало да с вама, милом девојчицом, овако поступама.

Ћутала сам као заливена, бојећи се да га опет не доведем у јарост неком непромишљеном речју. Само да ми је да се овог пута извучем, а већ доцније ћу добро пазити да се никако не сретнем насамо с њим.

Отпратио ме је до куће, иако више нисмо ни речи проговорили. Моји се још нису били вратили. Спопаде ме неки луди страх од њега. Већ хтедох да изиђем из собе, кад ме он понова узе за руке и стаде молити да се не љутим више. Употребљавао је притом такве речи и називао ме таквим именима, да ми се мутило у глави.

Ја нисам ништа одговарала, не зато што бих била љута, већ што сам се повијала под необичним утисцима. Тек кад ми је рекао да га више никад нећу видети ако не добије опроштај од мене, и да ће, можда, погинути жалећи што ме је увредио, ја узвикнух престрављено и — пољубих му руку коју је држао на моме рамену.

Немогућно је замислити бржи прелаз из очајања у радост! Необично узбуђен загледао ми се у очи за један тренутак; после се измакао и сео с друге стране стола, тако да нас је он раздвајао, привукао обе моје руке к себи и љубио их дуго, дуго.

Прво одвојено, прст по прст, затим обе заједно. Најзад је подигао разведрено лице и упитао ме тихо:

— Мила, хоћеш ли ме чекати док се вратим?

— Хоћу, сигурно ћу чекати, — одговорила сам брзо, премда ми је било чудно зашто ме то пита.

— И нећеш више ићи на станицу и разговарати с младићима, је ли?

— Нисам ја никад ишла некуда зато да бих разговарала с младићима, па нећу ни одсад, — рекох уверљиво.

Макнуо је нестрпљиво раменима, али му ја не дадох да продужи, већ додадох:

— А тај „младић“ што сам с њим говорила, кум ми је и има већ троје деце.

— Говориш ли истину? упитао је живо, а израз кајања јавио му се на лицу.

— Ја никад не лажем, — одговорих убедљиво, — а ако Вас толико занима, питајте Душка или мајку.

Одједном као да нека нова мисао потисну све досадашње. Колебајући се мало, упита ме развлачећи речи:

— Рекосте сад, да никад не — како да кажем — да никад не говорите оно што није А оно о мају, јесте ли разумели?

— Не! — признадох.

— Мила, добра девојчице! Колико Вас волим! Пољубио бих вас и поред свег Вашег опирања, али... немам права на то. Ето шта сам хтео рећи: Ваш мај још није дошао. Разумете ли сад?

— Сасвим добро разумем. Немам још шеснаест година ни плаве очи.

— Ама, коме требају плаве очи? Милије су ми сто пута твоје, црне и дубоке као ноћ.

Па зар нисте једном рекли да сте се преварили, јер сте мислили да имам очи као небо.

Сети се и лак осмех пређе му преко лица.

— Ниси ме разумела, девојчице.

— Зашто не кажете просто: Надо!

— Имаш право. Морам отсад водити рачуна о твојим жељама, јер си од данас моја вереница. Пристајеш ли на то?

— Не!

— ?

— Мислите ли Ви да ја верујем у све што ми кажете?

— Како то мислиш?

— Тако. Видела сам и ја Вас како разговарате с неком девојком, а после још мени правите примедбе и...

— Ниси ти мене видела, већ ти је неко испричао те измишљотине, — рече набравши обрве.

— Не, нико ми није рекао. Сама сам видела.

— Реци, кад?

— На пијаци, у понедељак.

Сад је био ред на њега да се насмеје.

— Мила моја, то је била другарица моје старије сестре и моја давнашња познаница. Радо ћу те упознати с њом, ако будеш хтела.

Хтела сам и те како, можда само зато да се уверим у истинитост његових речи.

Дигао се да пође.

— Зашто одлазите? — упитих ожалашћена.

— Да бих сутра опет могао доћи. Иначе се мами може учинити да сувише често долазим.

Учинио ми се страшно блед, само су му очи гореле.

— Сад ми тек изгледа да мој живот има неку вредност, — рече озбиљно.

Сасвим благо помиловао ме по коси а затим, узевши ми главу обема рукама, још једном загледао дубоко у очи. Глас му је био сасвим промењен кад ме је запитао:

— Волиш ли ме бар мало, девојче моје?

Уздрхтала сам и заклопила очи осећајући вртоглавицу. Кад сам их понова отворила, отргла сам се од њега и рекла:

— Није лепо ово што чините са мном.

Досад нисам урадила ништа што бих морала сакрити од мајке, а сад? Могу ли јој поверити шта смо све данас говорили?

— Ако дозволиш, рећи ћу јој ја сутра. Погледала сам га преплашено.

— Не чините то, молим Вас, јер ћу умрети од стида, — промуцах сметена.

— Учинио бих свакако, али има једна сметња која ми квари радост. Знам да ћеш се љутити, па ипак ти морам рећи да очајавам што немаш бар шеснаест година.

— Имаћу их кроз петнаест месеца, — рекох без размишљања.

— Прорачунао сам већ, али ми то смета да те оставим пред свима као своју вереницу; овако, док се вратим можеш заволети другог.

Учинила сам покрет главом, исувише речит да би требало другог одговора.

— С пуно нежности пољуби ми још једном руке и прошапта:

— Знам, мила, шта сам скривио. Украо сам ти најлепше дане детињства и пробудио осећања пре времена, али нисам могао друкчије. Сваког часа се наддам, кренућу одавде, а не знам шта бих од себе учинио кад бих по повратку чуо да си се другом обећала. Сад ћу те оставити да средиш утиске, па ћу сутра доћи по одговор, јер ти ми још ниси рекла, волиш ли ме или не, је ли тако?

— Идите, молим Вас, сад ће и моји доћи. Не бих желела да Вас затекну овде, — рекох одлучно.

— На крају је Ева проговорила, — насмеја се он. — Сад сам тек срећан, јер нас већ везује тајна. Лаку ноћ, Надо моја!

Утрчала сам унутра, док се он удаљавао журним корацама. Била сам узбуђена до крајњих граница. После ме закупи очајање. Готово без мога знања и против воље, дошла сам у овако неиздржљив положај. Омрзао ми скоро Рајко због тога, а било ми одвратно и на саму себе што сам непрестано желела његово друштво и тако дозволила да дође до ових речи.

Кад су се, после неколико минута, сви укућани вратили, затекли су ме крај упаљене лампе, привидно мирну, како читам новине. Стадоше ме прекоревати што остајем толико у соби, уместо да сам пошла с њима. Мила ми се успуза у крило и поче причати све што је то поподне видеела и урадила. Сазнала сам из њеног говора да је мајку и Душка инжењер провео по свим одељењима, а њој обећао велику чоколаду ако сутра наговори и мене да пођем с њима.

Мушкарчићи су правили грају и јурили по соби, зарумењени од задовољства, а можда и од пива које су у пивари попили. Позивали су и мене у игру, али ми се сад све чинило тако досадно а њино довикивање и трчкарање сметало ми је. Још колико јутрос, пристала бих и ја радо с њима, али сам сад имала много озбиљније ствари за вратом.

Полегали смо раније но обично. јер је у лампи изненада нестало гаса. Била сам задовољна што ћу најзад остати сама са својим мислима.

Већ су сви одавна поспали а ја сам се непрестано превртала у постељи, не могавши заспати. Трбало је одлучити шта да одговорим Рајку. Колебала сам се да ли да будем сурова и да одједном прекинем ту паукову мрежу која ме је све више спутавала. Али, ако погине? Или, можда, из очајања учини неку несмотреност. Зар не бих, у том случају ја била кривац?. И замисливши га како сав крвав лежи негде на бојишту, стресох се ужаснута.

На послетку заспах не одлучивши ништа.

Кад сам се пробудила, прошло је већ седам часова. У соби није било никога. Чудило ме је како су се деца могла спремити тако опрезно да ме не пробуде. Чула сам их како се кошкају око нечега напољу. Обукох се што сам брже могла и потрчах под чесму да се умијем. Сви су већ били окупљени под вењаком у врту и доручковали.

— А ко се то тако успавао? — трже ме изненада познати глас.

— Ух, ала је овај поранио! — помислих, и би ми непријатно што ме је видео чупаву и неумивену. Утрчах у собу да се спремим, лишавајући се задовољства да се под чесмом испљускам.

После десетак минута била сам готова и снебивајући се изишла.

— А што ти побеже малочас? — питао је безазлено Душко. Рајко ти тек не би замерио што си мало доцније устала. Је ли, Рајко?

— Разуме се, да не бих, насмеја се он. Свакако сте синоћ доцкан легли.

— Баш на против, затрча се Душко, лампа нам се угасила још у осам часова, па смо, преко обичаја, морали раније у постељу.

— Е, онда је неразумљиво, сем ако снови нису били тако пријатни да се тешко било растати с њима. Затим додаде француски:

— Знате ли, да ноћас нисам ни ока склопио, док ви спавате тако безбрижно, као права добра девојчица.

— Ни ја нисам могла дуго заспати, јер ме је болела глава, — слагах, — па сам се зато јутрос успавала. Криво ми је што ме нису пробудили раније, да ми се не исмевате.

— Али, мала моја, није ми то ни на крају памети. Баш ја нисам дозволио да Вас буде, јер сам желео да се потпуно приберете од синоћнице. Мислим да нисте заборавили шта данас очекујем од Вас?

Толика слобода ту, на домак целог друштва, ужасавала ме је. Истина је да нико, па ни Душко, није разумевао много француски, али сам се ја жежила и на саму помицао, да би неко могао наслутити чега се тицао наш разговор. Да бих избегла одговор и извукла се из незгоде, обратих му се најљубазније с примедбом:

Зар није неприлично говорити увек језиком који сви не разумеју?

Осмехнуо се несташно и потужио мајци:

— Видите ли како се извлачи кад ваља да се мало помучи? Ето, ни овог пута нисам добио одговор на своје питање. Ако овако продужи, заиста неће бити ништа од наше „конверзације“.

Гледао ме је изазивачки, а још кад ме мајка стала корети ради немарности, лице му доби победнички израз.

— Ако налазите да је због осталих незгодно говорити страним језиком, можемо изићи да мало прошетамо, — предложи он.

— Немам времена, морам ићи на пијаци, одбила сам га.

Душко се понуди да ме замени, вероватно из ината, јер то иначе никад не би учинио Мајка ме, опет, ослободи свих домаћих послова за тај дан; и тако се нађох понова сама с њим на улици.

— Хоћемо ли на ову страну, тако је пријатно и свеже? — упита показујући пут винограда.

— Нећу тамо, пуно је росе, — одговорих отсечно, плашећи се те усамљене шетње.

— Да се Ви, Надо, не љутите због ове мале шале с француским? — упита.

— Заиста, било је сасвим нетактично од Вас, терати шегу с озбиљним људима, — одговорих суво.

Покуњо се и загледао расејано у даљину.

— Ако сам Вас узнемирио и натерао да преко воље шетате са мном, ја ћу Вас отпратити кући и извинићу се Вашој мајци да је све била само шала, — рекао је леденим гласом.

Уплаших се да то заиста и не учини, али не рекох ништа.

— Дакле тако, Надо? — прошапта. — А ја синоћ замало нисам полудео од среће. Мислио сам целу ноћ о томе како ћу, кад се рат заврши, доћи по Вас и... али, опростите, ја Вам само досађујем.

Потсетио ме је, однекуд, на оног младића који нас је позвао у виноград, у тренутку кад је очајавао за изгубљеном ногом. Учини ми се, чак, да има извесне физичке сличности међу њима. Било ми га је сад неизрециво жао и опет ми она слика са бојишта изиђе пред очи.

— Али, треба да разумете, Рајко, (ту први пут употребих његово име), да се ја не смем упуштати у такве разговоре с Вама. Шта би мама рекла, кад би само могла наслутити шта се крије иза наше „конверзације“? Верујте да ми се гади и на саму помисао шта сам све учинила иза њених леђа. Свесна сам да није лепо ово што ми чинимо, а ако ви мислите да ту има неке увреде за Вас, биће ми необично жао, јер Вас много... поштујем.

Ни сама не знам откуд ми све ове речи, јер их раније никако нисам имала у глави, док сам овако говорила, мислила сам сасвим друкчије.

Рајко пребледео као крпа и оборио главу. Дуго смо тако корачали ћутећи и ни једно не поремети тишину речју. И не приметисмо да смо стигли пред кућу.

— Желите ли да се вратимо? — упита Рајко, прибравши се.

— Како хоћете, — одговорих.

— Ако вам није исувише мрско, жртвујте ми још неколико тренутака, јер се, по свој прилици, нећемо више видети. Ја сутра одлазим.

— Ви не смете отићи, — узвикнух очајна и ухватих га за руку.

— Ко ће ме задржати овде? — упита. — Својом кривицом изгубио сам оно што ми је било најмилије. Остати и даље значило би само мучење за мене.

— Зашто тако чините, Рајко? Пођимо још мало да се лепо разумемо и да се растанемо као добри пријатељи.

— Како паметно говорите, Надо, само што мене убија та Ваша памет.

— Па, добро, шта сте ви хтели од мене?

— Ништа и све, девојчице. Засада само Вашу реч да ћете ме чекати, а после, кад се вратим и завршим школовање, Вашу руку за цео живот.

И нехотице смо скренули према винограду. На путу није било ни живе душе, само се преко зелене живе ограде чуло довикивање берачица. Чекала сам да ме он први нешто запита, али он ћуташе непрестано. Нисам знала шта бих му рекла, а ни по коју цену не бих хтела да се тако растанемо. Изгледа да је приметио борбу коју сам водила са собом, јер ме упита:

— Зар немате ни једну лепу реч за мене, сад, на растанку? Јесам ли Вам много зла нанео, Надо?

Било ми је жао и њега и себе, и ја осетих како ми на лице склизнуше две топле капи које се брзо откотрљаше даље.

— Па ви плачете, Надо? — упита узбуђено. — Не! То нисам хтео, никако! Ако ме и не можете волети, нисте Ви криви за то. Можда ћу бити боље среће кад се вратим. Успомену на Вас поштоваћу више свега, јер сте чинили увек само оно што доликује честитој девојци. Ви, вероватно, и не слутите какав је карактер изграђен у Вас. Ја сам сигуран да никад нећете поклецнути пред искушењем, а то је оно што ме највише привлачи Вама. Можда бих Вас мање волео да сте на моју љубав одмах одговорили; овако, уверен сам, и други ће наићи на исти отпор.

— Нећу да знам ни за кога другог, јесте ли чули? Зашто ме толико мучите кад знате... Нисам могла даље, јер ме јецање загуши.

— Шта знам, Надице? — питао је уздр-
хтаним гласом, превлачећи једнако руком пре-
ко моје косе.

Налазили смо се на завијутку пута и као
одвојени од целог света густим зеленилом, те
он искористи ту прилику да ми својом мара-
мицом осуши сузе.

— Питали сте ме, хоћу ли Вас чекати,
и ја сам рекла да хоћу. Мислила сам да је
то довољно, али Ви сте увек незадовољни и
љути на мене.

Истину си казала, мила, — одобрио је.
Ја сам увек незадовољан ако твоја љубав пре-
ма мени дође у питање, али мораћеш се већ
помирити с тим. Само те још молим да ми
одговориш на оно питање од синоћ, а после,
дајем ти реч, нећу те више узнемиравати.

— Шта хоћете да Вам кажем?

— Зар се не сећаш шта сам те питао?

— Сећам се, али зашто ће Вам то?

— Бојим се да ово сад није уступак мојој
наметљивости или, што је још горе, сажалење.

— Ни једно ни друго.

— Онда ме, значи, волиш и свесна си то-
га? — упита живо.

— Чини ми се да је тако.

— Надо! Мила, једина девојчице моја! Је-
си ли сигурна у ово што си ми сад рекла?

Потврдила сам главом, али ме одмах спо-
паде силан страх од свега што сам учинила.
Стадох муцати:

— Сад знате... све... али, запамтите... ни
сад, ни доцније... молим Вас...

— Добро, срећо моја, не мучи се више око
тога, учинићу све што хоћеш, само, шта треба
да запамтим, реци?

— Да не кажете ником за ово... а наро-
чито... мами, прошаптах и сакрих лице кра-
јем његовог шињела.

Осетих како ме снажном мишицом обу-
хвати око рамена и стеже толико да сам хтела
узвикнути од бола, затим нагло привуче к
себи, но већ у идућем тренутку одгурну ме,
готово одбаци у страну.

— Не буди тако поверљива, дете, рече
ми скоро љутито. И тако ме стаје силних
напора да се савладам. Дао бих не знам шта,
кад бих те само једном смео пољубити, али,
видиш, на то немам права. Љутила си се због
оне мале шале с „конверзацијом” пред ма-
мом, но ја не налазим да сам тим учинио
неко зло. Али зато знам да бих био злочи-
нац кад бих те макар само и пољубио, јер
те је она поверила мени. Синоћ сам исто овако
био дошао у искушење и зато сам морао по-
бећи од тебе, али сад то више не бих могао
учинити и ја сам те повео кући. Видиш ли,
Надице?

Видела сам, заиста, но морам признати да
нисам била сасвим задовољна.

— И ви сад нећете отићи? — упитала сам.

— Остаћу докле год се буде могло, — ре-
че раздрагано.

— И никад се више нећете љутити на
мене?

— Никада, душо, изузев да ме заборавиш.
Били смо срећни иако су топови грме-
ли. За тренутак смо заборавили велику траге-
дију која нас је овамо довела.

Било нам је суђено да се врло сурово
тргнемо из тога сна.

Драјица Лазовић

(Наставиће се)

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Прилози за историју Београда:

Како је изгледао улични саобраћај у старом Београду. — Установа првог трамваја са коњском вучом

То је било пре пуних четрдесет и шест година, кад наша престоница још није имала ниједно од модерних саобраћајних средстава, као што их је тада већ било у другим великим градовима.

У томе времену Београд је располагао само са оним обичним свакидашњим, подвозним средствима као што су: просте таљиге без федера, дрвена кола на федерима, са арњевима и без њих, шпедитерска кола, „штајервагене”, фијакери и мали број велосипеда, а поред тога зими још и саонице.

То значи да наша престоница до 1 октобра 1892 године, није имала ни трамвај са коњском вучом, а камоли са електричним погоном. А трамваји су у томе времену долазили у ред модерних подвозних средстава.

У то доба, дакле, наш лепо Београд изгледао је у саобраћајном погледу сасвим прост, празан, пуст, без велико-варошког уличног живота, јер онда, наравно, није имао, као што данас има, велики број трамваја, аутомобила путничких и теретних, ни пространих и удобних аутобуса, нити пак ове досадне мотоцикле, који својом јаком наизменичном пуцњавом мотора потсећају пролазнике на митраљеску паљбу да човеку уши заглухну. Нити је онда било великог оптерећења уличног саобраћаја, ни данашње хуке и буке ни писке сирена и многобројних труба, као опомена пролазницима, па ни данашњих „саобраћајаца” у белим рукавима, који диригују уличним саобраћајем.

И кад зимислимо такав Београд без ових модерних саобраћајних средстава, онда ћемо лако моћи да створимо претставу о уличном саобраћају наше престонице пре четрдесет и шест година...

У томе времену улични пролазници нимало се нису плашили да ће их снаћи каква саобраћајна незгода. Они су мирно пролазили преко најживљих раскрсница и главних улица, не звератући ни лево ни десно, па ни иза себе, јер се нису бојали да ће их закачити какав трамвај или ауто, под којима би нашли језиву смрт — далеко било од нас!...

Саобраћајно одељење Управе града Београда у томе времену мирно је спавало.

Уосталом, онда је било лако и саобраћајном одељењу и уличним пролазницима, кад

у целом Београду није било у употреби ни пуних 400 фијакера, и још нешто мало више од тога осталих подвозних средстава, наспрам данашњих: 11.363 бицикла, 733 мотоцикла, 3.046 путничких и 734 теретних аутомобила, и 3.600 запрежних возила, свега 19.476 разноврсних престониичких подвозних средстава.

Ето зашто се може лако разумети што је у ономе времену био редак случај да се забележи каква саобраћајна несрећа...

И сад, кад смо се овако лепо упознали са саобраћајним средствима старог и новог Београда, на основу података које смо добили у Саобраћајном одељку Управе града Београда, где се врши регистровање свију возила у престоници, не рачунајући у то и општинске трамваје са електричним погоном, — онда ћемо прећи на установу првог београдског трамваја са коњском вучом, као на прво модерно подвозно средство наше престонице. Али, пре него што то будемо учинили, — кад је већ реч о запрежним возилима, — неће бити без интереса ако поменемо овом приликом једну симпатичну појаву у ондашњем уличном саобраћају, која је код многих старих Београђана још и данас остала у живом сећању и пријатној успомени. А то је оно међусобно такмичење једнога дела београдских богаташа, ко ће од њих имати лепши фијакер, племенитију расу коња и скупоценије амове са сребрним украсима...

Стари Београђани као сад да гледају Мишу Полићевића, трговца из старе чаршије, како достојанствено седи на кочијашкоме месту и држи у левој руци дизгине а у десној дугачак бич, и тера своја два пунокрвна вранца, арапскога соја, црне као гавранове.

Исто тако као сад да гледају и Алексу Бибу, члана познате фирме Јефта М. Павловић и Компанија, човека омаленог раста и пуначкога, у белом прсинику од свилене панаме и жиrade шеширу, који седи с десне стране свога кочијаша и тера своја два дивна коња, беле као лабудове.

Или, као да гледају Димитрија Кумануди, београдског рентјера, који је у своје време терао четири коња од расе, упрегнута у два реда.

Због такве необичне запреге, Димитрије Кумануди имао је са Управом града Београда

врло живог обажшњења где му је категорички речено да је таква запрега, са четири коња у два реда, забрањена приватним лицима, и да на такву запрегу имају код нас права само чланови владалачког дома и митрополит.

Иста кућа Куманудијева имала је и два црна, крупна коња, са јако развијеним сапима, од расе, зване „руски орлови“, који су презани и у фијакеру и у саоницама, на којима су се блистали скупочени амови и звекетали многобројни прапорци. Па још кад се преко тих „руских орлова“ пребази широка и дугачка мрежа, утврђена за предњи део саоница, онда је изгледало као да коњи имају крила и да хоће, као виле, да полете небу под облаке...

Или, на пример, као сад да гледају расне коње Ђорђа Вајферта, које је терао његов дугогодишњи и униформисани кочијаш, Драгутин Петровић, који је уживао Вајфертову пуну пензију све до своје смрти...

Па онда она два лепа зеленка Едије Були, — и ко ће све поређати оно господство старог и отменог Београда, и све оне имаоце најплеменитије расе коња, све лепше од лепшега, којима су се дичили и поносили њихови сопственици, а за којима су се окретали сви улични пролазници, а нарочито мераклије на расне коње, пратећи их радозналним погледом доклегод не ишчезну са видика...

Нека каже ко шта хоће, али се старим Београђанима и данас чини, да су оне лепе фигуре у фијакерској возњи, као целина, много пријатније за око, него данас најлуксузније и најскупоченије лимузине, и други аутомобили најновијега типа...

А сада, пођимо даље за новим временом и модерним подвозним средствима новијега Београда, који је у саобраћајном погледу тек почео да се препорађа...

Први трамваји са коњском вучом

Једног лепог јутра, с пролећа 1892 године некако одмах после Ускрса, пао је први ударац челичнога пијука у неравну београдску калдрму турскога стила, и то посред улице Краља Милана.

Тај први замах био је весник почетка великих радова у нашој престоници. То је био почетак изградње једне нове и корисне установе која ће Београђанима донети једно модерно и корисно саобраћајно средство, кудикамо јевтиније него што су дотле била сва остала подвозна средства.

То је, дакле, био почетак рада за изградњу првих трамваја са коњском вучом, или, како се то онда говорило, „за изградњу београдске варошке железнице.“

И тај први ударац пијука пао је баш на оно место у улици Краља Милана које се налазило на самој средини између Официрског дома и ондашње апотеке Михаила Протића, а сада апотеке Љубише Јаковљевића код „Трифолујума“.

Имало је свога разлога што је баш на томе месту отпочет рад. Јер, са тога места су се делиле две трамвајске пруге. Прва пруга је била Калемегдан-Славија, а друга Славија-Савско пристаниште, које су првобитно имале заједнички крак ка Славији. Док је прва

Коњски трамвај поред Двора и Министарства правде око 1894 године

пруга од Официрског дома ишла преко Теразија и Васином улицом, па поред хотела „Српски Краљ“ савијала се поред Калемегдана и свршавала баш испред самог хотела „Српска

Коњски трамвај поред Народног позоришта у времену зидања Држ. хипотекарне банке

Круна“, — дотле је друга пруга за Савско пристаниште ишла поред Официрског дома и савијала данашњом улицом Зрињскога, па поред општинскога парка и данашњих официр-

ских станова, а пређе дугачких штала коњичке касарне, избијала у Немањину улицу и одатле се спуштала поред Војне академије, железничке станице, Карађорђевог улицом и свршавала се баш испред самог полициског комесаријата на Савском пристаништу.

Те две пруге, дакле, имале су од Официрског дома ка Славији заједнички крак, који се свршавао код кафане „Сталаћ”, до данашње радње Јована Смејкала, Краља Милана улица бр. 72. На тој средини између Смејкалове радње и дрогерије „Трифолијум”, Јаковљевића и Алкалаја, смењивала се трамвајска коњска запрега, која се налазила онда у штали оближње кафане „Шумадија”...

Истовремено, када су ове две пруге узете у рад, отпочело је са изградњом и треће пруге „Теразије — Ново гробље”, са оним краком који се одвајао од пута за гробље, улицом Краља Александра до трамвајског депоа, који постоји још и данас.

Овом приликом вредно је забележити да је на пружи Славија-Пристаниште, код данашње апотеке Душана Јанковића, до Бајлонове пивнице, на углу Немањине улице и Хајдук-Вељковог Венца, — увек стајала једна помоћна запрега од два снажна коња, која је притицала у помоћ оном трамвају који је ишао од Савског пристаништа ка „Славији” уз ону стрму Немањину улицу, која је онда била још стрмија док није извршена нивелација.

Ту помоћну запрегу скоро увек је спроводио Михаило Швандрок, трамвајски службеник, који је редовно јашао оседланог дешњака из своје помоћне запреге, коју је одмах после доласка на циљ, враћао као слободну на своје место, на почетну тачку за удвојену запрегу, да тамо дочека наредна кола...

Четврта трамвајска пруга, такође са коњском вучом, изграђена је тек после две године откад су прорадиле оне прве три пруге.

Четврта пруга је ишла од „Жагубице” до Електричне централе, истим путем којим данас иде и „двојка”. Доцније је та пруга продужена до Светосавског дома, а још доцније, улицом „Рига од Фере”, изграђена је преко Калемегдана све до савског пристаништа пруга за електрични трамвај, где је спојена са пругом бр. 2. А кад је то било учињено, онда је та пруга продужена Немањиним улицом до „Славије”, а онај крак који се савијао улицом Зрињског до Официрског дома укинут је као непотребан...

Са изградњом ове четири трамвајске пруге био је довршен први и главни део програма за трамвајски саобраћај града Београда, који је тиме добио прво модерно саобраћајно средство...

Првобитна укупна дужина четири пруге износила је 9 и по километара.

Целокупан саобраћај у прво време обављен је са 14 кола без приколица.

Кола су била дугачка по 9 и по метара а широка по 2 метра и 15 сантиметара. Две дугачке клупе биле су постављене за седишта по уздужним странама вагона, а пролаз је био средином. Свака кола могла су примити по 35—40 путника, рачунајући места за седење и за стајање заједно са платформом; међутим, данашњи осмо-осовни трамваји са електричним погоном могу примити и сву стотину путника.

Осим ових редовних кола била су и двоја ванредна, која су служила за мртвачке спроводе, уместо мртвачких кола. То је било предвиђено и уговором између Београдске општине и Српско-француског друштва, које је изградило ову нашу прву трамвајску мрежу.

Обоја кола за мртвачке спроводе била су обојадисана затворено-зеленом бојом. Једна су кола била затворена а друга отворена. За мртвачки ковчег место је било у средини кола, а са стране била су седишта за породицу покојникову и пратиоце.

У томе времену за Београђане је било Ново гробље врло далеко и сасвим ненасељено. После неколико мртвачких спровода трамвајем са коњском вучом, увидела се непрактичност овакве врсте мртвачких спровода и онда се је убрзо са тим престало.

Стари Београђани сећају се да је на овакав начин извршена сахрана мајке Франца Штибнера, познатог ресторатера бивше кафане на Врачару код „Црне мачке”, где су многи гурмани долазили сваке суботе на пржене кобасице, шваргле и крвавице и где је у суботу у вече редовно била „фрај-музика” са играњем...

Свечано отварање првог трамвајског саобраћаја

Иако су новине Београдске општине у својој броју од 4 октобра 1892 године већ донеле извештај о свечаном отварању трамвајског сао-

Отворени коњски трамвај на Теразијама

браћаја у нашој престоници, изнећемо овом приликом тај извештај у потпуности, да бисмо тиме освежили успомену на тај свечани дан, када је Београд добио једно модерно сао-

браћајно средство, коме су се становници престолнога града јако обрадовали...

Тај извештај од речи до речи овако гласи:
„Прошлога четвртка, на дан 11 октобра г. г. пре подне око 11 и по часова извршено је освећење трамваја:

„Око 11 часова пре подне стајала су два вагона пред здањем суда Општине града Београда. Чим су се у њих сместили председник општине г. Милован Р. Маринковић, чланови суда, г. г. одборници и општински чиновници, воз се кренуо и за неколико тренутака био пред друштвеном канцеларијом на Теразијама, где се слегло доста света да присуствује овом освећењу. Простор између друштвене канцеларије и воза био је заузет радозналим светом тако да је морао бити начињен пролаз из друштвене канцеларије до воза. Око 11 и по часова пре подне, Његово Високо преосвештенство Митрополит Михаило осветио је „београдску варошку жељезницу“ — трамвај.

„По освећењу ове корисне установе, председник општине вароши Београда, као домаћин, понудио је Његово Високо преосвештенство и присутну господу закуском у друштвеној канцеларији и пруга Калемегдан-Славија одмах је предата саобраћају. Возови сваких 11 минута крећу се и на тај начин задовољавају преку потребу грађана нашега града.

„Кроз кратко време, најдаље до конца овога месеца, и пруга Сава-Славија и Теразије-Ново гробље, биће предате саобраћају, те ће на тај начин наш мили град, — српска престоница, бити обогаћена још једном културном установом, необично корисном за њу. Срећно да Бог да!”

Одмах по извршеном освећењу на дати знак да се може улазити у вагоне, публика је јурнула на платформе, грабећи се ко ће пре заузети што боље место.

Од трамвајског особља које је било у тој служби од првога дана и које је непрекидно служило да своје старости, данас се налази у животу само чика Сима Блат, као кондуктер и контролор у пензији. Са њим је дошао из Пољске и Едуард Налепка, који је са чика Симом заједно пензионисан, али је Едуард умро прошле године.

Први шеф трамвајског саобраћаја био је Винченц Блажек, Чех по народности. Тек много

доцније, после Блажека, за шефа саобраћаја дошао је г. Михаило Молеровић, који се налази у животу као пензионер.

Први друштвени благајник био је Француз Сасо...

Где су биле прве трамвајске станице

Свака од четири побројаних пруга имала је свега две сталне станице: почетну и крајњу.

Између почетне и крајње станице, публика је имала право да уђе и изиђе из кола где хоће и кад хоће.

Довољно је било да неко само махне руком на кочијаша да стане, и кочијаш одмах почиње да кочи кола. Због тога је саобраћај у прво време био веома спор, и онда се прелазило само 5–7 километара на сат.

Трамваји су радили само до 9 часова увече.

Цена возње била је 10 пара дин., а од Светосавског дома до Калемегдана и од Савског пристаништа до Калемегдана, плаћало се 5 пара дин.

Какву су будућност пророчици првом трамвају виђени трговци.

Кад је прорадио први трамвај са коњском вучом, престоничко становништво примило је ово модерно подвозно средство као веома корисно, не само због времена већ и због мале цене. Али је међу њима било виђених трговаца који су били противни тако малој цени за возњу, и нису хтели да уписују акције приликом установе Српско-Француског друштва за експлоатацију трамваја.

Неки су о томе овако говорили:

— Нека се убришу Београђани да их ја возим од Калемегдана до Славије за 10 пара динарских!... Да је бар за динар или најмање пола динара, па ђене-ђене... Живи били па видели, ови што граде трамваје, оставиће своје шине у ову турску калдрму, јер, они треба да знају, да Београд није ни Беч ни Париз!??

Али, као што се доцније показало, они су се у томе јако преварили...

Дим. Ц. Борђезић

Друштвена хроника:

Слава Краљевског Дома Карађорђевића

И ове године је свечано прослављен у Краљевском Дому Св. Андреја Првозвани, крсно име Њ. В. Краља Петра II и Краљевског Дома. Тога дана, 13 децембра, одржана је пре подне Божја служба, коју је служио Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију дворских свештеника. Богослужењу су присуствовали Њ. В. Краљ Петар II и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле.

После Богослужења обављено је резање славског колача у Двору на Дедињу уз чинодејство Њ. Св. Патријарха и дворских свештеника. Овоме свечаном чину су присуствовали: Њ. В. Краљ Петар II, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле са Њ. Кр. Вис. Принцем Јелисаветом, Краљевски намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић, Претседник Министарског Савета г. д-р Милан Стојадиновић, Претседник Сената г. д-р Велимир Мажуранић, Претседник Народне Скупштине г. Стеван Ђирић, чланови Краљевске Владе, дворске даме, цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

Резање славског колача су обавили Његово Величанство Краљ, Његово Краљевско Височанство Кнез-Намесник Павле, Њ. Св. Патријарх и редов пешадиског пука Краљеве гарде Душан Калуђеровић из села Голубоваца, Среза подгоричког, Зетске бановине.

Преко целог дана су биле изложене у Маршалату Двора дворске књиге, у које су се многобројни грађани уписивали честитајући славу члановима Краљевског Дома. Многобројне телеграфске и писмене честитке стигле су из земље и иностранства.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је на дан Славе ове телеграфске честитке Њ.

В. Краљу Петру II и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу:

ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉУ ПЕТРУ II
БЕОГРАД

У дубокој поданичкој оданости и неизмерној љубави према своме Краљу грађанство града Београда и Градско веће са својим претседником честитају Вашем Величанству Крсно име Првозваног Андреју са најтоплијим жељама да срећа вазда прати Ваше Величанство и цео Краљевски Дом.

Претседник
Београдске општине
ВЛАДА ИЛИЋ

ЊЕГОВОМ КРАЉЕВСКОМ ВИСОЧАНСТВУ КНЕЗУ
НАМЕСНИКУ ПАВЛУ

БЕОГРАД

У име престоничког грађанства, Градског већа Београда и у име своје слободан сам да Вашем Краљевском Височанству и свима члановима Вашег Узвишеног Дома упутим најсрдачније честитке о Крсном имену Вашег Височанства Првозваном Андреју.

Претседник
Београдске општине
ВЛАДА ИЛИЋ

Прослава 1 децембра у јубиларној години

Двадесетогодишњица ослобођења и уједињења Срба, Хрвата и Словенаца обележена је и у Београду импозантним свечаностима које су, — и својом озбиљном садржином и спонтаним учешћем свих националних удружења и огромног броја грађана, — потсећале на чињеницу да је Југославија створена слободном вољом и натчовечанским напорима целог нашег народа и учвршћивале веру у снагу ове државе и у извршење њене историјске мисије. Дан 1 децембра 1938 осећао се у свима душама као највећи народни празник, као симбол снаге и вечне младости једног народа који

слободу сматра као највеће благо човека, као основни услов за живот.

Идеја југословенског уједињења рођена је међу омладином, остварена је кроз фанатизам младости. Прослава двадесетогодишњице је показала да та идеја и данас загрева срца југословенских генерација које тек долазе и да ће и убудуће бити ношена на крилима младости. Учешће сокола и студената на овим свечаностима давало им је нарочити значај. И велики број омладинаца и срдачност са којом су манифестовали своју приврженост идеји у-

једињења улива нам наде у сјајну будућност Југославије.

СВЕЧАНА БЛАГОДАРЕЊА У БЕОГРАДСКИМ ХРАМОВИМА

На дан 1 децембра одржана су пре подне свечана благодарења у свима београдским храмовима.

Благодарењу у дворском храму на Дедињу, које је одржано у 11,45, присуствовали су: Њ. В. Краљ Петар II, Краљевски Намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић, дворске даме, гувернер Његовог Величанства Краља, командант Краљеве гарде и цивилна и војна кућа Његовог Величанства Краља.

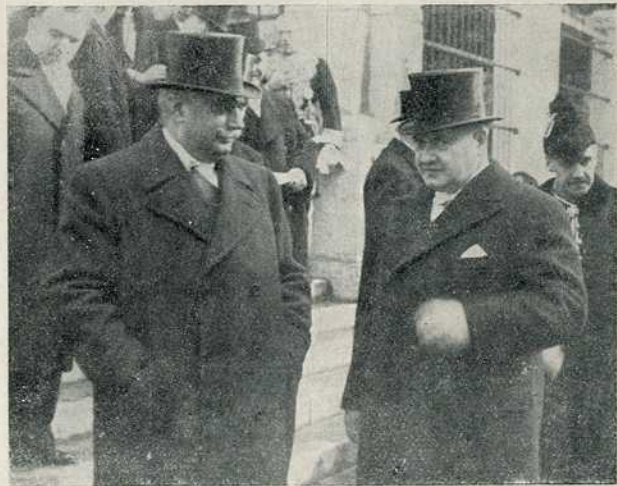
Благодарење у Саборној цркви извршено је особито свечано и добило је сразмере опште народне молитве.

ших чиновника посланства; претставници ратничких, националних и културних удружења и установа.

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић излази из Саборне цркве

Службу Божју служио је Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију неколико епископа и 9 свештеника. На јектеније је одговарао хор Првог београдског певачког друштва.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић излази из Саборне цркве после благодарења

Краљевски Намесници г. г. д-р Станковић и д-р Перовић излазе из Саборне цркве после благодарења

Пред црквом је била постројена почасна чета 18 пешадијског пука. И црква и црквена порта биле су пуне, а велике масе народа стајале су и на тротоарима испред цркве, нарочито на раскршћу улица Кнез Михајлове и Краља Петра. Благодарењу у цркви су присуствовали: Краљевски Намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић; Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић; Претседник Београдске општине г. Влада Илић; министри г. Антон Корошец, генерал г. Неђић, г. Мехмед Спахо, г. Светозар Станковић, г. Војко Чвркић и г. Хођера; претставници Народне скупштине и Сената; претставници свих војних и цивилних власти; посланици страних држава у пратњи својих војних аташеа и ви-

После отслужене службе одржао је Патријарх Гаврило говор о значају Првог децембра. Рекао је да се у прослави овог дана

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

слави и манифестује оваплоћење и концентрација свих оних потхеата и великих тековина, до којих је доспела умна и физичка снага и духовна разборитост нашег народа у његовим вековним стремљењима и напорима за васкрс златне слободе, за славу нације и величину државе...

Талант примљен преко Првог децембра 1918 својина је колико наша, толико и свих претходних генерација и будућих покољења у заједничкој отаџбини свих Југословена — рекао је Њ. Св. Патријарх Гаврило.

Благодарењу у католичкој цркви Христа Краља, које је отслужено истог дана, присуствовао је Краљев изасланик пуковник г. Тоне Кокаљ, претставник Краљевске владе Министар правде г. Милан Симоновић, папски нунције монсињор Еторе Феличе, претставници свих војних и цивилних власти и разних удружења и установа. Службу Божју служио је надбискуп г. д-р Ујчић.

Почасна чета пред Саборном црквом

У старокатоличкој цркви службу је служио бискуп г. Нико Калођера. (Општину је заступао градски већник г. д-р Душан Калановић), у синагози сефардског обреда врховни рабин г. д-р Алкалај (Општину је заступао градски већник генерал г. Живан Ранковић), у синагози ешкенаског обреда врховни рабин г. Игњат Ланг, у евангеличкој цркви жупник г. Турек; у руској цркви служио је службу поглавар руске цркве у иностранству митрополит г. Анастасије, у џамији имам г. Абдулах Хаџић. И у овим богомољама присуствовали су благодарењу изасланик Њ. В. Краља, претставник владе претставник Београдске општине, претставници војних и цивилних власти, разних удружења и установа и већи број грађанства. Поглавари цркава, који су служили службе, одржали су језгровите пригодне говоре о значају 1 децембра.

СОКОЛСКЕ И НАЦИОНАЛНЕ СВЕЧАНОСТИ

Соколи, ратници, националне и културне организације и универзитетска омладина при-

редили су 1 децембра нарочите свечаности да подвуку значај двадесетогодишњице. На тим свечаностима узео је учешћа врло велики број грађанства. Свечаности су организоване врло добро, изведене са много укуса и уметничке симболике. Топлина и дубока вера у народну будућност провејавале су кроз све манифестације.

Соколске заставе у поворци

Соколске и националне свечаности отпочеле су указивањем пијетета изгинулим и помрлим националним борцима, ратницима и сокоlima.

Нарочита делегација Савеза сокола одала је почаст великим вођима у борбама за народно ослобођење и уједињење Краљу Петру I Ослободиоцу и Витешком Краљу Александру I Ујединитељу, полагајући венце на њихове гробове на Оепенцу.

Изасланство Савеза сокола, које је предводио г. Гангл, положило је соколски венац на споменик бранилаца Београда на београдском Новом гробљу. Исто изасланство положило је цвеће на гробове истакнутијих соколских радника. Сва београдска соколска друштва положила су цвеће на гробове својих помрлих чланова. Старешинство соколске жупе Београд положило је венац на гроб Незнаоног јунака на Авали.

У граду је отпочела свечаност у 9 часова пре подне подизањем државне заставе на високи јарбол, који је за ту сврху постављен на Теразијама. Око јарбола је постављена почасна соколска чета. Старешинство Соколске жупе Београд извршило је подизање заставе. Овом свечаном чину присуствовало је старешинство Савеза сокола, старешинство жупе и претставници свих београдских соколских друштава, као и већи број грађанства. Лепршање заставе на врху јарбола поздрављено је веселим клицањем. Соколска музика је отсвирала државну химну.

Старешина соколске жупе Београд одржао је пригодан говор о тробојној застави као сим-

волу државне слободе и јединства. Свечаност је завршена одушевљеним клицањем Њ. Вел. Краљу Петру II и Југославији.

У најлепшем поретку импозантна поворка прошла је Коларчевом улицом до Теразија, где је уз бурне покликe одала поздрав истак-

Подизање југословенске заставе на јарбол (на Теразијама)

Удружење резервних официра и ратника дефиљује

У 10 часова пре подне кренула је импозантна поворка сокола, ратника, студената и претставника других организација испред дома Соколског Друштва Београд I, из улице Кнеза Павла.

На челу поворке ишла је музика и старешинство Соколског савеза и соколске жупе Београд. За њима су ишли резервни официри и ратници са заставама, Удружење носилаца Карађорђевог звезде и Албанске споменице, Ђаци-ратници и браниоци Београда, четници, На-

нутој државној застави. Студентска омладина је стално клицала: „Бранићемо земљу! Бранићемо границе!”

Поворка се зауставила пред „Крсмановићевом зградом” на Теразијама, где је прокламовано уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу, 1918 године, а где се сада налази седиште Савеза сокола. Учесници поворке сврстали су се у дворишту те зграде, а чланови соколских старешинстава и претставници осталих удружења, која су учествовала у поворци, ушли су у свечану дворану Сокол-

Соколска коњица у поворци на Теразијама

Универзитетска омладина дефиљује

родна одбрана, Јадранска стража, Коло српских сестара, Југословенски женски савез са својим организацијама, Народна свест, Савез удружења Истра, Трст и Горица, затим београдски соколи са 10 застава и музиком, руски соколи, сеоски соколи, сеоски омладинци Савеза здравствених задруга, Женска омладина Кола српских сестара и студенти београдског Универзитета са транспарентима посвећеним независности и народној слободи. На крају је ишла соколска коњица.

ског савеза, где је пре двадесет година извршено проглашење уједињења. На месту где је тога историјског момента стајао Регент Александар, налазила се сада Његова биста. У дворани се налазила и велика слика Краља Петра II у соколској одори. Ту је у 10 и по часова извршена глорификација народног јединства.

Овом свечаном чину присуствовао је изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Љубомир Полексић, затим Претседник Београдске оп-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.општине г. Влада Илић, претставници војних и цивилних власти, претставници чехословачког, пољског и бугарског посланства.

Студенткиње у поворци

Старешина соколске жупе Београд у кратком говору изазвао је успомену на историјски моменат проглашења уједињења пре 20 година. Прочитана је адреса Народног већа као и одговор Регента Александра.

Поред учесника у великој поворци, овој су свечаности присуствовали: Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Љубомир Полексић, изасланик Њ. Св. Патријарха г. Дионисије, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, и изасланици свих војних и цивилних власти, чехословачки посланик г. д-р Јарослав Липа са чиновницима свога посланства, изасланици пољског и бугарског посланства,

Свечаност је отворио старешина Соколске жупе Београд г. д-р Михаило Градојевић, истичући значај ове прославе и поздрављајући бираним речима изасланика Њ. В. Краља, изасланика Министарства војске и морнарице, чехословачког посланика г. Липу, Претседника Београдске општине г. Владу Илића и остале госте.

Прочитана је затим посланица коју је поводом јубиларног 1 децембра упутио Савез сокола свима соколима Југославије.

На говорници су се изређали после тога претставници свих друштава која су узела учешћа у манифестационој поворци, истицали

Изасланик Њ. В. Краља Петра II пуковник г. Љубомир Полексић, претседник Београдске општине г. Влада Илић и остали гости на прослави 1 децембра у сали соколског друштва „Београд — Матица“

Пошто је завршена ова глорификација, постројена је поново поворка сокола, ратника и грађанства и кренула се улицама Краља Милана и Делиградском у соколски дом соколског друштва Матица. Ту је у великој свечаној дворани извршен главни, манифестациони део прославе.

значај 1 децембра и своју приврежност идеалима које он симболизује.

Присутни су прекидали говорнике бурним поклицима Краљу Петру II, династији Карађорђевића, Југославији, народу и војсци.

Свечаност је завршена химном „Хеј Словени“, коју су отпевали сви присутни.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Прослава двадесетогодишњице Уједињења у београдском стегу скаута „Авала“

Београдски стег скаута „Авала“ прославио је врло свечано и достојанствено двадесетогодишњицу Уједињења 1 децембра у 11 часова пре подне у сали Инжињерског дома.

Из хола пролази се кроз једну споредну салу, између редова постројених скаута, који свакога госта поздрављају интересантним скаутским поздравом. Симпатични младићи и дечади прате љубазно свакога посетиоца до у главну салу.

Свечаност је испала још интересантија, што је на прослави Уједињења извршено освећење заставе друге чете, коју је даровао и којој је кумовао г. Обрад Игњатовић, индустријалац.

Старешина скаута г. Јосиф Леон, поздравио је изасланика Њ. В. Краља Петра II, изасланике Министра просвете, Претседника Општине града Београда, као и остале претставнике разних друштава и корпорације.

Старешина скаута је изразио велику захвалност Њ. В. Краљу, као Покровитељу скаута. По томе се врло топло захвалио Претседнику Општине града Бео-

града г. Влади Илићу, на његовој пажњи и великом интересовању за рад и циљеве скаута.

После поздрава почело је освећење заставе. Свештеник је осветио заставу и кум ју је предао стегоноши на чување. После освећења заставе старешина даје реч оснивачу скаутизма код нас г. д-р Миши Поповићу.

Г. д-р Поповић је топло и искрено говорио о дужностима и задацима скаута. Обраћајући се младим скаутима, он им препоручује да јачају своје тело, дух и карактер, како би у даном моменту достојно послужили својој Отаџбини. Нагласио је, да су њихови дедови и оцеви створили велику Југославију после много жртава и напора, а на њима је не много лакши задатак, да ту Југославију бране и чувају. Завршио је свој говор са вером, да ће млади скаути бити достојни потомци великих родољуба и неимара наше лепе и моћне Југославије.

Хор скаута отпевао је хармонично и складно химну и још две песме. Један скаут из млађе генерације рецитовао је са успехом једну дивну патриотску песму и тиме је завршена ова скромна али лепа и патриотска прослава Уједињења.

Славе београдских друштава

РАТНИЦИ СПАСЕНИ СА ПОТОПЉЕНИХ БРОДОВА СЛАВИЛИ СУ Св. НИКОЛУ

Ратници спасени са „Галије“ и других бродова који су потопљени за време светског рата основали су своје удружење са циљем да приређују сваке године парастос својим потопљеним друговима, којих има преко две хиљаде, да помаже своје сиромашне другове и породице утопљених.

Ово удружење је прославило Св. Николу 19 децембра, уз присуство изасланика Њ. Св. Патријарха, изасланика свих војних и цивилних власти (Београдску општину је претстављао градски већник г. Љуба Стефановић) и многих националних и културних друштава.

После обављеног славског обреда, одржао је леп и узбудљив говор претседник Удружења артиљеријски капетан г. Јанковић. Оцртао је страшне патње наше генерације за време светског рата, које служи као пример како се треба жртвовати и шта треба поднети за свога Краља и отаџбину... Поред оних који су изгубили живот у албанским кршевима и на острву Виду, и преко две хиљаде наших ратних другова нашли су страшну смрт у разним морима. Када су непријатељи потопили бродове на којима су они хитали у своје јединице, ти наши другови, тек оздравили од задобивених рана, нашли су страшну смрт у таласима мора. Немогуће је описати њихову смрт без бола и суза... Тело ових хероја не покривају грудве земље наше отаџбине, њихове гробове не роси роса нити се на њима пале свеће и кандила... Њихове кости однели су

морски вали далеко од отаџбине за коју су се борили док најзад, у најлепше доба, нису живот изгубили... Ми, њихови спасени ратни другови, иако оронула здравља од тешких душевних потреса и рана, удружили смо се са циљем да подигнемо споменик и њима и нашим ратним друговима Французима, који су такође дали свој живот за нашу слободу — рекао је г. Јанковић.

СЛАВА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ РЕЧНЕ ПЛОВИДБЕ И СРПСКОГ БРОДАРСКОГ ДРУШТВА

Дирекција Југословенске речне пловидбе и Српско бродарско друштво прославили су свога патрона Св. Николу 19 децембра т. г. на броду „Краљ Александар“ у салону I класе. Били су присутни: изасланик Њ. В. Краља капетан фрегате г. Вуковић, министри г.г. д-р Спахо и Д. Стошовић, изасланици свих војних установа и надлештава, свих саобраћајних установа и надлештава, претставници војних и цивилних власти и бродовласничких предузећа.

Домаћин славе г. Јанко Поповић, заповедник брода „Краљ Александар“, и директор Југословенске речне пловидбе г. Аца Поповић извршили су обред сечења славског колача са протом г. Миливојем Петровићем. Прота г. Петровић одржао је леп пригодан говор о значају славе, а директор г. Аца Поповић поздравио је госте и истакао улогу бродарства у народној привреди.

Гости су послужени после извршеног обреда у салону I класе.

Скупштина и слава Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима

Носиоци Карађорђеве звезде с мачевима (официрског и војничког реда) одржали су годишњу скупштину и славу удружења.

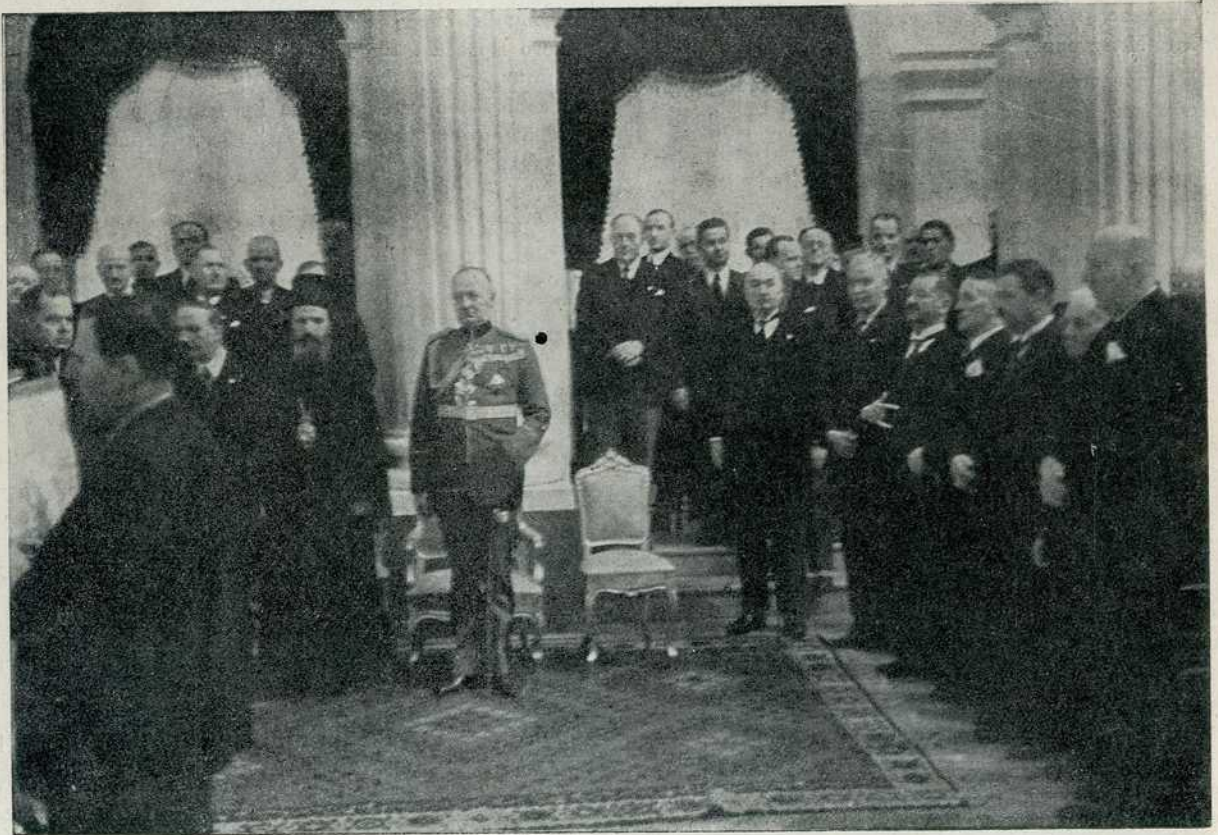
I — Годишња скупштина.

Годишња скупштина удружења одржана је на дан 1 децембра 1938 год. у великој свечаној дворани Официрског дома у Београду.

Свечана велика сала била је дупке пуна — чланова, који се сваке године смањују и гостију из свих сталежа грађанства.

би добро, каже он, да се, ма и у најкраћим потезима, изнесу борбе, које су вођене и тешкоће са којима смо се борили, да бисмо постигли оно, што данас има Краљевина Југославија.

Ређа борбе, почев од сјајне победе на Куманову (10—11) 23—24 октобра 1912), на коме је ударен печат стварања Краљевине Југославије, па на Брегалници (1913), где се истиче крвава борба браће међу собом (Бугара и Срба) и, најзад цитира како смо ушли у Светски рат (1914—1918) и у њему изборили победе, које су прославиле наш народ и нашу државу (Цер-

Са славе Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима

Претседник Удружења г. Љубомир И. Милијић, генерал у пензији и резерви, отворио је Скупштину. Он је пре прелаза на дневни ред, предложио: да се пошаљу поздравни телеграми Њ. В. Краљу Петру II, Врховном команданту целокупне оружане силе Краљевине Југославије; Кнезу-Намеснику Павлу; претседнику Краљевске владе г. д-ру М. Стојадиновићу; министру војске и морнарице армиском генералу г. Милутину Ђ. Недићу, и војводи г. Петру И. Бојовићу, што је скупштина са одушевљењем усвојила уз узвике „Живео краљ!“

Рекао је потом у своме говору да ова четврта скупштина пада у доба када се навршава 20 година, од претеклих и завршених ратова, које је наш народ водио за Ослобођење и Уједињење Југословена. Било

1914; Рудник и Суворор, 1914; повлачење и напуштање Србије, 1915; стварање Солунског фронта и победа на Горничеву и Кајмакчалану, 1916; затишје на Солунском фронту 1917; и пробој Солунског фронта и победу на Добром пољу, 1918).

Завршава свој говор тиме, што истиче: „У свима борбама и окршајима, које је српска славом увенчана војска поднела и издржала, носиоци Карађорђевог звезде с мачевима, званично је утврђено, били су најнеустрашивији међу неустрашивим, најхрабрији међу храбрим, најзаслужнији међу заслужним... И, ја сам уверен да заостали и још у животу витези Карађорђевог звезде с мачевима имају исту жељу као и ја: да обновимо успомену на дичне вође и ратне другове, који падоше за част и славу Краљевине Ју-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.гославије на бојноме пољу или по свршеним ратовима умреше од последица ратних теоба.

Поклонимо се са дубоким пијететом, одајмо достојну пошту на првоме месту Краљу Петру I Великом Ослободиоцу и Витешком Краљу Александру I Ујединитељу, Врховним командантима Српске војске.

Сетимо се Војвода: Радомира Путника, Живојина Мишића и Степе Степановића.

Споменимо све генерале, команданте и старешине српске војске.

Истакнимо све оне, чија се имена мало знају, или чак и не знају, а који су залагали себе за слободу и величину Краљевине Југославије.

Свима њима нека је **Слава** и вечна **Хвала!**"

Сви присутни дижу се и са побожним поштовањем кличу: „Слава им” и „Хвала им”!

Настаје застој. Сви, као договорно, очекују и ређање имена најзаслужнијих међу заслужним, најбољих међу одличним.

Поколења, која долазе, пре него савременици, треба да знају имена оних великих јунака, који чине сваки за себе један еп, оних хероја, који су прославили име нашега народа и који су „у бури смрти и мегдана” дали што се највише могло да учини.

Београд, престоница Краљевине Југославије клања се тим синовима, који ће вечито бити пример: како треба воleti свој народ и како се треба жртвовати за своју Отаџбину и свога Краља.

Београд, у времену, када се навршава 20 година од доба свршених ратова и од доба када је створена Краљевина Југославија, испуњава смирно једну своју свету дужност, ако уз извештај о скупштини и слави удружења носилаца Карађорђевог звезде с мачевима истакне преко свога часописа „Београд. општ. новине” и имена бар извесних, који због последица ратних штрапаца и мука рано умреше.*

Нека је за сада довољан само овај списак лица из библије Југословен. јунаштва:

1 — **Ненадовић М. Михаило,** бригад. генерал, (* 2 авг. 1876 у селу Зуце-Београд, † 14 фебр. 1934 у Паризу). По свршеном 6 разреду гимн. ступио 1896 у Н. шк. В. ак. (29 кл.). Произведен: арт. п. поручник 1899, свршио и Вишу шк. Вој. ак. (1903—1905), кап. II кл. 1906, мајор 1912, пук. 1920, бриг. генерал 1925. Био: 1912—1913 ађутант Њ. Кр. В. Престолонаследника, 1913 командир батерије, када је рањен на Ретким Буквама, 1914 на Мачковом Камену командант арт. дивизиона, када му је непр. шрапнел однео целу десну шаку и половину левог (због чега је имао 14 операција), од 1917 до 1927 војни изасланик на страни (Берн — Швајцарска, Варшава — Пољска, Праг — Чехословачка), 1928 на служби у

* Списак лица свих одликованих, са кратким описом њихова живота и рада, већ је у припреми. То није тако лак посао. Јер, потребно је претурити и средити податке за свакога из свих „Службених војних листова” и пронаћи сва наређења Српске Врховне команде, која се на ово односе.

Списак лица, овде изнетих, само је оних, који су умрли после 1934 год. — после стварања „Удружења носилаца Карађорђевог звезде с мачевима” до 17-ХП-1938 — и то оних, који су живели у Београду.

II армији (Сарајево), 1929—1931 на служби у Мин. вој. и морн., а од 1931 до смрти војни изасланик на страни (Париз — Француска, Лондон — Енглеска, Мадрид — Шпанија). Одликован: КЗм. III и IV р., као и свима другим јсл. и страним орденима, медаљама и споменицама.

Вредно је истаћи телеграм, који је упутио фр. маршал Ф. Петен на дан смрти: „Генералу Д. Стојановићу, мин. в. и м. Београд — Веома болно дирнут изненадном смрћу генерала М. Ненадовића, молим Вашу Екселенцију, да изволи примити изразе мога срдачног саучешћа и саучешће француске војске поводом болног губитка, који је задесио славу југослов. војску, Министар војске, маршал Ф. Петен”.

2 — **Васић М. Милош,** дивиз. генерал, Министар в. и морн. у пенз. (* 27 фебр. 1863 Неменикуће — Београд, † 20 окт. 1935, Београд). По свршеној гимназији и једној години филоз. факултета на Вел. шк. у Београду ступа у Н. шк. В. ак. 1880 (13 кл.) Произведен: 1883 у чин пеш. п. поручника, 1891 генералшт. кап. II кл., 1896 мајор, 1901 пук., 1916 ген. Пензионисан 1903 а реактивиран 1914, поново пензионисан 9 нов. 1923. Био: водник и командир чете у пешадији и Вој. ак., а као генералшт. официр: начел. шт. дивиз. об., командир ескадрона, ордон. оф. Њ. В. Краља, шеф одсека Гл. Генералштаба, проф. у Вој. ак., мин. вој. (12 јула 1900 до 27 априла 1901), дипломат. предст. у Црној Гори (Цетиње од 1902 до 1903), експерт у Бечу (1895) и у Сплиту (1918), командант армије (1919—1922), Мин. в. и м. (6 јан. до 4 нов. 1922) кад је поднео оставку. У рату био: 1876 и 1877/78 као ђак добровољац, 1885/86 командир чете, 1912—1913 и 1913 делегат код Грчке вој., у Свет. рату (1914—1915) командант Дунав. дивиз. II поз., 1916 команд. I и III арм., 1917 делегат код Итал. краља и Итал. владе. Радио је много на вој. књижевности (оригинал. и преводној), говорио је фр., енгл., нем. и руски.

Треба истаћи, да се њему приписује највећа заслуга као команданту III арм., што је изборена битка на Горничеву и бој на Кајмакчалану (1916). Одликован: КЗм III (Указом Ф.АОБр. 1352 од 11 јан. 1917) и IV р. (Указом Ф.АБр. 9780 од 31 маја 1915), као и свима другим нашим а и страним орденима.

3 — **Туцаковић Т. Милан,** арм. генерал, (* 26 маја 1871 у Крагујевцу, † 26/27 децем. 1936 у Београду). По свршеном 7 разр. гимн. ступио у Вој. ак. 31 августа 1888 (XXI кл.). Произведен: 15 авг. 1891 у чин коњич. п. поручника, акп. II кл. 6 децембра 1897 а по свршеној Виш. шк. В. ак. и припреми за генералшт. сл. преведен у генералшт. струку 1 маја 1906, пук. 1913, генер. 25 септ. 1918, арм. ген. 21 окт. 1923. Пензионисан 30 маја 1925. Био: водник у Краљ. Гарди, команд. ескадрона, помоћник и командант 3 коњич. пука, помоћ. и начел. шт. Тимочке дивиз. обл., командант 18 пеш. пука, држ. питомца у Француској; за време рата: начел. шт. коњичке дивиз. (1912/13 и 1913, командант био је Кнез Арсен), командант 2 коњичке бригаде (1914), по том заступник команданта Морав. дивиз. I поз., командант јужно-морав. трупа (1915), командант Вардарске дивизије (1916),

По том Југосл. дивиз. до 1 апр. 1918, а по свршен. рату (1918) делегат Српске владе и Гл. Генералштаба код Бугара (Софија). У миру (1920—1921) командант дивиз. обл. (Вардар. и савске) помоћ. начел. Гл. Генералштаба (8 децембра 1921 до 30 маја 1925), кад је постао командант IV арм. области (Загреб). Одликован: КЗм III и IV р., као и свима другим нашим и страним орденима.

Треба истаћи, да је важио, и као коњаник и као генералшт. официр и као ратни командант, као један од бриљантних официра, високе спреме, доста је радио и на књижевности, са којим се српска а доцније југосл. војска поносила.

4 — Стојић К. Алекса, дивиз. генерал (12 дец. 1874 у Ваљевоу, † 28 маја 1937 у Београду). По свршеном 6 разр. гимн. у Ваљевоу ступио 12 септ. 1892 у Н. шк. в. ак. (25 кл.). Произведен 2 авг. 1895 у чин пеш. п. поручника, пук. 1915, дивиз. ген. 1925. Био: водник, командир чете, командант батаљона, пука, бригаде и дивиз. области, на служби у Мин. војном и у Врховној команди (1912/1913 и 1913). Одликован: КЗм. III (2 пута) и IV р., као и свима другим — страним (руским Св. Ђорђе, фр. легијом части, румун. круном, пољским „Полониа реститута“) и нашим, поред медалја и споменица. Свршио и Вишу шк. в. академије.

Треба истаћи, да је за њега рекао у своме посмртном говору Гргу Ристић, дивиз. ген.: „По својој природи покојник је био благе нарави, тих, миран пун такта, веома уравнотежен, прави родитељ својим млађим. У борби је био неустрашим, одлучан, пун иницијативе, веома хладнокрван, необично истрајан и храбар до пожртвовања. Вазда је био у првим борбеним редовима и свима је примером предњачио. Када је треола изборити победу над непријатељем био је неумољив и својом чврстином сигурно водио борбу ка победи, у коју он никада није сумњао. Чувао је своју јединицу, али је умео да влада својим војницима и да са највећим успехом изражава пун утицај на своју команду...”

5 — Њ. Св. Патријарх Варнава, (29 авг. 1880 у Плељима, 10/11-23/24 јула 1937 у Београду). Одликован: КЗ м. IV р. (Указом ВБр. 425 од 17 децембра 1924 год. као Митрополит Скопљански). Види: „Београдске општинске новине” бр. 7/8 (јули—август).

6. — Томић Н. Војислав, арм. генерал, (24 окт. 1876 у Крагујевцу, 10 нов. 1937 у Београду). Одликован: КЗм III р. 2 пута (Указом ФАОБр. 153961 од 11 апр. 1920 год. и Указом ФАБр. 8383 од 15 маја 1920 год.) и IV р. (Указом ФАБр. од 31 маја 1915). Види: „Београдске општинске новине” бр. бр. 11 (новембра) 1937.

7 — Павловић Г. Живко, дивиз. генерал, академик (* 1 марта 1871 у Башину срез јасенички — Крагујевац, † 26 апр. 1938 у Београду). Одликован: КЗм III р. (Указом ФАОБр. 9779 од 31 маја 1915 год.) и IV р. 2 пута (Указом ФАБр. 14611 од 5 апр. 1913 год. и Указом ФАОБр. 50179 од 15 авг. 1918). Види: „Београдске општинске новине” бр. 4 (април) 1938 год.

8 — Јелесијевић В. Милоје, бригад. генерал (* 16 фебруара 1876 у селу Влачки срез Опленачки, Кра-

гујевац; † 21 маја 1938 у Београду). По свршених 7 разр. гимн. у Крагујевцу ступа 1-14 септ. 1896 у Н. шк. Вој. ак. (XXIX кл.). Произведен: пеш. п.поручник (1899), кап. II кл. (1906), мајор (1913), пуковник (1921), бригад. ген. (1925). Био: водник, командир чете, по том ступио на службу у Географ. институту Гл. Генералштаба (1905), где остао све до рата 1912/1913. У рату био: командир чете у 5 пеш. прекобр. пуку (1912/1913 и 1913), командант батаљ. 5 пеш. пука II поз. (1914 до марта 1916), помоћник команданта 3 пеш. пука (8 март 1918 до 25 авг. 1918) командант 13 пеш. пука „Хајдук Вељко”. После рата: командант пешадије Јадран. и Дрин. дивиз. области, помоћник команданта Дрин. дивиз. обл., редован професор Вој. ак., Начелник истор. одел. Гл. Генералштаба (од 6 априла 1933 до смрти). Одликован: КЗм. III р. 2 пута (Указом ФАОБр. 9779 од 31 маја 1915 и Указом ФАОБр. 153961 од 11 априла 1920) и IV р. (Указом ФАБр. 10323 од 29 јуна 1914). Много је радио и на војној књижевности, где се истичу радови: „Поменик Српске Тимочке дивизије”, „Колубарска битка”, „Заузеће Кајмакчалана и његов значај”, „Пробој Солунског фронта 1918” (превод).

Треба истаћи, да за њега пишу — арм. генерал М. Недић и бригад. генерал Ч. Шкекић („Ратник” — 1938) и пуковник П. Остојић („Војни Весник” — 1938); „...Књига твога живота, од колевке па до хладног гроба, исписана је чистим, искреним и поштенним мислима и жељама, ретком скромношћу, непоколебљивим и светлим карактером, неуморним прегалаштвом у сваком послу, другарским и пријатељским осећајима према друговима и знанцима, нежном љубављу према милим и драгим, безграничном оданосћу према Краљу и Отаџбини... Храбар официр, разборит старешина у миру и рату”.

9 — Ђукић В. Панта, бригад. генерал, (18 маја 1880 у Ужицу, † 7 окт. 1938 у санаторијуму Тополиччица). По сврш. 6 разр. гимн. ступио у Вој. ак. 1/14 септ. 1897 (XXX кл.). Произведен: 13 окт. 1899 у чин пеш. п.поручника (15 пеш. пук „Стеван Синђелић”), прелази исте године у артилерију, мајора 5 априла 1913, бриг. ген. 1 децем. 1925. Пензионисан 16 новем. 1937 због болести. Био: од прелаза у арт. до 14 окт. 1904 водник и наставник (Дрин. арт. пук и арт. подофицир. шк.). Свршио Вишу шк. В. ак., па постаје командир батерије (Шумад. арт. пук) са којом улази у рат 1912/1913. Учествовао у свима ратовима, где се веома истакао, те и одликован: КЗм. III и IV (2 пута) р., као и свима нашим и страним орденима. Био после рата: командант арт. дивизиона, пука, бригаде и дивиз. области (одн. Боке Которске).

Треба истаћи, да је познат и истакнут у војсци као одличан арт. официр, врло храбар, за кога се говорило: „Нема пораза, док је 5. шумад. батерија иза нас” — којом је он командовао у рату 1912/13. Истакао се и као војни писац.

10 — Докић Л. Иван, бригад. генерал, (18 март 1882, † 20 окт. 1938 у бањи Теслић). По свршен. 6 разр. гимн. у Београду, ступио у Н. школу В. акад. (XXXII кл.). Произведен: 1901 у чин коњич. п.поручника, 1909 капет. II кл., пук. 1921, бригад. ген. 1927. Пензионисан 1936. Свршио и Пешад. шк. гађања. Био: водник ађ. коњич. пука, у коњи-

ци у Краљ. Гарди, командир ескадр., пом. наст. чехања у В. ак., пом. и командант коњич. пука, на служби у шт. арм. области, помоћник делег. Владе и Врх. кмде у Бугарској (Софија), делегат у Немачкој за купов. коња, кмдт коњич. бригаде, помоћ. кмднта коњичке дивиз. У рату: кмдт коњич. дивизиона Морав. дивиз. II поз. (1912-1913 и 1913), док у Свет. рату (1914—1918) комдир еск. (4. и 1. пука), помоћ. кмднта 1. коњич. пука, на служб. у шт. 2 коњич. бригаде, комдт 1 коњич. пука. Одликован: КЗ м IV р. (Указом ФАБр. 9780 од 31 маја 1915), КЗ IV и III р. ЈКШ и II р., БО м IV р., СС IV р., ЗХ, СХ, МКП I, АС, С12, С13, С 14/20, грч. орд. Св. Спаса са злат. круном, фр. Ратни крст са палмом и са звездом (2), енгл. Британ. империја III р.

Треба истаћи, да је важио као врло благородан и отмен официр, у рату врло храбар и енергичан.**

Секретар Удружења г. Павле Алексић инжењер, подноси Скупштини извештај о раду удружења за годину 1938, у коме истиче старање удружења да се стекну привилегије, које су већ „Законом о одликованим орденом Карађорђевој звезди с мачевима“ од 1938 год. усвојене и остварене.

Подвлачи у извештају: да удружење носилаца тога највећег витешког и елитног ордена ставља себи

** Сем наведених, који су сматрани међу најбољим, умрло је још више. Нарочито је умро већи број из редова подофицира и војника, чије податке већ сређујемо.

Слава ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије

Бачка трпеза Њ. В. Краљице Марије прославила је на дан 14 децембра 1938 год. своју славу Св. Андреју Првозваног у 10,30 часова у своме стану у ул. Милоша Великог бр. 71 — барака бр. 6.

Свечаност је изведена у присуству изасланице Њ. В. Краљице Марије, дворске даме Г-ђе Српкић и других изасланика.

Претседника Београдске општине заступао је већник Г. Живан Ј. Ранковић, генерал у пенз. и резерви.

Француски привредници у Београду

Почетком децембра боравила је у Београду једна делегација француских привредника коју је предводио г. Ерве Алфан, директор одељења за трговинске уговоре француског министарства трговине. Ова је делегација упућена да обиђе Букурешт, Софију и Београд и да испита, у договору са надлежним факторима дотичних земаља, мере за појачање међусобне трговинске размене између Француске и балканских земаља и да спреми материјал за званичне преговоре који су заказани за јануар у Паризу. —

Шеф ове делегације г. Ерве Алфан посетио је 2 децембра Претседника владе г. д-р Милана Стојадиновића.

Помоћник Министра спољних послова г. Миливоје Пиља приредио је 2 децембра ручак француским привредницима код „Српског Краља“.

у дужност, да у споразуму са Министром војске и морнарице одржи један низ предавања младим војницима у великим гарнизонима, као и да се подигне један велелепни „Дом носилаца Карађорђевој звезди с мачевима“, који би у свему и по свему био привлачна тачка за сва поколења. По том износи, да удружење стоји већ у вези са свима одружењима те врсте код страних пријатељских држава...

Годишња скупштина је у 12 час. закључена, пошто је дата разрешница досадашњем Управном и Надзорном одбору и Суду части.

Задржана је и даље стара управа.

II — Слава Удружења.

Слава удружења обављена је у свечаној сали Официрског дома у Београду на дан 17 децем. 1938 год. у 11 ч. Било је присутно много чланова а нарочито гостију.

Иzasланик Њ. В. Краља био је Ађутант генералшт. бригад. генерал Г. Жарко Мајсторовић.

Министри су били присутни: Г. г. Милан Симоновић (правде), Богољуб Кујунџић (шума и рудника), Милутин Ђ. Недић арм. генерал (Војске и морнарице), као и Министри у пензији: Г. г. Љуб. М. Марић, арм. генерал, и Душ. П. Трифуновић, дивиз. генерал.

Председника Београд. општине заступао је град. већник Г. Живан Ј. Ранковић, генерал у пенз. и рез.

Резање колача и славски обред извршен је. По том је одржао патриотски говор председник Удружења г. Љубомир И. Милијић, генерал у пенз. и резерви, који је закључио са узвиком: „Живео Краљ и Краљевски Дом!“

Треба нарочито истаћи, да је том приликом Њ. В. Краљица Марија оденула две стотине (200) сиромашне деце, као и то, да је свако дете добило топле хаљинице, чарапе и обућу.

Бачка трпеза Њ. В. Краљице Марије даје свакога дана свакоме детету доручак и ручак, веома укусан и у великом обиму. Све се то врши под заштитом вредних госпођа из Београда: Г-ђа А. М. Недића, Анђе Н. Христић, Олге Барловац, М. д-ра Протића и других. Београдска општина обилно помаже ову трпезу дрвима, а и у новцу.

Истог дана после подне у 18 часова приредио је г. Влада Илић, претседник Индустијске коморе и Београдске општине, у свом дому коктел-partiју делегацији француских привредника. Били су присутни и преставници југословенске привреде и градски већници.

ИСПРАВКА

На основу погрешног податка који смо добили, у 11 броју часописа „Београдске општинске новине“ на страни 806 испод слике папуча изложених на I Земаљској изложби, погрешно је назначено да су то радови г. Лазара Матејића, папучара из Београда. Међутим, то су радови г. Стевана А. Јовановића, папучара из Београда.

Велики предизборни збор привредника на београдском Сајмишту

Београдски привредници сазвали су 9 децембра увече велики предизборни збор привредника Београда, Земуну и Панчева у трећем павиљону на београдском сајмишту, на коме су објаснили своје програме носилац земаљске кандидатске листе г. д-р Милан Стојадиновић и први посланички кандидат за изборно подручје Београд, Земун и Панчево г. Влада Илић. Огромни простор овог павиљона био је попуњен грађанством већ до 8 сати увече. Било је преко 30.000 лица. Поред многих угледних привредника, претставника великих привредних установа из свих привредних грана, био је велики број средњих и ситних привредника-трговаца, занатлија и радника. Било је присутно и неколико Министара.

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић стигао је мало доцније са г. д-р Антоном Корощцем. Поздрављен је френетичним поклицима присутног грађанства. Прошао је кроз салу украшену зеленилом и државним заставама и попео се на говорничку трибину, на средини дворане, такође укусно и свечано искићену, на којој је стајао микрофон за пренос говора преко радија.

Претседник Општине г. Влада Илић, присутни Министри и организатори овог збора дочекали су г.г. д-р М. Стојадиновића и д-р А. Корощца на улазу у павиљон и отпустили их на говорничку трибину.

Збор је отворио г. Љуба Гођевац, индустријалац и градски већник, који је изнео побуде привредника да сазову овај збор и истакао значај избора, који ће се обавити 11 децембра.

„По вашим захтевима и жељама на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића за град Београд кандидовани су еминентни претставници београдске привреде са г. Владом Илићем на челу.

Жеља београдских привредника је да заступају интересе београдске индустрије, трговине и занатства у Народној скупштини. Они ово желе јер су уверени да то захтевају обзирима према највишим интересима земље. Ова жеља београдских привредника је првипут сад овако ефикасно изражена, док су привредни стручњаци других градова годинама узимали учешћа у раду народног претставништва. Значајно је и симболично да су привредници Београда дошли вечерас баш овде на ово Сајмиште, које служи привредним интересима целе земље, да даду израза својим жељама за 11 децембар. Рекао сам симболично зато, што је ово сајмиште везано нераздвајно баш за име г. Владе Илића и сложен заједнички рад београдских привредних организација...

Двадесет година су београдски привредници пропустили за узимање виднијег учешћа у животу државе искусивши немиле последице овакве апстиненције. Кандидацијом на највиднијем месту на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића, београдски привредници долазе до могућности да и у Скупштини надокнаде оно што је досад пропуштено”, — нагласио је г. Гођевац.

Г. Гођевац је предложио за претседника збора г. Танасија Здравковића, трговца, а за потпретседника г. Владу Марковића, занатлију.

Г. Танасије Здравковић је нагласио да овај збор има изузетан значај, много већи од обичног предизборног збора. Овај збор је у нашој послератној политичкој историји јединствен и први пример да се читав један ред наших грађана, привредници престонице, одлучује да у Народној скупштини пошаље своје изабранике. Из говора које ћете вечерас чути, ви ћете и сами осетити сву важност овога момента и увидети сву оправданост мога задовољства и поноса. Ви ћете вечерас чути речи нашега кандидата, једнога од најистакнутијих наших индустријалаца, г. Владе Илића, претседника Београдске општине; својим високим организаторским способностима, подижући Београд, постао је познат и најширим слојевима народа; он ће нам изнети све разлоге који су нас определили за овај посао, као и циљеве чијем ћемо остварењу тежити кроз учешће наших будућих претставника у Народној скупштини. Имаћемо част да чујемо и реч нашег истакнутог политичара и врло вредног и енергичног радника на свима привредним проблемима наше земље, поштованог и мудрог претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића. Та сарадња обећава најлепше успехе у будућности и ја сам, заједно с вама, заиста потпуно уверен да имамо рашта бити задовољни и поносни овим нашим потхватом, — рекао је г. Здравковић.

ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Г. Здравковић је затим дао реч г. Влади Илићу, претседнику Београдске општине и Индустријске коморе и првом посланичком кандидату за Београд, Земун и Панчево на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића, чију појаву на говорници збор поздравља одушевљеним овацијама.

Г. Влада Илић је прво упутио поздраве Њ. В. Краљу Петру II и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Па-

влу. Масе су прихватиле ове поздраве спонтаним и бурним усклицима и овадијама.

Говор г. Владе Илића гласи:

Пре него што почнем стварни наш посао због кога смо се састали, нека прва наша реч буде поздрав нашем младом много љубљеном Краљу Петру II. Живео Краљ! И првом Краљевском Намеснику, Стрицу Нашег младог Краља, Кнезу Намеснику Павлу, Живео Кнез Намесник!

Ја вам, господо, од свег срца захваљујем што сте се у овако великом броју одазвали и дошли на овај наш привреднички скуп. Сакупили смо се данас, уочи избора, када је сваки грађанин позван да да свој глас за политички рад који сматра најбољим.

Нас привреднике интересује највише привредни програм и рад на привредном пољу одговорних фактора. Ми морамо увек бити у положају критичара, јер имамо искуства да се привредна питања решавају често изван нас и не онако како би то привредни интереси захтевали. То наше отсуство при решавањима о главним привредним питањима и о државном газдовању, често нас је бринуло и ми смо у нашим организацијама тражили разлог томе.

Увидели смо да је један од главних разлога тај, што у Народној скупштини има веома мало привредника који познају право стање земаљске привреде, а који би уједно умели и били способни да то стање правилно прикажу; да се супротставе многим демагошким тежњама и да извојују онаква решења каква интереси земаљске привреде захтевају.

Истина је да ми — трговци, индустријалци, занатлије — имамо и сувише посла и брига у нашим предузећима и радњама и да се врло нерадо бавимо политичким радом. Зато су из наших редова врло ретки државници и људи који су могли да утичу на ток ствари.

То се стање годинама продужава. На нашим конференцијама често су се чуле примедбе да грешимо, да је време да се и ми мало активније позабавимо радом Народне скупштине и да себи прибавимо утицај на управљање државним пословима. Наше колеге, које су ове предлоге износили имали су веру да ће тако бити боље и за привреду и за целу земљу. Јер, у законодавном раду и у доношењу државног буџета, учешће практичних привредника — позитивних, реалних људи, поред људи других професија, може донети само добра.

Често су се чуле и оправдане критике да ми својом апстиненцијом занемарујемо битне интересе привреде, остављајући решавање најкрупнијих привредних питања без нашег активног суделовања.

Сада се указује прилика да се тим примедбама да задовољење, и сада када се обавља гласање за избор народних посланика и наши — привреднички гласови, имају свој значај.

Ако погледамо на састав листа београдских, видећемо да земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића има највише кандидата привредника или привреднички оријентисаних људи. Тај привреднички карактер листе је толико изразит, да се он истиче далеко више него карактер који је обично главни, ако не и искључиви — партијски. То је толико јасно да се не може оспорити.

Пре но што би донели икакву одлуку, ми се морамо мало позабавити досадашњим привредним радом г. д-р Милана Стојадиновића, који је и сам активно сарађивао у привреди, био наставник у Београдској трговачкој омладини, претседник Београдске берзе, сарађивао у нашој привредној штампи и био у управним одборима привредних предузећа, где је имао прилике да лично упозна одвијање послова. И као дугогодишњи министар финансија, он је био један од најбоље упуњених да разуме потребе земаљске привреде.

Ми се привредници, господо, ретко подајемо политичким страстима и другим утицајима. Научили смо да ценимо људе и догађаје по њиховој стварној вредности и да о њима доносимо свој објективни суд.

У нашем стрпљивом раду на одржавању и унапређењу наше националне радиности и трговине и на подизању нашег главног снабдевача и потрошача — земљорадника, ми ценимо свакога по разумевању наших напора и по пријатељској помоћи која се том нашем напору указује.

Нисмо склони изливима наглих одушевљавања и давању незаслужених комплимената. Али, господо, ми смо, с друге стране, људи објективни и склони смо да свачијем раду, који то заслужује, поштено одамо заслужено признање. То је једна од најлепших наших одлика која нам и ствара пријатеље.

И као привредник, и као претседник Индустриске коморе, и као претседник Београдске општине, ја морам лојално да одам признање Претседнику Краљевске владе г. д-р Милану Стојадиновићу и његовим колегама на њиховим напорима и на њиховим успесима на привредном подизању земље.

Срећеност државних финансија, боља кредитна политика, растерећење земљорадничких дугова, подизање и проширење великих државних привредних предузећа, стварање бољих услова за сваковрсну радиност, велики јавни радови и многа друга прегнућа, која су за последње три године дошла до изражаја, неоспорне су и опипљиве чињенице, које показују напредак на привредном пољу.

Ми сви знамо шта значе јавни радови за привреду. Ту су укупчани и занати, и трговина, и индустрија и радници. Новац посвећен јавним радовима обрће се неколико пута и користи свима радним елементима земље. А на јавне радове посветила је Краљевска влада милијарде динара.

Ми сви знамо шта значи када је земљорадник у тешком положају. Онда нам је свима тешко. Растерећен од свих својих превеликих дугова, сељак је данас оспособљен као потрошач. Он продаје своје производе изнад цене светског паритета, а од њега — оспособљеног потрошача — има користи цела градска привреда.

Пређимо на наш Београд...

Ми смо привредници најпозванији да кажемо да ли су услови за привредни развитак престонице бољи данас но што су били пре неколико година. Мислим да ћете се сви сложити са мном да је одговор потврдан.

Благодарећи напорима општинске управе, којој имам част бити на челу, и благодарећи потпори Краљевске владе, можемо на првом месту констатовати изванредну финансијску ситуацију Београдске општи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

не, за коју сви добро знамо каква је била пре само четири године.

Домаћинским газдовањем и рационалним управљањем општинском имовином и њеним привредним предузећима, успели смо да смањимо дуговања Општине за неколико стотина милиона. Као други успех истакао бих подизање Сајмишта на коме су већ одржане толике националне и међународне економске смотре великог значаја. Сајмиште је Београду дало печат важнога трговачког центра у овоме делу Европе.

Велики радови на левој обали Саве асанираће велики терен на домаку Београда и претворити га у једно од најлепших градилишта. Велики водоводни радови који су у току и који ће ускоро бити завршени, омогућиће снабдевање Београда водом за даљу будућност. Постепено, али стално растећење грађанства од општинских такса и све боља служба трошаринска говоре јасно о добром старању данашње општинске управе за добро Београђана и Београда.

Нећу да вас замарам са веома обимним радовима које је Општина извршила за ово време, подижући санитарне и хигијенско-просветне установе које Београду по општем признању чине част.

Хоћу само да вам кажем, да је у свима овим пословима општинска управа сарађивала интимно са Краљевском владом и да је на тој страни наилазила на пуно добре воље и на разумевање.

Колико је та добра воља ишла далеко, ви ћете увидети када вам кажем да је једном приликом Претседник Краљевске владе, г. д-р Милан Стојадиновић дошао лично у Београдску општину, са неколико својих министара, да на једној конференцији са државним и општинским стручњацима узме учешће у решавању важних проблема Београда који су годинама чекали на своја решења. На овом интересовању ми му одајемо наше признање.

Ја сам, господо, дошао у Београдску општину и водио њене послове као привредник. Као такав излазим и данас пред вас.

Ја желим да се та сарадња о којој сам вам говорио и која је довела до привредног подизања и земље и Београда настави.

Тој својој жељи ја сам дао израза на тај начин што се као привредник налазим на земаљској листи Претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића, који је показао своју жељу за сарадњом са привредом. Јер, листа за град Београд, Земун и Панчево има заиста изразито привреднички карактер.

На вама је да оцените резултате које су та политика и та сарадња дале — привреднички, хладнокрвно — и ја верујем да вам неће бити тешко да 11 децембра дате о томе свој суд.

Живели!..."

ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА ВЛАДЕ Г. Д-Р МИЛАНА
СТОЈАДИНОВИЋА

Поздрављен бурно и дуготрајно од огромне масе грађана, узео је реч Претседник владе и носилац земаљске кандидатске листе г. д-р Милан Стојадиновић и одржао овај говор:

Да београдски привредници нису били досада ништа друго организовали и створили, него ово лепо Сајмиште и овај величанствени збор — па би већ са-

мим тим заслуживали, да им одамо највеће признање и хвалу.

Али ако се пренесемо у мислима 24 године у назад, ми се морамо сетити, да је над овом земљом, где ми вечерас стојимо, некада владала покојна Аустро-Угарска држава. Ви сте малопре прошли онај дивни мост који спаја Београд са Земунуом, а нисте имали вероватно никакав други утисак у души, до утисак лепоте наше земље, лепоте нашег престолног града и техничке лепоте тог гвозденог колоса.

Они, који су међутим пре 24 године прелазили из Београда у Земун нису мислили на све то, него су само мислили, да живи и здрави прођу земунску полицију и земунску царину, да им се не деси да их са воза скину, па евентуално и у тамницу баце.

Та су времена прошла и ми их полако почињемо заборављати пред садашњом сликом велике и снажне Југославије, чије се границе не налазе више на обалама Саве, већ иду од Ђевђелије до Марибора. (Одушевљени аплауз и поклицы: „Живела Југославија!“)

Наша је земља богата и лепа. Она је здрава и снажна. Њена снага, благодаречи и њеној паметној спољној политици, показала се и приликом последње европске кризе. Када се поново кројила карта Централне Европе, Југославија је остала чврста и недирнута. Мир на границама, мир у части и достојанству, јер ми нисмо никога ни издали, ни преварили, био је очуван. (Одушевљено и дуготрајно клицање: „Живео д-р Стојадиновић.“) Привредник није напуштао свој посао, војник није излазио из касарни, мајке нису бринуле за своју децу. Септембра месеца Југославија је добила једну велику дипломатску битку, по последицама и значају равну највећим биткама наше славом овенчане војске. (Манифестације Њ. Кр. В. Кнезу-Намеснику и г. д-р Стојадиновићу проламају салу.)

Ми се, господо и браћо, налазимо сада пред изборима за народне посланике. И тај датум од 11 децембра биће један од оних који улазе у историју народа.

Југословенски народ, који је победио пре неколико месеци на питањима спољне политике, треба ли сада да падне на једном великом испиту из унутрашње политике? (Не, нећемо! — чују се узвици.)

Наш програм је кратак и јасан: један Краљ, један народ, једна држава, благостање унутра, мир на границама. (Дуготрајни аплауз).

Г. д-р М. Стојадиновић излаже затим постанак и развој т.зв. хрватског питања, почињући од 1914, кад су Срби као циљ ратовања поставили: ослобођење и уједињење све наше неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца, па све до данас. Критикује политику опозиције.

На завршетку говора обраћа се привредницима и каже:

Ја моју листу за град Београд нисам хтео да направим ни по коме партијском кључу. Партија је дисциплинована, партија је организована, партија је верна своје шефу. Али, Београд је престоница Југославије. Ја сам желео да моја листа у Београду буде једна елитна листа, једна листа која претставља читаве редове нашег грађанства. Узели смо пре свега једног одличног индустријалца, г. претседника општине, да буде претставник индустрије, не само београдске, него целе земље. Ту је један стари и честити занатлија, да

претставља занатство и као опомена да ћу испунити обавезу занатлијама у погледу њиховог обавезног осигурања и забране бесправног рада. Ту је један претставник трговаца да одамо почаст свима трговцима у земљи. Ту је и један претставник радника, да буде символ нашег старања за сиромашне и мале, за наш вредан радни народ. Ту је и један претставник ратника, оних који су ову државу стварали, па према томе разумће најбоље и како треба државу чувати и бранити (дуготрајни и одушевљени аплауз).

То је, господо и браћо, наша листа за град Београд, Земун и Панчево. Надам се да сте са том листом споразумни и да ћете за њу 11 децембра сложено гласати. Али ви не гласате само за те појединце, ма како они одлични били. Ви у исто време гласате и за једну одређену политику, какве на другој страни, код опозиције, нисте могли да нађете.

Ја сам увек био поносан тиме, да сам и сам изашао из привредних редова. Међу привредницима учио сам најбољу школу, бољу него ма који докторат. Зато сте и ви привредници могли забележити под овом владом овај просперитет, који свакако желите и да очувате без скокова у маглу и у неизвесност. Поносан сам на ту моју школу, као што сам поносан на овај сјајан и величанствен збор наших најугледнијих људи из занатства, из индустрије, трговине и радништва.

Овај вечерашњи збор најбоље је претсказивање за 11 децембар.

Престоница Југославије остаће и тога дана верна сама себи. Показаће свима, да је она достојна да буде на челу свих градова у држави, на челу велике и недељиве Југославије.

Живели београдски привредници!

Избори народних посланика

11 децембра 1938 обављени су у целој земљи избори народних посланика за Народну скупштину, чији је сазив заказан указом за 16 јануар 1939

Истакнуте су три земаљске листе: 1) Претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића, за коју су се везивали кандидати Југословенске радикалне заједнице, земљорадничке групе г. Воје Ђорђевића и југословенске народне странке г. Хођере (Борбаши); 2) г. д-р Владимира Мачека, на којој су истакли своје кандидате: Сељачко-демократска коалиција (б. Хрватска сељачка странка и б. Самостална демократска странка), ужа Удружена опозиција (б. демократска странка г. Љубомира Давидовића, б. земљорадничка странка г. Јована Јовановића и радикалска група г. Аце Станојевића), Југословенска национална странка г. Петра Живковића, б. социјалистичка странка г. Живка Топаловића, словеначка кметијска странка г. Ивана Пуцеља, социјалистичка група словеначка г. Јосипа Петејана и неколико мањих опозиционих група; 3) Г. Димитрија Љотића, на којој су кандидоване само присталице Југословенског народног покрета „Збор“.

Избори су протекли у миру, поред врло живе агитације свих заинтересованих странака и фракција и поред великог учешћа бирача на биралиштима.

Београд је био пре подне сав обузет изборном психозом. Улице су биле врло живе, нарочито око седишта партијских изборних штабова и око зграда у којима су била смештена бирачка места. Дељени су летци и прогласи, лепљени плакати. Већи део бирача гласао је већ до 13 сати, и то огромном већином за земаљску листу г. д-р Милана Стојадиновића. Тада

је већ било јасно чија је победа у Београду. Зато је интересовање за изборе после подне знатно попустило. Београд је изгледао као и обично недељом после подне. Да се нису шарениле од изборних плаката зграде, излози, ограде и рекламни стубови, — ни по чему се не би знало да се тога дана решава о саставу Нове скупштине.

Изборно подручје Београд, Земун и Панчево бирало је пет народних посланика. Биле су истакнуте четири кандидатске листе: За земаљску листу г. д-р Милана Стојадиновића била је везана кандидатска листа г. Владе Илића, претседника Београдске општине и претседника Индустријске коморе, са још четири кандидата. За земаљску листу г. д-р Владимира Мачека биле су везане две кандидатске листе: г. Љубомира Давидовића, претседника Министарског савета у пензији, са још четири кандидата (ужа удружена опозиција); г. Јеремије Протића, помоћника Министра финансија у пензији, са још четири кандидата (ЈНС). За земаљску листу г. Димитрија Љотића била је везана кандидатска листа г. Милана Вапе, индустријалца, са још четири кандидата.

У целој земљи било је уписано у бирачке спискове 4,080,286 бирача, гласало је 3,039,041 бирача тј. 74,48%.

Земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића добила је у целој земљи 1,643,783 гласа или 54,09%, листа г. д-р Влатка Мачека 1,364,524 гласа или 44,90%, и листа г. Димитрија Љотића 30.734 гласа или 1,01%.

Преглед дефинитивних изборних цифара за целу земљу по бановинама изгледа овако:

БА Н О В И Н А

WWW.UNILIB.RS

	Д-р Милан Стојадиновић	%	Димитрије Љотић	%	Д-р Владимир Мачек	%	укупно гласова	Укупно бирача	Процент учешћа
Београд, Земун и Панчево	39.597	76,71	499	0,97	11.522	22,32	51.618	90.806	56,84
Дравска бановина	170.257	78,60	1.127	0,52	45.226	20,88	216.610	320.361	67,61
Савска бановина	112.386	17,10	2.147	0,33	542.761	82,57	657.294	816.967	80,47
Врбаска бановина	108.068	50,69	1.205	0,57	103.910	48,74	213.184	295.063	72,25
Приморска бановина	42.854	20,06	2.427	1,14	168.349	78,80	213.630	270.321	79,03
Дринска бановина	193.059	59,61	3.762	1,12	138.320	41,27	335.141	427.677	78,36
Зетска бановина	129.154	64,34	1.047	0,52	70.541	35,14	200.742	265.037	75,74
Дунавска бановина	373.070	71,67	17.573	3,37	129.944	24,96	520.587	713.593	72,95
Моравска бановина	247.243	75,66	817	0,25	78.718	24,09	326.778	428.630	76,16
Вардарска бановина	228.095	75,17	130	0,04	75.232	24,79	303.457	451.831	67,16
Краљевина Југославија	1,643.783		30.734		1,364.524		3,039.041	4,080.286	74,48

Свих пет посланика за управно подручје Београд, Земун и Панчево добила је земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића. Изабрани су г. г.:

- 1) ВЛАДА К. ИЛИЋ, индустријалац, претседник Београдске општине и претседник Индустијске коморе из Београда; 2) ДУШАН Н. ТРИФКОВИЋ, сенатор и секретар Главног одбора ЈРЗ из Београда; 3) МИХАЈЛО СТОЈАДИНОВИЋ, казанџија и бивши народни посланик из Београда; 4) НЕДЕЉКО К. САВИЋ, трговац и градски већник, претседник Савеза трговачких удружења и претседник Централног претставништва Савеза трговачких удружења из Београда; 5) БОЖИДАР Ђ. НЕДИЋ, пензионер и претседник Средишног одбора Удружења ратних инвалида из Београда.

Од градских већника Београдске општине изабрани су за народне посланике г. д-р Јован Мијушковић (изборни срез тамнавски), г. Недељко Савић (Београд), г. Гојко Новитовић (срез ариљски).

Резултат избора у Општини града Београда (Београд и Земун) по гласачким местима изгледа овако:

Главни бирачки одбор, пошто је средно цео изборни материјал и утврдио изборне резултате по свима гласачким местима у земљи, извршио је поделу мандата. При подели мандата није могла бити узета у обзир земаљска листа г. Димитрија Љотића, јер није добила законом прописани минимум од 50.000 гласова у целој земљи. Земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића добила је 306, а листа г. д-р Владимира Мачека 67 мандата.

По партијском обележју, нова Народна скупштина биће састављена овако: Југословенска радикална заједница 301 посланик, Југословенска народна странка (Борбаши) 2, земљорадничка група г. Воје Ђорђевића 3 мандата; Сељачко-демократска коалиција 48 посланика (б. ХСС 47 и б. СДС 1 мандат), земљорадничка странка г. Јована Јовановића 9, б. демократска странка г. Љубомира Давидовића 4, Југословенска национална странка г. Петра Живковића 4, група г. Аце Станојевића 2 посланика.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBS.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ИЗБОРНА ЈЕДИНИЦА	Земаљска канд. листа Д-р Милана Стојадиновића		Земаљска канд. листа Д-р Владимира Мачека		Земаљска канд. листа Димитрија Љотића		Број уписаних бирача	број гласача
	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.		
БЕОГРАД гласачко место								
1 (I-1)	Илић Влада и др.	219	а) Љ. Давидовић и др. б) Јер. Протић и др.	104 2	Милан Вапа и др.	3	651	328
2 (I-2)	" " "	242	а) " " " б) " " "	125 3	" " "	2	679	372
3 (I-3)	" " "	257	а) " " " б) " " "	107 —	" " "	2	657	366
4 (I-4)	" " "	253	а) " " " б) " " "	82 2	" " "	2	645	339
5 (I-5)	" " "	251	а) " " " б) " " "	96 3	" " "	3	737	353
6 (II-1)	" " "	358	а) " " " б) " " "	87 5	" " "	4	799	454
7 (II-2)	" " "	309	а) " " " б) " " "	77 3	" " "	3	760	392
8 (II-3)	" " "	297	а) " " " б) " " "	91 2	" " "	7	745	397
9 (II-4)	" " "	331	а) " " " б) " " "	87 8	" " "	5	796	431
10 (III-1)	" " "	286	а) " " " б) " " "	30 3	" " "	1	619	320
11 (III-2)	" " "	354	а) " " " б) " " "	55 4	" " "	8	770	421
12 (III-3)	" " "	293	а) " " " б) " " "	61 3	" " "	4	785	361
13 (III-4)	" " "	242	а) " " " б) " " "	38 2	" " "	3	642	285
14 (III-5)	" " "	274	а) " " " б) " " "	44 3	" " "	3	635	324
15 (IV-1)	" " "	353	а) " " " б) " " "	50 3	" " "	12	799	418
16 (IV-2)	" " "	258	а) " " " б) " " "	61 2	" " "	4	585	325
17 (IV-3)	" " "	402	а) " " " б) " " "	74 6	" " "	3	883	485
18 (IV-4)	" " "	380	а) " " " б) " " "	28 4	" " "	2	693	414
19 (IV-5)	" " "	308	а) " " " б) " " "	40 2	" " "	—	714	350
20 (V-1)	" " "	336	а) " " " б) " " "	102 2	" " "	2	807	442
21 (V-2)	" " "	316	а) " " " б) " " "	100 —	" " "	4	833	420
22 (V-3)	" " "	325	а) " " " б) " " "	91 4	" " "	5	850	425
23 (VI-1)	" " "	240	а) " " " б) " " "	19 3	" " "	3	754	265
24 (VI-2)	" " "	248	а) " " " б) " " "	18 —	" " "	1	781	267
25 (VI-3)	" " "	175	а) " " " б) " " "	86 —	" " "	—	685	181
26 (VII-1)	" " "	388	а) " " " б) " " "	78 12	" " "	5	890	483
27 (VII-2)	" " "	235	а) " " " б) " " "	47 4	" " "	4	587	290
28 (VII-3)	" " "	308	а) " " " б) " " "	50 —	" " "	1	594	359
29 (VIII-1)	" " "	280	а) " " " б) " " "	107 3	" " "	4	661	394
30 (VIII-2)	" " "	351	а) " " " б) " " "	120 6	" " "	6	739	483
31 (VIII-3)	" " "	402	а) " " " б) " " "	111 8	" " "	7	861	528
32 (VIII-4)	" " "	258	а) " " " б) " " "	142 2	" " "	1	731	403
33 (IX-1)	" " "	304	а) " " " б) " " "	64 3	" " "	10	652	381
34 (IX-2)	" " "	241	а) " " " б) " " "	60 2	" " "	3	533	306

WWW.UJILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ИЗБОРНА ЈЕДИНИЦА	Земаљска канд. листа Д-р Милана Стојадиновића		Земаљска канд. листа Д-р Влаимира Мачека		Земаљска канд. листа Димитрија Љотића		Број уписаних бирача	Број гласана
	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име средског — месног канд.	бр. глас за канд.		
БЕОГРАД гласачко место								
69 (XVIII-2)	Илић Влада др.	238	а) Љ. Давидовић и др. б) Јер. Протић и др.	63 2	Милан Вапа и др.	5	561	308
70 (XVIII-3)	" " "	247	а) " " " " б) " " " "	86 7	" " "	2	596	342
71 (XVIII-4)	" " "	214	а) " " " " б) " " " "	76 6	" " "	2	544	298
72 (XVIII-5)	" " "	309	а) " " " " б) " " " "	84 7	" " "	6	642	406
73 (XIX-1)	" " "	349	а) " " " " б) " " " "	110 3	" " "	1	830	463
74 (XIX-2)	" " "	330	а) " " " " б) " " " "	182 7	" " "	8	735	527
75 (XIX-3)	" " "	323	а) " " " " б) " " " "	184 6	" " "	5	780	518
76 (XX-1)	" " "	373	а) " " " " б) " " " "	48 2	" " "	7	730	430
77 (XX-2)	" " "	374	а) " " " " б) " " " "	116 4	" " "	3	813	497
78 (XX-3)	" " "	271	а) " " " " б) " " " "	135 12	" " "	3	718	421
79 (XX-4)	" " "	232	а) " " " " б) " " " "	129 12	" " "	3	617	376
80 (XX-5)	" " "	280	а) " " " " б) " " " "	168 6	" " "	1	737	455
81 (XX-6)	" " "	246	а) " " " " б) " " " "	147 2	" " "	3	700	398
82 (XXI-1)	" " "	378	а) " " " " б) " " " "	151 11	" " "	5	807	545
83 (XXI-2)	" " "	316	а) " " " " б) " " " "	174 11	" " "	3	889	504
84 (XXI-3)	" " "	333	а) " " " " б) " " " "	160 7	" " "	5	810	505
85 (XXI-4)	" " "	338	а) " " " " б) " " " "	206 5	" " "	6	818	555
86 (XXII-1)	" " "	321	а) " " " " б) " " " "	119 6	" " "	5	773	451
87 (XXII-2)	" " "	328	а) " " " " б) " " " "	72 7	" " "	7	672	414
88 (XXII-3)	" " "	232	а) " " " " б) " " " "	86 7	" " "	10	568	335
89 (XXII-4)	" " "	300	а) " " " " б) " " " "	94 2	" " "	2	657	398
90 (XXII-5)	" " "	309	а) " " " " б) " " " "	122 11	" " "	4	782	446
91 (XXIII-1)	" " "	423	а) " " " " б) " " " "	112 10	" " "	7	854	552
92 (XXIII-2)	" " "	376	а) " " " " б) " " " "	170 10	" " "	4	854	560
93 (XXIV-1)	" " "	433	а) " " " " б) " " " "	51 —	" " "	5	720	489
94 (XXIV-2)	" " "	551	а) " " " " б) " " " "	43 2	" " "	7	855	603
95 (XXIV-3)	" " "	215	а) " " " " б) " " " "	28 —	" " "	3	469	246
96 (XXIV-4)	" " "	380	а) " " " " б) " " " "	57 4	" " "	6	695	447
97 (XXIV-5)	" " "	206	а) " " " " б) " " " "	33 1	" " "	4	551	244
98 (XXV-1)	" " "	276	а) " " " " б) " " " "	112 4	" " "	8	711	400
99 (XXV-2)	" " "	255	а) " " " " б) " " " "	117 11	" " "	2	653	385
100 (XXV-3)	" " "	233	а) " " " " б) " " " "	49 1	" " "	4	512	287
101 (XXV-4)	" " "	303	а) " " " " б) " " " "	101 13	" " "	2	663	419
102 (XXVI-1)	" " "	287	а) " " " " б) " " " "	36 2	" " "	5	545	330

ИЗБОРНА ЈЕДИНИЦА	Земаљска канд. листа Д-р Милана Стојадиновића		Земаљска канд. листа Д-р Владимира Мачека		Земаљска канд. листа Димитрија Љотића		Број уписаних бирача	број гласача
	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име средског — месног канд.	бр. глас. за канд.		
БЕОГРАД гласачко место								
103 (XXVI-2)	Илић Влада и др.	107	а) Љ. Давидовић и др. б) Јер. Протић и др.	1 3	Милан Вапа и др.	—	356	199
104 (XXVII 1)	" " "	205	а) " " " б) " " "	3 156	" " "	5	473	319
105 (XXVII-2)	" " "	357	а) " " " б) " " "	5 63	" " "	3	743	521
106 (XXVII-3)	" " "	155	а) " " " б) " " "	2 84	" " "	3	390	223
107 (XXVIII-1)	" " "	175	а) " " " б) " " "	1 224	" " "	3	589	263
108 (XXVIII-2)	" " "	260	а) " " " б) " " "	3 —	" " "	11	818	498
	Укупно:	32.113		9.563		415	174.860	42.091 56,2%
ЗЕМУН гласачко место								
I	Илић Влада и др.	299	а) Љ. Давидовић и др. б) Јер. Протић и др.	70 9	Милан Вапа и др.	8	642	386
II	" " "	363	а) " " " б) " " "	100 23	" " "	9	777	495
III	" " "	261	а) " " " б) " " "	118 26	" " "	2	611	407
IV	" " "	281	а) " " " б) " " "	112 20	" " "	9	691	422
V	" " "	226	а) " " " б) " " "	102 4	" " "	3	549	345
VI	" " "	283	а) " " " б) " " "	111 3	" " "	5	633	402
VII	" " "	241	а) " " " б) " " "	44 4	" " "	2	474	291
VIII	" " "	181	а) " " " б) " " "	89 5	" " "	7	475	282
IX	" " "	330	а) " " " б) " " "	109 26	" " "	12	705	477
X	" " "	356	а) " " " б) " " "	117 7	" " "	10	794	490
XI	" " "	294	а) " " " б) " " "	100 7	" " "	2	630	403
XII	" " "	299	а) " " " б) " " "	26 3	" " "	3	473	331
XIII	" " "	307	а) " " " б) " " "	58 3	" " "	—	524	368
XIV	" " "	307	а) " " " б) " " "	67 4	" " "	—	602	378
	Укупно:	4.028		1.377		72	8.580	5.477 63,7%

Укупно д-р М. Стојадиновић 36.141 д-р Вл. Мачек 10.940 Димитрије Љотић 487 Уписано Гласало
Београд и Земун Влада Илић и ост. 36.141 а) Љ. Давидовић 10.358 б) Јер. Протић 582 Милан Вапа 487 укупно укупно
83.440 47.568
57%

Социјална хроника:

Отварање кухиња за сиротињу

Са поделом зимске помоћи у овој сезони почело се раније него што је то досад било уобичајено. Протекле сезоне, на пример, отварање првих кухиња зимске помоћи извршено је 6 јануара. Овога пута тај посао је обављен 7 децембра, дакле пун месец дана раније. За почетак отворене су три кухиње: у Милоша Поцерца бр .4, као кухиња, бр .1, коју организује и води II Пододбор друштва Црвеног крста; на Чукарици, у улици Радничкој бр. 69, као кухиња бр .4, коју организује и води XIV Пододбор друштва Црвеног крста, и на пијаци на Душановцу, као кухиња бр. 3, коју органи-

зује и води IX Пододбор друштва Црвеног крста. Буровића, и потпретседника Централног одбора за зимску помоћ г. д-р Милана Димитријевића, сан. генерала у пензији.

Прво је отворена кухиња на Душановцу. Предоласка преставника Акционог одбора за зимску помоћ у кухињи се окупило чланство Управе IX Пододбора друштва Црвеног крста: г.г. д-р Никола Николић, д-р Милутин Зелић, капетан Лазар Радичевић, капетан Милун Влаховић, и г-ђе Софија Игошанац, Евгенија Грујичић, Сока Јосиф, Ана Комога, Вукосава Вучковић, Загорка Маловић и д-р Људмила Николић.

Отварање кухиње бр. 1 у Милоша Поцерца улици

Свечано отварање ових кухиња извршено је у среду 7 децембра у присуству потпретседнице Акционог одбора за зимску помоћ г-ђе Августе М. Стојадиновића, претседника Општине г. Владе Илића, секретара Акционог одбора за зимску помоћ г. д-р Буре

Присутан је био и градски већник за овај крај г. Душан Ђорђевић са неколико истакнутих грађана са Душановца. Чим су стигли г. Влада Илић, претседник Општине и члан Акционог одбора за зимску помоћ, и г-ђа Августа М. Стојадиновић, потпретседница одбора, извр-

шено је отварање кухиње. Пре него се приступило подели хране, г. д-р Димитријевић, као претседник IX Пододбора друштва Црвеног крста који организује и води ову кухињу топло се заблагодарио Акционом одбору за зимску помоћ што је апеловао на његов одбор за ову племениту сарадњу на помагању сиротиње и што је изабран баш овај крај и ово место за организовање сиротињске кухиње.

Г. Влада Илић је затим одао признање IX Пододбору друштва Црвеног крста и у име зимске помоћи и у име Општине на готовости да помогне овако племениту и хуману акцију. Затим је истакао резултате сарадње овога Пододбора са зимском помоћи у прошле две зимске сезоне подвлачећи да је кухиња овог Пододбора била увек на висини. Овога пута зимска помоћ ће бити обилнија него прошлих година па ће и IX Пододбор моћи да упише у своје успехе још веће резултате него прошле и претпрошле године.

Г-ђа Стојадиновић се срдечно заблагодарила на топлим речима упућеним на њену адресу од стране г. Димитријевића.

По просторијама у којима је смештена ова кухиња се налази у најбољем положају. Она има специјално велико одељење за кување хране и трпезарију у којој ручавају самци. Исто тако и по организацији посла ова кухиња стоји на врло високом степену, што се дугује пре свега личним напорима г-ђе Кујунџић. Од 1932 године она сваке зиме води кухињу зимске помоћи. Од отварања па до затварања кухиње, дакле кроз неколико зимских месеци, г-ђа Кујунџић из дана у дан проводи у кухињи. Под њеним непосредним надзором обављају се сви послови. Њеном такту и предусретљивости има се заблагодарити што се посао око поделе хране самцима и организованим радницима изводи у тишини и на задовољство ових.

Одмах по доласку преставника зимске помоћи приступило се подели хране коју су прво пробали г-ђа Стојадиновић и г. Влада Илић и нашли да је врло укусно справљена.

Док је сиротиња примала храну г-ђа Стојадиновић и г. Влада Илић разговарали су са многима од њих распитујући се за њихово стање код куће, број чла-

Отварање кухиње на Душановцу

Затим се прешло на поделу хране сиротињи.

Кад су преставници зимске помоћи напустили ову кухињу били су срдечно поздрављени од свих присутних а нарочито од сиротиње која је чекала на пријем хране.

У Милоша Поцерца ул. бр. 4 чекали су преставнике зимске помоћи г. Ефраим, п. претседник II Пододбора Црвеног крста, који води и организује ову кухињу, и г-ђа Љуба Д-р Вој. Кујунџића, управница ове кухиње, са неколико чланова из Управе.

нова породице и остале прилике у којима живе. Том приликом г. Илић је обезбедио запослење неколицини способних људи за рад који су се жалили да хоће да раде али посла не могу да нађу. Г. Влада Илић издао је инструкције да се води рачуна о за рад способним лицима, који примају храну, и да се упућују на општинске радове.

Пошто су се опростили са присутним и нарочито заблагодарили г-ђи Кујунџић на њеном пожртвованом и сваке пажње достојном раду, преставници

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

зимске помоћи отишли су на Чукарицу да отворе трећу кухињу.

Дочкани су пред кухињом од чланова XIV Пододбора друштва Црвеног крста који води кухињу: г.г. Велимира Ђурђића, директора фабрике шећера, проте Стевана Ђурђевића, Николе Димитријевића и г-ђе Радмиле Савковић.

Пре него је приступљено подели хране г. Велимир Ђурђић поздравио је преставнике зимске помоћи, нарочито истичући заслуге г. Владе Илића, овим речима:

„Господине Претседниче,

У име незапослених и економски слабих грађана XIV кварта, сматрам за част и особито задовољство, да Вам се захвалим, а преко Вас и целом Акционом одбору за зимску помоћ што сте овде на Чукарици на самоме почетку зиме отворили кујну међу првима. Ова племенита акција коју врши Одбор за зимску помоћ помажући свога ближњег, подиже веру у правичност и олакшава животну борбу онима, који су економски незбринуте, без посла, тако исто и онима, који су због година старости и оронулог здравља неспособни за приређивање. Ви племенити људи из Одбора за зимску

за зимску помоћ, да Вас у озме Вашем племенитом раду помогнемо.

Ја упућујем апел свима онима, којима је Бог дао бољи економски положај у друштву нека се сете на почетку зиме да има гладних, без огрева, без одела и обуће, па нека приложе Одбору за зимску помоћ колико ко може, да би на тај начин олакшали животну борбу незбринутих. Нека се свака кућа својезољно одрече у корист зимске помоћи само један дан свега онога без чега се може бити па ћемо бити сви задовољни, и они који су незбринуте, и ми који смо им помогли својим скромним прилозима.

Вас Господине Претседниче молимо, да и у будуће, као што сте то и до сада у свима приликама чинили, водите рачуна о потребама овога радног света у предграђу наше лепе престонице за коју сте Ви толико много Вашим неуморним и мудрим вођењем учинили, а захвалност и признање Ваших Чукаричана неће изостати.

Да живи претседница одбора за зимску помоћ Њено Височанство Кнегиња Олга!

Да живе чланови акционог одбора за зимску помоћ.

Да живи наш велики претседник општине господич Влада Илић”.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић са одбором Зимске помоћи после отварања кухиње у Земуну

помоћ, чија се акција на збрињавању економски слабих овако ефикасно сваке године манифестује, нађите награду за свој хумани рад у утртним сузама и осећају задовољства оних који су незбринуте.

Као претседник Пододбора друштва Црвеног крста за квартал XIV са свима члановима и чланицама Пододбора стављамо се на расположење Акционом одбору

Врло дирнут овим речима г. Ђурђића г. Влада Илић се захвалио срдачним речима XIV Пододбору друштва Црвеног крста нарочито наглашујући да су њему познате прилике на Чукарици и да је зато он желео да се на Чукарици отвори, на самом почетку рада, кухиња зимске помоћи. Истичући напоран и племенит рад Управе XIV Пододбора друштва Цр-

веног крста, г. Илић им обећава свесрдну потпору, **унаглашујући** да ће у овој сезони имати далеко веће могућности за помагање сиротиње него прошлих година.

Затим су г-ђа Стојадиновић, г. Влада Илић и г. д-р Димитријевић пробали храну па је приступљено подели.

Са овим је завршено свечано отварање првих кухиња зимске помоћи у Београду.

Капацитет све три отворене кухиње износи три хиљаде obroка дневно.

*

Друго отварање кухиња извршено је на православне материце 25 децембра. Тога дана отворене су две кухиње, једна на углу Једренске и Бевђелиске улице, код пијаце на Смедеревском Ђерму, коју организује VII пододбор друштва Црвеног крста, а друга у Земуну, Краља Петра 32, коју организује земуњски одељак градског поглаварства а надзор води нарочити одбор градских већника.

На Смедеревском Ђерму Кухињу отворио је Претседник Београдске општине г. Влада Илић уз присуство потпретседника Централног одбора зимске помоћи г. д-р Милана Димитријевића, санитетског генерала, и чланова VII пододбора Црвеног крста. Претседник VII пододбора г. Милан Бранковић, поздравио је г. Владу Илића речима:

— Ја Вам захваљујем у име пододбора и у име сиротиње целог краја, што сте учинили да и за њих, као и за све остале, данашњи празник буде велика и неизмерна радост. Ти људи умеће увек да се сећају великих добротинастава и да у својој души носе имена својих добротвора...

Кад је завршена свечаност отварања и прегледане све просторије у којима ради ова кухиња подељено је топло јело сиротињи која се искупила пред зградом у дворишту.

Капацитет ове кухиње је 1200 obroка дневно.

Затим је г. Влада Илић са ђенералом г. Димитријевићем, претседником Централног одбора за зимску помоћ извршио отварање кухиње у Земуну. Овом отварању били су присутни: старешина градског Одељка у Земуну г. д-р Никола Фугер, градски већници г. г. д-р Пера Марковић, д-р Слободан Живановић и д-р Мита Поповић, виши чиновници општинског одељка у Земуну и деловођа Централног одбора г. Сава К. Павић.

Претседника г. Владу Илића поздравио је градски већник г. д-р Пера Марковић, изражавајући захвалност племенитим госпођама које се налазе на челу акције за скупљање прилога за Зимску помоћ, у преом реду Узвишеној Претседници Акционог одбора за Зимску помоћ Њ. Кр. Вис. Књегини Олги, и Претседнику Општине г. Влади Илићу који је и својим доласком овде доказао да поклања пажњу Земуну.

Отварајући кухињу, г. Влада Илић је захвалио свима Земуњцима који су узели учешћа у акцији Зимске помоћи. Г. г. Влада Илић и д-р Милан Димитријевић прегледали су просторије где се кува јело и пробали спремљена јела. Био је спремљен купус са овчетином и прасеће печење, пошто је тога дана био католички Божић.

Ова кухиња може да издаје дневно 800 obroка хране.

Кухињом управља градски пољопривредни референт г. Стеван Милосављевић.

Гостовање Миланске скале и Римске опере у Београду у корист Зимске помоћи

Почетком децембра у Београду је гостовао ансамбл Миланске скале и Римске опере у „Севиљском берберину“ од Росина и „Мадам Бетерфлај“ од Пучинија.

Учествовала је пробрана екипа италијанских певача у подели с којом ће се исте претставе давати ове сезоне у Милану и Риму.

У опери „Севиљски берберин“ учествовали су: славни баритон Карло Галефи (Фигаро), коларатурни сопран Жозефина Тумини (Розина), тенор Мино Едерле (Алмавива), мецо-сопран Дикоси (Берта), бас Григорије Мелник (Базилио), тенор Ђузепе Меси (Фиорело), бас Луиђи Мелкиоре (Бартоло). Диригент г. Алберто Ереди.

У опери „Мадам Бетерфлај“ суделовали су: славни тенор Ђузепе Луго (Пинкертон), славна сопранисткиња и најбоља креаторка ове улоге у Италији Розета Пампанини (Бетерфлај), славни баритон Ђузепе Манасини (конзул Шарплеке), мецосопран Дикоси (Сузуки), тенор Ђузепе Меси (Горо), бас Луиђи Старго (Јамодори и комесар), Корнаси (Бонза). Диригент г. Алберто Ереди.

Успех чланова Миланске и Римске опере превазишао је сва очекивања. Чувени тенор Луго и славна г-ђа Розета Пампанини привукли су пажњу наше по-

зоришне публике до те мере да је продаја улазница за обадве претставе, други и трећи децембар, извршена за неколико часова.

Обадве претставе даване су у корист зимске помоћи. После друге претставе претседник Општине г. Влада Илић са госпођом приредио је италијанским уметницима интимну вечеру код „Српског Краља“. Овој вечери, поред гостију из Италије, присуствовао је и италијански посланик на нашем двору г. Индели са особљем посланства.

Г. Влада Илић поздравио је госте овим речима:

„Госпође и господа,

Са осећањима изузетне радости поздрављам чланове Миланске скале који нису жалили труда да нам у нашој гостољубивој престоници пруже ретка уживања у њиховој заиста високој уметности и да нам тиме посведоче наклоност модерне Италије према нашој отаџбини.

Благодарећи мудрости својих државника, наше две земље ушле су најзад у период благотворне сарадње и срдачног пријатељства за којима су жудили сви познаваоци добро схваћених интереса и Италије и Југославије.

То пријатељство између одговорних влада две суседне краљевине требало би да пређе у најшире масе једног и другог народа и тако постане сигурна залога срећне колаборације наше две земље у садашњости и будућности и трајна гаранција мира у овоме делу Европе.

Изузетно великом разменом добара, везивањем и допуњавањем наших двеју привреда, чини се несумњиво много у томе правцу. Али то није све и то није доста. Из сфере материјалних интереса треба прећи у област духовних потреба и стремљења. Народи се цене и воле не само по сјајним подвизима њихова оружја и богатству њихове историје, већ и по стварању великих дела из области културних вредности.

Сетимо се за моменат пролећне изложбе италијанских портрета кроз векове. Утицај који је ова изложба извршила на огроман број посетилаца, нарочито на нашу школску омладину, од драгоцене је користи за развој пријатељских односа између два народа. Славна дела великих мајстора значила су за наше људе, који нису имали прилике да посету Италију, право откровење. Они су стајали задивљени пред стваралачком снагом италијанског генија и осетили неодољиву жељу да виде ту земљу из које су му донесена ова ремек дела ликовне уметности.

Посета Миланске скале, на измаку исте године, пружила нам је једну нову манифестацију уметничког духа Италије, који је у поетској души нашег народа нашао пунога одјека. Висока уметност чланова Миланске скале, достојна традиција Паганини-а и Каруза, открила нам је ширину и снагу душе једнога народа, који је кроз целу своју историју остао веран уметности, дајући свету, преко својих великих људи, бесмртна дела, која су загревала срце читавог човечанства.

Годишња скупштина Друштва за заштиту девојака

27 децембра 1938 године одржана је годишња скупштина Друштва за заштиту девојака у друштвеном дому Краљице Марије 64. У пуној малој сали, запажене су између осталих, изасланице Министарства социјалне политике и народног здравља и Друштва чехословачких жена. Пошто је укратко изнет историјат друштва и подвучена његова хумана мисија, прешло се на читање извештаја управног и надзорног одбора.

Друштво за заштиту девојака постоји већ 15 година и сада има под својим кровом 30 питомица, којима су осигурани стан, храна и одело. Друштво има и једну стручну васпитачицу која је позвана да се стара о реду, раду и васпитању тих младих девојака које уче и поједине корисне занате.

Београдска општина уступила је Друштву бесплатно једну зграду с потребним просторијама у улици Краљице Марије. Поред тога, Општина је одредила и сталну новчану месечну помоћ у суми од 1.125 динара, као и 30 метара дрва за огрев.

На крају скупштине одржао је краћи говор г. Милорад Симовић, професор и градски већник као делегат Београдске општине.

Г. Симовић је између осталог, подвукао особити интерес за ову хуману установу г. Владе Илића,

Допустите ми, драги уметници, да Вам се у име Београда срдечно заблагодарим на тренутцима високога задовољства које сте нам пружили и да изразим наду да ће сличне уметничке манифестације служити и у будуће једном све већем и све дубљем упознавању и разумевању наших народа. Уверен да сте осетили сву топлину са којом Вас је Београд дочекао, гледао и слушао, ја Вас у име његово молим да нас и у будуће не заборавите већ да поново дођете у једну средину која Вас искрено воли, која Вас разуме и која Вам се диви.

У то име ја дижем чашу у Ваше здравље и кличем

ЖИВЕЛИ!

Пошто се г. Лампони, директор-импресарио, захвалио у име италијанских уметника претседнику Општине и његовој љубазној госпођи на гостопримству, г-ђа Олга, супруга г. Владе Илића, заблагодарила се италијанским уметницима овим речима изговореним на италијанском језику:

„У име Акционог одбора зимске помоћи изражавам топлу благодарност члановима Миланске скале што су својом дивном уметношћу допринели помагању престоничке сиротиње у току ове зиме.

Београђани, драги уметници, неће заборавити ни уживање које су имали у вашој високој уметности нити ће благодарност у срцима престоничке сиротиње утрнути према члановима Миланске скале, који су својим племенитим гестом допринели олакшању њенога тешког положаја.

У име Акционог одбора за зимску помоћ ја вам се још једном топло захваљујем.

Претседника Београдске општине, и његово старање о тим младим животима према којима је окрутна судбина била немилосрдна и које су биле изложене ударцима свакидашњег живота.

Затим г. Симовић евоцира улогу и значај жене кроз векове и дирљивим речима слика свирепи живот незаштићених младих девојака у вртлогу људских страсти, на које се срећа никад није осмехнула, нити су, можда икада, па ни у своме раном детињству, осетиле топли матерински скут. Са дрхтајем у срцу и сузама у оку потуцао су се оне од немиле до недрага док им није Друштво за заштиту девојака отворило врата свога дома и примило их под своје материнско нежно крило.

Г. Симовић даље истиче очинско старање око збрињавања тих младих живота г. Драгољуба Поповића, протојереја, стараоца београдске сиротиње и срдечно поздравља његов хумани напор.

Најзад је г. Симовић топло заблагодарио вредној управи Друштва на њеном неуморном раду и старању да своје младе штићенице оспособи за рад и васпита за високи позив ваљане домаћице, узорите супруге и нежне мајке.

га са наградом: 2 по 3.000.— динара и 2 по 2.000.— динара.

2) За четири најбоље хигијенски организоване кафане са наградом: 2 по 3000.— динара и 2 по 2.000.— динара.

Локали-радње који ће се узимати у обзир при додељивању награда морају да одговарају следећим условима:

а) Да локал одговара свима хигијенским прописима за дотичну врсту радње као и прописима Уредбе о угоститељским радњама;

б) Да је пословање у дотичном локалу у свему саображено постојећим хигијенским прописима: специјално у кафанама пословање мора да одговара прописима Закона о надзору над намирницама за живот и Правилника за извршење овога Закона.

в) Да сопственик локала није био кажњен у 1937 и 1938 години за нехигијенско одржавање локала.

Оцењивачки Одбор (жири) приликом оцењивања локала пријављених за додељивање награде обратиће пажњу првенствено на оне радње, које се нарочито истичу својим хигијенским уређајем за спремање, манипулације и кување животних намирница, као и начином услуживања гостију и пружањем најбољих услова у погледу чистоће, реда и удобности.

Оцењивачки одбор састављају: г.г. д-р Симић Тихомир, професор универзитета и градски већник, претседавајући Сталног Туристичког одбора, и члан Санитетског одбора д-р Љуба Стојановић, градски већник, претседавајући Санит. одбора, Витомир Станојевић, гостионичар и члан Туристичког одбора. д-р Сергије Рамзин, шеф Јавне хигијене, и претставник друштва „Путник” Владимир Перше.

Награђеним радњама, поред новчане награде, издаће се и диплома као доказ показаног успеха.

Пријаве за учешће на конкурс примаће се у Отсеку јавне хигијене Градског поглаварства (ул. Кн. Персиде бр. 57, тел 26742) најдаље до 10 августа ове године.

II Издатак за награде да се изврши на терет партије 33 позиције 15 и 16 буџета расхода за 1938 и 39 годину”.

Према расписаном конкурс пријавило се 27 сопственика локала из различитих делова Београда како из ујег центра, тако и из удаљенијих реона. Од 27 пријава 25 пријава пада на ресторан кафане и 2 на хотеле.

Оцењивачки Одбор, — после сређивања пријава и прикупљања потребних података од хигијенске службе о стању и пословању у локалу за последње две године, — отпочео је рад 27-VIII-1938 г. Одржане су две седнице у обављен је теренски преглед локала у току три дана. На лицу места водио се детаљан записник о свима констатацијама у вези са хигијеном локала начином пословања. Поред тога у угоститељским радњама вршена је бактериолошка контрола чистоће посуда и прибора за јело помоћу методе броја клица на специјалним бактериолошким подлогама у Градској бактериолошкој лабораторији. Овом приликом била је утврђена потпуна сагласност између бактериолошког налаза и начина пословања при прању и чишћењу судова и прибора за јело и заиста у радњама са аутоматским прањем и хигијенским чувањем опраних судова и прибора за јело број нађених клица

био је минималан. Приликом прегледа кафана и ресторана нађен је већи број хигијенски уређених локала него што је било конкурсом предвиђено за награду; стога је Оцењивачки одбор предложено Туристичком одбору, поред 4 кафане-ресторана за награду, још и 1 локал за похвалницу.

При прегледу хотела пријављених за награду констатовано је да један локал потпуно задовољава хигијенске захтеве конкурса, али пошто је исти спадао у хотеле II ранга, то није могао бити узет у обзир за награду према расписаном конкурс, док пријављени хотел III ранга није одговарао нити хигијенским, нити техничким условима. С обзиром на ову чињеницу Оцењивачки одбор је предузео преглед већег броја хотела III ранга, како би се евентуално пронашао хотел за награду или похвалницу. Прегледом хотела III ранга утврдила се позната чињеница да Београд уопште оскудева у овој врсти популарних хотела, јер постојећи хотели III ранга и свратишта већином су смештени у старим зградама које хигијенски и технички не задовољавају основне прописе и услове хигијене и комфора, иако поједини хотели пружају извешан минимум хигијенских услова. Између прегледаних хотела Оцењивачки одбор имао је прилику да види хотеле, чији постанак датира од пре 80 година као старијски „турски хан” намењен за примање за свратиште стоке и лагеровање сточне хране у просторијама, које су сада адаптиране за хотелеке собе. Овај преглед хотела III ранга још једанпут је подвукао нарочиту потребу за Београд организације што већег броја популарних хотела и свратишта приступачних по цени и за просечног туристу.

По завршеном послу на терену и разматрању записника и прикупљању података Оцењивачки одбор поднео је Туристичком одбору следећи извештај као мишљење већине:

1) Да се ресторан „Мажестик”, Обилићев Венац бр. 34, власништво г. Милана Минића, као и ресторан „Касина”, Прест. Трг бр. 21, власништва „Ика А. Д.” награде првом наградом од по 3.000.— динара са дипломом за хигијенско уређење, ред и чистоћу у 1938 години.

2) Да се ресторан-кафана „Бајлонова пивара” на углу Скадарске и Цетињске улице, власништво г. Антона Рифеља, као и ресторан-кафана у улици Цара Душана бр. 66, власништво г. Драгољуба Сотировића, награде другом наградом од по 2.000.— динара и дипломама за добро хигијенско уређење, ред и чистоћу у 1938 години.

3) Ресторан кафана „Албанија” у улици Коларчевој бр. 9, власништво г. Витомира Станојевића, не може се предложити за награду пошто је њен сопственик члан Оцењивачког одбора; али узимајући у обзир нађено стање; добро уређење, ред и чистоћу, који се одржава у предатној адаптираној згради, већина Оцењивачког одбора предлаже да се г. Станојевићу изрази признање за уложени труд око доброг уређења и одржавања чистоће локала и да му се изда писмена похвала.

Оцењивачки одбор предлаже да се власнику хотела III ранга „Србија”, у улици Поенкаревој бр. 3, г. Милану Красићу изрази похвала за примерно одржавање чистоће иако је хотел смештен у старој згради, која не испуњава све законске услове хотела III ранга.

Туристички Одбор је примио извештај Оцењивачког Одбора.

Према одлуци Г. Претседника на дан 30-ХИ-1938 год. заказана је свечана седница Туристичког и Санитетског одбора Београдске општине уз присуство учесника конкурса, претставника гостионичарско-хотелијерског удружења и хигијенског контролног особља: реонских лекара и санитетских контролора ради свечане предаје награда.

У 13 часова у свечаној сали Градског Већа Претседавајући Туристичког одбора г. д-р Симић Тихомир, професор универзитета и градски већник, у име Господина Претседника општине отворио је ову свечану седницу Туристичког и Санитетског одбора, на којој је био присутан већи број гостионичара и хотелијера. Претседавајући је затим замолио Референта Туристичког одбора г. д-р Ђуровића, да прочита начелну одлуку Г. Претседника, којом се прописују услови конкурса и одређује оцењивачки одбор и његов задатак.

довољство да поздравим овај скуп који је дошао да подвуче и нагласи успех извесног броја трудбеника на њиховом пољу делања. Београд, престони град Југославије, позван је више него иједна варош у нашој земљи да репрезентује динамику нашега живота како на културном тако на економском, привредном и политичком пољу. И баш из тих разлога Београдска општина нашла се побуђена да да потстрека свима оним гранама које ће је помоћи у том њеном стремљењу. Несумњиво да се манифестовање тога успеха нашег престоног града може да изрази преко разних организација, преко разних манифестација, као и преко разних институција. У том погледу нарочиту улогу игра она привредна грана коју репрезентују хотелијери и ресторатери. Не треба заборавити да сваки странац који дође у нашу земљу од првог момента ступа у контакт с тим људима, и преко њих упознаје нашу средину. Треба имати у виду ону познату изреку: „Кажи ми шта ти је потребно, па да ти кажем ко си“. Ви ћете разумети

Г. д-р Ђура Ђуровић, помоћник директора Општег одељења, чита одлуку Претседника градске општине г. Владе Илића о додељивању награда. За претседничким столом седе чланови Градског туристичког одбора градски већници: г.г. генерал Живан Ранковић, д-р Тихомир Симић и арх. Ђура Бајаловић

После тога професор Г. д-р Симић одржао је говор, у коме је подвукао значај хигијене хотела и угоститељских радњи за развој туризма, објаснио разлоге који су диктирали расписивање овога конкурса, као и изнео мерило и принципе, којима се је руководи Оцењивачки одбор при раду. Говор г. д-р Тихомира Симића гласи:

Чули сте ову одлуку Господина Претседника Београдске општине. Ја лично имам нарочиту част и за-

да ће први утисци и прва слика о културној и хигијенском нивоу наше средине у многоме зависи од тога шта ће наши хотели бити у стању да пруже једном странцу. Водећи рачуна о томе Београдска општина нашла се побуђена да да потстрека, да да мало више иницијативе појединцима који се баве том привредном граном, да још више усаврше своја предузећа, и у исто време да их да моралне снаге да наставе свој започети рад. Вођена том идејом она је

расписала овај конкурс коме је био циљ да се види који су најбоље уређени ресторани, да се види који је од хотела најбоље уређен. Разуме се, ту је учињена једна подела с обзиром да је тешко поредити уређај хотела који су данас изграђени и који одговарају свим хигијенским и техничким захтевима са хотелима који су грађени под неповољнијим условима и где треба врло много напора, воље и рада да би се колико толико одржао хигијенски ниво. Баш из тих разлога Београдска општина је изузела хотеле првог и другог реда и расписала конкурс за трећу категорију хотела. Нажалост, тих хотела нема много. Ми имамо хотела који се налазе у првој и у другој категорији, али хотела треће категорије, какве можемо замислити и каквих има у иностранству, код нас се тешко може наћи. И хотелијери сами схватили су то тако, и нико се од њих није пријавио, тако да је комисија, која је била шаржирана да испитује услове рада у појединим хотелима, морала сама да истражује такве хотеле. Међутим, таквих малих хотела који би се могли наградити било је врло мало. Што се тиче ресторана показала се интересантна чињеница која је подвукла сав значај овога конкурса, јер он је имао за циљ да потстакне приватну иницијативу, да да више моралне снаге тим људима који раде на томе пољу. Ми смо уверени да је тај конкурс доказао још једну другу чињеницу. Улазећи у суштину самога питања и проблема ми смо добили много јаснију слику о правим стању хотелијерства и ресторатерства у нашој средини. То је једна чињеница од великог значаја, јер даје солидну основу за даљи наш рад. То је једно искуство које ће послужити не само Општини која се интересује тим питањем, него и свима другим који би хтели да се упознају с тим стањем у нашој средини, у Београду.

На конкурс се пријавило 27 учесника. Од тога ниједан није био хотел трећега реда. Већином су пријављени ресторани. Међу њима ми смо успели да пронађемо неколико ресторана који својим уређењем, нарочито на хигијенском пољу, заслужују сваку похвалу. Ми можемо с правом рећи да се ти ресторани могу пласирати у којем год хоћете крају света. Они ће одговарати свима савременим захтевима технике и хигијене. Што се тиче ресторана, ми смо у много случајева успели да откријемо велику вољу, уложени труд људи да и под најнеповољнијим околностима одржавају хигијенски своје радње на једном просечном нивоу који одговара просечним захтевима хигијене, технике и чистоће. Нажалост нисмо могли наградити све. Морали смо чинити извесне категорије и у том категорисању можда наша оцена није потпуно правилна, зато што је тешко вршити поређење, о коме сам малочас говорио, између радњи које су основане у најскорије време и оних радњи које су под тешким околностима морале бити отворене и које нису у своје време могле користити сва искуства технике.

Од хотела трећега реда није се јавио ниједан. Пријавио се једино хотел „Асторија”. Међутим, овај хотел, иако одговара потпуно модерним схватањима, није могао бити награђен, пошто, према класификацији, спада у хотеле другог реда, а конкурс је гласио за хотеле трећега реда. У тој категорији успели смо

да пронађемо један једини хотел, то је хотел „Србија”, који смо и похвалили.

Завршавајући овај свој кратак увод који треба да служи као објашњење какви су нас циљеви руководили када смо расписали ове награде, ја сам рад што ћу моћи овога пута да поздравим те трудбенике који су својим радом и својим трудом успели да своје радње подигну на такав један високи ниво. Њихов успех јесте наш успех.

Сада ћете чути имена награђених.

ОДЛУКА ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Г. д-р Ђура Ђуровић прочитао је затим одлуку Претседника Београдске општине г. Владе Илића о додељивању награда од 29-XII-1938 Обр. 30423, која гласи:

„I — Да се усвоји извештај оцењивачког одбора одређеног мојом одлуком Обр. 16571/38 и да се доделе следеће награде:

1 — Две прве награде од по 3.000.— динара сопственику ресторана „Мажестик”, Обилићев Венац 34, г. Милану Минићу, и сопственику ресторана „Касина”, Престолонаследничков трг 21, „Ика” А. Д., за најбоље хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години;

2 — Две друге награде од по 2.000.— динара сопственику ресторана-кафана „Бајлонова пизара”, угао Скадарске и Цетињске улице, г. Антону Рифељу, и сопственику ресторана-кафана „Сотировић”, Душанова ул. бр. 66, г. Драгољубу Сотировићу, за најбоље хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години.

II — Да се издаду похвалнице г. Витомиру Станојевићу, власнику ресторана-кафана „Албанија”, Коларчева ул. бр. 9, за хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години, и г. Милошу Красићу, власнику хотела „Србија”, Поенкареова улица бр. 3, за примерно одржавање чистоће у том хотелу у 1938 години.

III — Да се награде под I исплате на терет партије 33 позиције 16 буџета за 1938/39 годину.

IV — Да се предаја награда, диплома и похвалница (са датумом од 30 новембра т. г.) изврши на дан 30 децембра 1938 године у свечаној сали Градског већа”.

Претседавајући г. д-р Тихомир Симић, у име Београдске општине, честитао је награђеним, који су примили новчане награде и дипломе, а који су од своје стране изразили захвалност Београдској општини на додељеним одликовањима. Власништво „Ика А. Д.”, које је добило прву награду за ресторан „Касина”, поклонило је целу награду од 3.000.— динара „Зимској помоћи” за београдску сиротињу.

Овим је завршен први конкурс своје врсте расписан од стране Београдске општине, која ће наставити своју делатност у томе правцу још на широј основи у циљу давања потстрека власницима хотела и угоститељских радњи за што боље уређење радњи, како у хигијенском погледу, тако и у погледу што већег комфора.

Одлуке Државног савета

Грађење се мора вршити према условима издате грађевинске дозволе, противан рад повлачи рушење и новчану казну.

У овом погледу је карактеристично решење Државног савета бр. 1705 од 13 маја 1938 год., којим је оснажена пресуда управног суда у Скопљу бр. 5784 од 28 маја 1937 год. о једном таквом случају, где се сопственик није придржавао услова издате му грађевинске дозволе и због тога га постигла санкција рушења и новчане казне. Према пресуди управног суда, чије је образложење усвојио и Државни савет, случај је следећи: „Тужилац Симић Стојко, предузимач из Призрена, тужбом својом бр. 1293/37 као и на данашњем рочишту а преко свога заступника молио је овај Суд да поништи, као на закону незасновано решење Краљевско банске управе Вардарске бановине V бр. 22178 од 10-XII-1936 године којим је оснажена пресуда Градског поглаварства у Призрену бр. 7873 од 28 априла 1936 године, а којом је он — тужилац осуђен за дело из §§ 93 у вези 100 Грађевинског закона са новчаном казном од 500 динара и да сав улични зид у улици X. Спасиној поруши у року од три дана, наводећи да оспорено решење не одговара закону са тог разлога, што су њиме повређени прописи Грађевинског закона који не забрањују учвршћивање грађевина и зидова кад ови нису склони паду, какав је случај код њега. Зид који је овде у питању није новоподигнути зид, већ стари, који постоји од раније, којег је он према својој потреби, снизио, порушивши непотребан део. Ово је он учинио по праву власништва по коме он има право да располаже са својом имовином. Ни једним законским прописом он није обавезан да свој било стари било нови зид, који би на место старог био, подигнут, прилагоди регулационој линији све док му општина не плати вредност земљишта уколико га од њега одузима. Како се и у пресуди Поглаварства и у оспореном решењу наређује прилагођавање регулационој линији, што у ствари значи напуштање земљишта од његове стране без икакве накнаде, сматра да је тиме повређено његово право сопствености §§ 211 и 212 Грађевинског законика. Налази да је било потребно по прописима управног поступка да се комисијски утврди да ли је то нови или стари зид донекле преправљен.

Тужена власт на тужбу није одговорила, већ је на данашње рочиште упутила свога заступника, који је изјавио, да је оспорено решење у свему правилно и на закону засновано, па је молио Суд да га као

такво оснажи а тужбу одбаци као неумесну. Јер ако је у дозволи, коју је тужилац добио за грађење куће, било нечега са чиме је био незадовољан, могао је изјавити жалбу противу те дозволе, али није могао да прелази преко граница у њој одређених. Тужилац се обавезао да ће порушити стари зид и овај повући на регулациону линију, али то није учинио, већ је противно § 93 Грађевинског закона тај зид оставио непорушен, чиме се огрешио о закон, те је због тога правилно и кажњен.

За заинтересовану страну нико није дошао, а позив јој је благовремено уручен према рецепису бр. 5667/37.

Упуштајући се у оцену предњих навода тужбе, речи заступника тужилачке стране, оспореног решења, као и свих осталих списа овога спора, Суд је нашао да је оспорено решење на закону засновано са следећих разлога:

По § 93 тач. 3 Грађевинског закона, ако се грађење врши без грађевинске дозволе, а не одговара прописима Закона и Правилника или противно датој дозволи, општина ће наредити рушење грађевине или појединих непрописно изведених делова. Ако власник ово наређење не изврши, општина ће извршити рушење о трошку власника. А по тач. 2 § 100 истог Закона, ко врши грађење противно датој дозволи и техничким прописима казниће се с обзиром на ал. 5. § 88 истог Закона до 10.000 динара.

Питање примене § 93 тач. 3 напред поменутог закона односно наређења да се зид поруши зависи од резултата спроведеног поступка за издавање грађевинске дозволе. Таквом наређењу може бити места само онда ако се у овоме поступку утврди да зид не одговара прописима Грађевинског закона и Правилника. А прописима Грађевинског закона он не би одговарао ако би у супротности са уређајним основама града тј. регулационом плану, уредби о његовом извођењу и грађевинском правилнику на основу којих се грађевинска дозвола издаје (§ 3 Грађевинског закона).

У овом конкретном случају спроведен је поступак за издавање грађевинске дозволе тужиоцу и она му је и издата од стране Градског поглаварства града Призрена под Бр. 14150/35. У тој дозволи утврђено је да тужиочев дворишни зид не одговара прописима Грађевинског закона, услед чега је стављено у дужност тужиоцу да исти саобрази тим прописима. Међутим, тужилац, како се утврђује списима овога спора, није поступио по грађевинској дозволи, већ је противно истој обновио дотрајали улични зид у улици Хаџи Спа-

синој ван регулационе линије и поред дате обавезе Поглаварству да ће тај зид порушити.

Питање накнаде за земљиште није било предмет разматрања како у првостепеној тако и у другостепеној одлуци, те то питање није могло бити предмет расправе ни код онога суда, за чију је расправу надлежан редован суд у смислу § 111 Грађевинског закона."

Најмања удаљеност дворишних зграда од 5 метара мора у сваком случају бити задовољена, ако сигурност од пожара и други захтеви не траже и већу меру.

Сопственик је тражио код Градског поглаварства у Београду одобрење планова за дозиравање зграде на свом имању у ул. Штипској бр. 2 кварт XIII у Београду. Од овог тражења је одбијен одлуком Г.О.бр. 1888 од 11 јуна 1937 год. са разлога, што пројектовано дозиравање не испуњава услов из чл. 8 т. 3 Грађевинског правилника за град Београд, јер његово одстојање од крила постојеће зграде из Куршумлијске ул. не би износило 5 метара, како захтева пом. пропис, а такво дозиравање не може бити одобрено по § 117 Грађевинског закона. Заинтересовани сопственик изјавио је против ове одлуке жалбу Министру грађевина, која је са истих разлога као у првостепеној одлуци одбачена министровим решењем. У тужби на Државни савет против министровог решења тужилац је истакао, да примена оног прописа Грађевинског правилника, због којег је одбијено његово тражење одобрења планова, захтева претходно доношење Уредбе о извођењу регулационог плана, која би одредила врсте насеља, а како та Уредба још није донета, није могао ни он бити одбијен по оном основу. И Државни савет својом пресудом бр. 6811 од 3 маја 1938 год. одбацио је тужбу са следећих разлога: „Према чл. 8 под 3 Грађевинског правилника за град Београд — најмање одстојање зграда у дворишту и ако рачун по ст. 2 овог члана друкчије покаже, не може бити испод пет метара, ако сигурност од пожара и други захтеви не условљавају већу меру.

По овом пропису, дакле, одстојање дворишних зграда, и без обзира на рачун по ст. 2 чл. 8, који ово одстојање одређује према врсти насеља, не може ни у ком случају бити мање од 5 метара. Зато је у погледу тога минималног одстојања дворишних зграда, које у сваком случају мора бити задовољено, без важности доношење Уредбе о извођењу регулационог плана, која има да утврди врсте насеља — густо, средње и ретко насеље — према чему се по чл. 8 ст. 2 одређује величина удаљености дворишне зграде од улице или међусобна удаљеност дворишних зграда, јер ће и после доношења те Уредбе, без обзира на врсте насеља њом одређених, увек морати бити задовољан онај минимум одстојања дворишних зграда од 5 метара. Зато је неумесно тужиоцево позивање и истицање да се од њега, пре доношења Уредбе, није могло захтевати да пројектовано дозиравање буде удаљено од постојеће зграде 5 метара. И кад Уредба буде донета, то одстојање мораће бити поштовано, с обзиром на цитирани чл. 8 ст. 3 Грађев. правилника, по коме оно мора бити задовољено и кад рачун по чл. 8 ст. 2 — одстојање по врсти насеља — показује друкчије.

Како тај услов из Грађев. правилника пројектовано дозиравање није испуњавало, управна власт је правилно поступила, сходно § 117 Грађевинског закона, кад је одбила одобрење за то дозиравање које је противно пропису Грађевинског правилника, а тужба се показује неумесна и као таква је одбачена."

Одлуку управне власти о грађевинској дозволи једном лицу може друго лице напасти тужбом на Државни савет само ако је њом тангирано његово право или непосредни интерес.

Одлуком Градског поглаварства — Београд одељак у Земуну З.О.бр. 5961 и Гр. бр. 88 од 21 априла 1938 год. издато је Краљић Персиди грађевинска дозвола за подизање привремене грађевине на имању у улици Излетнички пут бр. 136 кат. парцела 1406 у Земуну, које имање улази у косину регулационим планом Земуна предвиђену као „зелени појас“, с тим да се употреби било за јавне насаде, било да се изгради слободним грађевинама. Министар грађевина, поводом жалби у решењу именованих лица, оснажио је ову одлуку Поглаварства наставши да се ради о подизању привремене грађевине, допуштене под условом из § 116 т. 2 Грађевинског закона, а да је тај услов испуњен и важи и у спорном случају. Именовани тужиоци, тражећи поништај министровог решења, истакли су да је оспореним министровим решењем повређен закон који не допушта зидање и насељавање у заштитном појасу, да на спорни случај не може имати примене § 116 т. 2 Грађевинског закона и да су на овај начин оспореним решењем повређени и њихови лични интереси као околних суседа, јер би подизањем спорне зграде био покварен леп изглед са њихове постојеће куће. Њихову тужбу је одбацио Државни савет својом пресудом бр. 27413 од 28 октобра 1938 године са ових разлога:

„Према чл. 15 Закона о Државном савету и управним судовима: Управни судови суде по административним споровима. Административни је спор само између појединаца или правног лица с једне и управне власти с друге стране, а постоји онде, где је актном управне власти повређено какво право или какав непосредни лични интерес тужиоца, заснован на закону. Постоји ли у даном случају овакав интерес оставља се суду на оцену.

У спорном случају, међутим, тужиоци траже поништај оспореног министровог решења „у општем и јавном интересу“, како сами у тужби наводе, због наводне повреде § 17 Грађевинског закона, те им по том основу, с обзиром на цитирану законску дефиницију административног спора, недостаје легитимација за покретање истог. Ни као „околни суседи“ земљишта на коме ће се подићи спорна зграда тужиоци немају легитимацију за тужбу против оспореног министровог решења. Њихова постојећа зграда, којој би се, како наводе, покварио изглед подизањем спорне зграде, није у непосредном суседству са парцелом на којој ће се подићи пројектована зграда, не граничи се са овом, него је према њој у „околном суседству“. Зато подизањем те нове зграде може бити тангиран само индиректан, посредан интерес тужиоца, коме, према наведеном чл. 15, није пружена управно

судска заштита. Зато је ова тужба морала бити одбачена као недопуштена."

Градилиште се мора налазити уз улицу или јавни пут.

Одлуком Градског поглаварства у Београду — Одељак у Земуну З.О.Бр. 12811 Гр.О. 3951 од 13 септембра 1937 год. одбијени су именовани од тражења да им се одобри одвајање заједничког градилишта од стране новопроектоване улице са разлога што односно градилиште не лежи за сад уз улицу или јавни пут у смислу § 48 Грађевинског закона. По њиховој жалби Министар грађевина својим испореним решењем поништио је одлуку Поглаварства наставши да је довољно што односно градилиште лежи уз новопроектовану улицу, и да би и тиме био задовољен пропис § 48 Грађевинског закона. Поглаварство као самоуправа поднело је тужбу против министровог решења и у тужби, позивајући се на § 48 Грађев. закона, истакло је оне исте разлоге са којих је као грађевинска власт првог степена била одбила тражења интересованих сопственика. Државни савет својом пресудом бр. 24150 од 28 октобра 1938 год. уважио је општинску тужбу и поништио министрово решење са ових разлога: „О положају градилишта садржана је одредба у § 48 Грађевинског закона, према коме градилиште мора да буде на подручју само једне управне општине и лежати уз улицу или јавни пут. Законски пропис је, дакле, категоричан и јасан у погледу положаја градилишта, оно се не може признати као такво ако не лежи уз улицу или јавни пут.

С обзиром на овај законски пропис, Поглаварство је правилно поступило кад је, утврдивши да се односно градилиште не налази ни уз улицу нити уз јавни пут, одбило да одобри одвајање градилишта. Министрово решење, којим је поништена ова правилна одлука Поглаварства, противно је закону — § 48 Грађевинског закона — у коме нема основа да се једно градилиште одобри и уз само пројектовану улицу, које је становниште погрешно заузето у поништеном министровом решењу.

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у препису известити заинтересоване стране."

Стари регулациони план, да би важио, мора бити у одређеном строгом законском року саображен прописима новог Грађевинског закона.

Заинтересовани Шток Емил, инжењер из Сплита, тражио је од Сплитске општине грађевинску дозволу за подизање зграде на зем. чест. 702/2 п. о. у Сплиту. Од овога тражења је одбијен општинском одлуком Бр. 5128 од 18 маја 1935 год. са разлога што је општина нашла да је регулационим планом то земљиште предвиђено за вртао (парк) и да као такво, сходно § 47 Грађевинског закона, не може бити градилиште. Против ове општинске одлуке именовани је изјавио жалбу Банској управи као вишој власти истичући, да општина није у законском року саобразила свој стари регулациони план, на основу којег је ускраћена грађевинска дозвола, прописима новог грађевинског закона. — § 7 ст. 2 Грађев.

закона — и да зато тај стари план не важи више, нити да може бити основ за одбијање грађевинске дозволе. Банска управа својом одлуком бр. 45007 од 4 јула 1935 год. одбила је жалбу са разлога што је нашла да је стари регулациони план још у важности јер да још није истекао законски рок из § 7 ст. 2 Грађев. закона у коме тај план мора да се саобрази прописима грађев. закона, будући да је бановина тек 31 јула 1934 године донела општа упуства за своје подручје за израду грађевинског правилника, а да се тек од момента издавања тих општих упуштава рачуна двогодишњи рок за саобраћавање старог регулационог плана, који истиче 31 јула 1936 године, а то је после доношења одлуке о одбијању грађевинске дозволе. Са истих разлога је и Управни суд својом ожалбеном пресудом одбацио и тужбу именованог против решења Банске управе. Тад је именовани против те пресуде поднео жалбу Државном савету и поново истакао неважност старог регулационог плана пошто у строгом законском року није саображен прописима Грађев. закона — § 7 ст. 2 — и да као такав није могао да послужи као основ за одбијање грађевинске дозволе. Његову жалбу је уважио Државни савет и својим решењем бр. 25479 од 16 новембра 1938 г. поништио је пресуду Управног суда са овим образложењем:

„Према § 3 ст. 1 Грађевинског закона — уређајне основе састављају: регулациони план, уредба о његовом извођењу у грађевински правилник. А према ст. 3 § 3 Министар грађевина прописаће, у року од 6 месеци по ступању на снагу Грађев. закона, правилник о изради регулационих планова и општа упуства за израду уредбе о њиховом извођењу и грађевинског правилника, а ст. 4 § 3 предвиђа да сваки бан за своју бановину или за поједине делове бановина издаће у даљем року од 6 месеци ближа упуства за грађевински правилник по којима ће поједине општине радити своје грађевинске правилнике. § 7 Грађев. закона предвиђа у којем року градови и варошице, које немају уређајне основе, морају исте израдити — ст. 1 § 7 — односно у којем року постојећи регулациони план морају саобразити прописима новог грађевинског закона — ст. 2 § 7. По том пропису — градови и варошице, које имају регулациони план, дужне су исти саобразити овом закону и поднети га са Уредбом и грађевинским правилником надлежној власти (§ 10) на ревизију и одобрење најдаље за 2 године по истеку рокова из § 3 овог закона.

Грађевински закон је ступио на снагу — § 139 — 16 децембра 1931 год. Министар грађевина је поступио у смислу § 3 ст. 3 и прописао је у року од 6 месеци, после ступања закона на снагу, правилник о изради регулационих планова — правилник од 16 јуна 1931 год., објављен у Службеним новинама од 6 јула 1932 год., што значи да је у даљем року од шест месеци (16 децембра 1932 године) — § 7 ст. 4 — Бан Приморске бановине био дужан да донесе ближа упуства о изради Грађевинског правилника за своју бановину, а од истека тих рокова из § 3 тј. почев од 16 децембра 1932 год. рачуна се онај двогодишњи рок из § 7 ст. 2 у коме је сплитска општина била дужна да саобрази свој постојећи регулациони план прописима новог гра-

ђев. закона, а то значи да је тај законски рок истекао 16 децембра 1934 год., до тада најдаље, по изричним наведеним законским прописима, треба да је саображен стари регулациони план новим прописима да би важио и под тим новим прописима. Међутим, спорна општинска одлука о одбијању грађевинске дозволе од 18 маја 1935 год. је заснована на старом регулационом плану који тада по истеку оног законског рока, није био саображен прописима новог грађевинског закона и као такав није могао послужити као основ за одбијање грађевинске дозволе. Само да је спроведен поступак из § 7 ст. 2 Грађев. закона о саобраћавању старог плана новим прописима тај план би имао важности и положај градилишта би му се морао прилагођавати — § 47 Грађев. закона — а без тога стари план није у важности и као такав се не може узети у обзир при издавању грађевинске дозволе.

Чињеница да је Бан Приморске бановине пропустио законски рок из § 3 ст. 4 за доношење оних ближих упутстава о грађевинском правилнику, законски рок је истекао 16 децембра 1932 год., а упутства су донета 31 децембра 1934 год. је без сваког утицаја у погледу важности старог регулационог плана, у строгом законском року неприлагођеног прописима новог грађев. закона. Тај стари план имао би важности као уређајни основ и под новим прописима само да им је саображен у оном преклузивном року одређеном тим прописима. Несаобраћавање плана у том року повукло је неважност плана. Она чињеница, дакле, показује само један од узрока који су довели до неважности старог регулационог плана а не отклања ту неважност која је наступила по сили закона — § 7 ст. 2 — самим истеком законског рока у коме је, да би важио, мора бити саображен.

Код таквог стања ствари управни суд је погрешно кад је својом ожалбеном пресудом, не дајући никакве разлоге, оснажио незаконито решење управне власти о одбијању грађевинске дозволе с обзиром на неважећи регулациони план. Зато је ожалбена пресуда морала бити поништена."

Парцелација земљишта за градилиште, за коју су испуњени законски услови, мора се одобрити без икаквог ограничења

Заинтересовани Михаиловић Милоје тражио је од Градског поглаварства одобрење за парцелацију свога имања — парцела бр. 3792 у Вишевачкој улици у Београду. Поглаварство му је одлуком Т.Д. бр. 55054/37 од 15 јануара 1938 године одобрило парцелацију односног имања на две парцеле под условом да се на нове парцеле има укњижити ограничење да се не могу сматрати као градилишта, већ да и даље остају као пољопривредна добра и да се стави обавеза за бесплатно уступање земљишта без терета за проширење Вишевачке улице. По жалби сопствениковој, Министар грађевина својим оспореним решењем поништио је општинску одлуку у погледу оног ограничења да се нове парцеле не могу сматрати као градилишта и да имају остати пољопривредна добра јер је нашао да за такво ограничење није било основа у закону. Против тог министровог решења општина као самоуправа поднела је тужбу Државном савету и тражила је његов по-

ништај. Државни савет својом пресудом бр. 28776 од 16 новембра 1938 године одбацио је тужбу са следећих разлога: „Општина је одобрила именованом парцелацију његовог односног имања на две нове парцеле, а то значи да су за ту парцелацију били испуњени услови из §§ 54 и 55 Грађевинског закона, у којима су прописани захтеви под којима се парцелација има одобрити, као и случајеви кад општина може да ускрати одобрење за тражену парцелацију. У овим законским прописима, као ни у осталим, није било никаквог основа за ону обавезу наметнуту сопственику од стране општине у погледу одобрених парцела, — да оне не могу бити градилишта него да имају остати пољопривредна добра. Међутим, оваква обавеза, која представља ограничење у диспозицији правом власништва, не може се ставити на терет сопственику без изричног законског прописа, какав је пропис § 56 Грађевинског закона на основу којег је сопственику стављена обавеза бесплатног уступања земљишта потребног за проширење Вишевачке улице у којој се налазе одобрене парцеле. Општинска одлука својим поништеним делом у противности је и са „Условима за парцелисање земљишта у Београду и поделу на потесе за парцелисање," који су услови прописани од стране општине и одобрени од Министра грађевина под бр. 19042/33, јер према тим условима сва имања XIX потеса — а то су имања у заштитном појасу која се налазе изван границе грађевинског реона и напред означених потеса а до границе регулационог плана — сматрају се као пољопривредна добра, а односне парцеле се налазе у XV потесу у коме су земљишта намењена за градилишта. Код таквог стања ствари, општинска одлука је била противна закону у свом поништеном делу, према чему је Министар грађевина правилно поступио кад ју је поништио у том делу, а тужба је неоснована и као таква одбачена."

У циљу заштите самоуправног интереса општина је легитимисана за подношење тужбе на управни суд односно Државни савет

За ово питање је карактеристично решење Државног савета бр. 10762 од 20 августа 1938 год., којим је, по жалби општине, поништена пресуда управног суда у којој општини није била призната легитимација за тужбу. Случај је следећи: „Ожалбеном одлуком Управни суд је одбацио тужбу Општине Радовишке против решења Краљ. банке управе у Скопљу V Бр. 19929/37, којим је, по жалби Чокљевић Димитрија, апотекара из Радовишта, поништена одлука Општине бр. 5005/37 о одбијању именованог од тражења да му се изда грађевинска дозвола за подизање зграде на тргу Краља Александра у Радовишту. Управни суд је нашао, да у конкретном случају нема административног спора, јер да је исти, према чл. 15 Закона о Државном савету и управним судовима, само између појединца или правног лица с једне стране и управне власти с друге стране, а да је у предметној ствари Општина радовишка донела првостепену одлуку у својству управне, а не самоуправне власти, па да јој према томе утуженим решењем није ни могло бити повређено никакво право нити непосредни лични интерес. Обзиром на то управни суд је нашао, да Општина

по закону није могла поднети тужбу, већ да је имала поступити по примедбама Кр. банске управе као више власти.

Државни савет налази, да је управни суд правилно утврдио да грађевинску дозволу издаје Општина у својству управне власти по пренесеној надлежности, — § 85 Грађевинског закона. Али из тога је управни суд погрешно закључио, да Општина нема легитимацију за тужбу противу одлуке више управне власти донете по жалби интересованог лица о ништењу Општинске одлуке о издавању, односно неиздавању грађевинске дозволе. Јер, иако Општина издаје грађевинску дозволу у својству управне власти, она тиме не губи особено својство претставника права и интереса општинске самоуправе, па дакле ни легитимацију за заштити тих права и интереса од евентуално незаконитих одлука управне власти. А баш у споровима о издавању грађевинске дозволе тај моменат заштите самоуправних интереса општине је непосредан, јер је Општина према § 76 Закона о општинама позвана да се стара о економском, културном и социјалном напретку у општини, у који домен спада и грађевинска делатност на њезином подручју, нарочито пак, према т. 6 § 77 пом. закона, да врши надзор над грађевинама, па је према томе у оваквим стварима непосредност интереса општине као самоуправне јединице законом призната.

Према томе, Општина радовишка, подносила тужбу управном суду противу решења Краљ. бан. управе у Скопљу V бр. 19929/37 није поступила као управна власт, већ је тужбу поднела у својству самоуправе, а као таквој, обзиром на напред речено, управни суд није могао одрећи јој право на тужбу.

Парцелација земљишта, за коју су испуњени законски услови, представља право за власника земљишта

Ово гледиште је изражено у пресуди Државног савета бр. 18614 од 27 октобра 1938 год., којом је оснажено министрово решење и тужба одбачена по овом питању. Случај је следећи: „Спорним решењем поништена је, по жалби Костића Др. Милана, начел. Мин. правде у пензији, одлука Градског поглаварства — Београд — Одељак у Земуну — Бр. 2587 од 9 јула 1937 године, којом је одобрена парцелација земљишта кат. пар. бр. 1263 и 2164/1 у Земуну, власништво именованог Костића, и то у делу којим су постављени услови у погледу забране зидања док се не изврши пројектована канализација, у погледу начина подизања грађевина на парцелисаном земљишту, у погледу постављања оgrade, затим у погледу изградње тротоара, величине доприноса за израду калдрме и канализације

и. најзад, у погледу конституисања грађевинско-правне обавезе путем уписа у књигу грађевинско-правних обавеза а у циљу обезбеђења извршења наведених услова парцелације.

Тужба истиче, да је Општина по § 47 Грађевинског закона била овлашћена да одобри или уопште не одобри парцелацију односног земљишта, будући да се исто налази у ширем грађевинском реону, односно да стави услове под којима се може дозволити парцелација.

Државни савет налази:

Одредбе о парцелацији земљишта садржане су у §§ 54 — 56 Грађевинског закона. Дужности власника земљишта у погледу остварења саме парцелације предвиђене су у ст. 1 § 55, а у т. 2 истог §-а таксативно је одређено, да ће Општина одбити одобрење парцелације само: 1) ако ова не одговара прописима регулационог плана, уредбе и правилника; и 2) ако систем парцелације не одговара карактеру насеља као и ако отежава услове рада и станова, што, обзиром на таксативан начин нормирања ситуација у којима Општина може одрећи одобрење парцелације, а contrario значи, да је парцелација право власника земљишта, односно да сваки власник земљишта из ст. 1 § 54 има права захтевати парцелацију истог уколико за то нема сметњи које су законом предвиђене као разлог да се захтев за парцелацију одбије. Зато, када је нашла да нема законских сметњи те одлуком бр. 2587/37 одобрила парцелацију односног земљишта интересованог Костића, Општина није имала законског основа да то одобрење условљава истакнутим обавезама, пошто би такво условљавање одобрења парцелације значило ограничавање једног права интересованог Костића Др. Милана законом загарантованог, а за то Општина није имала законског основа.

Обзиром на то Министарство је правилно поступило када је оспореним решењем поништило по жалби Костића Др. Милана одлуку Градског поглаварства бр. 2587/37 у истакнутом делу.

Неосновано је позивање тужбе на пропис § 47 пом. закона. Јер, овим прописом одређују се услови под којима једно земљиште постаје градилиште, а у конкретном случају се није радило о томе већ о парцелацији земљишта. Исто тако неосновано је позивање тужбе на досадашњу праксу Министарства грађевина по истакнутим стварима, јер евентуално погрешном праксом управних власти не могу се мењати законски прописи.”

Љубомир Ж. Јевтић,
секретар Држ. савета

Правна хроника у 1938 години*)

РЕГИСТАР ПИТАЊА РАСПРАВЉЕНИХ ОДЛУКАМА ДРЖАВНОГ САВЕТА, КОЈЕ СУ ОБЈАВЉЕНЕ У „БЕОГРАДСКИМ ОПШТИНСКИМ НОВИНАМА”.

1) Грађевинске ствари

Грађевинска дозвола банске управе св. 1 стр. 60
Одбијање грађевинске дозволе због неу-

* Регистар материје из правне хронике за раније године објављен је у бр. 12 „Београдских општинских новина” за месец Децембар 1937 год. тако да је овај регистар наставак тога претходног.

куности пројектоване зграде	св. 2	стр. 124
Максимално одступање од прописне површине парцела и њихове дужине лица	св. 2	стр. 125
Одступање које важи у погледу плацева који у данашњој површини и дужини лица датирају од пре 31/XII 1896 год.	св. 2	стр. 125
Урушење бесправно изграђеног	св. 2	стр. 126

Саобраћавање раније подигнутих настре- шица новим прописима	св. 2	стр. 127
Удаљеност дворишне зграде за стано- вање од суседа у зачелу	св. 2	стр. 127
Претварање зграде за становање у го- стионичарску радњу	св. 2	стр. 128
Мансарда се не рачуна као спрат и не утиче на висину зграде	св. 3	стр. 228
Одбијање грађевинске дозволе због рђа- во постављених просторија	св. 3	стр. 228
Увиђај на лицу места поводом издавања грађевинске дозволе	св. 4	стр. 336
Смањење плаца због сечења улице	св. 4	стр. 337
Изузетна грађевинска дозвола за време забране грађења	св. 4	стр. 337
Рушење грађевине склоне паду која се не може поправити	св. 4	стр. 339
Парцелација земљишта које је сада у атару београдске а било је у атару друге општине	св. 5—6	стр. 460
Зидање на граници суседних имања	св. 5—6	стр. 461
Поступак за утврђивање регулације јед- не улице	св. 5—6	стр. 461
Обавезно саслушање лица које је бе- справно зидало	св. 5—6	стр. 462
Измена регулације због јавних ин- тереса	св. 5—6	стр. 462
Тужба општине као самоуправе против решења Мин. грађевина	св. 5—6	стр. 463
Карактер имања у XIX потесу атара оп- штине београдске	св. 5—6	стр. 463
Привремене грађевине у заштитном по- јасу	св. 5—6	стр. 464
Пројекат приватне грађевине намењене јавној употреби	св. 5—6	стр. 465
Дозвола за употребу нове зграде	св. 7—8	стр. 578
Привремена грађевина на земљишту од- ређеном за саобраћај или друге јавне потребе	св. 7—8	стр. 579
Рушење бесправно подигнуте зграде	св. 7—8	стр. 579
Пројекат нове зграде мора бити потпи- сан од сопственика новоградње св.	7—8	стр. 581
Подизање зграде за становање у сусед- ству санаториума	св. 9	стр. 674
Преправка постојеће зграде	св. 9	стр. 675
Подизање штампарског предузећа у гу- стом насељу	св. 9	стр. 675
Циглане и њихова постројења у грађе- винском реону	св. 10	стр. 793
Поступак за рушење бесправно из- грађеног	св. 10	стр. 793
Просторна важност грађевинског пра- вилника за град Београд	св. 10	стр. 794
Дозвола за употребу нове зграде	св. 11	стр. 873
Одлука о рушењу бесправног зидања	св. 11	стр. 873
Дворишна зграда у главним улицама	св. 11	стр. 874
Истицање неукусних натписа на згради	св. 11	стр. 874
Испуњење услова грађевинске дозволе	св. 11	стр. 874
Легитимација општине за тужбу Држав- ном савету	св. 11	стр. 875
Зидање противно условима грађевинске дозволе	св. 12	стр. 1023

Минимално растојање дворишних згра- да	св. 12	стр. 1024
Легитимација за тужбу у предмету грађевинске дозволе	св. 12	стр. 1024
Положај градилишта	св. 12	стр. 1025
Саобраћавање старог плана новим про- писима	св. 12	стр. 1025
Законски услови за парцеле	св. 12	стр. 1026
Легитимација општине за тужбу у циљу заштите самоуправног интереса	св. 12	стр. 1026
Парцелација као право сопственика зе- мљишта	св. 12	стр. 1027

2) Самоуправне ствари

Закуп општинског права на наплату таксе за клање стоке на општ. кланици	св. 1	стр. 60
Отуђење имовине фонда основаног од општине са одређеним циљем	св. 1	стр. 61
Састављање општинског прорачнуа	св. 3	стр. 226
Закупнина за општинске зграде у које су смештена надлештва Управе гра- да Београда	св. 3	стр. 227
Предаја жалбе градског поглаварства за Државни савет	св. 3	стр. 231
Спор општина о исправци њихових граница	св. 11	стр. 876

3) Службеничка питања

Награда градског одветника	св. 1	стр. 59
Постављење градског службеника на у- пражњено место	св. 1	стр. 59
Именовање лица у градској служби на неко друго упражњено место град- ског службеника	св. 2	стр. 124
Постављење лица без школске спреме за градског манипулативног чиновника	св. 3	стр. 227
За отпремнину се узимају у обзир само године општинске службе отпу- штеног	св. 3	стр. 229
Отпуст градског службеника заснован на § 104 т. 16 у вези са § 110 Чин. 3.	св. 3	стр. 230
Постављење градског службеника су- протно упуствима Министра фин.	св. 3	стр. 231
Општи услови за пријем у градску службу	св. 4	стр. 339
Прописи меродавни за престанак служ- бе и право на пензију градских службеника	св. 5—6	стр. 459
Отпремнина градског службеника от- пуштеног по слободној оцени	св. 5—6	стр. 460
Упражњење места градском службе- нику	св. 7—8	стр. 580
Отпремнина отпуштеног градског служ- беника	св. 7—8	стр. 581
Рачунање ратних година службеницима Дирекције трамваја и осветљења	св. 7—8	стр. 582
Смањење припадности општинских службеника општинским статутом	св. 10	стр. 795
Именовање градског службеника за прет- седника градске општине	св. 11	стр. 876

www.srbija.gov.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

РУДНИК »КОСТОЛАЦ« ЂОРЂЕ ВАЈФЕРТ А. Д.

ДИРЕКЦИЈА – БЕОГРАД

ТЕЛЕФОНИ: БР. 26171 и 29454

ВУКА КАРАЏИЋА УЛ. БР. 3/II
(ПАЛАТА ФРАНЦ. СРП. БАНКЕ)

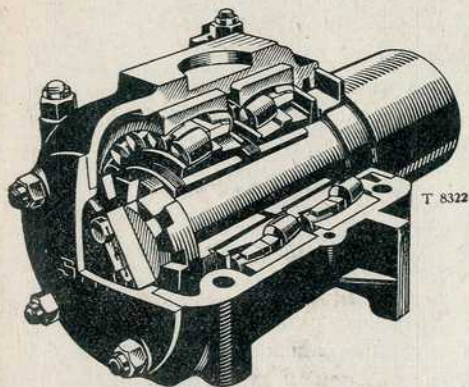
И С П О Р У Ч У Ј Е:

Најбољи угаљ — лигнит за индустријски погон
и грејање приватних станова.

БРОДАРСТВО РУДНИКА »КОСТОЛАЦ« ЂОРЂЕ ВАЈФЕРТ А. Д.

Врши реморкажу пунотеретних шлепова и др. об-
јеката својим реморкерима.

Превози: угаљ, дрва и др. сопственим
шлеповима на Дунаву и прито-
кама а по најповољнијим усло-
вима и тарифама.

С К Ф МАЗАЛИЦЕ НА ВАЉКАСТИМ
ЛЕЖАЈИМА.

СВА НОВА ТРАМВАЈСКА КОЛА У БЕО-
ГРАДУ ИМАДУ ОСОВИНЕ ТОЧКОВА
СМЕШТЕНЕ У МАЗАЛИЦАМА СА С К Ф
ДВОРЕДНИМ САМОУДЕСИВИМ ВАЉКА-
СТИМ ЛЕЖАЈИМА.

А. Д. за промет производима С К Ф
БЕОГРАД
ЈАКШИЋЕВА УЛИЦА БР. 2

WWW.FLFB.BS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ТРГОВИНА

Цакова нових и половних, сла-
марица све сорте, ћебад вуне-
на, цираде велики избор, ужа-
рије разне, канап у свима де-
бљинама, саргије за сваку по-
требу, морске траве (африк.)
коњске длаке (росхар) колане
(гуртне) од јуте

*Продаје по најнижим дневним цена-
ма на више и мање*

ЧУТУРИЛО И СТОЈАНОВИЋ

БЕОГРАД, КАРАЂОРЂЕВА УЛ. 59
ТЕЛЕФОН 22-745

Сваки најредак у произ-
водњи и употреби, све зна-
ње и сва искуства, што
су их од године 1866 стекли
специјалисти наше орја-
низације која обухвата
цео свет, примењује се
код фабрикации наших

GARGOYLE

МАЗИВА

*и дају им онај квалитет,
који гарантује сигуран и
- - економичан погон - -*

STANDARD - VACUUM

OIL COMPANY OF JUGOSLAVIA INC.

ЗАГРЕБ

БЕОГРАД

ТРГОВИНА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И ПРИПАДА- ЈУЋЕГ МАТЕРИЈАЛА

.....

БРАНКА Т. НЕДИЋА

.....

БЕОГРАД
Дечанска ул. 15
Телефон 22-0-37

Београдјани,

за Ваше снимке
употребавајте

фотоматеријал!

Добија се у свакој
фотошоповини!

